

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
SAHRA ALTI AFRIKA ÜLKELERİNDE EKONOMİK VE
POLİTİK BELİRLEYİCİLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ**

**Hazırlayan
Mmadi Ali MOUSSA**

**Danışman
Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ**

Doktora Tezi

Ekim 2024, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
SAHRA ALTI AFRIKA ÜLKELERİNDE EKONOMİK VE
POLİTİK BELİRLEYİCİLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ**

(Doktora Tezi)

**Hazırlayan
Mmadi Ali MOUSSA**

**Danışman
Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ**

Ekim 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Mmadi Ali MOUSSA

T.C.

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı: **İktisat**

Program Adı: **Doktora**

Tez Başlığı: **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Ekonomik ve Politik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi**

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam **220** sayfalık kısmına ilişkin **19/09/2024** tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 5'tir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. **19/09/2024**

Danışman: Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ

Öğrenci: Mmadi AliMOUSSA

KILAVUZA UYGUNLUK

“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Ekonomik ve Politik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi” başlıklı Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Mmadi Ali MOUSSA

Danışman

Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ

İktisat ABD Başkanı

Prof.Dr. Cüneyt DUMRUL

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ danışmanlığında **Mmadi Ali MOUSSA** tarafından hazırlanan “**Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Ekonomik ve Politik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **İktisat** Anabilim Dalı’nda **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

19/08/2024

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ

Üye : Prof.Dr. Cüneyt DUMRUL

Üye : Prof. Dr. Veli AKEL

Üye : Prof. Dr. Tuncay ÇELİK

Üye : Doç. Dr. Bekir ÇELİK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2024

Prof. Dr. Atabey KILIÇ
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın başından sonuna kadar geçen sürede bana gösterdiği güven, sonsuz sabır ve destekleri için çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ' a en derin teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Onun kararlı desteği sayesinde bu çalışmayı başarılı bir şekilde tamamlayabildim.

Tezimi dikkatle okuma konusundaki özenli çabaları için kıymetli değerlendirme komitesi üyelerine olan minnettarlığımı ifade etmek isterim. Onların değerli yorumları ve eleştirileri, çalışmama eşsiz bir değer katmıştır.

Erciyes Üniversitesi'ndeki araştırmacı arkadaşlarımla paylaştığım samimi anlar ve her zaman motive edici bir çalışma ortamı için tüm arkadaşlarıma teşekkür etmek isterim.

Son olarak, sürekli teşvikleri, kararlı destekleri ve bana duydukları eksiksiz güven için en içten teşekkürlerimi aileme iletmek isterim. Aynı zamanda, bu akademik yolculuk boyunca sağladıkları kıymetli destek için arkadaşlarıma ve tüm aile üyelerime minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Ayrıca, eşim Hyshma FADILI'ye özel bir teşekkür etmek istiyorum. Onun bu süreçte göstermiş olduğu ölçsüz destekleri, benim için güç ve moral kaynağı oldu. Onun anlayışı ve teşviki, bu akademik çalışmanın sonuçlanmasında temel dayanaklarımdan biri olmuştur.

Son olarak 3 yaşındaki kızım Maryam MOUSSA'yı unutmak istemem. Onun neşeli ve ilham verici varlığı, araştırma sürecimin en zorlu anlarında bile günlerimi aydınlattı. Onun masumiyeti ve yaşam sevinci, iş ve kişisel yaşam arasındaki dengeyi sağlamanın önemini sürekli hatırlattı. Eşim ve kızıma derin bir minnettarlıkla teşekkür ederim.

Mmadi Ali MOUSSA

Eylül 2024, KAYSERİ

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİNDE EKONOMİK VE POLİTİK BELİRLEYİCİLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Mmadi Ali MOUSSA

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi, Ekim 2024
Danışman: Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1984-2019 yılları arasında 32 Sahra Altı Afrika (SAA) ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ekonomik ve politik belirleyicilerini analiz etmektir. Ekonomik belirleyiciler olarak ekonomik büyüme, enflasyon, doğal kaynaklar, döviz kuru, reel faiz oranı, beşerî sermaye ve altyapı; politik belirleyiciler olarak ise özgürlükler (politik, sivil ve ekonomik), hükümet istikrarı, sosyo-ekonomik koşullar, yatırım profili, iç ve dış çatışmaları ve yolsuzluk endeksleri incelenmiştir. Panel ARDL tahminlerine göre, ekonomik büyüme, beşerî sermaye, doğal kaynakların ve altyapı değişkenlerini DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Enflasyon oranı DYY üzerinde negatif ve anlamlı olduğu saptanmıştır. Diğer yandan, resmi döviz kuru katsayısının pozitif ve anlamlı bulunmuş ve bu sonuç SAA ülkelerinin sabit döviz kuru sistemini benimsemeleri ile açıklanmaktadır. Reel faiz oranı tahmin edilen modellerde genellikle anlamlı olup, pozitif ve negatif sonuçlar üretmiştir. Bu durum, reel faiz oranlarındaki artışın banka kredi maliyetlerini yükselterek yabancı yatırımları azaltabileceği şeklinde yorumlanabilir. Hükümet istikrarı değişkeni hemen tüm modellerde pozitif ve anlamlı sonuçlar üretmiştir. Ancak, sosyo-ekonomik koşullar değişkeni beklentilerin aksine negatif ve anlamlı çıkmıştır. Buna ek olarak, iç ve dış çatışma değişkenleri, çatışmaların azalmasının yabancı yatırımcıları teşvik ettiği yönünde pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Ekonomik özgürlüğün pozitif ve anlamlı bulunması, daha öngörülebilir ve liberal bir iş ortamı sağlayarak DYY girişlerini artırdığını göstermektedir. Yolsuzluk değişkeni bazı modellerde anlamlı etki göstermezken, diğer modellerde pozitif etkiye sahiptir ve bu da yolsuzluğun azaltılmasının DYY üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, DYY, Ekonomik ve Politik Belirleyiciler, Panel ARDL

ECONOMIC AND POLITICAL DETERMINANTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN SUB-SAHARAN AFRICAN COUNTRIES: ANALYSIS OF PANEL DATA

Mmadi Ali MOUSSA

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

PhD Thesis, October 2024

Supervisor: Prof. Halil ALTINTAŞ

ABSTRACT

This study aims to analyze the economic and political determinants of foreign direct investment (FDI) in 32 Sub-Saharan African (SSA) countries from 1984 to 2019. Economic determinants include economic growth, inflation, natural resources, exchange rates, real interest rates, human capital, and infrastructure, while political determinants encompass freedoms (political, civil, and economic), government stability, socio-economic conditions, investment profile, internal and external conflicts, and corruption indices. Using panel ARDL estimates, economic growth, human capital, natural resources, and infrastructure were found to have a positive and significant impact on FDI. Inflation negatively and significantly affected FDI. Additionally, the official exchange rate was positive and significant, which is explained by the adoption of fixed exchange rate regimes in SSA countries. The real interest rate was generally significant, producing both positive and negative outcomes, suggesting that rising real interest rates may increase the cost of bank credit, thus reducing foreign investment. Government stability was consistently positive and significant across most models. Contrary to expectations, socio-economic conditions were negative and significant. Internal and external conflicts were positively significant, indicating that reduced conflict encourages foreign investment. Economic freedom positively and significantly boosted FDI inflows, suggesting a more predictable and liberal business environment. While corruption was insignificant in some models, it had a positive effect in others, showing that reducing corruption may have a favorable impact on FDI.

Keywords: Africa, FDI, Economic and Political determinants, Panel ARDL

İÇİNDEKİLER

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİNDE EKONOMİK VE POLİTİK BELİRLEYİCİLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ	xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ TEORİSİ

1.1. DYY Teorisi	10
1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Tarihçesi.....	10
1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı	16
1.1.3. DYY Tanımları ve Kullanılan Farklı Terimler	16
1.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımla İlişkili Farklı Terimler	16
1.1.5. İktisatçılara Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı.....	18
1.1.6. Uluslararası Kuruluşlara Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı	19
1.1.7. Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı.....	20
1.1.8. Çok Uluslu Firma Tanımları	24
1.2. DYY Teorileri.....	27
1.2.1. Bağımlılık Teorisi	27
1.2.2. Gelişme Bağımlılığı Teorisi	28
1.2.3. Modernleşme Teorisi.....	29

1.2.4. Entegrasyon Teorisi.....	30
1.2.5. Neoklasik Teorisi	32
1.2.6. Dunning 'in Eklektik Teorisi: OLI Paradigması	34
1.2.7. DYY ile Çekim Yaklaşımı Teorisi.....	35
1.2.8. DYY ve Yeni Büyüme Teorileri	37
1.2.9. DYY ve Uluslararası Ticaret Teorisi	38
1.2.10. DYY ve Yeni Uluslararası Ticaret Teorileri (YUTT).....	39
1.2.11. DYY ve Mekansal Yaklaşımı: Coğrafi Ekonomi	40
1.3. DYYBiçimleri.....	41
1.4. DYY' ların Türleri	46
1.4.1. Yatay DYY' larının Türleri.....	47
1.4.2. DYY' larının Dikey Türleri.....	48
1.4.3. Karmaşık (Müşterek) DYY' larının Türleri	48
1.5. DYYTipleri.....	50
1.5.1. DYY' ların (Market-Seeking) Yatay Tipi.....	50
1.5.2. DYY' ların Dikey (Efficiency-Seeking) Tipi.....	52
1.5.3. DYY' ların Holding Tipi.....	54
1.6. DYY' ların Sözleşme Biçimleri.....	54
1.6.1. Lisans Anlaşmaları.....	55
1.6.2. Franchising	55
1.6.3. Yönetim Sözleşmeleri	56
1.6.4. Riskli Hizmet Sözleşmeleri.....	57
1.7. DYY ve Çok Uluslu Şirketler Stratejileri	58
1.7.1. Tedarik Stratejisi	58
1.7.2. Pazarlama Stratejisi	59
1.7.3. Maliyetleri Azaltma ve Rasyonelleştirme Stratejisi.....	60
1.7.4. Tekno-Finansal Strateji	60

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN BELİLEYİCİLERİ

2.1. DYY ile Ekonomik Belirleyiciler İlişkileri.....	63
2.1.1. DYY ve Pazar Büyüklüğü (PB)	64

2.1.2. Ekonomik Büyümenin DYY'lar Üzerindeki Etkileri.....	66
2.1.3. Enflasyon Oranı (ENF) ve DYY Arasındaki İlişki	67
2.1.4. Ticaret Açıklığının DYY Üzerindeki Etkileri.....	70
2.1.5. Ücret Maliyetlerinin (ÜM) DYY Üzerindeki Etkileri.....	71
2.1.6. Döviz Kurlarının DYY Üzerindeki Etkileri	71
2.1.7. Reel Faiz Oranlarının (RFO) DYY Üzerindeki Etkileri	72
2.1.8. Ev Sahibi Ülkelerin Yatırım Düzeylerinin DYY Üzerindeki Etkileri	73
2.2. Doğal Kaynaklar İle DYY Üzerindeki Etkileri	74
2.3. Altyapının DYY Üzerindeki Etkileri	75
2.3.1. Elektrik Enerjisi Tüketiminin (EET) ile DYY Üzerindeki Etkileri	76
2.3.2. Ana Telefon Hatlarının DYY Üzerindeki Etkileri	77
2.3.3. İnternetin DYY Üzerindeki Etkileri	78
2.3.4. Ulaşım Araçlarının DYY Üzerindeki Etkileri.....	79
2.3.5. Teknolojinin DYY Üzerindeki Etkileri.....	80
2.4. Kurumsal-Siyasi Faktörlerin DYYÜzerindeki Etkileri	81
2.4.1. Politik İstikrar ve DYY Üzerindeki Etkileri	82
2.4.2. Kurumların Kalitesi İle DYY Üzerindeki Etkileri	82
2.4.3. Yolsuzluk ile DYY Üzerindeki Etkileri	84
2.4.4. Küresel Siyasi Haklar Endeksi'nin DYY Üzerindeki Etkileri	85
2.4.5. Küresel Sivil Özgürlükler Endeksi'nin DYY Üzerindeki Etkileri.....	86
2.4.6. Ekonomik Özgürlüğün DYY Üzerindeki Etkileri.....	88
2.5. BeşariSermayenin DYYÜ zerindeki Etkileri.....	90
2.6. Özel Risk Kategori Üzerindeki Etkileri.....	92
2.7. Hukuki Entegrasyon Kategorisinin DYY Üzerindeki Etkileri	94
2.8. DYY Belirleyicilerine Yönelik Literatür İncelemesi.....	94
2.9. SAA'da Yapılan Araştırmalarda Belirleyicilerin Literatür Taraması.....	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİNDE EKONOMİK YAPI VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI

3.1. Genel Bakış.....	99
3.1.1. Afrika'nın Coğrafi Yapısı	99

3.1.2. Afrika Kıtasının Bölgeleri	100
3.1.3. SAA ve Kolonizasyon Mirası	102
3.1.4. Afrika'nın Doğal Kaynakları	107
3.1.5. SAA'da Jeopolitik Durum ve Çıkar Çatışmaları.....	113
3.1.6. SAA Ülkelerinde Gelirler Dağılımı	114
3.1.7. SAA Ülkeleri ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	115
3.2. SAA'da Ekonomik Performans	117
3.2.1. SAA'da Ekonomik Büyüme.....	117
3.2.2. SAA'nın Nüfusu ve İnsan Sermayesi	119
3.2.3. SAA Bölgesinde Altyapı.....	124
3.3. SAA'da Sanayi	129
3.4. SAA'da Kurumsal Yönetim Durumu	131
3.4.1. SAA Bölgesindeki Ülkelerde Kurum Kalitesi	132
3.4.2. SAA'da Darbeler.....	134
3.4.3. SAA'da Çatışmalar	138
3.4.4. SAA'da Yolsuzluk	139
3.5. Dünyada DYY Evrimi	140
3.5.1. Afrika'da DYY Evrimi.....	142
3.5.2. SAA Bölgelerinde DYY Evrimi	145
3.5.3. SAA'nın Doğal Kaynaklarının DYY Evrimi	146
3.5.4. 2001 ile 2011 Yılları Arasında OECD Ülkelerinin Afrika'ya DYY'ları	146
3.5.5. Gelişmekte Olan Ülkelerin, Afrika'daki DYY'ları.....	147
3.5.6. Afrika İçi DYY Gelişimi.....	148
3.5.7. Afrika'da 1995 -2012 Yılları Arasındaki DYY'ların Sektörler Ayrıştırılması.....	149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİ BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1. Panel Veri Analizi.....	151
4.2. Panel ARDL Modeli	157
4.2.1. PMG'nin Temel Özellikleri	158
4.2.2. Grup Ortalaması (GM) Tahmincisi	158

4.2.3. Dinamik Sabit Etkiler Modeli (DFE)	159
4.3. Panel Verilerinde Durağanlık ve Eşbütünleşme	159
4.3.1. Panel Birim Kök Testleri.....	160
4.3.2. Levin, Lin ve Chu (LLC) Testi	161
4.3.3. Im, Pesaran ve Shin (IPS 2003) Testi	163
4.4. Panel Eşbütünleşme Testleri	164
4.4.1. Kao (1999) Eşbütünleşme Testi	164
4.5. SAA Bölgesinde DYY'ın Ekonomik ve Politik Belirleyicilerine Yönelik Panel Veri Analizi.....	165
4.5.1. Verilerin Tanımı ve Kaynaklar	165
4.5.2. Çalışma Metodolojisi ve Ekonometrik Model Spesifikasyonu.....	173
4.5.3. Değişkenlere ilişkin Tanımlayıcı İstatistikler	177
4.5.4. Korelasyon Matrisi.....	181
4.5.5. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları	182
4.5.6. Panel Birim Kök Testi Sonuçları	183
4.5.7. Panel Eşbütünleşme Test: Kao Panel Eşbütünleşme Testi.....	185
4.6. Panel ARDL Modelleri ve Tahmin Sonuçları	186
4.6.1. Model 1 Panel ARDL Tahmin Sonuçları.....	186
4.6.2. Model 2 Panel ARDL Tahmin Sonuçları.....	189
4.6.3. Model 3 Panel ARDL Tahmin Sonuçları.....	192
4.6.4. Model 4 Sonuçları ve Yorumlanması.....	195
4.6.5. Model 5 Sonuçları ve Yorumlanması.....	197
4.6.6. Model 6 Sonuçları ve Yorumlanması.....	200
4.6.7. Model 7 Sonuçları ve Yorumlanması.....	202
4.6.8. Model 8 Sonuçları ve Yorumlanması.....	205
4.6.9. Model 9 Sonuçları ve Yorumlanması.....	207
SONUÇ	212
KAYNAKÇA	220

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AKB	: Afrika Kalkınma Bankası
ALT	: Altyapı
ANRC	: Centre Africain Des Ressources Naturelles (Afrika Doğal Kaynaklar Merkezi)
Ar-Ge (R&D)	: Araştırma ve Geliştirmeye
ASEAN	: Asya Güneydoğu Milletler Birliği Siyasi, Ekonomik ve Kültürel bir Organizasyondur
BAD	: Banque Africaine De Développement
BEA	: Bureau Economic Analalysis (Ekonomik Analiz Bürosu)
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BS	: Beşeri Sermaye
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşma
CBN	: Central Bank of Nigeria
CEA-NU	:Commission Économique Pour l’Afrique Des Nations Unies(Birleşmiş MilletlerAfrika Ekonomik Komisyonu)
CEDEAO	: Communauté Économique Des États De l’Afrique De l’Ouest(Doğu Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
CEMAC	: Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu
CFA	: (Communauté Financière Africaine (Afrika Finans Topluluğu)
CIS	: Country Investment Strategy
COMESA	: Doğu ve Güney Afrika İçin Ortak Pazar
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DB	: Dünya Bankası
DÇ	: Dış Çatışma
DK	: Doğal kaynaklar
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYS	: Doğrudan Yabancı Sermaye
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
ECOWAS	: Batı Afrika Ekonomik Topluluğu

EET	:Elektrik Enerjisi Tüketiminin
ENF	:Enflasyon Oranı
EÖ	: Ekonomik özgürlüğü
FH	: Freedom House
GBAD	: Groupe De Banque Africaine De Développement(Afrika Kalkınma Bankası Grubu)
GIPC	: Ghana Investment Promotion Centre (Gana Yatırım Tanıtım Merkezi)
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
Hİ	: Hükümet istikrarı
ICRG	: International Country Risk Guide
IDEA	: International Institute for Democracy and Electoral Assistance
IFRI	: Uluslararası İlişkiler Fransız Enstitüsü
IMF	:Uluslararası Para Fonu
İÇ	: İç Çatışma
KNBS	: Kenya National Bureau of Statistics
KSS	: Kurumsal Sosyal Sorumluluk
MENA	: Middle East and North Africa
OADB	: Orta Afrika Devletleri Bankası
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	: Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü
OIT	: Organisation internationale du travail (Uluslararası Çalışma Örgütü)
OLI	: Ownership, Location, and Internalization
PB	: Pazar Büyüklüğü
PHÖ	: Politik Haklar Özgürlükler
RDK	: Resmi Döviz Kuru
RFO	: Reel Faiz Oranı
SAA	: Sahra Altı Afrika
SACU	: Güney Afrika Gümrük Birliği
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SB	: Sovyetler Birliği
SCIF	: Service-Conseil pour l'Investissement Etranger
SEK	: Sosyo-ekonomik Koşullar

SFI	: Soci�t� Financ��re Internationale
S�	: Sivil �zg�rl�k
SPT	:Sermaye Piyasası Teorisi
TBI	: Te�viki ve Korunması i�in �kili Anla�malar
UEMOA	: Bat� Afrika Ekonomik ve Parasal Toplulu�u
UFK	: Uluslararası Finans Kurumu(IFC: International Finance Corporation)
UNCTAD	:United Nations Conference on Trade and Development (Birle�mi� Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNECA	:United Nations Economic Commission for Africa
USD	: Amerikan Doları
UTT	: Uluslararası Ticaret Teorileri
�M	: �cret Maliyetleri
VD	: Ve Di�erleri
YKB	: Yatay Kesit Ba�ımlılı�ı
YOL	: Yolsuzluk
YP	: Yatırım Profili
YUP	: Yapısal Uyum Programı
YUTT	: Yeni Uluslararası Ticaret Teorileri
ZLECAF	: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anla�ması

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1.	Afrika kıtasının bölgeleri	100
Tablo 3.2.	SAA ölkeleri denize kıyısı olan ölkeler	101
Tablo 3.3.	SAA ölkeleri resmi dil ve bölgeleri arası	104
Tablo 3.4.	Afrika’da doğal kaynak üretimi	109
Tablo 3.5.	Afrika doğal kaynakları dağılımı	112
Tablo 3.6.	Afrikada doğal kaynak çeşitliliği	113
Tablo 3.7.	SAA ölkelerinde gelir dağılımı	115
Tablo 3.8.	1992’den 2023’e kadar küresel ekonomik büyümenin SAA’ya göre karşılaştırılması	120
Tablo 3.9.	Dünya’daki mal ve hizmet ithalatının 2013-2020 yılları arasında SAA ile karşılaştırılması (Milyar Dolar).....	117
Tablo 3.10.	2013-2020 yılları arasında Dünya’daki ihracatın SAA ile karşılaştırılması (Milyon dolar)	119
Tablo 3.11.	2010’dan 2020’e kadar küresel büyüme oranının SAA ile karşılaştırılması	121
Tablo 3.12.	SAA’daki ulaşım altyapısının diğer bölgelerle karşılaştırılması.....	125
Tablo 3.13.	SAA’daki bilgi ve iletişim teknolojisi ile diğer bölgelerin karşılaştırılması	126
Tablo 3.14.	SAA’daki enerjilerin diğer bölgelerle karşılaştırılması	127
Tablo 3.15.	Su ve kanalizasyon erişimi	127
Tablo 3.16.	2001 ile 2011 yılları arasında OECD ölkelerinin Afrika’ya DYY’ları (milyar dolar).....	146
Tablo 3.17.	Gelişmekte olan ölkelerin Afrika’daki DYY	148
Tablo 4.1.	Panel verilerinde birim kök testleri	160
Tablo 4.2.	Modellerde kullanılan değişkenler ve beklenen işaretler	177
Tablo 4.3.	Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri.....	178
Tablo 4.4.	Korelasyon matrisi sonuçları.....	180
Tablo 4.5.	Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları	182
Tablo 4.6.	Panel birim kök testi sonuçları	184
Tablo 4.7.	Panel eşbütünleşme testi: Kao panel eşbütünleşme testi.....	185
Tablo 4.8.	Model 1 sonuçları.....	186

Tablo 4.9. Model 2 sonuçları.....	190
Tablo 4.10. Model 3 sonuçları.....	192
Tablo 4.11. Model 4 sonuçları.....	195
Tablo 4.12. Model 5 sonuçları.....	198
Tablo 4.13. Model 6 sonuçları.....	200
Tablo 4.14. Model 7 sonuçları.....	202
Tablo 4.15. Model 8 sonuçları.....	205
Tablo 4.16. Model 9 sonuçları.....	208

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1.	Kıtalara göre 1950-2022 yılları arasında Dünya çapındaki başarılı darbe ve başarısız darbe girişimlerinin sayısı	135
Şekil 3.2.	1960-2022 yılları arasında SAA'daki askeri darbeler	137
Şekil 3.3.	1960-2008 yılların arasında SAA'daki silahlı çatışmaların türleri	138
Şekil 3.4.	1970 - 2019 yılları arasında Dünyaya giren DYY' nin evrimi (Milyon ABD Doları)	141
Şekil 3.5.	1970-2020 yılların arasında Afrika'ya giren DYY evrimi (Milyon ABD Doları)	144
Şekil 3.6.	Afrika'da 1995 İle 2012 yılları arasındaki DYY'lerin ayrıştırılması.....	149

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan iki kutuplu dünya, sömürge ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmalarında olumlu bir rol oynamıştır. Bazı ülkeler, bağımsızlıklarını nispeten kolay bir şekilde, uzun süreli çatışmalara başvurmada elde etmişlerdir. Ancak, diğer ülkeler, egemenliklerini kazanmak için uzun ve ölümcül silahlı çatışmalarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş'ın jeopolitik bağlamı, bu yeni devletlerin gerçek bir siyasi ve ekonomik organizasyon kurmalarına pek elverişli olmamıştır. Bu devletler, artık karşıt kutuplarda yer alan iki eski sömürgeci güç, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği(SB)arasında sıkışmış bir durumda kalmışlardır. Her iki süper güç de kendi ideolojik ve ekonomik etkilerini genişletmeye çalışırken, bu yeni bağımsız devletlerin özerk bir şekilde gelişme ve kendilerine özgü bir yönetim modeli belirleme kapasitelerini engellemiştir. Bu hegemonik dualizm, onların birine ya da diğerine olan bağımlılıklarını artırmıştır.

1960'larda, yeni bağımsız devletler, kalkınma politikalarında karşılaştığı sorunlara yanıt olarak iç dinamiklerinde önemli değişimler yaşadılar. Yeni bir uluslararası ekonomik düzen oluşturma arzusu, politik ve ekonomik gerginliklerle, özellikle de ilk petrol şoku gibi olaylarla karşı karşıya kaldılar. 1980'lere gelindiğinde, bağımsızlık süreci tamamlanmış olsa da, bu yeni bağımsız ülkeler hâlâ "üçüncü dünya" olarak adlandırılmaktaydı. Demografik ağırlıklarını dikkate alan bir uluslararası düzen kurma hayalleri suya düştü. Bu ülkeler, politik egemenliklerine rağmen, gelişimlerini engelleyen yapısal ve kurumsal zorlukların üstesinden gelmeyi başaramadılar. Bu, onların uluslararası arenada anlamlı bir rol oynama ve küresel ekonomik normları etkilemek kapasitelerini tehlikeye attı.

Sömürgeleştirilmiş ülkeler politik bağımsız gibi görünselerde, pek çoğu ekonomik ve politik olarak gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelere bağımlı kalmıştır. Hatta bu yeni bağımlılık şeklini tanımlamak için “*neo-sömürgecilik*” ten söz edilmiştir.

Kolonileşmiş ülkeler, siyasi bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da, birçoğu eski sömürgeci ülkelere ve gelişmiş ülkelere ekonomik ve politik olarak güçlü bir bağımlılık içinde kalmaya devam etmektedir. Bu olgu, “*neo-kolonializm*” olarak adlandırılan yeni bağımlılık biçimlerini göstermektedir. Resmi dekolonizasyonun ardından bu devletler, uluslararası yardımlar, küresel finansal kurumların koşullu kredileri ve doğrudan yabancı yatırım(DYY)’lar gibi ekonomik mekanizmalar aracılığıyla eski sömürgeci ülkelerin belirleyici etkilerini yaşamaya devam etmektedir. Bu asimetrik ilişkiler, gizli bir hakimiyet ilişkisini sürdürmekte ve eski metropoller ile diğer gelişmiş ülkeler, bu genç ülkelerin ekonomik politikaları ve stratejik yönelimleri üzerinde önemli bir kontrol sahibi olmaktadır. Sonuç olarak, gerçek bir özerklik ve içsel kalkınma hayali, neokolonializmin gerçekleriyle karşı karşıya kalarak, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi potansiyellerinin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemektedir.

Günümüzde, küresel ölçekte ilerleyen ve tüm alanlarda kendini gösteren bir fenomen, “*küreselleşme*” olarak adlandırılmaktadır. Küreselleşme, ekonomik, kültürel, teknolojik ve bilgi alışverişlerinin yoğunlaşmasıyla karakterize edilir ve bu durum, uluslar arasında artan bir karşılıklı bağımlılık ve pazarların kademeli olarak entegrasyonunu teşvik eder. Çokuluslu şirket (ÇUŞ)’ler, üretim faaliyetlerini başka ülkelere taşıyarak ve küresel tedarik zincirleri kurarak bu süreçte kilit bir rol oynamaktadır(Aho, 2013. Ayrıca, telekomünikasyon ve bilişim alanlarındaki teknolojik ilerlemeler, sermaye, mal, hizmet ve fikirlerin hızlı bir şekilde dolaşımını kolaylaştırmaktadır. Ancak, bu küresel dinamik aynı zamanda önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Ekonomik eşitsizliklerin artması, işlerin başka ülkelere kayması ve kültürel standartlaşma gibi sorunlar, ulusal egemenlik ve kültürel kimlik konularında tartışmalara yol açmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme, gelişim ve refah vaatleri taşısa da, olumsuz etkilerini hafifletmek ve faydalarını maksimize etmek için dikkatli bir yönetim ve uygun politikalar gerektirmektedir (Muroyama & Stever, 1988).

Küreselleşme, dünyayı birleşik bir alan ve küresel toplum olarak geliştiren bir fenomeni tanımlar ve çeşitli ekonomik ve sosyal alanları etkiler. Tarihsel olarak, küresel ölçekte

ticaretin yoğunlaşması ve insan hareketlerinin artması ile karakterize edilir. Bu olgu, metropollerin etkisiyle yerlerin ağlarla bağlanması, neoliberalizmin küreselleşmesi, ekonominin finansallaşması ve bilgi teknolojileri sayesinde kapitalist aktörlerin bağlantı kurması ile kendini gösterir. Büyük şehirler ve finans merkezleri, küresel ekonomik sistemin komuta düğümleri olarak merkezi bir rol oynar. Küreselleşme, finansal piyasaların entegrasyonunu ve sermayenin hareketliliğini teşvik ederken, aynı zamanda ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri de artırır. Bu durum, küresel yönetim ve sosyal uyum açısından önemli zorluklar ortaya koyar(Allegret vd., 2015).

Küreselleşme, ticaret engellerinin ortadan kaldırılması ve bilgi teknolojilerinin gelişimi sayesinde dünya ticaretini ve finansal işlemleri yoğunlaştırmıştır. Bu süreç, ekonomik entegrasyonu ve devletler arasındaki ticaretin, artan mesafelere rağmen, teşvik edilmesini sağlar. Küreselleşme, uluslararası finansal akışların artmasıyla yeni finansman kanalları yaratmıştır. Gelişmekte olan, az gelişmiş ve hatta gelişmiş ülkeler, DYY' lar çekmek için rekabet etmektedir. ÇUŞ' ler, bu dinamikte merkezi bir rol oynar ve küresel rekabetin artmasına uyum sağlamak için stratejilerini ve organizasyonel yapılarını adapte ederler(Bouri, 2015).

DYY, ÇUŞ'lerin kârları optimize etmek ve stratejik hedeflere ulaşmak için üretim zincirlerini çeşitli ülkelere yaymalarına olanak tanımıştır. Yapısal uyum programları (YUP) olumsuz sonuçlar doğurmuş olsa da, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin daha sağlam finansman araçlarına erişimini sağlamıştır. 1990'ların başından itibaren, az gelişmiş ülkelere yönelen DYY payı artmış ve 2006'da dünya akışlarının %34'üne ulaşmıştır. Bu dinamik, ülkeler arasında DYY' ları çekmek için rekabeti artırmış ve DYY' lar, büyümenin ve kalkınmanın temel dinamikleri olarak görülmüştür. ÇUŞ'ler, bu küresel ekonomik süreçte anahtar aktörler olarak kalmaktadır(Lahimer, 2009).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, dünya ticaretinin yoğunluğunun ÇUŞ'ler tarafından yürütüldüğü bir ortamda, DYY küreselleşmeye girmenin ve ekonomik büyümeyi teşvik etmenin önemli bir faktörüdür. Aynı zamanda, DYY' lar, teknoloji transferlerinden yararlanmak için önemli bir avantaj sağlanmaktadır. Bununla birlikte, yabancı yatırımlar ile birlikte yenilikçi üretim süreçleri gelişecek, etkin organizasyon yöntemleri benimsenecek ve ülke genelinde kademeli olarak yayılarak verimlilik artışı

sağlanacaktır. Böylece, ev sahibi ülke finanse etmek zorunda kalmadan teknik ilerlemeden faydalanmış olacaktır(Regnault, 2013, s. 5-14).

Gelişmekte olan ülkeler, SAA ülkeleri gibi DYY' ları çekmeye çalışmaktadır. Afrika'ya yapılan DYY akışları 2002'den 2007'ye kadar 53 milyar dolara yükselerek ulaşmıştır. Bu rakam finansal kriz olmadan önce kaydedilmiştir. Bu yükseliş 2006 yılına göre %47,2 artış işaret etmektedir. 2007 yılında 22,4 milyar ABD doları Kuzey Afrika'ya gitmiştir. Aynı zamanında SAA'ya 30,6 milyar dolarlık yatırım gelmiştir. Afrika'nın dünya genelindeki DYY akışındaki payı 2006 yılında önemli ölçüde gerilemiş, 2007 yılındaki yüzde 3,2'den yüzde 2,9'a düşmüştür(Aho, 2013).

21. yüzyılın başında, DYY dünya genelinde olağanüstü bir hızla artmıştır. Gelişmekte olan ekonomiler arasında en büyük DYY akışları çoğunlukla Çin'e yönelirken, en çekici bölge Güney ve Güneydoğu Asya olmuştur. Aynı zamanda, Afrika'ya yönelik DYY akışları da önemli bir artış göstermiştir. Bu akışlar, 2000 yılında 9,68 milyar dolar iken, 2006 yılında 1,3 trilyon dolara yükselmiştir. Bu gelişme, Afrika'yı dönüştürmeye başlamış ve kıtayı DYY için yeni bir tercih destinasyonu haline getirmiştir. 2000 ve 2007 yılları arasında gözlemlenen bu son trend, bölgedeki giderek olumlu hale gelen ticaret ortamı ile açıklanmaktadır. Afrika, artık iyileştirilmiş bir iş ortamından faydalanmakta ve daha fazla uluslararası yatırımcı çekmektedir. Bu dinamik, kıtada daha sürdürülebilir ve çeşitlenmiş bir ekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktadır. Afrika'daki DYY artışı, sadece yabancı yatırımcıların artan ilgisini değil, aynı zamanda daha iyi bir siyasi istikrarı ve teşvik edici ekonomik reformları da yansıtmaktadır. Böylece Afrika, DYY' ların küresel manzarasında önemli bir aktör olarak ortaya çıkmakta ve gelecekte büyük fırsatlar vaat etmektedir(Dinda, 2014).

UNCTAD (2016)yılı raporuna göre, 2015 yılında küresel DYY girişleri %40 artarak 2008 yılında küresel ekonomik ve finansal krizin başlamasından bu yana en yüksek rakam olan 1.800 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde Gelişmekte olan Asya ülkelerine, DYY girişi %16 artarak 541 milyar dolarlık yeni bir rekor çıkmıştır. 2015 yılında Afrika'daki DYY, bir önceki yıla göre %7 azalarak 54 milyar dolar olmuştur. Kuzey Afrika'ya, SAA' dan daha fazla DYY girişi olmuştur, özellikle Batı ve Orta Afrika'ya yapılan yatırımlarda azalma olmuştur.

UNCTAD (2018), yılında çıkardığı raporuna göre Afrika'ya yapılan DYY girişleri, 2016'da %21 düşüşle 42 milyar dolara gerilemeye devam etmiştir. Düşüş, büyük emtia ihracatçıları arasında yoğunlaşmıştır. Asya kıtasına bakınca DYY girişi 476 milyar dolarda sabit kalmıştır. Bu bölge bir kez daha dünyada DYY için önemli bir bölge olmuştur. Latin Amerika ve Karayipler'e doğrudan yabancı sermaye (DYS) akışı, bölgenin ekonomik toparlanmasına bağlı olarak %8 artarak 151 milyar dolara ulaşmıştır.

Öte yandan, Afrika'nın doğal kaynakları, insani ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Bununla birlikte, doğal kaynakların bolluğu büyük ölçekli kalkınma ve sanayileşme için en önemli girdilerdendir (IDEA, 2017). Buna karşılık, Afrika ülkelerinin potansiyellerine ulaşmalarındaki en büyük engellerden birisi zayıf yönetimlerdir. Örneğin, Razafindrakoto & Roubaud, (2001) çalışmalarına göre yoksulluğun en yaygın olduğu kıta Afrika'dır. Ancak, (IDEA, 2017)., Afrika doğal kaynaklar bakımından önemli bir servete sahiptir. Kıta, dünyanın nadir minerallerinin yarısından fazlasına sahiptir ve yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynaklar bakımından zengindir. Afrika, dünyadaki en büyük ekilebilir alanlara sahip bir coğrafyadır, nehirlerin uzunluğu ve genişliği bakımından dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Tropik ormanların (Kongo ve Nil) büyüklüğü bakımından ikinci sıradadır. Ayrıca balıkçılık ve su ürünleri sektörünün toplam katma değerinin 24 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir.

Bu zenginliğin olmasına rağmen Afrika kıtası, özellikle SAA bölgesi yeterince DYY çekmeyi başaramamış ve düşük düzeyde gelişme göstermekte ve gecikme yaşamaktadır.

Bu çalışmada ilgili SAA ülkelerinde DYY yatırımlarının ekonomik ve politik belirleyicileri panel veri analizi ile incelenecektir.

DYY, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın önemli bir itici gücü olarak geniş çapta kabul edilmektedir. Ancak SAA, bölgedeki farklı ülkeler arasında sınırlı ve eşitsiz DYY akışları ile en az yatırım çeken bölgelerden biridir. Bu bölgenin ülkeleri hammaddeye önemli ölçüde bağımlı ekonomilere sahiptir ve yoksulluk, altyapı yetersizliği ve siyasi istikrarsızlık gibi zorluklarla karşı karşıyadırlar.

Bu tezde, 1984-2019 dönemine ait veriler kullanarak, SAA ülkelerinde DYY' ın ekonomik ve politik belirleyicilerinin analiziyle ilgileniyoruz. Şu soruya yanıt bulmaya çalışıyoruz; SAA ülkelerinde DYY' ı etkileyen ekonomik ve politik faktörler nelerdir?

SAA ülkelerindeki DYS yatırımlarının ekonomik ve siyasi belirleyicilerine ilişkin bazı farklı çalışmalarda elde edilen sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

Genel olarak, bu çalışmalar SAA'da DYY' ın incelenmesinde ortak bir noktaya sahiptir. SAA ülkelerindeki ekonomik büyüme, enflasyon, doğal kaynaklar, döviz kuru, reel faiz oranı, altyapı, beşeri sermaye, makroekonomik belirleyiciler, Hükümet istikrarı, sosyo-ekonomik koşullar, yatırım profili, iç ve dış çatışmalar, yolsuzluk, ekonomik özgürlük, sivil özgürlük ve politik haklar özgürlükleri gibi faktörlerin DYY' lar üzerindeki etkilerini anlamaya çalışıyoruz.

Bir ülkeye yatırım yapma kararı çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Araştırmamızın amacı, DYY' ları çekmek için gereken koşulları ve politikaları belirlemek, yani SAA bölgesindeki DYY girişlerini açıklayan ilgili faktörleri ortaya çıkarmaktır.

SAA ülkelerinde DYY' ın sağlayabileceği potansiyel faydalara rağmen, bölgedeki DYY akışları sınırlı ve eşit değildir. Bu nedenle, bölgedeki yatırımcıların kararlarını etkileyen faktörleri belirlemek, akışları artırmak ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek önemlidir. Var olan literatür, pazar büyüklüğü, altyapı kalitesi, siyasi istikrar, yönetim, yolsuzluk ve insani gelişme düzeyi gibi birçok faktörü DYY' ın belirleyicisi olarak ifade etmiştir. Ancak, bu belirleyiciler ülkelere ve sektörlere göre farklı etkiler gösterebilir.

Araştırma sorumuzu cevaplamak için aşağıdaki hipotezleri oluşturuyoruz:

Pazar büyüklüğü, altyapı ve insani gelişim düzeyi gibi ekonomik faktörler, SAA ülkelerinde DYY' ler üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Politik istikrar, yönetim ve yolsuzluk gibi siyasi faktörler, SAA ülkelerinde DYY' ler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

DYY' ların belirleyicilerinin etkileri ülkelere ve sektörlere göre değişebilir. Bu hipotezleri inceleyerek, tezimiz SAA ülkelerinde DYY' ların ekonomik ve siyasi

belirleyicilerini anlamak için bir cevap bulmayı amaçlamaktadır. Bu araştırmanın sonuçları, SAA'da DYY'ları teşvik etmek için politikalar oluşturma konusunda karar vericilere yardımcı olabilir.

Tezin birinci bölümünde DYSY'nın teorisi ortaya konulacaktır. DYY'ların Tarihçesi başlığı altında başlayarak, DYY'nın tanımı ele alınmıştır. İktisatçılara, uluslararası kuruluşlara ve ülkelere göre DYY'nın farklı tanımları incelenmiş, ÇUF'lerin tanımları ve DYY'le olan ilişkileri ele alınacaktır. DYY Okulları bölümünde, DYY ve bağımlılık teorisi, gelişme bağımlılığı okulu, modernleşme teorisi, entegrasyon teorisi, neoklasik teori, Dunning'in eklektik teorisi (OLI Paradigması), Çekim yaklaşımı, yeni büyüme teorileri, uluslararası ticaret teorisi, yeni uluslararası ticaret teorileri, mekansal yaklaşım ve coğrafi ekonomi gibi teoriler açıklanacaktır. DYY Biçimleri başlığında, greenfield yatırımı, uluslararası birleşme ve satın alma, ortak girişim gibi biçimler detaylı olarak açıklanmıştır. DYY türleri, yatay ve dikey türler, karmaşık türler ve diğer türler incelenmiştir. DYY Sözleşme Biçimleri kısmında ise lisans anlaşmaları, franchising, yönetim sözleşmeleri, riskli hizmet sözleşmeleri, uluslararası taşeronluk, şube ve ortak girişim gibi sözleşme biçimleri ele alınmıştır. Son olarak, DYY'nin ve ÇUŞ'ler Stratejileri başlığı altında tedarik stratejisi, pazarlama stratejisi, maliyetleri azaltma ve rasyonelleştirme stratejisi, tekno-finansal strateji gibi stratejiler konularında bilgi verilecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, DYY'nın belirleyicileri ve bu belirleyicilerle ekonomik faktörler arasındaki ilişkiler ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Pazar büyüklüğü, enflasyon oranı, ticari açıklık, ücret maliyetleri, döviz kuru, reel faiz oranı gibi önemli faktörlerin yanı sıra ev sahibi ülkelerin yatırım seviyeleri ve doğal kaynaklarla olan ilişkiler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Altyapı unsurları, elektrik enerjisi tüketimi, ana telefon hatları, internet, karayolları ve teknoloji gibi faktörlerin DYY ile bağlantıları incelenmiştir. Kurumsal ve Politik faktörlerin, politik istikrar, kurum kalitesi, yolsuzluk, küresel siyasi haklar endeksi, küresel sivil özgürlükler endeksi ve ekonomik özgürlük gibi küresel endekslerin DYY üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Özel risk kategorisi ve hukuki entegrasyon kategorisi ile olan ilişkiler detaylı bir şekilde incelenmiş, kültürel kategori ve parakültürel kategori ile DYY arasındaki ilişkiler ele

alınmıştır. Son olarak, yapılan araştırmalarda belirleyici faktörlerin literatür taraması detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Üçüncü bölüm, SAA'nın doğrudan yabancı sermaye yatırım (DYSY) üzerindeki etkilerini ve gelecekteki potansiyelini incelemektedir. Coğrafi yapısının yanı sıra doğal kaynakların, gelir dağılımının, bölgesel ticaret anlaşmalarının ve ekonomik performansın, DYSY'nin belirleyicileri olarak ele alınması planlanmaktadır. Ekonomik büyüme, nüfus yapısı, altyapı, sanayi sektörü gelişimi gibi faktörler de göz önünde bulundurularak bölgedeki yatırım potansiyeli değerlendirilecektir. Kurumsal yönetim durumu ise darbeler, çatışmalar ve yolsuzluk gibi faktörlerle ele alınarak, bu unsurların DYSY'na etkileri incelenecektir. Son olarak, gelecekteki DYSY'nin evrimi, dünya genelindeki eğilimler ve özellikle SAA'nın deneyimleri üzerinden ele alınarak bölgedeki ekonomik ve siyasi gelişmelere ışık tutulması amaçlanmaktadır.

Son bölümde ise panel veri analizi modeline genel bir bakış, PMG'nin temel özellikleri, dinamik sabit etkiler modeli (DFE), grup ortalaması (GM) tahmincisi, panel verilerinde durağanlık ve eşbütünleşme çalışmaları ele alınacaktır. Paneldeki birim kök testleri, Levin, Lin ve Chu (LLC) testi ve Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003) testi ile paneldeki eşbütünleşme testleri olan Kao (1999) eşbütünleşme testi de incelenecektir. SAA bölgesindeki ülkelerin ampirik araştırması kapsamında verilerin tanımı ve kaynaklar, bağımlı değişken ve açıklayıcı değişkenler detaylandırılacaktır. Çalışma metodolojisi ve ekonometrik model spesifikasyonu, değişkenlerin kısaltmaları ve kaynakları ile birlikte korelasyon matrisi ve yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları sunulacaktır. Son olarak bu bulgular ilgili ekonometrik yöntemler kullanılarak değerlendirilecek ve elde edilen sonuçlar ışığında tartışılacaktır. Amaç, panel veri analizi aracılığıyla SAA bölgesindeki ekonomik dinamikleri anlamak ve bu doğrultuda politika önerileri sunmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ TEORİSİ

1.1. DYY Teorisi

1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Tarihçesi

DYY'lerin tarihi ve ÇUŞ'lerin tarihi birleşmektedir. Bu tarihe ayrıntılı bir kronoloji vermek zordur. Çünkü bu tarih, ekonomik, siyasi, kültürel, coğrafi başta olmak üzere çeşitli faktörlere bağlıdır. Fakat aşağıdaki genel bir bakış olarak, DYY ve ÇUŞ'lerin yüzyıllar boyunca nasıl gelişme izlediği açıklanacaktır.

Günümüzde DYY' lardan bahsedilince, ÇUŞ'lerden bahsetmek akla gelmektedir. ÇUŞ ve DYY' lar dünya ekonomisindeki iki önemli kavramdır. Sıklıkla birbirleriyle ilişkilendirilseler de aynı anda, ikisi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

ÇUŞ'lerin tarihi yüzlerce yıl öncesine dayanır. İlk ÇUŞ'ler Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz doğu Hindistan şirketi ve Danimarka Doğu Hindistan şirketi gibi Avrupalı ticari şirketlerdi(Jones, 2005). Bu şirketler, kolonilerin doğal kaynaklarını sömürmek ve bu bölgelerde üretilen ürünleri pazarlamak amacıyla kurulmuştur(Chandler & Hikino, 1990). Zamanla, ÇUŞ'ler dünya ekonomisinde önemli bir rol oynayan ana aktörlere dönüşerek iş yaratmada, mal ve hizmet üretiminde ve ekonomik büyümeye katkı sağlamada önemli bir rol oynamışlardır(Dunning, 1993).İlkDYY ise,General Electric gibi şirketlerin Kanada'da lamba üretimine yatırım yapmaya başladığı 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. DYY yıllar içinde dünya ekonomisi için önemli bir rol almış, birçok şirket uluslararası pazarlarda varlıklarını genişletmeye çalışmıştır(Houben, 2015). DYY'lar, birkaç yüzyıl öncesine kadar uzanan uzun bir geçmişe sahiptir. Bu noktada ÇUŞ ve DYY' lar önemli tarihleri ve olayları belirterek, dünya genelindeki DYY tarihini

kronolojik olarak kısaca inceleyeceğiz. 1500-1700: İlk ticari işlemler, uluslararası ticarete ilk ticari işlemler, Avrupa ülkeleri tarafından ticaret şirketlerinin kurulmasıyla 16. yüzyılda başladı. Hollanda Doğu Hindistan şirketi ve Britanya Doğu Hindistan şirketi gibi şirketler, Asya ile ticareti kolaylaştırmak için kurulurken, Portekiz ve İspanyol şirketleri Latin Amerika ile ticarete başladı. Bu şirketler, ticari işlemleri kolaylaştırmak için yabancı ülkelerde koloniler ve ticaret karakolları kurdu(Jones, 1996).Örneğin, 1602 yılında kurulan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, genellikle ilk gerçek çok uluslu şirket olarak kabul edilir. Bu şirket, birden fazla kıtada faaliyet gösteren, ticari ve askeri operasyonları merkezi bir kontrolle yöneten bir yapıdadır(Jones, 2005).

19. yüzyıl - 20. yüzyıl başları, sanayi devrimi ve DYY'ların genişlemesi ile birlikte, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki şirketler yeni hammaddelere ve pazarlara erişim sağlamak için yurt dışında yatırım yapmaya başladılar. Bu dönem, üretim ve dağıtım süreçlerini optimize etmek amacıyla çeşitli ülkelerde şubeler kuran ilk ÇUŞ'ların yükselişine tanık oldu(Dunning, 1988a).

1850-1914 yılların arasında, sanayileşme ve ÇUŞ'lerin genişlemesine tanık oldu, özellikle Siemens ve General Electric gibi endüstriyel devlerin ortaya çıkışıyla. DYY, doğal kaynakları kontrol etmek ve yurt dışında fabrikalar kurmak isteyen şirketlerle şekillenmeye başladı(Wilkins, 1988).Sömürge çağında DYY'lar; Avrupalı şirketlerin doğal kaynakları ve hammadde kaynaklarını sömürmek için yabancı ülkelerde sömürgeler kurduğu bir dönemdi. Avrupalı şirketler, altyapı ve sanayileşmeyi geliştirmek için kolonilere yatırım yaparken, bu kolonilerin kaynaklarını kendi ekonomilerine aktardılar. Yatırımlar genellikle Avrupa hükümetleri tarafından desteklendi ve bu yatırımlar, dünya genelindeki güç ve etkilerini artırmak için kullanıldı (Ocampo, 2005).

İki Savaş Arası Dönem (1914 - 1945): İki dünya savaşı ve Büyük Buhran, çok uluslu şirketlerin genişlemesini geçici olarak yavaşlattı. Ancak, bazı şirketler siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklara rağmen büyümeye ve yurt dışında yatırım yapmaya devam etti(Casson, 1983).

Bu dönem içinde, Dunning (1981) ve Hymer, (1960)'e göre 1920'ler DYY zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Özellikle Amerikan şirketleri büyük ölçüde yurtdışına yatırım yapmıştır. Bu dönem, DYY akışındaki gözle görülür artış nedeniyle DYY'nin Altın Çağı

(*the golden decade of FDI*) olarak adlandırıldı. DYY' lar, şirketlerin üretim maliyetlerini azaltmalarına ve küresel pazarlarda rekabet güçlerini artırmalarına olanak tanıyan teknolojik ve organizasyonel değişimlerle teşvik edilmiştir. Üstelik şirketler, yabancı yatırımlara uygun ekonomik politikalar benimseyen hükümetlerin oluşturduğu olumlu siyasi ortamdan yararlanmıştır. Ancak 1930'lardaki büyük buhran'da DYY' lar küresel ekonomik kriz ve birçok hükümetin ulusal ekonomilerini korumak için uyguladığı korumacı politikalar nedeniyle azaldı. Fakat bu korumacı politikalara rağmen II. Dünya Savaşı'ndan sonra DYY' lar toparlanmaya başladı ve sonraki on yıllarda artarak devam etti.

II. Dünya savaşı sonrası ve küreselleşme dönemi (1945 - 2000)'dir. Savaş sonrası dönem, Avrupa ve Japonya'nın yeniden inşası ve ekonomilerin kademeli olarak serbestleştirilmesiyle çok uluslu şirketler için yeni bir çağı işaret etti. 1970'ler ve 1980'lerde DYY' lar patlama yaşadı, bu patlama deregülasyon politikaları ve uluslararası ticaret anlaşmalarının artışıyla kolaylaştırıldı(Caves, 1996). Üstelik Amerikan şirketleri, gelişmekte olan ülkelerde imalat ve hizmet sektörlerine yatırım yapmaya başladı (Dunning, 1981; Vernon, 1966).

5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde, ABD Başkanı Harry Truman'ın sekreteri (General George C. Marshall), dünyanın daha önce hiç görmediği bir kalkınma yardımı programı duyurdu. Bu plan ile İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa ülkelerine yardım başlatıldı ve bu sırada Amerika, DYY' lara yeni bir ivme kazandıran Marshall Planı'nı uyguladı. Avrupa savaş bittikten sonra ekonomik mekanizmaları yeniden inşa etmek için bu yardımı uyguladı. Amerikan yardımının dağıtımı, Avrupa kıtasındaki ticaretin değişimi teşvik etmek için 16 Nisan 1948'de Avrupalılar tarafından uluslararası bir örgüt olan OECD (Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü) kurulması gerçekleştirildi (Houben, 2015). Bu dönemde, Avrupa ve Japonya'nın yeniden inşası teşvik edildi. ABD, temel endüstrilerde Avrupa ve Asya'ya yatırım yapan başlıca yabancı yatırımcı haline geldi. Üstelik Amerikan şirketleri, gelişmekte olan ülkelerde imalat ve hizmet sektörlerine yatırım yapmaya başladı (Dunning, 1981 s.11).

Bu konuda, yabancı yatırımları geliştirmek için 1958 yılında Uluslararası Finans Kurumu (UFK) kuruldu. UFK'nın misyonu, gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün gelişimini teşvik ederek ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve nüfusların yaşam koşullarını

iyileştirmektedir. Başka ifade ile UFK'nin amaçları, gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırım da dahil olmak üzere özel yatırımı teşvik etmektir. Bu kurumu ikili ticaret anlaşmaları, ikili ve çok taraflı finansal kuruluşlar ve yatırım teşvik programları gibi DYY' ları teşvik etme etkisi olan birçok uluslararası girişim takip etmiştir (IFC, 1998).

Uluslararası yatırımlar: Bu terim, ulusal sınırları aşan yatırımları tanımlamak için ilk kez 1950'lerde kullanılmıştır. Uluslararası yatırımlar, doğrudan yatırımları, portföy yatırımlarını ve borç yatırımlarını kapsayan bir terim olarak kullanılmaktadır (Lavie, 1985).

DYY' lar, ilk kez 1960'larda, yabancı bir işletmenin yerel bir işletmede önemli bir pay alması durumunu tanımlamak için kullanılan bir terimdir. DYY' lar genellikle yeni bir işletmenin kurulmasını veya var olan bir işletmenin satın alınmasını içerir (Hymer, 1960).

Vernon (1966) ve Kindleberger (1969), çalışmalarına göre 1950-1970 yılları arasında, hükümetler tarafından uygulanan korumacı politikalar ve ticari engeller nedeniyle DYY' ların yavaşladığı bir dönemdir. Ülkeler, yerli ekonomilerini korumaya yönelik ekonomik politikalar benimsemişler ve yabancı şirketlerin iç pazarlarına erişimini sınırlandırmışlardır. Bu durum, bu ülkelere yönelik DYY akışının azalmasına neden oldu. Özellikle ABD, önceki on yıllarda DYY' ların genişlemesinden büyük ölçüde yararlandığı için bu korumacı politikalarla olumsuz etkilendi. ABD hükümeti, diğer ülkelere yabancı yatırımlara izin vermeleri için baskı yapmaya çalıştı. Bu durum, 1956 yılında ABD-Almanya yatırım anlaşması gibi ABD ve diğer ülkeler arasında ikili yatırım anlaşmalarının müzakeresiyle sonuçlandı. Ancak, bu engellere rağmen DYY, özellikle imalat sektörlerinde 1950'ler ve 1960'larda yavaş bir tempoda olsa da devam etti. Şirketler, yerel pazarlarda satılmak üzere üretilen mallar üretmek için yurtdışında yan kuruluşlar oluşturarak ticari engelleri aşmaya çalıştılar.

1970'ler, ekonominin giderek küreselleşmesi, ticari engellerin ve korumacı politikaların azalması sayesinde DYY' ların arttığı bir döneme tanık oldu. Şirketler, daha ucuz hammadde, daha ucuz işgücü veya daha gelişmiş teknolojiler elde etmek için yeni pazarlara girmeyi arzuladılar. Üstelik bu dönem, Doğu Asya ülkeleri gibi giderek daha fazla DYY çeken gelişmekte olan ülkelerin ortaya çıkışına tanıklık etti (Dunning, 1977) ve (Dunning, 1981).

1980’lerde iki önemli değişiklik gözlemlendi ve bunlar DYY’ ların artmasına neden oldu. İlk değişiklik, ABD’nin net borçlu bir ÷lke haline gelmesi ve net uluslararası yatırım pozisyonunun negatif olmasıydı. Bu durum, Amerikan ekonomisinde düşük tasarruf oranı nedeniyle artan bütçe açığının ulusal sermaye piyasasıyla finanse edilemez hale gelmesine kısmen bağlıydı. Bu, başta Japonya ve Almanya olmak üzere yabancı sermaye ihtiyacını yaratmıştır. Bir diğer neden ise ABD’nin benimsediği kısıtlayıcı ticaret politikasıydı. 1980’lerdeki ikinci önemli değişiklik, Japonya’nın ABD ve Avrupa’ya yönelik DYY’ ların önde gelen tedarikçisi haline gelmesiydi. İşgücü maliyetlerini düşürme isteğiyle motive olan Japonya’ nın doğrudan yatırımları aynı zamanda Güneydoğu Asya’da da geliştirdi(Moosa, 2002, s.17).

1980’ler, büyük ölçüde ekonominin artan küreselleşmesi ve ticari engellerin azaltılması nedeniyle DYY’ ların güçlü bir artışına tanıklık etti. DYY’ lar, yeni pazarlara erişmek ve üretim maliyetlerini azaltmak için şirketlerin stratejik bir unsuru haline geldi. Hymer (1960), tarafından geliştirilen ÇUŞ teorisi, DYY’ larla ilişkili karşılaştırmalı avantajlar ve işlem maliyetlerini açıklamak için giderek daha önemli hale geldi. Bu teoriye göre, ÇUŞ’ler doğal kaynaklar, ucuz iş gücü veya ileri teknolojiler gibi özel avantajların arayışındadırlar. Ayrıca DYY’ lar, farklı ÷lkelerdeki işlemlerin koordinasyonu ile ilişkili işlem maliyetlerini azaltmaya yardımcı olabilir. 1980’ler, ortak girişimler ve stratejik işbirlikleri gibi yeni DYY formlarının da ortaya çıkmasıyla dikkat çekti. Bu DYY formları, yabancı yatırımlarla ilişkili riskleri ve maliyetleri paylaşmaya ve yerel varlığa ilişkin avantajlardan yararlanmaya olanak tanır(Coissard, 2007).

1990’lar da ekonominin giderek küreselleştirdi bağlamda şirketler ve hükümetler arasındaki ilişkilere odaklanan yeni bir DYY’ larteorisi geliştirdi (Strange, 1996). DYY’ ları kullanarak sınırların ötesinde varlıklarını genişleten şirketleri tanımlamak için ÇUŞ kavramını geliştirerek bu yeni teorinin önemli figürlerinden biri oldu. Bu teorinin yazarına göre, ÇUŞ’ler hükümetlerin ekonomi politikaları ve genel olarak uluslararası ilişkiler üzerinde giderek artan bir etkiye sahiptir. Hükümetler, vergi teşvikleri ve düzenlemeler ile DYY’ ları çekmeye çalışırlar, ancak aynı zamanda yerel kaynakların ve endüstrilerin kontrolünü kaybetme gibi zorluklarla da karşı karşıya kalabilirler. Strange (1996), ÇUŞ’lerle uluslararası finans kuruluşları arasındaki bağlara da dikkat çekti. Uluslararası Para Fonu(IMF) ve Dünya Bankası(DB)gibi kurumlar sıklıkla yerel halk ve

ulusal ekonomilerin aleyhine transnasyonal şirketleri destekleyen ekonomi politikaları teşvik etmişlerdir. Genel olarak, ÇUŞ teorisi, giderek daha küreselleşen bir dünyada DYY dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuş ve bu bağlamda şirketler ve hükümetler arasındaki ilişkilerin önemini vurgulamıştır(Strange, 1996).

2000-2010 yılları arasında DYY' lar büyük ölçüde küresel ekonomik genişleme ve pazarların bütünleşmesi ile devam etti. Şirketler yeni pazarlarda faaliyetlerini genişletmeye ve farklı ülkelerin sunduğu karşılaştırmalı avantajlardan yararlanmaya çalıştı. Üstelik ticari engellerin ve korumacı politikaların azaltılması DYY' ın büyümesini kolaylaştırdı. Bu dönemde Buckley & Casson (2003), kurumların DYY' ın doğasını ve kapsamını belirlemedeki rolüne odaklanan bir kurumsal yaklaşım geliştirdiler. Teorilerine göre, kurumlar, teşvik ve kısıtlamalar oluşturarak şirketlerin davranışlarını etkileyebilir. Kurumlar, istikrarlı ve öngörülebilir bir düzenleyici çerçeve sağlayarak DYY ile ilişkili riskleri azaltmaya da yardımcı olabilirler. Bu kurumsal yaklaşım, yurtdışında yatırım yapmak isteyen şirketlerin farklı hukuk sistemleri, iş kültürleri ve ulusal düzenlemeler arasındaki farklılıkları anlamalarının önemini vurguladı. Ayrıca kurumlar DYY' ın ev sahibi ülkelerde nasıl algılandığını etkileyebilir, bu da DYY' ın kabul edilmesi veya reddedilmesi üzerinde etkili olabilir (Buckley vd., 2010).

2010' lu yıllarda DYY' lar, küresel ekonomik büyüme ve işletmelerin artan küreselleşmesiyle birlikte büyümeye devam etmiştir. Yazarlar, DYY' ın istihdam, çevre, yenilik ve büyüme gibi farklı ekonomik alanlar üzerindeki etkilerini keşfetmeye başladılar. Bu etkileri anlamak ve DYY politikalarını yönlendirmek için yeni teoriler ortaya çıkmaktadır. Bu teoriler arasında, küresel değer zinciri teorisi, üretim süreçlerinin ulusal sınırların ötesinde parçalanması ve tedarikçi-müşteri ilişkileri yoluyla ekonomilerin bütünleşmesine odaklanmaktadır. Bu teori, DYY' ların artık sadece bir ekonomiden diğerine sermaye ve teknoloji transferi olmadığını, aksine farklı ülkelerin şirketlerinin yakın işbirliği yaparak değer yaratma ve üretimi optimize etme süreciolduğunu göstermektedir. Bu küresel değer zincirlerinin istihdam, çevre ve büyüme üzerindeki etkileri hala analiz edilmektedir (Antràs & Chor, 2018).

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı

DYY' ı açıklamadan önce, “yatırım” kavramını açıklamak faydalı olacaktır. Yatırım, gelecekteki geliri artırmak ve belirli riskleri kabul etmek için bir projeye para harcayarak anlık tüketimden vazgeçmek anlamına gelir. İş açısından, “yatırım”, birkaç yıl boyunca kullanılmak üzere dayanıklı mallar (sabit varlıklar) edinmekten oluşan ekonomik bir işlemdir. Başka bir deyişle, yatırım hakkında konuştuğumuzda, sermayeyi korumak veya geliştirmek için ekonomik aktörlerin üretim araçlarını artırması anlamına gelir. Bu araçlar işletmeler, hükümet veya hane halkı tarafından kullanılabilir.

Genel olarak, yatırım iki farklı kategoriye ayrılabilir. Birincisi, kamu yatırımları, yani kamu işletmeleri de dahil olmak üzere devlet yatırımdır. İkincisi ise özel yatırımlardır. Özel yatırım yerli ve yabancı yatırımlara ayrılmıştır. DYY net ve anlaşılır bir tanımını vermek zor görünüyor. Ekonomistler ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar bu tanımı tartıştılar ve tartışmaya devam etmektedir. DYY, yatırımcının bulunduğu ülkeden farklı bir ülkedeki bir şirkette kalıcı bir pay satın almayı içeren uluslararası bir yatırım şeklidir. DYY, ekonomik küreselleşmenin önemli bir göstergesi olup, yatırımcı ülke ve ev sahibi ülke ekonomileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

1.1.3. DYY Tanımları ve Kullanılan Farklı Terimler

DYY, Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY) veya uluslararası yatırım başta olmak üzere aynı anlamdadır. Şimdi DYY açıklayalım. DYY'ın açık ve anlaşılır olan bir tanımını vermek zor görünüyor. Zira iktisatçılar, uluslararası kuruluşlar ve ülkelerin görüşlerine göre, DYY tanımları farklılık gösterebilir. Fakat bazı ortak özellikler tanımlanabilir.

1.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımla İlişkili Farklı Terimler

DYY' lar için kullanılan eşanlamlı terimlerin evrimi, küresel ekonomik dinamiklerdeki ve yatırım politikalarındaki değişiklikleri yansıtmaktadır. Ekonomiler küreselleştikçe, sınır ötesi yatırımların farklı boyutlarını kapsayacak şekilde terimler çeşitlenmiştir.

Uluslararası Yatırımlar: Uluslararası yatırımlar terimi, 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle uluslararası ekonomi ve sermaye akışları üzerine yapılan çalışmalarda kullanılmıştır(Hymer, 1960). UY' lar, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkate

değer bir artış göstermiştir ve bu dönemde yatırımların teşviki ve korunması için İkili anlaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmalar, imzacı ülkeler arasında yabancı yatırımları teşvik etmek ve güvence altına almak için tasarlanmış olup, yatırımcılara istikrarlı ve öngörülebilir bir hukuki çerçeve sunmaktadır. Bu tür anlaşmaların ilk örneklerinden biri, 25 Kasım 1959'da Almanya Federal Cumhuriyeti ile Pakistan arasında imzalanmış olup, dünyada bu tür anlaşmaların çoğalması için önemli bir emsal teşkil etmiştir(Rahbar, 2014).

Trans Uluslararası Yatırımlar(TUY): Bu terim, 1980'lerde artan küreselleşme ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerindeki artışla birlikte popülerlik kazandı. Bu terim, ulusal sınırların ötesinde faaliyet gösteren ve tek bir ulusal varlık tarafından kontrol edilmeyen, yani trans ulusal varlıklar tarafından gerçekleştirilen yatırımlara atıfta bulunmaktadır (Dunning, 1988b).

Çok Uluslu Yatırımlar: Uluslararası yatırımlar terimiyle birbirinin yerine kullanılarak, 1980'lerde birçok ülkede faaliyet gösteren şirketlerin operasyonlarını tanımlamak için ortaya çıkmıştır (Buckley vd., 1976).

Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Bu terim 1980'lerde ortaya çıktı ve yabancı şirketler tarafından yurt dışında gerçekleştirilen yatırım faaliyetlerini tanımlamak için hükümetler ve şirketler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Yurtdışındaki yatırım faaliyetlerinin açıklanmasında kullanılmaktadır(Dunning, 1988a).

Küresel Ölçekte Yatırımlar: Bu terim 1990'larda ortaya çıktı ve iktisatçılar tarafından DYY' lar, portföy yatırımları ve borçlar da dahil olmak üzere yatırımın küresel eğilimlerini tanımlamak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yatırımlar küresel yatırım eğilimlerinin açıklamasıdır(Frieden, 1994).

Uluslararası Doğrudan Yatırımlar: Bu terim 2000'li yıllarda ortaya çıktı ve uluslararası doğrudan yatırımların özellikle yasal, vergisel ve düzenleyici yönleri gibi belirli yönlerini tanımlamak için akademisyenler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır(Shenkar & Luo, 2008).

1.1.5. İktisatçılara Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı

Vernon (1971)'a göre, DYY, yabancı bir ülkede ikamet eden bir şirketin, maddi veya maddi olmayan varlıklar edinmesidir. Hymer 1969 yılında, DYY'ı, bir yabancı şirketin bir ülkede teknoloji, bilgi birikimi ve ticari marka gibi özel ve transfer edilebilir avantajlarının tekelleştirilmesi olarak tanımlamıştır. Vernon, (1966), DYY'ı yabancı bir şirketin bir ülkedeki bir işletmenin mülkiyetini ve kontrolünü elde etmesi şeklinde ifade etmiştir.

Başka bir yazar Caves (1971), tarafından alıntılanan bir başka tanım şöyledir; DYY, bir işletmenin sahipliğinin veya kontrolünün bir ülkeden başka bir ülkedeki bir işletmeye devredilmesidir ve bu da yabancı işletmenin yerel işletmenin hisse sermayesinde en az %10'luk bir paya sahip olması anlamına gelir.

Graham & Krugman (1991)'a göre, DYY, başka bir ülkede yerleşik bir şirket tarafından kontrol edilen mal ve hizmetlerin bir ülke sakininin elinde bulundurulmasıdır.

Drucker & Drucker (1993)'e göre, DYY, bir şirketin başka bir ülkede bir işletme kurmasıdır. Ya yeni bir işletme oluşturarak, yada mevcut bir işletmeyi satın alarak veya mevcut bir işletmedeki çoğunluk payını satın alarak yapılabilir.

Moran (1998, s.55)'e göre, DYY, uzun vadeli stratejik hedeflerine ulaşmak için yabancı bir ülkedeki yerli bir işletmenin çoğunluk hissesinin veya operasyonel kontrolünün edinilmesidir.

Neary, (2003)'e göre, DYY, dünya pazarında satılmak üzere üretilen malları veya hizmetleri üretmek için başka bir ülkede üretim için üretim malzemelerinin (fabrikalar, ekipmanlar, vb.) satın alınmasıdır.

Dunning, (1980) yılında DYY' ları şöyle tanımlamıştır, DYY bir ülkenin yerleşik bir işletmesi (doğrudan yatırımcı) tarafından, başka bir ülkedeki bir işletmeye (ev sahibi ülke) doğrudan ve kalıcı bir ilgi kazanarak bu işletme üzerinde belirli bir derecede kontrol sağlamasına izin veren bir yatırımdır.

Dunning & Lundan, (2008)'a göre DYY, yatırımcının, başka bir ülkedeki yerleşik bir şirkette kontrol ya da önemli bir pay satın alması ve bu şirketin stratejik kararlarında etki sahibi olmasına izin veren bir işlemdir.

Sauvant & Sachs (2009)'a göre, DYY, yabancı bir şirketin bir başka ülkede yerleşik bir şirkete sahip olması ve kontrol etmesidir.

Rugman (2005),Yabancı bir ülkedeki yerleşik bir işletmeye, bir ülkenin yerleşik işletmesinin uzun vadeli yatırım yapması olarak tanımlamaktadır.

Buckley vd.(1976), DYY'ı yabancı ülkelerde üretim ve hizmet faaliyetlerinin yaratılması, genişletilmesi ve yeniden yerleştirilmesi süreci olarak ifade etmektedir.

1.1.6. Uluslararası Kuruluşlara Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı

DYY, uzun süredir bu olguya farklı tanımlar veren uluslararası kuruluşlar ve uzmanlaşmış kuruluşlar tarafından yürütülen çeşitli çalışmalara konu olmuştur.

UNCTAD (1999) yılı raporuna göre DYY, uzun vadeli bir ilişki ve bir ekonomide yerleşik bir varlığın (doğrudan yabancı yatırımcı veya ana şirket) başka bir ekonomide yerleşik bir işletme (DYY işletmesi, yan kuruluş veya bağlı şirket) üzerindeki kalıcı bir ilgisini ve kontrolünü yansıtan yatırımlar olarak tanımlanmaktadır.

IMF (2013) DYY' ı, bir yatırımcının kendi bulunduğu ülke dışında yerleşik bir şirkette uzun vadeli bir yatırım yapması, doğrudan veya dolaylı bir kontrol derecesi içeren ve yatırımcı ile yerleşik şirket arasında uzun vadeli bir ilişkiyi yansıtan süreç şeklinde tanımlamıştır. FMI (2004)'e göre, DYY uzun vadeli bir yabancı işletmede önemli bir etki sahibi olma amacıyla yapılan yatırımdır. Doğrudan yatırım yapan şirket, doğrudan yatırım yapılan şirketin %10' undan fazlasına sahip olduğunda, bu yatırımcıya şirketin kararları üzerinde önemli bir etki sağlar ve genellikle yönetim ve operasyonlara aktif katılımı içerir. Bu tür bir katılım, yatırımcın şirketin oluşturulacak stratejiler üzerinde kritik bir rol oynamasına olanak tanır. Bu da yönetim kurulunda yer alma ve anahtar kararlarda belirleyici olma gibi unsurları içerebilir. Ayrıca, %10'dan fazla hisseye sahip olmak, sinerjilerin ve stratejik iş birliklerinin kurulmasını kolaylaştırabilir ve böylece iki varlık arasında karşılıklı faydaların ve operasyonel entegrasyonun maksimum düzeye çıkarılmasını sağlayabilir.

DB (2020)DYY'ı, yatırımcının ülkesinden farklı bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmede kalıcı bir çıkar elde etmek amacıyla yapılan bir yatırım olarak tanımlar. DYY, yatırımcının işletmenin yönetimi üzerinde önemli bir etki düzeyi sağlamasını içerir. Yatırımcının ülkesinden farklı bir ülkede bulunan bir işletmede kalıcı bir yönetim etkisi elde etmeyi amaçlayan bir yatırımdır. Bu etki, genellikle bir anonim şirketteki adi hisselerin veya oy haklarının %10 veya daha fazlasına sahip olmakla ya da anonim olmayan bir şirketteki eşdeğer haklarla sağlanır. DYY, bağlı ortaklıklar, iştirakler veya şubeler şeklinde olabilir ve hisse sermayesi, kârların yeniden yatırılması ve diğer uzun vadeli sermaye ile kısa vadeli sermayeden oluşan yatırımları içerebilir.

OECD (2009)'ya göre DYY, yabancı bir şirketin en az %10 hissesinin satın alınması veya şirket yönetiminde önemli bir etkiye sahip olunmasıdır. OCDE (2015a) DYY'ı, başka bir ülkede yerleşik bir işletmenin yönetimi üzerinde uzun vadeli bir etki elde etmek ve önemli bir çıkar elde etmek amacıyla yapılan yatırım şeklinde açıklar.

1.1.7. Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı

ABD Ekonomik Analiz Bürosu (BEA)'nın (2021) tarafından yapılan bir çalışmasına göre, DYY, bir ekonomideki bir tüzel kişinin (doğrudan yatırımcı) başka bir ekonomide yerleşik bir işletmede kalıcı bir çıkar elde etme amacını yansıtan bir uluslararası yatırım kategorisidir. Bu kalıcı çıkar, doğrudan yatırımcı ile işletme arasında uzun vadeli bir ilişki ve yatırımcının işletmenin yönetimi üzerinde önemli bir etki sahibi olmasını gerektirir. BEA tarafından DYY' ı tanımlamak için kullanılan ana kriterler şunlardır (Bruner, 2021):

1. Mülkiyet: Doğrudan yatırımcı, yabancı bir işletmede oy hakkına sahip hisselerin en az %10'una sahip olmalıdır.
2. Kalıcı İlgi: Doğrudan yatırımcı, işletmede kalıcı bir çıkar ve yönetim üzerinde önemli bir etki hedeflemelidir.
3. DYY Bileşenleri: DYY, doğrudan yatırımcılar ile yabancı işletmeler arasındaki sermaye işlemlerini, yeniden yatırılan karları (hissedarlara dağıtılmayan karlar) ve iştirakler arasındaki krediler ve borçlar gibi diğer sermayeleri içerir.

Atkins & Roesler (2017),eğer Kanada'da bir doğrudan yatırımcı, yerleşik olmayan bir şirkette oy hakkına sahip hisselerin %50'sinden fazlasına sahipse, bu şirkete “yabancı yan kuruluş” denir. Doğrudan yatırımcı, oy hakkına sahip hisselerin %10 ila %50'sine

sahipse, bu şirkete “yabancı ortak” denir. Yerleşik olmayan, tüzel kişiliği bulunmayan şirketlere yapılan doğrudan yatırım ise “yabancı şube” olarak adlandırılır. DYY, yabancı bir ülkede bulunan bir işletmede sürdürülebilir bir pay sahibi olmayı hedefleyen uluslararası bir yatırım kategorisidir.

Ministry of Finance Japan (2020),DYY’ ı bir Japon şirketi tarafından yabancı bir şirkette %10 veya daha fazla bir pay satın alınması olarak ifade etmiştir.Geçmişte, yalnızca borsaya kote bir şirkette %10 veya daha fazla hisse alımları yabancı yatırım kısıtlamalarına tabii idi. Bu oran %1’ e düşürülmüştür. Borsaya kote olmayan bir şirketteki hisse alımları ise katılım oranına bakılmaksızın yabancı yatırım kısıtlamalarına tabiidir.

Ministry of Finance Japan(2020) kapsamındaki doğrudan yatırım tanımı şunları içerir:

- Yabancı bir yatırımcının Japonya’da kote bir şirkette %1 veya daha fazla hisse edinimi,
- Yabancı bir yatırımcının Japonya’da kote bir şirkette %1 veya daha fazla oy hakkı edinimi,
- Yabancı bir yatırımcının kote olmayan bir şirkette herhangi bir miktarda hisse edinimi,
- Yerleşik olmayan birey veya yabancı bir şirket olan bir yabancı yatırımcı tarafından Japonya’da bir şube, fabrika veya herhangi bir işyeri (iletişim ofisi hariç) kurulması.

Yabancı bir yatırımcı tarafından bir Japon şirketine, toplamda 100 milyon JPY’yi aşan veya alacaklı Japon şirketinin toplam borçlarının %50’sini oluşturan bir yılı aşan süreli kredi verilmesi.

Bu eşikler, yabancı yatırımcı ve aynı kontrol altındaki belirli bireyler veya varlıklar birleştirilerek hesaplanır. Şirket amacının değiştirilmesi gibi kurumsal işlemler için çoğunluk yabancı hissedarın onayı da doğrudan yatırım olarak kabul edilir ve aynı ön bildirim veya kapanış sonrası raporlama gereksinimlerine tabi olabilir.

Birleşik Krallık, Office for National Statistics, (2022),DYY' 1, Birleşik Krallık'ta bir işletmenin yabancı bir ülkede bir işletme satın alması veya oluşturması veya yabancı bir yan kuruluş kurması işlemi olarak ifade etmiştir.

Ghana Investment Promotion Centre (GIPC), DYY' 1, bir yabancı varlığın mevcut bir işletmeye veya yeni bir işletmenin oluşturulmasına aktif olarak katılarak yatırım yapan yabancı bir varlık şeklinde ifade eder(GIPC, 2013).

KenyaNational Bureau of Statistics (KNBS)DYY' 1, yabancı bir şirket ya da bireyin, Kenya'da yerleşik bir şirkette %10 veya daha fazla bir paya sahip olduğu bir yatırım olarak açıklar(KNBS, 2020).

Nijeriya; Central Bank of Nigeria (CBN)DYY' 1, Nijerya'da yerleşik bir işletmeye yabancı bir işletmenin katılımı ve işletmenin yönetim kararları üzerinde önemli bir kontrol sağlayan faktör olarak ifade etmektedir(CBN, 2012).

Güney Afrika (Country Investment Strategy (CIS)), DYY' 1, bir yabancı yatırımcının Güney Afrika'da yerleşik bir işletmeyi satın alması veya kurması ve bu sayede işletmenin rekabet gücünü artırmak için teknoloji, beceri ve bilgi transferi sağlayan süreç olarak açıklar(CIS, 2022).

Bu tanımlar arasındaki ortak noktalar şunlardır;

- DYY, yabancı bir ülkedeki yerleşik bir işletmede sürdürülebilir bir paya sahip olmayı amaçlayan uluslararası bir yatırımdır.
- DYY, yerleşik işletmenin doğrudan veya dolaylı bir kontrol derecesini gerektirir.

Bu tanımlar arasındaki farklılıklar şunları içerir;

- ❖ Yatırım oranı eşikleri, Japonya'nın %10 eşiği belirlemesi ve Kanada'nın yerleşik işletmenin doğrudan veya dolaylı sahipliğini veya kontrolünü talep etmesi gibi farklılık gösterebilir.
- ❖ Gana gibi bazı ülkeler, yatırımcının işletmenin yönetimine aktif katılımının önemini vurgular.

Afrika 'da, Güney Afrika ve Birleşik Krallık gibi bazı ülkeler, yerleşik bir işletme edinme veya oluşturma üzerinde dururken, Gana ve Nijerya gibi diğerleri ise var olan bir işletmeye de yatırım yapmayı da tercih etmektedir.

Bu DYY tanımlarına bakınca, DYY' ı, yatırımcının ülkesinden farklı bir ülkede bulunan bir işletmedeki kalıcı bir payın edinilmesini içeren uluslararası bir yatırım şeklinde ifade edebiliriz. DYY, ekonomik küreselleşmenin önemli bir göstergesi olarak kabul edilir ve yatırımcıların kaynak ülkeleri ile ev sahibi ülkelerin ekonomileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

İktisatçılara, uluslararası kuruluşlara ve ülkelere göre, DYY tanımları farklılık gösterebilmektedir. Ancak bazı ortak özellikler tanımlanabilir. İktisatçılara göre, DYY, yatırımcının ülkesinden farklı bir ülkede bulunan ve işletmenin yönetimine doğrudan katılımını içeren bir süreç veya işletmenin sahibi olmayı ya da işletmenin kontrolünü içermektedir. Üstelik iktisatçılar, DYY' ın uzun vadeli olması ve işletmeye kalıcı bir taahhüdü içermesi gerektiğini düşünmektedir.

DB'ne göre; DYY, bir yabancı şirketin başka bir ülke ekonomik bölgesinde yer alan bir işletmeye uzun vadeli yatırımdır. OECD ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların DYY için özel tanımları vardır. OECD'ye göre, DYY en az %10 hisse sermayesine sahip olmayı içerirken, Birleşmiş Milletler, işletmede %10 veya daha fazla bir katılım gerektiğini ifade eder. İki kuruluş da, DYY' ın uzun vadeli olması ve işletmenin yönetiminde bir dereceye kadar kontrol veya etkiye sahip olması gerektiğini düşünmektedir.

Ülkelerin de DYY için özel tanımları vardır. Örneğin, ABD'de DYY, yabancı bir işletmenin yurtdışında bulunan bir işletmenin doğrudan veya dolaylı olarak en az %10 hissesine sahip olmak veya işletmenin yönetimini kontrol ediyor olmak şeklinde kabul edilir. Japonya'da, DYY, yurtdışında bulunan bir işletmenin hisselerinin %50'den fazlasına sahip olmayı içerir. SAA'nın bölgesinde, DYY tanımları da değişmektedir. Örneğin Gana'da, DYY, Ganalı bir şirkette %10 veya daha fazla bir payın satın alınması veya yabancı bir yatırımcı tarafından %10 veya daha fazla bir payla bir Gana şirketi kurulması olarak tanımlanırken, Güney Afrika'da DYY, Güney Afrika'da kayıtlı bir

şirketin %10 veya daha fazla sermayesine sahip olma veya yönetiminde oy hakkının bir yabancı şirket tarafından sahip olunması olarak tanımlanmaktadır.

1.1.8. Çok Uluslu Firma Tanımları

ÇUŞ'ler, aynı zamanda trans ulusal şirketler olarak da bilinirler ve birden fazla ülkede faaliyet gösteren şirketlerdir. İktisatçılara göre, ÇUŞ' ler, küresel ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Tanımları ve etkileri çeşitli tanınmış iktisatçılar tarafından belirlenmiştir.

Vernon(1966)'na göre, ÇUŞ'ler, birden fazla ülkede mal ve hizmet üreten ve satan ancak merkezi tek bir ülkede bulunan şirketlerdir. Bu tanım, şirketin kökeni yerine kimin kontrol ettiği sorusuna odaklanmaktadır.

Dunning(1993)'e göre, ÇUŞ'ler, birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve ulusal kimliklerinden bağımsız olarak bir veya birden fazla varlık tarafından kontrol edilen şirketlerdir. Bu tanım, kontrol üzerinde dururken, daha fazla mülkiyet yapılarına izin vermektedir.

Muchlinski (2021)'ye göre, ÇUŞ'ler, birden fazla ülkede yan kuruluşları olan ve faaliyetlerini küresel ölçekte koordine eden şirketlerdir. Bu tanım, küresel düzeyde koordinasyon ve yönetimin önemini vurgulamaktadır.

Hennart (1991)' ye göre, ÇUŞ'ler, birden fazla ülkede varlıkları ve çalışanları olan ve faaliyetlerini küresel ölçekte koordine eden şirketlerdir. Bu tanım, küresel düzeyde koordinasyonun yanı sıra birden fazla ülkede fiziksel varlığa vurgu yapmaktadır.

Ahiakpor (2012)'ye göre, ÇUŞ'ler, birden fazla ülkede faaliyet gösteren ancak kontrolü sadece tek bir ülkede olan bir kuruluş tarafından yönetilen şirketlerdir. Bu tanım, kontrol sorununa odaklanırken, mülkiyetin tek bir ülkede merkezileştirilebileceğini vurgulamaktadır.

Anant vd., (2006)'na göre, ÇUŞ'ler, birden fazla ülkede faaliyet gösteren ancak yönetimi tek bir ülkede merkezileştirilen şirketlerdir Bu tanım, işletmenin köken ülkesi olabilecek tek bir ülkede merkezileştirilmiş yönetimin önemini vurgulamaktadır.

Graham & Krugman (1991)'e göre, ÇUŞ'ler birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve uluslararası ticaretle uğraşan, merkezleri faaliyetlerinin çoğunluğu gerçekleşen ülkeden farklı bir ülkede bulunan şirketlerdir. Bu tanım, faaliyetlerin çoğunluğunun gerçekleştiği yer ve merkez ofis konusu üzerinde durmaktadır.

Son olarak Buckley (1998)'a göre, ÇUŞ'ler, birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve bu faaliyetleri diğer şirketlere göre özel avantajlara sahip olmalarına olanak sağlayan şirketlerdir. Bu tanım, çok uluslu şirketlerin birden fazla ülkede var olmalarından kaynaklanan özel avantajlarına odaklanmaktadır.

Diğer yandan, uluslararası kuruluşlar çok uluslu işletmeleri şu şekilde tanımlamıştır;

UNCTAD (2016), ÇUŞ'ler birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve tek bir merkez tarafından kontrol edilen şirketlerdir. Bu tanım, kontrol kavramına dayanmaktadır ve ana şirketin diğer ülkelerdeki şubeleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ima etmektedir.

OECD (2011), ÇUŞ'ler, en az iki ülkede faaliyet gösteren ve "ortak kontrol" altında olan bir işletmedir. Bu tanım, ÇUŞ'lerin sahiplik, kontrol ve coğrafi varlıklarına odaklanmaktadır.

ÇUŞ' leri birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve yerel ekonomiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olan şirketler olarak tanımlar (Gay,1975). Bu tanım, ÇUŞ'lerin yerel ekonomilere olan etkisine ve şirketler ile yerel çalışanlar arasındaki güç ilişkilerine odaklanmaktadır.

Eğer dikkatlice incelersek, ÇUŞ' lerin farklı tanımları teorik perspektiflere ve özel bağlamlara göre değişebilir. İktisatçılar, bu şirketleri tanımlarken mülkiyet, boyut, faaliyet türü, coğrafi varlık ve yerel ekonomilere etkileri gibi kriterlere dayalı farklı tanımlar sağlamışlardır.

Mayrhofer & Prange (2015)'a göre, çok uluslu bir şirket, birden fazla ülkede şubeleri olan, bu şubeler aracılığıyla faaliyetlerini koordine ederek karını maksimize etmeye çalışan bir şirkettir. Bu tanım, şirketin sahipliği ve kontrolü ile uluslararası faaliyetlerin koordinasyonu üzerinde durmaktadır.

Buna karşılık, OIT, (2017) ÇUŞ' leri, şubeleri, ortak girişimleri veya ortaklıkları ile birlikte birden fazla ülkede operasyonları olan şirketler olarak tanımlar. Bu tanım, ÇUŞ' lerin varlığına, sahipliğine veya kontrolüne değil, coğrafi varlıklarına odaklanır.

USA (1993), ÇUŞ' leri, ulusal aktörlerden farklı kurallarla oynayan ekonomik oyuncular olarak tanımlar. Bu tanım, ÇUŞ' lerin yerel ekonomiler üzerindeki etkisine ve şirketlerin çıkarları ile devletlerin çıkarları arasındaki gerilimlere vurgu yapar.

Bu tanımları göz önünde bulundurursak, iktisatçılar ve uluslararası kuruluşların ÇUŞ' ler hakkındaki farklı tanımlarını analiz ederek, bunlar arasındaki ortak noktaları ve farklılıkları belirlemek mümkündür.

İlk olarak, tüm tanımların ÇUŞ'lerin birden fazla ülkede varlık gösterdikleri konusunda hemfikir olduğunu belirtmek mümkündür. Ancak yazarlara göre bu varlığın doğasında farklılıklar görülmektedir. Bazı araştırmacılar farklı ülkelerde mal ve hizmetlerin üretim ve satışına vurgu yaparken, diğerleri ise varlıkların sahipliği veya yönetimin koordinasyonu üzerinde vurgu yapmaktadırlar.

İkincisi, yazarlar bu şirketleri kimin kontrol ettiği konusunda ayrışır. Bazı yazarlar kontrolün tek bir varlık tarafından yapılması gerektiğinde ısrar ederken, diğerleri ise bazı paylaşımlı sahiplik şekillerini kabul ederler. Son olarak, bazı yazarlar küresel koordinasyon ve yönetimin önemini vurgularken, diğerleri daha çok karar merkezinin yerine odaklanırlar.

Netice olarak, bazı tanımlar ÇUŞ'lerin sahip olduğu avantajları, örneğin küresel ölçekte kaynak ve pazarları kullanma imkânı gibi vurgularken, diğer yazarlar ise bu şirketlerin farklı ülkelerde varlığıyla ilişkili riskleri, örneğin işçi sömürüsü veya çevresel zararları vurgulamışlardır. ÇUŞ'lerin farklı tanımları, bu ekonomik varlıkların birçok karmaşık ve nüanslı yönünü ortaya koyar. İktisatçılar belirli ortak noktalarda hemfikir olsalar da yaptıkları tanımlar aynı zamanda ÇUŞ'lerin doğası ve rolüne ilişkin farklı yaklaşımları ve görüşleri yansıtmaktadır (Rugman, 2005).

1.2. DYY Teorileri

1.2.1. Bağımlılık Teorisi

Leiss (1977)'in çalışmasına göre, DYY akışları, nedenleri ve etkileri ile ilgili literatürde ilgili teorilerin üç farklı ekole ayrılabilirliğini öne sürmektedir.

Bağımlılık teorisi, DYY' ların bağımlı ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanır. Bağımlılık teorisyenleri, DYY' ların yerel endüstrinin kötüleşmesine ve dış bağımlılığın artmasına neden olduğunu savunurlar. Bu görüşe göre, DYY' ların amacı yerel kaynakları sömürmek, karlılık oranını artırmak ve yabancı şirketlerin çıkarlarını hizmet etmektir. Bağımlılık teorisine göre, DYY' ların olumsuz etkileri yerel kaynakların ihracatı, yerel işgücüne dayalı endüstrilerin yok edilmesi, küçük yerel işletmelerin zayıflaması ve yerel endüstrinin düşük teknoloji ve düşük katma değerli ürünlere yönlendirilmesi gibi şeyleri içerir (Leiss, 1977).

Bu teoriyi destekleyen yazarlar arasında Prebisch (1950), Frank (1966), Amin (1976) ve Santos, (1970) bulunmaktadır.

Prebisch (1950), DYY' ların olumsuz etkilerini uluslararası ekonomik dengesizlik olarak tanımlamaktadır. Frank (1966), DYY' ların ekonomik kalkınmayı engellediğini ve bağımlı ülkeleri yoksullaştırdığını iddia etmektedir. Amin (1976) ise DYY' ların bağımlılığı artırdığını ve bağımlı ülkelerin yerel endüstrilerini yok ettiğini savunmaktadır.

Prebisch (1950) bağımlılık okulunun kurucularından biri ve DYY' ların gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkilerini eleştiren ilk kişilerden biridir. DYY' ların gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağımlılığını güçlendirmeye nasıl katkıda bulunduğunu açıklamıştır. DYY' ların amacının ev sahibi ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak değil, yalnızca yabancı şirketlerin kârlarını maksimize etmek olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, DYY' ların genellikle yerel endüstrilerin teşviki yerine doğal kaynakların ve hammaddelerin sömürülmesine odaklandığına işaret etmektedir.

Prebisch (1950)'e göre, bu durum doğal kaynakların ihracatında bir artışa ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağımlılığına neden olmaktadır. Bu durumda, ev sahibi ülkeler, az işlenmiş hammaddelerin üretim ve ihracatı döngüsünde sıkışıp kalmaktadır ve bu da ekonomilerini hammadde fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı daha savunmasız hale

getirmektedir.Üstelik, DYY' ların yerel pazarlarda yabancı tekellerin(monopol) oluşmasına katkıda bulunabileceğini düşünüyordu. Bu durumda, yerel şirketlerin gelişme kapasitesi sınırlandırılmakta ve rekabet azalmaktadır. Sonuç olarak, DYY' lar, yerel şirketlerin aleyhine ekonomik gücü yabancı şirketlerin elinde toplama eğilimindeydi.

Dış bağımlılık teorisi, gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için DYY' ların bir çözüm olduğu fikrini sorgulayan bir ekonomi teorisidir. Bu bağlamda, Frank (1966) geleneksel ekonomi teorisine radikal bir eleştiri getirerek, yoksulluğun kalkınmanın geçici bir aşaması olmadığını, zengin ülkelerin fakir ülkeleri sömürüsünün bir sonucu olduğunu iddia etmektedir. Bu sömürü özellikle DYY aracılığıyla gerçekleşir. Frank (1966)' e göre, DYY' lar, yabancı şirketlerin kâr arayışı nedeniyle yapılır ve ev sahibi ülkelerin ekonomik kalkınmasıyla ilgili değildir. DYY' lar, gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynakları ve işçileri düşük maliyetle sömürüp, ürünleri zengin ülkelere pazarlarlar. Böylece DYY' lar, gelişmekte olan ülkelerin zengin ülkelere bağımlılığını artırır. Üstelik Santos (1970), DYY' ların ekonomik zenginliği ve gücü yabancı şirketlerin elinde yoğunlaştırma eğiliminde olduğunu ve yerel işletmelerin gelişimini sınırladığını vurgulamaktadır. Üstelik DYY' lar yerel şirketlere ve ev sahibi ülkenin ekonomisine zarar veren yabancı tekelciliğin ortaya çıkmasına yol açabilir.

1.2.2. Gelişme Bağımlılığı Teorisi

DYY gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için bir çözüm olduğu fikrini sorgulayan bir ekonomi teorisidir. Bu bağlamda, Amin (1976) bu teorinin oluşumuna önemli katkıda bulunmuştur. Çalışmadayazar, gelişmemişliğin yapısal nedenlerini analiz ederek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsiz uluslararası ekonomik ilişkilerin rolünü vurgulamaktadır. Ona göre, bu ekonomik ilişkiler, zengin ülkelerin çıkarlarını destekleyen bir uluslararası iş bölümüne sahiptir ve fakir ülkelerin gelişme olanaklarını sınırlamaktadır. Yazara göre, DYY' ın sadece bu uluslararası iş bölümünün bir yönü olduğuna dikkat çekmektedir. DYY, yabancı şirketlerin kar elde etme arzusundan kaynaklanmakta ve ülkeye gelen şirketlerin birinci amacı ülkelerin ekonomik kalkınması değil, gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarını ve işgücünü düşük maliyetle sömürerek, ürünleri zengin ülkelere ihraç etmelerini sağlamaktadır. Bu şekilde DYY, gelişmekte olan ülkelerin zengin ülkelere bağımlılıklarını arttırmaktadır.

Cardoso & Faletto (1977)'ya göre, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağımlılığı, kapitalist dünyanın büyük ekonomik güçlerinin periferik ekonomiler üzerindeki egemenliği sonucu oluşmaktadır. Bu egemenlik, DYY' lar aracılığıyla ifade edilmekle birlikte, aynı zamanda diğeryabancı yatırım türleri, adaletsiz uluslararası ticaret, IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar tarafından dayatılan ekonomik politikalar yoluyla da gerçekleşmektedir.

Üstelik Amin(1976), DYY' ların gelişmekte olan ülkelerin sosyal ilişkileri ve ekonomik yapıları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu düşünmektedir. DYY' lar, yabancı şirketlerin ellerindeki zenginliği ve ekonomik gücü yoğunlaştırmaya ve yerel işletmelerin gelişimini kısıtlamaya ve sosyal eşitsizlikleri arttırmaya eğilimlidir. Dahası, DYY' lar yabancı tekel şirketlerinin yerel pazarı kontrol etmesine yol açabilir, bu da yerel işletmelere ve ev sahibi ülkenin ekonomisine zarar verebilir.

Sonuç olarak, Prebisch (1950)'in önde gelen temsilcilerinden biri olduğu bağımlılık okulu, yatırım yapılan ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamıştır. Prebisch, ekonomik bağımlılığın artışı, hammaddelerin ihracatı ve ekonomik gücün yabancı şirketlerin elinde yoğunlaşması gibi DYY' lar tarafından neden olunan büyük sorunları ortaya koymuştur. Bu bakış açısı, egemenliklerini korurken DYY' ları çekmeye çalışan gelişmekte olan ülkeler için bugün hala geçerlidir. Önde gelen temsilcilerinden biri olan Frank (1966), DYY' ların gelişmekte olan ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamıştır. DYY' lar gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağımlılığını artırmakta, zenginlik ve ekonomik gücü yabancı şirketlerin elinde yoğunlaştırmakta ve yerel işletmelerin ve yenilik kapasitelerinin gelişimini sınırlamaktadır. Bu bakış açısı, ekonomik egemenliklerini korurken DYY' ları çekmeye çalışan gelişmekte olan ülkeler için bugün hala geçerlidir. Son olarak, bağımlılık okulunun önemli temsilcilerinden biri olan Amin (1976), gelişmekte olan ülkeler üzerindeki DYY' ların olumsuz etkilerini ortaya çıkarmıştır.

1.2.3. Modernleşme Teorisi

1950'ler ve 1960'lar da DYY' ların modernizasyon teorisi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin modernleşmesine nasıl katkıda bulunabileceklerini açıklamak için ortaya çıktı. BuRostow (1999) ve Moran (1998), gibi birkaç yazar tarafından savunuldu ve ikisi

de DYY' ların modernleşme ekonomisi üzerindeki faydalarını açıklamak için farklı yaklaşımlar önerdiler.

Rostow (1999), ekonomik gelişimi açıklamak için beş aşamalı bir lineer yaklaşım önerdi. Bu teoriye göre, DYY' lararacılığıyla, gelişmekte olan ülkeler, geleneksel toplumdan kitlesel tüketim toplumuna kadar farklı ekonomik gelişim aşamalarından geçebilirler. Rostow (1997)' ye göre, DYY' lar, yeni teknolojilerin, daha etkili ticari uygulamaların tanıtılması ve mal ve hizmetlerin ihracatının kolaylaştırılması yoluyla ekonomilerin modernleşmesine yardımcı olabilir.

Moran(1998) ise, DYY' ların modernizasyon teorisine bir yaklaşım önerdi. DYY' ların gelişmekte olan ülkelerin ekonomik modernizasyonunu otomatik olarak garanti etmediğini vurguladı. DYY' ların olumlu etkisini garanti altına almak için uygun kalkınma politikalarıyla birleştirilmesi gerektiğini savundu. DYY' lararacılığıyla ekonomisini modernize etmeyi başaran ülkeler, yerel işletmelerin rekabetçiliğini ve yeniliğini teşvik etmek için uygun ekonomi politikalarını hayata geçirdiler.

Ancak, ekonomik modernizasyon için DYY' ların potansiyel faydalarına rağmen, bu teori aşırı iyimserliği, zengin ve fakir ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini görmezden gelmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Gerçekten de DYY modernizasyon teorisi, sık sık gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sömürsünü yabancı şirketler tarafından meşrulaştırmak için kullanılmıştır.

1.2.4. Entegrasyon Teorisi

DYY' ların entegrasyon teorisi, yabancı yatırımların ülke kaynakları ve üretim faktörleri arasındaki ekonomik entegrasyon ve işbirliğini teşvik edebileceği yaklaşımını öneren bir teoridir. Bu teori, Dunning, (1993) vePorter (1990)gibi çeşitli yazarlar tarafından geliştirilmiş olup, yabancı yatırımların entegrasyon üzerindeki faydalarını açıklamak için farklı yaklaşımlar önermişlerdir.

Dunning (1993), DYY' ları entegrasyon üzerindeki faydalarını açıklamak için "içselleştirme avantajı" adlı bir yaklaşım önermiştir. Dunning (1993)' e göre, işletmeler bazı faaliyetleri içselleştirebilirler ve bu sayede işlem maliyetlerini azaltarak küresel pazardaki rekabet güçlerini artırabilirler. Bu nedenle, yabancı yatırımlar küresel değer

zincirlerini entegre etmede ve ülke kaynakları arasındaki işbirliğini teşvik etmede yardımcı olabilir.

Porter (1990), farklı bir yaklaşım önermiştir. Ülkelerin dünya pazarındaki rekabet avantajlarını açıklamak için "ulusal elmas"ın önemine vurgu yapmıştır. Buna göre, yabancı yatırımlar yeni teknolojileri tanıtarak, işgücü kalitesini artırarak ve yeniliği teşvik ederek ülkelerin rekabet avantajlarını artırmasına yardımcı olabilir. Ancak, yabancı yatırımların entegrasyon teorisi, ekonomik eşitsizliklere ve ülke kaynakları arasındaki güç ilişkilerine yeterince dikkat etmemesi nedeniyle eleştirilmiştir. Üstelik bazıları, yabancı yatırımların ülke kaynaklarına bağımlılığı artırabileceğini ve böylece ekonomik özerklik ve yenilik kapasitesini azaltabileceğini savunmuşlardır.

Marszk (2014)' in entegrasyon teorisi, uluslararası ekonomik ilişkilerin analizi için kullanılan bir teoridir. Bu teori, ekonomik entegrasyon süreçlerinin analizi yanı sıra DYY' da inceler. Yazar tarafından yapılan bir çalışma, entegrasyon teorisini ve DYY' ı makro, mikro ve mezo-ekonomik değişkenleri dikkate alarak analiz eden bir örnektir. Makro-ekonomik değişkenler, yatırımcıların karar verirken dikkate aldıkları faktörler arasındadır. Bu değişkenler arasında ülke ekonomisinin genel durumu, işsizlik oranları, faiz oranları, enflasyon oranları ve döviz kurları yer almaktadır. Mikro-ekonomik değişkenler, yatırımcıların yatırım yapacakları şirketleri seçerken dikkate aldıkları faktörlerdir. Bu değişkenler arasında yatırımcının şirketin boyutu, sektörü, teknolojisi, rekabet gücü, yönetim kalitesi ve inovasyon kapasitesi gibi faktörler yer almaktadır. Mezo-ekonomik değişkenler, yatırımcıların yatırım yapacakları ülkeyi seçerken dikkate aldıkları faktörlerdir. Bu değişkenler arasında kurumların yapısı, hukukun üstünlüğü, politik istikrar, işletme ve finansal düzenleyici çerçeve, vergi politikaları gibi faktörler yer almaktadır.

Jugurnath vd.(2016) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, entegrasyon teorisi makroekonomik düzeyde ve mikroekonomi ile DYY teorileri arasında ayrılmıştır. Makroekonomik düzeyde DYY teorileri, Sermaye Piyasası Teorisi (SPT), Dinamik makroekonomik teori, Döviz kurlarına dayalı DYY teorileri, Ekonomik coğrafyaya dayalı DYY teorileri ve kurumsal analize dayalı DYY teorileri olmak üzere beş teoriyi oluşturmaktadır. SPT, yabancı yatırımcıların, daha az riskli ve daha yüksek getiri sağlayan sermaye piyasalarına doğru yatırım yaptıklarını savunmaktadır. Dinamik

makroekonomik teori, yabancı yatırım kararlarının makroekonomik faktörler tarafından belirlendiğini savunur. Döviz kurlarına dayalı DYY teorileri, yabancı yatırımcıların yatırım kararlarını döviz kurları üzerindeki dalgalanmaları dikkate alarak verdiklerini savunmaktadır. Ekonomik coğrafyaya dayalı DYY teorileri, yatırım kararlarının ülkelerin ekonomik coğrafyası, üretim maliyetleri ve ticaret engelleri gibi faktörlere bağlı olduğunu savunmaktadır. Kurumsal analize dayalı DYY teorileri, yatırım kararlarının ülkelerin kurumsal yapısına, hukuk sistemlerine, vergi politikalarına ve düzenleyici çerçevelere bağlı olduğunu savunmaktadır.

Ayrıca OLI paradigmasının eklektik teorisi, DYY' i etkileyen faktörleri üç kategoride toplar. Bunlar sahip olunan avantajlar (*ownership advantages*), yerel avantajlar (*location advantages*) ve uluslararası avantajlardır (*internalization advantages*). Sahip olunan avantajlar, firmaların sahip oldukları özel bilgi, teknoloji, marka değeri gibi özellikleri ifade ederken, yerel avantajlar, üretim yerinin sağladığı avantajları ifade eder. Uluslararası avantajlar ise, firma içinde üretim yerlerini bir arada tutmanın getirdiği maliyet avantajlarıdır (Dunning, 1981). Entegrasyon ekolü, neoklasik teori tarafından geliştirilen ve en azından ampirik çalışmalarda en yaygın olarak kullanılan teorik temele dayanan 7 farklı teoriye ayrılmaktadır. Bu teoriler, önce "eklektik yaklaşım" olarak adlandırılan ve daha sonra paradigma (OLI) olarak adlandırılan, Çekim yaklaşımı teorisi, yeni büyüme teorileri, uluslararası ticaret teorisi, yeni uluslararası ticaret teorileri ve DYY' in mekânsal yaklaşımı (Coğrafi Ekonomi) teorik okullarını oluşturmaktadır.

1.2.5. Neoklasik Teorisi

Neoklasik iktisatçılara göre, DYY' lar ev sahibi ülkeler için birçok faydaya sahiptir. İlk olarak, DYY' lar, verimliliği artırabilecek, iş yaratabilecek ve ihracatı artırabilecek sermaye, teknoloji ve beceriler getirir. Üstelik DYY' lar, daha ucuz işgücü veya bol doğal kaynaklar gibi bir ülkenin karşılaştırmalı avantajlarından yararlanmalarına izin verir. Ayrıca, DYY' lar ev sahibi ülkelerde rekabeti ve yeniliği teşvik edebilirler.

Perroux (1971), faktör bolluğuna dayalı avantajlar teorisine göre ülkeler faktörleri bol miktarda bulunan mal ve hizmetlerin üretimine odaklanmaları gerektiğini ifade etmiştir. DYY' lar, daha ucuz veya bol kaynaklara sahip olan ülkelere yatırım yaparak bu karşılaştırmalı avantajlardan faydalanmalarına olanak tanır.

Guir (1982) DYY' ların sermaye, teknoloji ve becerileri getirerek ev sahibi ülkelerde ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini ileri sürer. Dolayısıyla DYY' ların rekabeti teşvik edebileceğini ve pazar verimliliğini artırabileceğini, bu sayede tüketicilere ve yerel işletmelere fayda sağlayabileceğini belirtmiştir. DYY' ların ev sahibi ülkeler üzerindeki etkileri konusunda endişelerini de dile getirmiştir. Neoklasik iktisatçılar, DYY' ların kaynakların kontrolünü kaybetme, yerel işletmelerle rekabet etme, çevreye etki etme ve sermaye kaçığına neden olabileceği gibi endişeleri de dile getirmiştir.

Samuelson (1948), yerel ve yabancı şirketler arasındaki artan rekabet nedeniyle ev sahibi ülkelerde ücretlerin ve çevre standartlarının konusunu gündeme getirdi. Bununla birlikte, DYY' ların ev sahibi ülkelerde monopol oluşturabileceğini ve bu durumun yerel tüketicilere zarar verebileceğini vurguladı.

Ayrıca Solow (1956) DYY' ların yerel kaynakların kontrol kaybı sorununa da değindi. DYY' ların yabancı şirketlerin elinde ekonomik güç yoğunlaşmasına yol açabileceğini vurguladı ve bu durumun ülkelerin ekonomik ve siyasi çıkarlarına zarar verebileceğini ifade etmektedir.

Lucas (1990), DYY' ların ülke ekonomik büyümesi üzerinde olumlu etkilere sahip olabileceğini, ancak bu etkilerin yabancı şirketlerin teknolojilerini ve bilgilerini yerel şirketlerle paylaşmamaları durumunda sınırlı kalabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, DYY' ların beyin göçüne neden olabileceğini de belirtti, yani nitelikli işçilerin diğer ülkelerdeki yabancı şirketlerde çalışmak için ülkelerini terk edebileceğini vurgulamaktadır.

Mello (1997), DYY' ların ülkelerde ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemiştir. DYY' ların ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini ve yoksulluğu azaltabileceğini, ancak yabancı şirketlerin yerel işçilere iş yaratmamaları durumunda bu etkilerin sınırlı kalabileceğini buldu. DYY' ların kısa, orta ve uzun vadede ülke ekonomileri üzerindeki etkileri konusunda çeşitli görüşlere sahiptir.

Perroux (1971), gibi neoklasik iktisatçılar, DYY' ların kısa vadeli olarak ev sahibi ülkeler için faydalarını vurgulamışlardır. DYY' lar, ekonomik büyümeyi ve iş yaratmayı teşvik etmeye yardımcı olabilecek sermaye, teknoloji ve beceriler getirebilir. Yabancı şirketler,

yerel olarak mevcut olmayan mal ve hizmetleri de artırabilirler, bu da ev sahibi ülke sakinlerinin yaşam kalitesini artırabilir.

Samuelson (1948) gibi bazı neoklasik iktisatçılar, DYY' ların kısa vadede olumsuz etkilere de sahip olabileceğini vurgulamışlardır. Yabancı şirketler yerel şirketlerle rekabet edebilirler, bu da yerel şirketlerin pazar payı kaybetmesine ve fiyatların düşmesine neden olabilir. Aynı zamanda yerel çalışanların işlerini kaybetmelerine de neden olabilir.

Ayrıca Neoklasik iktisatçılar, DYY' ların ülkelerin ekonomileri üzerinde orta vadede nasıl etki yapacağını incelemişlerdir. Solow (1956), DYY' ların üretkenliği artırmak için kullanılabilecek teknoloji ve yetenekleri getirerek orta vadede ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini vurgulamıştır. Bu, yerel yatırımların artmasına ve daha sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye yol açabilir.

Fakat Guir (1982) gibi bazı Neoklasik iktisatçılar, DYY' ların orta vadede olumsuz etkilere de sahip olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Yabancı şirketler, hammadde gibi yerel kaynakları kullanarak yerel ülkenin kendi ekonomik gelişimine yönelik kaynak kullanımının azalmasına neden olabilir. Ek olarak, yabancı şirketler yerel şirketlerle bilgi ve teknolojilerini paylaşmaya istekli olmayabilir, bu da yerel şirketlerin inovasyon ve gelişme kapasitesini sınırlandırabilir.

Mello (1997), ülkelerdeki DYY' ların uzun vadeli etkilerini, ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemiştir. DYY' ların uzun vadede ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini ve yoksulluğu azaltabileceğini ancak bu etkilerin kurumların ve ekonomi politikalarının kalitesi gibi çeşitli faktörlere bağlı olduğunu tespit etmiştir. DYY' lar, ekonomik bağımlılıklar yaratarak, düşük katma değerli ürünlerin üretilmesini teşvik ederek ve yerel şirketlerin inovasyon yapma ve gelişme kapasitesini sınırlandırarak uzun vadede olumsuz etkilere de neden olabilirler.

1.2.6. Dunning 'in Eklektik Teorisi: OLI Paradigması

OLI paradigması olarak da bilinen Dunning'in ekletik teorisi, DYY' ları açıklamak için kullanılan temel teorilerden biridir. Bu teori, üç avantaja odaklanır. Bunlar mülkiyet avantajları, konum avantajları ve uluslararasılaşma avantajlarıdır. Firmaların DYY' ları neden tercih ettiklerini açıklamak için bu unsurlar bir arada kullanılmaktadır. Mülkiyet

avantajı (O); DYY yapan şirketlerin yerel şirketlerle rekabet edebilmelerine olanak tanıyan benzersiz avantajlara sahip olmaları gerekir. Bu avantajlar, teknoloji becerileri, markalar, patentler veya yönetim becerileri gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilir(Dunning, 1980, s.9-31). Konum avantajı (L); İşletmeler, temel kaynakların veya maliyet avantajlarının konumuna göre DYY yapmayı tercih ederler. Örneğin, bir işletme ucuz işgücüne veya bol miktarda ham maddeye sahip bir ülkeye yatırım yapmayı tercih edebilir (Dunning, 1993, ss. 3-27).Uluslararasılaşma avantajı (I); İşletmeler, birden fazla ülkede başarılı operasyonlar yürütebilmelidir. Bu uluslararası yönetim, faaliyetlerin koordinasyonu ve risk yönetimi becerilerini gerektirir(Dunning, 1981).

1.2.7. DYY ile Çekim Yaklaşımı Teorisi

İktisatçılar, DYY' ın ev sahibi ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkilerini anlamak için çeşitli yaklaşımlar kullandılar. Yaygın olarak kullanılan bir yaklaşım, DYY' ların kaynak ve ev sahibi ülkelerin ekonomik özelliklerine bağlı olduğunu öne süren çekim yaklaşımıdır (Pöyhönen, 1963). DYY' ların kaynak ve ev sahibi ülkeler arasındaki ekonomik büyüklük ve gelir farklarına bağlı olduğunu öne sürmüştür. Ekonomik model, DYY' ların çekim modeli olarak bilinir ve Newton'un çekim teorisine dayanır. Bu model, iki ülke arasındaki DYY akışlarının bu iki ülkenin ekonomik büyüklüğüne ve gelir farklılıklarına bağlı olduğunu öngörür. Daha spesifik olarak, DYY' ların çekim modeli, şunları belirtir (Pöyhönen & Pöyhönen, 2016);

- DYY' laryatırım yapan ülke ve ev sahibi ülkelerin ekonomik büyüklüğüyle pozitif ilişkilidir. Bir ülkenin ekonomisi ne kadar büyük olursa DYY çekme olasılığının o kadar artması ve yatırım yapan ülkenin ekonomisinin ne kadar büyük olursa yatırım yapma olasılığının o kadar artması anlamına gelir.
- DYY' laryatırım yapan ülke ve ev sahibi ülkeler arasındaki coğrafi uzaklıkla negatif ilişkilidir. Bu, iki ülke arasındaki coğrafi mesafe ne kadar büyük olursa, DYY değişimlerinin o kadar az olmasının muhtemel olduğu anlamına gelir.
- DYY' lar kaynak ve ev sahibi ülkeler arasındaki gelir farklarıyla pozitif ilişkilidir. Bu, iki ülke arasındaki gelir farkları ne kadar büyük olursa, zengin ülkenin daha yoksul ülkeye yatırım yapma olasılığının o kadar artması anlamına gelir.

Bununla birlikte Tinbergen (1962), ülkeler arasındaki ticaret akışlarını anlamak için bir Çekim yaklaşımı geliştirmiştir. Önerdiği ekonomik model, ülkeler arasındaki ticaret akışları için "*Çekim modeli*" olarak da bilinmektedir. DYY' ların çekim modeline benzer, ancak DYY' lara değil, ticaret akışlarına odaklanır. Ticaretin çekim modeli, şunları varsayar Tinbergen (1962);

1. İki ülke arasındaki ticaret akışları, bu iki ülkenin ekonomik büyüklüğü ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Bu, bir ülkenin ekonomik büyüklüğü ne kadar büyükse, diğer ülkelerle olan ticari işlemlerinin o kadar büyük olmasının muhtemel olduğu anlamına gelir.
2. Ticaret akışları, ülkeler arasındaki coğrafi uzaklıkla negatif bir ilişkiye sahiptir. Bu, iki ülke arasındaki coğrafi mesafenin ne kadar büyük olduğu, ticari işlemlerin o kadar az olması olasılığının daha yüksek olduğu anlamına gelir.
3. Ticaret akışları, ülkelerin ekonomik yapılarının benzerliği ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Bu iki ülkenin ekonomik yapıları ne kadar benzerse, mal ve hizmetlerin takası o kadar olasıdır.

Linnemann (1966) 'da önerdiği ekonomik model, DYY' ların akışlarını açıklamak için daha fazla değişkeni entegre eden bir DYY' a yönelik yaklaşımın bir uzantısıdır. Linnemann'ın modeli, coğrafi mesafe, pazar büyüklüğü, işgücü maliyeti ve kurumların kalitesi gibi değişkenleri ekleyerek ülkeler arasındaki DYY akışlarını açıklamak için daha fazla değişken ekler. Linnemann modeli, iki ülke arasındaki DYY' ların akışının açıklanması için daha fazla değişken içeren bir yaklaşım olan DYY' ların çekiminde yer çekimi modelinin bir genişlemesidir. Linnemann modeli, coğrafi uzaklık, pazar büyüklüğü, işgücü maliyeti ve kurumların kalitesi gibi değişkenleri, ülkeler arasındaki DYY' ların akışını açıklamak için ekler. DYY' lar, yatırım yapan ülkeler ve alıcı ülkelerin arasındaki coğrafi mesafeye negatif olarak bağlıdır. DYY' lar, alıcı ülkedeki pazar büyüklüğü ile pozitif olarak ilişkilidir. Bu, alıcı ülkedeki pazarın büyüklüğü ne kadar büyükse, DYY' ları çekme olasılığının o kadar yüksek olduğu anlamına gelir.

Bergstrand (1985)' in önerdiği ekonomik model, yatırım yapılan DYSY yaklaşımının bir uzantısıdır ve DYY verilerini kullanarak yaklaşımın geçerliliğini test etmek için bir

ampirik tahmin yöntemi sunar. Bergstrand modeli, çekim yaklaşımının temellerini benimser, ancak yaklaşımın geçerliliğini test etmek için bir metodoloji önerir. Bergstrand modeli, iki ülke arasındaki DYY akışlarının, kaynak ve hedef ülkelerin ekonomik büyüklüğü, iki ülke arasındaki coğrafi mesafe, pazar büyüklüğü, işçilik maliyeti ve kurumların kalitesi ile ilişkili olduğunu öne sürer. Linnemann modeli gibi, Bergstrand modeli de ülkeler arasındaki DYY akışlarını açıklamak için daha fazla değişken ekler. Bergstrand'ın en büyük katkısı, gravitasyon yaklaşımının geçerliliğini test etmek için bir ampirik tahmin metodolojisi önermesidir. Bu metodoloji, çekim yaklaşımının değişkenlerinin DYY akışlarıyla istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olup olmadığını test etmek için bir regresyon denklemi tahminine dayanır.

1.2.8. DYY ve Yeni Büyüme Teorileri

Yeni ekonomik büyüme teorileri, ekonomik kalkınma sürecinde DYY'ın rolü üzerine yeni katkılar getirdi. Romer (1986), Lucas (1988), Barro (1991) ve Barro ve Sala-i-Martin (1995) gibi iktisatçılar, DYY'ın uzun vadeli ekonomik büyümeyi nasıl etkileyebileceğini açıklamak için teorik argümanlar önermişlerdir.

Romer (1986), ekonomik büyümenin anahtar itici gücü olarak araştırma ve geliştirme (R&D) yatırımını içeren endojen büyüme modelini önerdi. Yazara göre, DYY'lar, yeni teknolojileri tanıtarak ve ev sahibi ülkelerde R&D yatırımlarını teşvik ederek ekonomik büyümeyi artırmaya yardımcı olabilir. Yabancı şirketler genellikle yerel işletmelerin verimliliğini ve rekabet gücünü artırabilecek ileri teknolojiler getirirler. Bunun yanı sıra, DYY'lar, yabancı ve yerel şirketler arasında sinerjiler yaratarak ev sahibi ülkelerde R&D yatırımlarını artırabilir.

Lucas (1988), ekonomik büyümenin anahtarı olarak beşeri sermayenin birikimi olan endojen büyüme modelini geliştirmiştir. Bu çalışmaya göre, DYY'lar da yerel işgücüne bilgi ve beceri getirerek ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yardımcı olabilir. Yabancı şirketler yerel işgücünün verimliliğini ve rekabet gücünü artırabilecek gelişmiş teknolojiler getirebilirler. Ayrıca DYY'lar, yerel işçiler için yeni iş fırsatları yaratarak beşeri sermaye birikimini de teşvik edebilirler.

Barro & Sala-i-Martin (1995) ve Barro (1991), birikim ekonomisi modeli olarak bilinen bir ekonomik büyüme modeli önermiştir. Barro(1991)'ya göre, DYY'lar, ülkelere

sermaye akışı sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Yabancı şirketler, yerel işletmelerin üretkenliğini ve rekabet gücünü artırabilecek altyapı, ekipman ve makinelerdeki yatırımları finanse etmek için sermaye sağlayabilirler.

Yeni büyüme teorisi, aynı zamanda endojen büyüme teorisi olarak da bilinir. Romer, Lucas ve Barro gibi iktisatçılar tarafından 1980'ler ve 1990'larda geliştirilmiştir. Bu teori inovasyon, beşeri sermaye oluşumu ve DYY' largibi endojen büyüme faktörlerine odaklanır ve uzun vadeli ekonomik büyümenin önemli belirleyicileri olarak kabul edilir.

Fakat bazı iktisatçılar DYY' larla ilgili kurumsal ve siyasi yönleri göz ardı ettiği için yeni büyüme teorisini eleştirdi. Bu eleştirmenlere göre yeni büyüme teorisi, kurumların kalitesi, siyasi istikrar, yolsuzluk ve düzenlemelerin kalitesi gibi faktörleri dikkate almazsa bu faktörler, DYY' ların ekonomik büyümeyi teşvik etme kapasitesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.ÖrneğinRodrik (2000),yeni büyüme teorisini kurumsal ve politik açılardan yetersiz bulmuştur. Ona göre, ekonomik büyüme sadece DYY' lardan değil, aynı zamanda kurumların kalitesi ve işletmelerinin faaliyet gösterdiği düzenleyici ortamın kalitesine de bağlıdır. Yeni büyüme teorisinin bu kurumsal ve siyasi faktörleri yeterince dikkate almadığını savunmaktadır. Ayrıca bazı iktisatçılar, DYY' ların çekilmesinde ve ekonomik büyümeyi teşvik etmedeki rolünde yönetişimin rolüne dikkat çekmiştir. Bu nedenle Scholte (2001) , yönetişimin kalitesinin, DYY' ların ekonomik büyümeyi teşvik etme yeteneğinin ana belirleyicilerinden biri olduğunu öne sürmüştür.

1.2.9. DYY ve Uluslararası Ticaret Teorisi

Uluslararası ticaret teorisi, özellikle DYY' lar ile ilgili olarak, ekonomide önemli bir konudur. İktisatçılar, DYY' ların uluslararası ticareti ve ekonomiyi nasıl etkilediğini anlamak için bu teoriyi incelemişlerdir. Bu konuda, DYY' lar üzerine uluslararası ticaret teorisi konusunda iktisatçıların önemli katkıları olmuştur.

DYY' ların etkileri ile ilgili olarak iktisatçılar istihdam, verimlilik ve ticaret üzerindeki etkilere odaklanarak, özellikle yabancı yatırımların ülkelere getirdiği avantajlar konusunda, Vernon (1966) tarafından geliştirilen lokalizasyon teorisine odaklanmışlardır. Bu teoriye göre, işletmeler hammadde ve hizmetlerin mevcudiyeti, pazarlara yakınlık, işgücü maliyetleri ve vergi avantajları gibi bazı avantajlar nedeniyle yabancı ülkelere yerleşim yerlerini seçerler.

DYY ile ilgili olarak başka önemli bir ticaret teorisi içselleştirme teorisidir. Buckley vd.(1976) tarafından geliştirilen bu teori, şirketlerin ürünlerini sadece ihraç etmek yerine yabancı ülkelerde yerleşmeyi neden tercih ettiklerini açıklar. Bu teori, şirketlerin, ürünlerinin üretim ve dağıtımını yabancı ülkelerde kontrol ederek dikey entegrasyon avantajı sağlayabileceklerini savunur. İktisatçılar, içselleştirmenin ev sahibi ülkeler üzerindeki etkilerini de çalışarak, istihdam, verimlilik ve ticaret üzerindeki etkilere odaklanmışlardır.

Ek olarak Porter, (1990) tarafından geliştirilen uluslararası rekabet teorisi, DYY' lar için de önemli sonuçları olan bir teoridir. Bu teori, uluslararası rekabetin, yeniliği, verimliliği ve işletmelerin etkinliğini uyaran ekonomik büyümenin bir itici gücü olduğunu savunmaktadır. İktisatçılar, DYY' ların, karşılaştırmalı avantajları, üretim maliyetleri ve ürün farklılaştırma stratejilerini inceleyerek, işletmelerin ve ülkelerin rekabet gücünü nasıl etkileyebileceğini araştırdılar.

Ek olarak bazı iktisatçılar, DYY' ın ülkeler arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasındaki etkisini sorgulamışlardır. Graham & Krugman, (1991)' a göre, DYY' lar zengin ve fakir ülkeler arasındaki işletmelerin verimlilik farklarını vurgulamaya yol açabilir, çünkü zengin ülkelerin işletmeleri genellikle fakir ülkelerin işletmelerine göre teknolojik ve finansal açıdan avantajlıdır. Bu ülkeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmak yerine artırabilir.

Son olarak bazı iktisatçılar ekonomi politikaları ve kurumların bir ülke için yatırım yapılabilirliğindeki rolünü vurgulamıştır. Rodrik(2000)'e göre, istikrarlı ve öngörülebilir bir kurumsal ortam ile büyümeyi teşvik eden ekonomi politikaları, yatırımları çekmek için önemli faktörlerdir. Bu olumlu koşullara sahip olmayan ülkeler, diğer karşılaştırmalı avantajlara sahip olsalar bile, yatırımları çekmekte zorluk yaşayabilirler.

1.2.10. DYY ve Yeni Uluslararası Ticaret Teorileri (YUTT)

Uluslararası ticaret teorileri, DYY' ların anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda, bazı YUTT'leri, DYY' ın ülkeler arasındaki ticaret ve üretim özelindeki etkilerini incelemiştir. Brainard (1997), ÇUŞ'lerin neden ürünlerini sadece ihraç etmek yerine yabancı ülkelere yatırım yaptığını açıklayan bir teori sunmuştur. Bu teoriye göre, şirketler, müşterilerine daha yakın olmak, tercihlerini anlamak ve ürünlerini buna göre adapte etmek için gereksinim duyarlar. Üstelik yerel üretim yaparak ve gümrük

vergilerini önleyerek maliyetleri azaltabilirler. Brainard (1997), ÇUŞ'lerin, özel bir teknolojiye veya uzmanlığı sahip bir ürünün üretiminde maliyet avantajına sahip olduklarını vurgulamıştır. Bu nedenle, bu şirketler bu ürünün üretiminde uzmanlığı olan veya bu ürünün üretiminde karşılaştırmalı avantajları olan ülkelere DYY stratejisi uygulayabilirler. Bu strateji, ülkeler arasındaki üretim özelleşmesinin artmasına ve şubelerle ana şirket arasındaki ticaretin artmasına neden olabilir. Brainard (1997), DYY'ın teknolojiler, beceriler ve ek sermaye getirerek ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunabileceğini de vurgulamıştır.

Markusen (1995), üretimin parçalanması teorisini öne sürmüştür ve ÇUŞ'lerin üretim sürecinin farklı aşamalarının coğrafi dağılımındaki rolüne odaklanmıştır. Bu teoriye göre ÇUŞ'ler, her aşamada ülkelerin uzmanlığı veya karşılaştırmalı avantajlarına göre üretim sürecinin farklı aşamalarını farklı ülkeler arasında dağıtabilirler. Bu coğrafi dağılım, üretim zincirinde yer alan farklı ülkeler arasındaki ticaretin artmasına neden olabilir. ÇUŞ'lerin neden bazı ülkeleri diğerlerine tercih ettiklerini açıklayan bir teori önerdi. Bu hipoteze göre, şirketler daha düşük üretim maliyetlerine sahip, daha büyük pazarlara, daha esnek düzenlemelere ve nitelikli bir işgücüne sahip olan ülkeler tarafından çekiliyorlar. DYY'ın, iş yaratma, rekabeti teşvik etme ve piyasa etkinliğini artırma yoluyla ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunabileceğini de vurguladı.

Dupuch & Milan (2005), bir ülkenin ihracatının DYY'ı nasıl etkileyebileceğini açıklayan bir teori önerdi. Bu teoriye göre, DYY ihracatı geliştirmek için ürün kalitesini ve çeşitliliğini artıran ek teknolojiler ve beceriler getirerek bir ülkenin ihracatını teşvik edebilir. Bunun yanı sıra DYY üretim maliyetlerini azaltarak ihracatın rekabet gücünü artırabilir. Dupuch & Milan (2005), Avrupa'da yatırımın bölgesel uzmanlaşma üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. DYY'ın özellikle yüksek teknoloji sektörlerinde bölgesel uzmanlaşmanın artmasında önemli bir rol oynadığını gözlemlemişlerdir. Üstelik bölgesel uzmanlaşmanın endüstriyel kümelerin oluşmasını teşvik ettiğini, bunun da inovasyon ve ekonomik büyüme sağladığını belirtmişlerdir.

1.2.11. DYY ve Mekansal Yaklaşımı: Coğrafi Ekonomi

DYY, son onlu yıllarda iktisatçıların büyük ilgisini çekmiştir. Mekansal yaklaşım veya coğrafi ekonomi, DYY'ın belirleyicilerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

Dixit&Stiglitz(1979), ülkeler arasındaki üretkenlik farklılıklarının DYY' ları nasıl etkileyebileceğini gösteren bir coğrafi ekonomi modeli geliştirdiler. Onların modeline göre, işletmeler, ölçek ekonomileri elde etmek ve rekabet güçlerini artırmak için üretkenliği yüksek olan ülkelerde yerleşme eğilimindedir.

Graham&Krugman (1991), işletmelerin yerleşimlerinin ekonomik birlikteliklerden nasıl etkilendiğini gösteren bir coğrafi ekonomi modeli önermiştir. Bu modele göre, işletmeler taşıma maliyetleri ve ölçek ekonomileri nedeniyle belirli coğrafi alanlarda toplanma eğilimindedir. Bu nedenle ekonomik birliktelikler DYY' lar için önemli bir belirleyicidir.

Jugurnath vd. (2016), tarafından belirtildiği gibi, mekansal yaklaşım, DYY' ların ülkeler arasındaki coğrafi yakınlık ve bir araya gelmenin ekonomik faydaları tarafından etkilendiğini düşünmektedir. Bir araya gelmenin ekonomik faydaları, nitelikli işgücüne erişim, etkili ulaşım altyapısı ve düşük üretim maliyetleri gibi rekabet avantajları yaratan aynı coğrafi bölgedeki işletmelerin bir araya gelmesidir. Bir araya gelmenin ekonomik faydaları, taklit etkileri ve pozitif dışsallıklar nedeniyle DYY' ları çekebilir.

Bazı ekonomistler, DYY analizinde bu kurumsal ve politik yönleri dikkate almanın önemini vurgulamıştır. Örneğin, Markusen & Venables (1999), ticari engellerin bazı ülkelerde diğerlerine göre DYY' ların coğrafi yoğunlaşmasına yol açabileceğini göstermiştir. Benzer şekilde Helpman & Krugman (1987), ülkeler arasındaki kurumsal farklılıkların şirketlerin yatırım kararlarını etkileyebileceğini vurgulamıştır.

1.3. DYY Biçimleri

Lisanslı DYY, üç ana şekilde gerçekleştirilebilir; sıfırdan üretim tesisinin inşası (buna Greenfield investment denir) veya var olan bir üretim tesisi satın alınması (buna uluslararası birleşme ve satın alma(International merger and acquisition) denir ve Joint-venture oluşturmaktadır.

1.3.1. Greenfield Yatırımı (Greenfield Investment)

İlk yöntem sıfırdan bir üretim tesisi inşa etmektir, buna “Greenfield yatırımı” (*Greenfield investment*) denir. Bu durumda, yabancı şirket arazi satın alır, bina inşa eder, makine ve ekipman satın alır, personel işe alır ve eğitim verir. Bu yöntem yabancı şirketin henüz varlık sahibi olmadığı yeni bir bölgeye veya ülkeye yerleşmek istediği durumlarda

sıklıkla kullanılır(Bouri, 2015 s. 15). Başka bir ifade ile Greenfield yatırımı veya "şirket kurma yatırımı", bir ülkedeki yeni bir şirketin sıfırdan inşa edilmesini içeren bir DYY şeklidir. Bu yatırım türü maliyetli ve riskli olabilir ancak yerel standartlara uygun bir şirket oluşturma ve daha fazla esneklik sağlama gibi avantajlar da sunmaktadır.

OECD tarafından 2017’ de yapılan bir araştırmaya göre Greenfield yatırımı gelişmekte olan ülkelerdeki DYY’ ın yaklaşık %60’ını oluşturmaktadır. Bu yöntem daha uzun sürebilir ve genellikle daha büyük yatırımlar gerektirir, ancak aynı zamanda şirketin tasarımı, süreçleri ve kültürü üzerinde daha büyük bir kontrol sağlamaktadır(OECD, 2017).

Dunning (1993)’e göre, sıfırdan yatırımlar yoluyla DYY yabancı şirketlere önemli avantajlar sağlayabilir. Bu avantajlar şunları içerir; şirket işlemleri üzerinde daha büyük bir kontrol sağlama, tedarik zinciri yönetiminde daha fazla esneklik ve vergi teşvikleri veya diğer devlet teşviklerinden yararlanmaktır.

Bevan vd. (2004), yabancı şirketler için sıfırdan yatırımların birkaç avantaj sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Bu avantajlar yerel koşullara daha iyi uyum sağlamak ve işletme yönetiminde daha büyük bir esneklik sunmak olarak ifade edilebilir. Ayrıca sıfırdan yatırımlarının işletme dışı olumlu etkiler yaratabileceği, örneğin yerel istihdamın ve işgücü eğitiminin artırılması gibi, vurgulanmıştır.

Öte yandan, bazı iktisatçılar, sıfırdan yatırımlarının yerel bilgi eksikliği ve başlangıç ve işletme maliyetlerinin yüksekliği gibi risklerini vurgulamışlardır. Hem de sıfırdan yatırımların var olan şirketlerin satın alınmalarına göre daha uzun sürede kar elde etmeleri gerekebileceği belirtmişlerdir.

Buna rağmen Hennart (2009), belirli bir beceri geliştirmek veya yabancı bir ülkede yeni bir teknoloji tanıtmak isteyen şirketler için sıfırdan yatırımların daha uygun olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bununla birlikte Buckley & Casson (1998), gibi diğer iktisatçılar yeni bir üretim kapasitesi oluşturmak veya yeni bir pazar fırsatından yararlanmak isteyen şirketler için yeşil saha yatırımlarının daha uygun olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Dunning (1988)’e göre sıfırdan yatırımlar ev sahibi ülkeler için önemli faydalar sağlayabilirler. Örneğin iş yaratma, bilgi ve beceri transferi ve yerel altyapıyı iyileştirme

gibi. Benzer şekilde(Kogut & Metiu, 2001), sıfırdan yatırımların endüstriyel kümelerin oluşturulmasına ve ev sahibi ülkede yeniliği teşvik etmeye katkıda bulunabileceğine dikkat çekmişlerdir.

Fakat Eden (1998), sıfırdan yatırımların sınırlı kaynakların sömürülmesi, çevresel kirlilik ve yerel işletmelere karşı haksız rekabet gibi riskler taşıdığına işaret etmişlerdir. Benzer şekilde Stopford&Wells(1972), sıfırdan yatırımların ev sahibi ülkeler için daha riskli olabileceğini, çünkü yabancı yatırımcıya daha fazla bağımlılık yaratabileceğini ve yerel bilgi tabanının olmamasından dolayı riskli olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Panagiotidis & Printzis (2016)'e göre greenfield yatırımı, gelişmekte olan ekonomiler için uzun vadede ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. 2016 yılında yayınlanan bir çalışmada Greenfield yatırımı, gelişmekte olan ülkelerde üretkenlik, istihdam ve ihracat üzerinde olumlu etkileri olabileceğini belirtti. Ayrıca greenfield yatırımı yapan yabancı şirketlerin yerel işçilere bilgi ve teknik beceriler getirebileceğini vurguladı.

Ancak Raychaudhuri & De (2016) yılında yaptığı bir çalışmada, greenfield yatırımı yerel ekonomiler üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceği ifade edildi. Ona göre, greenfield yatırımı yapan yabancı şirketler yerel kaynakları monopolize edebilir ve yerel şirketleri dışlayabilir. Üstelik, ev sahibi ülkelerdeki üretim tesislerinde en gelişmiş teknolojileri kullanabilen yabancı şirketlerin bu teknolojileri yerel şirketlere aktarmama riskini vurguladı.

Liu vd. (2000), çalışmalarına göre greenfield yatırımının yerel ekonomiler üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahip olabileceğini göstermektedir. Etkilerini ve sınırlarını anlamak için bu yatırım yöntemini araştırmaya devam etmektedir. Hükümet politikaları ve düzenlemelerinin adil ve sürdürülebilir bir greenfield yatırımının teşviki konusunda önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamıştır.

1.3.2. Uluslararası Birleşme ve Satın Alma (International Merger and Acquisition)

Uluslararası birleşme ve satın alma yöntemi var olan bir üretim tesisini satın almaktır. Bu durumda yabancı şirket varlıkları, çalışanları, sözleşmeleri ve müşterileri olan faaliyette olan bir yerel şirketi satın alır. Bu yöntem, yabancı şirketin belirli bir pazarda hızlı bir şekilde varlık edinmek veya tamamlayıcı teknolojilere sahip bir yerel şirketi satın alarak

ürün ve hizmet yelpazesini genişletmek istediği durumlarda sıklıkla kullanılır(Bouri, 2015). OECD (2017), çalışmasına göre uluslararası birleşme veya satın alma geliştirmekte olan ülkelerde DYY' ların yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Bu yöntem, mevcut bir pazara erişim, nitelikli işgücü, operasyonel altyapı ve sadık müşteri tabanı gibi avantajlar sunabilir. 2019 yılında OECD tarafından yürütülen bir araştırmaya göre, uluslararası birleşmeler ve satın almalar DYY' ların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 2018 yılında, birleşmeler ve satın almalar, giren DYY' ların %49'unu ve çıkan DYY' ların %52'sini oluşturmuştur. Bu işlemlerden en çok etkilenen sektörler finansal hizmetler, imalat sanayi ve bilgi ve iletişim teknolojileridir(OECD, 2019).

Kogut & Metiu (2001), uluslararası birleşme ve satın almalar içinde kültürel farklılıkların önemini vurgulamıştır. Onlara göre şirketler satın aldıkları işletmelerin başarılı bir şekilde entegre edilmesini sağlamak için işletme faaliyetlerini yürüttükleri ülkelerin kültürel farklılıkları ve sosyal normları hakkında farkındalık sahibi olmalıdır.Üstelik uluslararası birleşme ve satın almalar, yerel ekonomiler üzerinde etkilere sahip olabilir. Bazı araştırmalar, bu işlemlerin yerel piyasalarda iş kaybına ve rekabetin azalmasına neden olabileceğini öne sürmektedir. Ancak, diğer araştırmalar birleşme ve satın almanın inovasyon ve verimliliği teşvik ederek yerel ekonomiler üzerinde olumlu etkilere sahip olabileceğine dikkat çekmektedir.

Philippon(2019)'da yaptığı bir çalışmada, uluslararası birleşme ve satın alma işlemlerinin ekonomi üzerinde olumsuz etkileri de olabileceğine dikkat çekti. Ona göre, birleşmeler ve satın almalar, pazar konsantrasyonunu artırarak rekabeti azaltabilir ve tüketiciler için fiyat artışlarına neden olabilir. Üstelik birleşmelerin ve satın almaların, özellikle de ev sahibi ülkelerde iş kayıplarına ve işletmelerin kapanmasına neden olabileceğine de vurgu yaptı.

Markusen&Venables (1999)'a göre, uluslararası birleşme ve satın almalar, işletmeler için önemli avantajlara sahip olabilir. Bu işlemler, işletmelere yeni pazarlara, teknolojilere ve ürünlere erişim sağlayabilir, ölçek ekonomileri elde etmelerine ve riskleri paylaşımlarına olanak tanıyabilir. Ancak Markusen ve Venables bu işlemlerin piyasa konsantrasyonuna ve rekabetin kaybına neden olabileceğine de dikkat çekmektedir.

Fakat Bellak vd. (2009), uluslararası birleşme ve satın almaların yerel ekonomiler üzerinde olumlu etkilere sahip olabileceğini bulmuşlardır. Bu işlemler inovasyon ve verimliliği teşvik edebilir, ticaret ve bilgi transferlerini destekleyebilir. Stopford & Wells (1973), uluslararası birleşme ve satın almalarla ilişkili riskleri vurgulamıştır. Bu işlemlere ilişkin politik ve ekonomik istikrarsızlık veya döviz kurlarındaki dalgalanmalar gibi risklerin farkında olunması gerektiğini önermişlerdir.

Bir şirket uluslararası bir birleşme veya satın alma işlemi düşündüğünde, bu işleme bağlı potansiyel riskleri dikkate alması gerekir. Bazı iktisatçılar bu riskleri vurgulayarak, bu işlemlerle ilişkili beklenmedik politik ve ekonomik sonuçları hakkında uyarıda bulunmuştur. Politik riskler, yaşanabilecek politik istikrarsızlık iken, ekonomik risklere örnek döviz kuru dalgalanmalarıdır. Ayrıca birleşme veya satın alma sürecini engelleyebilecek kültürel farklılıklar ve dil engelleri gibi konularda şirketlerin farkındalık sahibi olmaları gerektiğini vurguladılar (Stopford & Wells, 1973).

Diğer çalışmalar da uluslararası birleşme ve satın almaların riskli olabileceğini göstermiştir. Örneğin, Campa & Kedia (2002), tarafından yapılan bir çalışma, sınır ötesi satın alımlar yapan şirketlerin finansal performanslarında düşüş yaşama eğiliminde olduklarını göstermiştir. Benzer şekilde Cartwright vd. (1996), tarafından yürütülen bir çalışma, birleşme ve satın almaların çalışanların güvenini ve şirket kültürünü olumsuz yönde etkileyebileceğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmalara göre uluslararası birleşme ve satın alma işlemlerinin işletmeler ve ekonomi üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahip olabileceğini göstermektedir. İktisatçılar, bu DYY yönteminin etkilerini ve sınırlarını anlamak için çalışmalarını sürdürmektedirler. Bajgar & Javorcik (2020), yılında yayınlanan bir çalışmada, uluslararası birleşme ve satın alma işlemlerinin, rekabeti ve yeniliği teşvik eden hükümet politikalarıyla birlikte yürütüldüğünde yerel ekonomiler için faydalı olabileceğine dikkat çekti.

1.3.3. Ortak Girişim (Joint-Venture)

DYY, yerli bir şirket ile yabancı bir şirketin ortak bir şirket kurmak için kaynaklarını ve uzmanlıklarını birleştirdiği bir işbirliği biçimi olan ortak girişimler şeklinde de

gerçekleştirilebilir. İktisatçılar, bu yöntemin yerel ekonomiler üzerindeki etkilerini, uluslararası birleşmeler ve satın almalar gibi diğer DYY modellerine odaklanarak incelemişlerdir.

Ortak girişimler yerel ekonomiler için faydalı olabilir. Çünkü yerel işletmelerin yabancı ortaklarından teknik beceri ve bilgi kazanmalarına izin verir. Ortak girişimlerin yerel işletmelere yabancı ortaklarının dağıtım ağları aracılığıyla yeni pazarlara ve müşterilere erişme imkanı sağlayabileceği ifade edilmiştir(Hawkins & Feiock, 2011).

Benzer şekilde Cai vd. (2011), yaptığı bir çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortak girişimlerin yerel işletmelerin üretkenliği ve yeniliği üzerinde olumlu etkileri olabileceğini vurguladı. Ayrıca ortak girişimlerin yerel işletmelere ileri teknolojilerin aktarımına katkıda bulunabileceğini de belirtti.

Ancak bazı iktisatçılar ortak girişimlerin potan siyel risklerine dikkat çekmiştir. Aggarwal&Kapoor (2021), yılında yaptığı bir çalışmada, ortak girişimlerin özellikle ortak yararların paylaşımı ve ortak yönetim kontrolü konusunda yabancı ve yerel ortaklar arasında çatışmalara neden olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca ortak girişimlerin yerel işletmelerin yabancı ortaklarına aşırı bağımlılığa ve kendi gelişimleri üzerinde kontrol kaybına neden olabileceğine de işaret etmiştir.

Potansiyel riskler olmasına rağmen, iktisatçılar ortak girişimlerin yerel ekonomiler üzerindeki etkilerini anlamaya devam etmektedirler. Livd(2017), hükümet politikalarının adil ve sürdürülebilir bir ortak girişim yatırımını teşvik etmede önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamıştır. Benzer şekildeNayyar (2018), yaptığı bir çalışmada yerel ekonomilere yatırım yapmayı teşvik eden hükümet politikaları eşliğinde, ortak girişimlerin yerel ekonomilere faydalı olabileceğini belirtmiştir.

1.4. DYY' ların Türleri

DYY' lar farklı şekillerde gerçekleşebilir ve bu gerçekleşme şekilleri ev sahibi ülkenin ekonomisi üzerinde farklı etkiler gösterebilir. DYY' lar, ev sahibi ülkenin ekonomisi üzerinde farklı etkilere sahip olan çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Tipolojiye göre, üç farklı DYY formu ayırt edilebilir; yatay DYY, dikey DYY ve karmaşık DYY.

1.4.1. Yatay DYY'lerinin Türleri

Yatay DYY, yabancı şirketin ev sahibi ülkedeki aynı sektöre yatırım yapması şeklinde tanımlanabilir. Yani yatay DYY, yabancı şirketin kendi sektöründe ev sahibi ülkede genişlemesi olarak tanımlanabilir. Bu yeni bir yan kuruluşun oluşturulması veya aynı sektörde yerel bir şirketin satın alınması şeklinde olabilir. Başka bir ifade ile yatay DYY, yabancı bir işletmenin ülkesinde ürettiği benzer ürün ve hizmetlere sahip bir yerel işletmeye yatırım yapması anlamına gelir.

Dunning(1993)'a göre yatay DYY sektörde rekabeti teşvik edebilir ve ev sahibi ülkede istihdam yaratmaya ve ekonomik büyümeye katkıda bulunabilir. Aynı argümanlar Protsenko (2003), tarafından ileri sürülmüştür. Protsenko' ya göre yatay DYY yerel pazarda rekabeti artırarak üretkenliği ve istihdamı artmasını sağlar ve böylece ev sahibi ülkelere fayda sağlayabilir. Fakat haksız rekabet ve yerel üretimin azalmasına da neden olabilir.

Lorraine (1994), gibi bazı iktisatçılar yerel işletmelere karşı haksız rekabet ve yerel kaynaklar üzerindeki baskı gibi yatay DYY ile ilgili riskleri vurgularken yatay DYY' nın, bilgi ve becerilerin transferi ve değer zincirine entegre edilen yerel sektörlerde iş yaratma açısından da faydaları olabilir.

Markusen (1995),tarafından belirtildiği gibi yatay DYY yerel pazarda rekabeti artırarak ve daha etkili işletme uygulamalarının benimsenmesini teşvik ederek, yerel işletmelerin rekabet gücünü artırabilir.Hansen vd., (2007)' de yatay DYY'nın istihdam yaratma ve üretkenliği artırma gibi olumlu etkilere sahip olabileceğini vurgulamıştır.

Sauvant (2008), gibi DYY' ların yatay şeklinin, teknoloji transferi ve yerel istihdam yaratma gibi potansiyel faydalarına dikkat çekmişlerdir. Ancak yerel işletmelerin yabancı yatırımcıya ekonomik bağımlılığına bağlı riskleri de vurgulamışlardır. Daha yakın zamanda Vernon (1966), DYY'ların yatay şeklinin inovasyon ve ürün kalitesinin geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini, ancak aynı zamanda artan rekabet ve yerel ücretler üzerindeki baskıları da beraberinde getirebileceğini vurgulamışlardır.

1.4.2. DYY'larının Dikey Türleri

DYY'nin dikey şekli, yabancı şirketin ev sahibi ülkedeki farklı bir sektörde yerel bir şirkete yatırım yaptığı bir DYY türüdür. Dunning (1993), tarafından belirtildiği gibi dikey DYY yerel işletmeye yabancı bir işletmenin kendi sektöründen farklı bir sektörde yatırım yapmasıdır. Bu DYY türü birçok ekonomistin ilgisini çekmiş ve ev sahibi ülke ekonomisi için faydaları ve dezavantajlarını incelemişlerdir.

Dunning(1993), dikey doğrudan yatırımın yeteneklerin ve bilginin aktarımı bakımından faydalar sağlayabileceğini ve üstelik ev sahibi ülkede iş yaratmaya yardımcı olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca DYY'ın yerel işletmelerin rekabet gücünü artırmasına yardımcı olabileceğini ve ihtiyaç duydukları teknoloji ve becerileri kazanmalarına olanak tanıyabileceğini belirtmiştir.

Benzer şekilde Metiu & Kogut (2001), DYY' in dikey türünün yerel işletmeler arasında uzun vadeli ilişkilerin oluşmasına yardımcı olabileceğini ve bu durumun teknolojik işbirliğini ve yeniliği teşvik edebileceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte (Eden, 1998), DYY'ın yerel işletmelerin yabancı yatırımcıya olan ekonomik bağımlılığında artış gibi riskleri de vurgulamıştır.

Sauvant (2008), DYY'ın dikey türünün yerel işletmelerin rekabet gücü ve istihdam üzerinde olumlu etkileri olabileceğini belirtmişlerdir. Fakat yerel ekonomi için faydaları en üst düzeye çıkarmak için hükümet politikalarının gerekliliğine de vurgu yapılmıştır. Dahası Moran (2001), DYY'ın yerel işletmelerin ileri teknolojilere ve uzman becerilere erişim sağlayarak üretkenliğin artmasına katkıda bulunabileceğini ifade etmişlerdir.

1.4.3. Karmaşık (Müşterek) DYY'larının Türleri

Müşterek DYY, yabancı bir işletmenin önceki iki modeli birleştirerek yerel bir işletmeye yatırım yapması anlamına gelir. Ortak girişim, birkaç yıldır birçok şirket tarafından tercih edilen bir ittifak biçimidir. İki veya daha fazla bağımsız şirketin ortak olduğu ve herhangi bir hakimiyet olmaksızın karşılıklı anlaşmayla oluşturulan bir ortak yan kuruluş olarak tanımlanır(Bouri, 2015, s. 16).

Dries & Swinnen, (2004)'e göre karışık DYY, ileri teknolojilerin transferine ve yeni iş imkanlarının yaratılmasına izin verirken, yerel pazarda rekabeti artırarak, ev sahibi

lkeler için faydalı olabilir (Dries & Swinnen, 2004). Ancak bu yöntem aynı zamanda piyasanın aşırı yoğunlaşmasına ve yerel üretim azalmasına da yol açabilir.

Brainard (1997), tarafından belirtildiği gibi müşterek DYY, yeni iş imkanlarının yaratılmasına, yerel pazarda rekabetin artırılmasına ve yerel işletmelere ileri teknolojilerin aktarılmasına izin vererek ev sahibi ülkeler için faydalı olabilir.

Ancak bazı birleşme ve satın alma, kamu-özel ortaklığı ve büyük ölçekli altyapı projeleri gibi karmaşık DYY türleri ev sahibi ülkeler üzerinde olumsuz etkilere de sahip olabilir. Birçok ekonomist müşterek DYY' ların ev sahibi ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir. İlk olarak bu DYY' lar doğal kaynaklar ve stratejik endüstrilerin kontrol kaybına neden olabilir. Bu da ev sahibi ülkenin ekonomik egemenliğine zarar verebilir (Moran, 2010). Ayrıca karmaşık DYY' lar ekonomik bağımlılığa yol açabilir, özellikle yatırım finansmanı veya geri ödenmesi zor olan borç anlaşmalarına bağlıysa (UNCTAD, 2019). Son olarak, karmaşık DYY' lar, özellikle DYY tarafından üretilen mal ve hizmetlerin yerel piyasaya değil de ihracata yönelik olması durumunda ticari dengesizliklere neden olabilir (Rodrik, 2006).

Bazı iktisatçılar, karmaşık DYY' ların yetersiz düzenleme ve denetimine ilişkin risklere de dikkat çekmektedir. Örneğin büyük ölçekli altyapı projeleri, ormansızlaşma, su kirliliği ve doğal habitatların yok edilmesi gibi olumsuz çevresel etkilere neden olabilir (Porter, 1990). Birleşme ve satın alma işlemleri de personel azaltmaları ve işletme kapatmaları gibi etkilere yol açabilir, bu da yerel topluluklar üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir (Karacaovali & Limão, 2008).

Karmaşık DYY' ların olumsuz etkilerini azaltmak için iktisatçılar birçok strateji önermiştir. Hükümetler, savunma ve enerji gibi stratejik endüstrilere yapılan yatırımları düzenleyebilirler (Moran, 2010). Ayrıca hükümetler, DYY' ların yerel piyasada yatırımlara ve teknoloji transferine bağlı olmasını ve bunların řart koşulmasını da isteyebilirler (UNCTAD, 2019). Son olarak, hükümetler karmaşık DYY' ları düzenlemek için daha sıkı çevresel ve sosyal politikalar benimseyebilirler (Koné, 2015).

1.5. DYY Tipleri

Abu Bakar vd., (2022) yabancı şubelerin kurulma kararının altında yatan mantığa dayalı olarak DYY tipolojisini tanımlamıştır. İki türlü DYY tanımlar; yatay ve dikey. İlk tip yerel pazara yöneliktir ve pazar arayışı (market-seeking) ile ilgilidir. İkincisi ise ihracata yönelik olup verimlilik arayışı (efficiency-seeking) ile ilgilidir.

Ekonomik literatürde dört ana tanım kullanılmıştır. İlk tanım, taşınma motivasyonuna dayanmaktadır. Üretim faktörlerinin maliyetlerindeki farklardan yararlanma amacıyla yapılan yabancı yatırım, dikey olarak nitelendirilir(Wadhwa & Reddy, 2011). İkinci tanım Abu Bakar vd., (2022), tarafından öne sürülmüş olup yatay ve dikey yatırımı ayırt etmek için faktör oranlarını kullanır. Bu metodoloji uluslararası ticaret akımlarının tahminlerine dayanır(Brainard, 1993, s. 9). Üçüncü tanım yabancı şube satışlarının coğrafi dağılımına dayanır(Wadhwa & Reddy, 2011). Son olarak Markusen, (1995), üretim sürecinin coğrafi olarak ayrıştığı veya segmentlere ayrıldığı durumlarda dikey DYY’ dan bahseder. Markusen (1995), tarafından önerilen yaygın bir DYY tipolojisi, yatay DYY’ ları ve dikey DYY’ ları ayırt eder, her birinin etkileri spesifik ekonomilere sahiptir.

1.5.1. DYY’ ların (Market-Seeking) Yatay Tipi

DYY yatay tipi (market-seeking), yabancı bir şirketin yerel ana şirketin faaliyetini bir belirli üretim hattına odaklanarak kopyalamasıdır. Bu yabancı şirketin yerel ana şirketin aynı teknolojileri, becerileri ve kaynaklarını kullandığı anlamına gelir. Hedef üretim maliyetlerini azaltmak ve ana şirketin iş modelini diğer ülkelerde çoğaltarak avantajlarını optimize etmektir. Yatay DYY, yerel şirketin başka bir ülkedeki bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Gerçekte yabancı şirket yerel ana şirketin aynı üretim uygulamalarını izleyerek özerk olarak çalışır. Bu tür DYY’ ların avantajları çok sayıdadır. İlk olarak, şirketin üretim sitelerinin üzerindeki maliyetleri dağıtarak ölçek avantajlarından yararlanmasına olanak tanır. Ayrıca şirketin müşterilerine daha yakın olmasına yardımcı olabilir. Yatay DYY, otomotiv, havacılık, elektronik ve dayanıklı tüketim malları gibi imalat endüstrilerinde faaliyet gösteren şirketler tarafından sıklıkla kullanılır. Bu endüstrilerde, şirketler farklı ülkelerde aynı üretim ekipmanları ve teknolojilerini kullanarak önemli maliyet tasarrufları yapabilirler(Gannagé, 1984).

Bu tür DYY ile ev sahibi ülkenin yerel pazarı için ürün üretme bilgileri kazanılmaktadır. Bu yabancı kuruluşlar, ana şirketin üretim sürecini tekrarlarlar (Markusen, 1995). Genellikle bu tür yatırım ev sahibi ülke ile yatırımcı ülkenin gelişmişlik düzeyinin eşdeğer olduğu ülkelerde gerçekleşir. Yatay DYY' ın ev sahibi ülke seçimi, yerel pazarın büyüklüğü, yabancı şirketlerin erişim koşulları (tarife engelleri), taşıma maliyetleri (özellikle çimento gibi ağır ürünler için) vb. ile ilişkilidir (Brainard, 1997, s. 524).

Bu tür doğrudan yatırımın amacı, üretim sürecinin tamamını taşıyarak yabancı pazarlara nüfuz etmektir, böylece ihracatın yerini alır (Markusen, 1995). Bu durumda, DYY ve uluslararası ticaret arasında bir ikame ilişkisi vardır. Yatay DYY, genellikle intra-endüstri doğasında uzmanlaşan gelişmiş ülkelerle ilgilidir (Wadhwa & Reddy S, 2011).

DYY arasında pazar arayışı (market-seeking) türü yabancı yatırımları, yabancı işletmelerin yabancı şubeler kurarak yeni pazarlara erişmeye çalıştığı bir türdür. Markusen'e (1995) göre, pazar arayışı türü yatırım, yerel pazarı hedef alan yatay bir DYY örneğidir.

İktisatçılar bu market-seekinge yönelik DYY' ların özelliklerini incelemişlerdir. Dunning & Lundan' a (2008) göre, market-seekinge yönelik DYY' lar genellikle büyüyen bir pazar, müşteri tabanının genişletilmesi ve yeni dağıtım kanalları arayışı gibi pazarla ilgili faktörlere bağlı olarak motive edilirler. Bu yatırımlar genellikle tüketim ve hizmet sektörlerindeki şirketler tarafından gerçekleştirilir.

Ayrıca "market-seeking" türü DYY' lar politik ve kurumsal faktörlerden de etkilenebilir. (Rugman & Verbeke, 2001), yabancı şirketlerin yerel hükümetler tarafından sunulan teşvik politikaları ve vergi avantajlarından etkilenebileceğini öne sürmüşlerdir. Yabancı şirketler, uluslararası pazarlardaki konumlarını güçlendirmek için yerel bir varlık kurmak isteyebilirler.

Fakat "market-seeking" türü DYY' lar yabancı şirketler için zorluklar da sunabilir. Örneğin, yeni pazarlarda başarılı olmak için şirketlerin yerel kültürlerle, düzenlemelerle ve pazar koşullarıyla tanışmaları gerekebilir (Dunning ve Lundan, 2008). Ayrıca yabancı şirketler, yerel şirketlerin rekabeti ve tarife dışı engeller gibi engellerle karşılaşabilirler.

İktisatçılar market-seeking türündeki yabancı doğrudan yatırımların yerel ekonomi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. (Buckley & Casson, 1976)’a göre, bu yatırımlar ev sahibi ülkede üretimi ve istihdamı artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunabilirler. Market-seeking türündeki yabancı doğrudan yatırımlar aynı zamanda yabancı şubeler ve yerel işletmeler arasında bilgi ve teknoloji transferlerine neden olabilirler, bu da yerel işletmelerin rekabetçiliğini artırabilir (Zhang, 2001).

Ancak bazı iktisatçılar market-seeking türündeki yabancı DYY’ ların potansiyel risklerine dikkat çekmektedirler. Örneğin yabancı şirketler antitröst uygulamalarıyla yerel işletmelere zarar verebilirler(UNCTAD, 2020a). Ayrıca market-seeking türündeki DYY’ lar, ev sahibi ülkenin ekonomik egemenliği üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecek aşırı bir yabancı şirket bağımlılığına neden olabilirler(Lall, 2002).

1.5.2. DYY’ların Dikey (Efficiency-Seeking) Tipi

DYY’ ların verimlilik arayışı (efficiency-seeking) tipi, yabancı şirketlerin yurtdışı iştiraklerini kurarak maliyetleri düşürmeyi amaçladıkları bir DYY türüdür. Markusen (1995), tarafından belirtildiği üzere verimlilik arayışı tipi DYY, ihracatı hedefleyen bir dikey DYY örneğidir. Dikey DYY örneğinde bir şirket, üretim veya pazarlama sürecinin farklı aşamaları için farklı ülkelerde şubeler bulundurur (Gannage, 1986). Yatay DYY’ ın aksine, şubeler yerel ana şirketin faaliyetlerini tekrarlamaz, ancak üretim zincirinde farklı bir seviyede oldukları için onları tamamlarlar (Fontagné & Toubal, 2010).

İktisatçılar, verimlilik arayışı tipi DYY’ ın özelliklerini incelemişlerdir. (Dunning & Lundan, 2008) tarafından belirtildiği üzere verimlilik arayışı tipi DYY’lar genellikle üretimle ilgili faktörlere dayalı olarak yapılır, bunlar arasında üretim maliyetlerinin azaltılması, hammadde kaynaklarına erişim ve ileri teknolojilerin araştırılması yer alır. Bu yatırımlar genellikle üretim sektörleri ve yüksek teknoloji sektörlerinden şirketler tarafından gerçekleştirilir.

Verimlilik arayışı tipi DYY’lar, politik ve kurumsal faktörlere de bağlı olabilirler. Rugman ve Verbeke (2001), tarafından belirtildiği üzere yabancı şirketler yerel yönetimler tarafından sunulan teşvik politikaları ve vergi avantajlarından etkilenebilirler. Ayrıca yabancı şirketler uluslararası piyasalarda konumlarını güçlendirmek için yerel bir varlık kurmayı arzu edebilirler.

Ne var ki, verimlilik arayışı tipi DYY'lar yabancı şirketler için zorluklar da sunabilir. Şirketler, yerel pazar koşullarına ve düzenlemelere, yerel şirketlerin rekabetine uyum sağlamak zorundadır (Dunning ve Lundan, 2008). Verimlilik arayışı tipi DYY'lar, millileştirme ve kamulaştırma gibi politik risklerle de karşılaşabilirler.

Dikey DYY, şirketlere farklı ülkelerdeki avantajlardan faydalanma imkanı sağlar, çünkü üretimin farklı aşamaları bölünebilir. Örneğin, bir otomobil şirketi, farklı ülkelerdeki şubelerinde aracın farklı bileşenlerini üretmek için sahip olabilir. Bir şube motorları üretebilir, bir başka şube lastikleri, diğer bir şube de farklı parçaları bir fabrikada monte edebilir. Bu görev bölümü, daha düşük işçilik maliyetleri veya daha bol hammadde gibi yerel avantajları kullanarak üretimi optimize etmeyi sağlar.

Ayrıca dikey DYY, farklı ülkelerde dağıtım veya satış şubeleri oluşturarak müşterilere daha yakın olmak için kullanılabilir. Örneğin, bir kozmetik şirketi, bir ülkede üretim şubesi ve başka ülkelerde satış şubeleri oluşturabilir, yerel müşterilere yaklaşmak ve ihtiyaçlarına uygun ürünler sunmak için şubeler oluşturmaktadır.

Dikey DYY' lar, bir şirketin başka bir ülkede üretim maliyetlerindeki farklılıklardan yararlanmak amacıyla gerçekleştirdiği yatırımlardır (Markusen, 1995). Bu tip DYY' ların olumlu etkileri, yurt dışındaki şirketlerden yeni tedarik kaynaklarına erişim sağlayarak üretim maliyetlerini düşürerek rekabet gücünü artırmayı içerir(Wadhwa & Reddy, 2011).

Bu tür bir DYY, üretim sürecinin coğrafi olarak bölünmesini içerir ve avantajlı olan ülkeler arasında farklı üretim aşamalarının bölüştürülmesi sağlanır (Markusen, 1995, s. 5). Üstelik ev sahibi ülkeler yeni teknolojilerin yayılması ve yerel yeteneklerin geliştirilmesinden faydalanabilirler (Blomström & Kokko, 1998). Dikey DYY' lar bölgesel ve küresel ticari entegrasyonu teşvik edebilir ve tedarik zincirinin verimliliğini artırabilir(Helpman & Krugman, 1987). Ancak olumsuz etkiler, ev sahibi ülkenin yabancı şirketlere aşırı bağımlılık riskini ve kazançların ülke dışındaki şirketler ile ülke içindeki şirketler arasındaki eşitsiz dağılımını içerir (Markusen, 1995). Bununla birlikte aşırı derecede yabancı şirketlere bağımlılığa ve dış şoklara karşı hassasiyete yol açabilirler (UNCTAD, 2020, s. 23).

1.5.3. DYY'ların Holding Tipi

DYY holdingler, yerel piyasalarda ilişkisiz faaliyetleri olan şirketleri bir araya getiren yabancı yatırımlardır. Bu yatırımlar genellikle portföylerini çeşitlendirmek ve zaten faaliyet gösterdikleri sektörlerden farklı endüstrilerde ticari fırsatlar yakalamak isteyen şirketler tarafından gerçekleştirilir(Blomström & Kokko, 2003).

DYY holdingler, bilgi, teknoloji ve uzmanlık transferi ile iş yaratma ve üretim artışı gibi ekonomik faydalar sunabilirler. Ancak, düşük faaliyet bütünleşmesi ve yabancı şirketlere aşırı bağımlılığı nedeniyle yerel ekonomiler için riskler de taşıyabilirler(Boddewyn, 1988).

DYY holdinglerinin analizinde, birçok çalışma yerel ekonomilere olan etkilerini incelemiştir. Örneğin, Harrison & McMillan, (2011) tarafından yapılan bir çalışma, DYY birleşimlerinin yerel işletmelerde ücretler ve verimlilik üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, DYY holdinglerinin ücretler üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olma eğiliminde olduğunu, ancak yerel işletmelerin verimliliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Pairault (2010), tarafından yapılan başka bir çalışma, DYY holdinglerinin Çin'deki yerel işletmelerin performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, DYY holdinglerinin özellikle yoğun emek sektörlerinde yerel işletmelerin performansı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Ancak, DYY holdinglere ilişkin potansiyel risklere rağmen, bu yatırımlar yerel ekonomiler için önemli faydalar da sunabilir. Örneğin,(Markusen & Venables, 1999) tarafından yapılan bir çalışma, DYY holdinglerinin iş yaratma ve ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini göstermiştir.

1.6. DYY'ların Sözleşme Biçimleri

DYY, genellikle işlemde yer alan her tarafın haklarını ve yükümlülüklerini belirleyen farklı sözleşme türleri aracılığıyla gerçekleştirilir. Çok sayıda ekonomistin düşüncelerine göre, DYY sözleşmelerinin dört ana türü ayırt edilebilir, bunlar; ortak girişimler, lisans anlaşmaları, franchising anlaşmaları ve yönetim anlaşmalarıdır.

1.6.1. Lisans Anlaşmaları

Bir lisans sözleşmesi, bir taahhüdün onu veren kişi üzerinde yasal olarak bağlayıcı olduğu koşulları yazılı olarak belirler. Niteliği ne olursa olsun bir anlaşmanın her zaman en az iki temel parçası vardır. Bu parçalar,söz veren kısım ve ondan faydalanan kısımdır(Sheikh, 2019). Bu tür bir sözleşme, lisans verenden (yabancı şirket) imtiyaz sahibine (yerel şirket) belirli bir süre için ödeme karşılığında bir teknolojiye erişim imkanı sağlar (Contractor, 1981).

Lisans sözleşmeleri, patentler, ticari markalar ve telif hakları gibi fikri mülkiyet hakları için kullanılabilir (Kirat, 2003). Lisanslar, bir şirketin başka bir şirket tarafından sahip olunan patentle korunan bir icadı üretmesine, satmasına veya kullanmasına izin vermek için sıklıkla kullanılır. Teknolojiye erişim karşılığında, patentin kullanıldığı şirket lisans sahibi şirkete telif hakkı veya başlangıç ödemesi yapar(Franco, 2013).

Ayrıca lisans sözleşmeleri yazılım alanında da kullanılabilir. Yazılım lisansları, bir şirketin veya bireyin telif hakları ile korunan bir yazılımı kullanmasına izin vermek için kullanılır. Bu durumda, lisans kullanım koşullarını belirleyecektir ve lisans, yetkilendirilen kullanıcı sayısı veya lisans süresi gibi kısıtlamaları içerebilir(Kaya, 2006).

Birleşme ve satın almalar bağlamında, lisanslar sık sık bir şirketten diğerine entellektüel varlıkların aktarılması için kullanılır. Örneğin, bir şirket diğer bir şirkete teknoloji kullanım lisansı verebilir. Bu durumda, lisansın ayrıntıları genellikle birleşme ve satın alma belgelerine dahil edilir (Shen ve Al, 2019)

1.6.2. Franchising

Franchising, bir franchise verenin (yabancı bir şirketin) belirli bir coğrafi alanda sınırlı bir reklamcılık hizmeti gibi belirli bir hizmet ile birlikte ticari markasını ve belirli bir teknik bilgiyi(know-how) kullanma hakkını, bir franchisedan (yerel bir şirket) belirli veya düzenli bir gelir karşılığında aldığı bir iş modelidir. Franchising, yerel franchiselerin sermaye ve deneyimini kullanarak hızlı ve karlı bir şekilde büyüme sağlamalarına yardımcı olan etkili bir yöntemdir (Oueslati vd., 2021). Franchise veren, kanıtlanmış süreçleri, markayı genişletme ve riskleri en aza indirmeye konusunda yardımcı olurken,

franchiseler, franchise verenin uzmanlığı, desteği ve süreçlerinden yararlanarak, kendi işlerini daha başarılı bir şekilde yönetebilirler(Hansen & Hoenen, 2016).

Franchise' nin avantajları sayısızdır. İlk olarak, franchise alan firma, franchise verenin marka bilinirliğinden yararlanabilir ve müşterileri çekmek ve satışları artırmak için katkıda bulunabilir. İkinci olarak, franchise alan firma, franchise verenin bilgi birikiminden ve deneyiminden yararlanabilir ve sıradan hatalardan kaçınarak karı maksimize edebilir. Üçüncü olarak, franchise alan firma, franchise verenin pazarlama ve reklam desteğinden yararlanabilir ve daha geniş bir kitleye ulaşarak görünürliğini artırabilir. Son olarak, franchise veren, yeni şubelere önemli miktarda fon yatırmak zorunda kalmadan hızlı ve karlı bir şekilde genişlemesinden yararlanabilir (Knickerbocker, 1973).

Ancak, franchise' nin potansiyel dezavantajları da vardır. İlk olarak, franchise alan firma, franchise veren firmanın kurallarına ve düzenlemelerine uymak zorundadır, bu da onun esnekliğini ve yaratıcılığını sınırlayabilir. İkinci olarak, franchise alan firma, franchise verene düzenli veya sabit bir lisans ücreti ödemek zorundadır, bu da kârlılığını azaltabilir. Üçüncü olarak, franchise alan firma, aynı markanın diğer franchiseları ile iç rekabete maruz kalabilir. Son olarak, franchise veren firma tedarikçilere veya ürünlere yönelik kısıtlamalar gibi kısıtlayıcı koşullar uygulayabilir, bu da franchise alan firmanın bağımsız olarak işletme kapasitesini sınırlayabilir (Benstiti ve Louasli, 2015).

1.6.3. Yönetim Sözleşmeleri

Yönetim sözleşmeleri, bir proje yönetim sözleşmeleri olarak da bilinen, yerli ya da yabancı bir ortak tarafından bir projenin ya da işletmenin yönetimine ilişkin koşulları belirleyen yasal olarak bağlayıcı anlaşmalardır. Yönetim sözleşmesi kapsamında, yabancı ya da yerli ortak, projenin veya işletmenin günlük yönetiminden sorumludur ve yerel personele eğitim verme ve yönetim yetkilerini ileri bir tarihte yerel ortaklara devretme görevleri de olabilir(Dunning & Lundan, 2008).

Yönetim sözleşmeleri, ortak girişimler, birleşme ve satın almalar, kamu-özel işbirlikleri ve altyapı projeleri gibi çeşitli ticari bağlamlarda kullanılabilir. Yönetim sözleşmeleri, yerel varlığı ve yönetimi sağlarken yabancı ortakların uzmanlık ve deneyiminden yararlanmayı sağlar (Helpman, 1984).

Ayrıca yönetim sözleşmeleri, doğrudan yabancı yatırımların projelerinde de kullanılabilir. Bu bağlamda, yabancı ortak teknik beceriler, teknoloji ve finansal kaynakları sağlarken yerel ortaklar yerel pazar bilgisini ve yerel paydaşlarla ilişkilerini sağlarlar (Woodward, 1992). Ancak yönetim sözleşmeleri, yerel işletmeler için teknolojik bağımlılık ve kendi işletmelerinin kontrolünü kaybetme riski gibi bazı riskler de taşıyabilir. Yerel ortaklar, karar sürecinden dışlanmış hissedebilirler ve bu da ortaklar arasındaki gerilimlere ve projenin veya işletmenin başarısını tehlikeye atabilir (Tsen, 2005).

Yönetim sözleşmelerinin avantajları arasında, ortaklar arasında yönetim bilgi ve becerilerinin transferinin sağlanması da yer alır. Bu özellikle yönetim konusunda deneyim veya bilgi eksikliği yaşayan yerel işletmeler için faydalı olabilir (Lee vd., 2012). Ek olarak, yabancı işletmeler, yerel ortaklarının uzmanlığından ve yerel pazar anlayışından faydalanarak yeni bir pazar girişi ile ilişkili riskleri ve maliyetleri azaltabilirler (Tsen, 2005).

Ancak, bu tür bir sözleşme de bazı riskler taşır. Eğer yönetim becerileri transferi etkili bir şekilde gerçekleştirilmezse, ortaklar arasında çatışmalar veya gerilimler oluşabilir ve bu da proje veya işletmenin başarısını olumsuz etkileyebilir (Hyder & Ghauri, 2000). Ayrıca, kontrol ve karar verme konusunun kimde olduğu sorunu, özellikle proje veya işletme büyüdükçe ve değiştikçe bir sorun haline gelebilir (Neary, 2003).

Bu nedenle, yönetim sözleşmesinde her tarafın rol ve sorumluluklarının yanı sıra yönetimin yerel taraflara devri konusundaki koşulların net ve ayrıntılı bir şekilde belirtilmesi önemlidir. Üstelik ortaklar arasında bir anlaşmazlık durumunda etkili bir anlaşmazlık çözüm mekanizmasına sahip olmak da önemlidir (Helpman, 1984).

1.6.4. Riskli Hizmet Sözleşmeleri

Riskli hizmet sözleşmeleri, uluslararası iş ilişkilerinde kullanılan bir ticari sözleşme türüdür. Diğer ticari sözleşme türleriyle benzerlikleri vardır, ne var ki yerel şirket tarafından yabancı ortaklığa yapılan ödemeler nakit olarak değil, faaliyetten elde edilen gelirlere katılım şeklinde gerçekleştirilir (Farooqi, 2022). Riskli hizmet sözleşmeleri, ortak girişim projelerinde, birleşme ve satın almalarda, kamu-özel ortaklıklarında ve diğer altyapı projelerinde kullanılabilir.

Riskli hizmet sözleşmeleri, dahil olan şirketlere çeşitli avantajlar sunar. Bunlardan biri, yabancı ortakların yerel işletmelerin verimliliğini ve rekabetçiliğini artırmak için uzmanlık ve deneyimlerini paylaşabilmesidir (Hennart, 2009). Ayrıca yabancı ortaklar, yerel piyasa hakkındaki anlayışları ve uzmanlıkları sayesinde yeni bir pazara girişle ilgili riskleri ve maliyetleri azaltmaya yardımcı olabilirler (Boddewyn, 1988).

Ancak, bu tür sözleşmelerle ilişkili riskler de mevcuttur. Bunlardan biri yerel şirketin, yabancı ortaklığa ödenmesi gereken gelir paylarına yetecek kadar gelir üretmeyebileceği riskidir (Alaya vd., 2010). Dahası, ortaklık etkin bir şekilde yönetilmezse ortaklar arasında çatışma veya gerilimler olabilir, bu da projenin veya işletmenin başarısını olumsuz etkileyebilir (Moran, 1998).

Bu nedenle, riskli hizmet sözleşmesinde açık ve detaylı terimlerin müzakere edilmesi, her bir tarafın rol ve sorumluluklarını belirlemek için önemlidir. Ayrıca sözleşme süresince ortaya çıkabilecek sorunları hızlı bir şekilde çözmek için etkili anlaşmazlık çözüm mekanizmalarının kurulması da önemlidir (Cuervo-Cazurra & Genc, 2008). Ayrıca işletmelerin riskli hizmet sözleşmelerinin vergi ve yasal sonuçlarını anlamadan sözleşme imzalamaması önemlidir (Hansen vd., 2007).

1.7. DYY ve Çok uluslu Şirketler Stratejileri

DYY ve ÇUŞ' ler, faaliyet gösterdikleri ekonomik, politik ve sosyal ortamlara uyum sağlamak için farklı stratejiler benimserler. Michalet (1999)'e göre, ÇUŞ'ler tarafından benimsenen dört farklı strateji vardır; tedarik stratejisi, pazar stratejisi, maliyetleri azaltma ve rasyonelleştirme stratejisi ve teknoloji-finance stratejisidir.

1.7.1. Tedarik Stratejisi

Tedarik stratejisi, hammaddeleri ve nihai ürünleri maliyetlerin daha düşük olduğu ülkelerden temin ederek üretim maliyetlerini düşürmeyi ve şirketin küresel piyasada rekabet gücünü artırmayı amaçlar (Michalet, 1999 s.13). Fakat bazı ekonomistler bu stratejinin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkilerine ilişkin eleştirilerde bulunmuşlardır. Daha düşük maliyetler arayışının, gelişmekte olan ülkelere işçilerin ve doğal kaynakların sömürülmesine ve ÇUŞ'lerin ekonomik bağımlılığına yol açabileceğini savunmuşlardır. Ayrıca bu strateji, rekabetçi maliyetle üretim yapma

yeteneklerini kaybeden gelişmiş ülkelerin sanayileşmesinde gerilemeye neden olabilir (Sklair vd., 1997).

Bunun yanı sıra, bazı ekonomi araştırmacıları, tedarik stratejisinin küresel tedarik zincirlerinin karmaşıklığı ve farklı ülkelerdeki tedarikçi ilişkilerinin yönetimine ilişkin riskler nedeniyle zor olabileceğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca şirketler, ürün kalitesi ve lojistikle ilgili zorluklarla da karşılaşabilirler (Dunning, 1993).

Bu eleştirilere yanıt olarak, bazı ÇUŞ'ler, gelişmekte olan ülkelerdeki işçiler ve yerel topluluklar üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmeyi amaçlayan sorumlu tedarik uygulamaları benimsemeye başladılar. Ayrıca şirketler, yerel tedarikçilerle işbirliği yaparak yerel kapasitelerini güçlendirmeyi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan ortaklıklar kurabilirler(Wunnik, 2011).

1.7.2. Pazarlama Stratejisi

Pazarlama stratejisi, şirketin ürünlerini ve hizmetlerini farklı uluslararası pazarlardaki yerel tüketicilerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu strateji, her pazarda farklı kültürleri ve düzenleyici standartları derinlemesine anlayarak gerçekleştirilir (Michalet, 1999, s. 14).

Ne var ki, bazı iktisatçılarpazar stratejisinin küresel piyasaların karmaşıklığı ve yoğun rekabet nedeniyle uygulanmasının zor olabileceğini vurgulamaktadırlar. Şirketler, her pazardaki düzenleyici ve kültürel normlara uyum sağlayarak, yerel tüketicilerin özel ihtiyaçlarına cevap vermek için araştırma ve geliştirmeye yatırım yapmak zorundadırlar (Hitt vd., 2017, s.114).

Ayrıca farklı pazarlar arasındaki satın alma gücü farklılıkları nedeniyle pazar stratejisi uygulanması da zor olabilir. Şirketler, üretim maliyetlerini karşılamak için yeterli kâr marjı bırakarak, farklı pazarlarda rekabetçi fiyatlar belirlemek zorundadırlar (Dunning, 1993, s. 15).

Bu zorluklara yanıt olarak, bazı ÇUŞ'ler, tek bir pazara olan bağımlılıklarını azaltmak için çeşitlendirme stratejileri benimsemeye başladılar. Ayrıca şirketler yerel piyasalardaki uzmanlıklarından yararlanmak ve üretim maliyetlerini azaltmak için yerel şirketlerle iş birliği yapabilirler (Kuemmerle, 1999, s. 4-5).

1.7.3. Maliyetleri Azaltma ve Rasyonelleştirme Stratejisi

Maliyetleri azaltma ve rasyonelleştirme stratejisi, üretim maliyetlerini düşürmek ve şirketin etkinliğini artırmak için ürünlerin standartlaştırılması ve üretim süreçlerinin rasyonelleştirilmesi gibi teknikleri kullanmayı amaçlar (Michalet, 1999). Ancak bazı iktisatçılar bu stratejinin işçiler ve yerel topluluklar üzerindeki etkileri konusunda endişelerini dile getirdiler. Ürünlerin standartlaştırılması çeşitliliğin kaybına ve kültürel homojenleşmeye yol açabilirken, üretim süreçlerinin rasyonelleştirilmesi otomasyona ve iş kaybına neden olabilir (Sklair vd, 1997).

Ayrıca üretim maliyetlerindeki farklılıklar nedeniyle, rasyonelleştirme ve maliyetlerin en aza indirilmesi stratejisi farklı ülkelerde uygulanması zor olabilir. Şirketler, rekabetçi olmak ve dünya pazarında kalmak için yeterli kar marjı bırakarak, üretim maliyetleri ile ürün kalitesi arasında bir denge bulmak zorundadırlar (Dunning, 1993).

Bu endişelere yanıt olarak, bazı ÇUŞ'ler, üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğini ve faaliyetlerinin sosyal ve çevresel etkilerini dikkate alan kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) uygulamaları benimsemeye başladılar. Ayrıca şirketler, işçiler ve yerel topluluklarla işbirliği yaparak adil çalışma uygulamalarını teşvik etmek ve yerel kapasiteleri güçlendirmek için de çaba gösterebilirler (Auld vd., 2008).

1.7.4. Tekno-Finansal Strateji

Tekno-finansal strateji, yüksek teknoloji sektörlerine ait şirketler tarafından sıklıkla kullanılan, ileri teknolojilere yatırım yapmak ve uluslararası piyasada şirketi geliştirmek için harici finansman kaynakları aramak anlamına gelir (Schwamm & Merciai, 1985, s. 25). Ancak bazı iktisatçılar teknolojik yatırımların getirdiği yüksek maliyetler ve piyasadaki belirsizlik nedeniyle, teknoloji-finans stratejisinin riskli olabileceğini belirtmişlerdir. Şirketler, gelecekteki pazar trendlerini öngörebilmeli ve ekonomik ve teknolojik çevredeki değişikliklere hızlı bir şekilde adapte olabilmelidirler (Dunning, 1993, s. 15). Ayrıca teknoloji-finans stratejisi, yüksek teknoloji sektörlerindeki kaynakları ve zenginliği konsantre ederek diğer sektörlerle ve işçilere olumsuz etkileri olabilir. Bu nedenle, şirketler faaliyetlerinin sosyal etkilerine dikkat etmeli ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için paydaşlarla işbirliği yapmalıdır (Sklair vd., 1997).

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN BELİLEYİCİLERİ

Bu bölümün amacı, DYY'ın potansiyel belirleyicilerinin eleştirel analizini yapmaktır. Bu nedenle, literatürün incelenmesi, DYY'ın en potansiyel belirleyicilerini sağlayan bir araştırma modelinin geliştirilmesini sağlayacaktır. DYY'ın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için hayati önemi kabul edilmektedir (Tocar, 2018).

Yabancı yatırımcıların gelişi, ev sahibi ülkenin yatırım ortamına da bağlıdır, iyi bir yatırım ortamı, şirketlere verimli bir şekilde yatırım yapma ve faaliyetlerini geliştirme olanağı ve arzusu sunar. Bununla birlikte, yatırım ortamı, pazar fırsatlarını veya şirketlerin üretken amaçlarla yatırım yapma ve faaliyetlerini geliştirme istekliliğini etkileyen, şirketin konumuna özgü faktörler kümesini ifade eder. Ekonomik büyümeyi teşvik edebilmek için ülkeler, yabancı yatırımcıları çekmek için mümkün olan her şeyi yapmaya çalışmalıdır. Bu nedenle, yatırım ortamı, ana makroekonomik değişkenler ve bunların istikrarı ve yatırımın ele alınması temelinde değerlendirilen ev sahibi ülkedeki DYY'ın yeni belirleyicisini oluşturur. Ev sahibi ülkenin siyasi ve makroekonomik istikrarı ve yapısal reformları makroekonomik ortam, siyasi istikrar, yolsuzluk düzeyi, hukukun üstünlüğü, düzenleme ve işgücünün niteliği ile ilgili faktörler DYY yatırımlarını etkiler.

Walsh & Yu (2010) çalışmasına göre, DYY'ın belirleyicileri olarak iki kavram tanımlanmıştır; DYY çekmenin belirleyicileri ve DYY çekicilik üçgeni. Uluslararası yatırımlarla ilgili teorik ve ampirik araştırmalara dayanan Seifu (2009)'nun makalesi ise yerleştirme belirleyicileriyle ilgili dört noktayı vurgulanmaktadır.

- **DYY giriş için pazar arayışı:** Çalışmalar, DYY' ın çekiciliği için en önemli geleneksel kriterler olan pazar büyüklüğünü, kişi başına düşen milli geliri ve ekonomik büyüme oranını belirlemektedir.

- **Kaynak arayışı:** Doğal kaynaklar, teknolojik ve insan kaynakları, etkili bir yerel endüstriyel altyapı ve modern bir hizmet yelpazesi ile ilişkilendirilir. İkincisi, ulaşım ve iletişim ağları sorunu kadar iş ve boş zaman için uygun bir çevre sorunudur.

- **Verimlilik arayışı:** İlk iki faktör kategorisi mevcut olduğunda, yani büyük pazarlar ve düşük üretim maliyetleri var olduğunda, yabancı yatırımcılar, yüksek teknolojikli üretim üsleri ve ihracat platformları olarak değerlendirilebilecek bölgeler ararlar.

- **Kararlı bir iş ortamı arayışı:** Yabancı yatırımcı, yatırım planı yapılmadan önce bile siyasi istikrarsızlık veya sosyal sorunlardan etkilenmemek için ülkenin geleceğinin yeterince öngörülebilir olduğundan emin olmaya çalışır.

Bunların yanında Dunning (1993), işletmelere OLI modeli avantajlar teorisini geliştirerek, yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde işletmelerin sahip olduğu benzersiz avantajlara odaklanmıştır. Markusen vd., (2000), yatırım yerlerinin seçiminde yığılma ekonomilerinin önemine vurgu yapmışlardır. Ayrıca (Lipsey, 2001), coğrafi yakınlığın yabancı yatırım akışları üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. (Agarwal, 1980), mülkiyet avantajları, yer avantajları ve içselleştirme avantajlarını içeren OLI modelini desteklemiştir. Buckley & Casson (1998) yabancı yatırımların başarısı için ana şirketle koordinasyonun önemini vurgulamışlardır. Son olarak, Blonigen (1997), ticaret engellerinin DYY üzerindeki etkisini incelemiştir.

Bost (2004), DYY' ın üçlü cazibe üçgeninde, siyasi boyut, ekonomik boyut ve sosyokültürel boyuttan bahsetmiştir (Oury Bah vd., 2015). ABD'nin DYY' ların yerini belirleyen birçok faktörü belirlemiştir. Bu faktörler arasında, devletin denizle yakınlığı, düşük sendika ve yasal kısıtlama seviyeleri, düşük ekonomik aktivite seviyeleri, vergiler ve uluslararası faaliyetler için sübvansiyonlar yer almaktadır. Üstelik, bir ülkedeki Amerikan şirketlerinin DYY yapması, Amerika gibi şirketlerin o ülkeye yatırım yapmasına yol açabilir.

Loewendahl & Ertugal-Loewendahl (2001), ekonomik, politik, kurumsal ve teşvik edici faktörler gibi yirmiden fazla belirleyici faktör tanımlamaktadır. Levasseur (2002) ise bir sınıflandırma önermese de, aynı ampirik literatürden çıkarılan belirleyici faktörlerin, iç pazarın büyüklüğü, mesafe ve nakliye maliyetleri, özellikle önemli değişkenler olarak yığılma etkileri, faktör maliyetleri, vergi teşvikleri, iş ve yatırım ortamı ve ülkenin dışa açıklık derecesi olarak ifade etmişlerdir.

Bu nedenle, endüstriyel ve ticari belirleyicileri bir araya getiren kurumsal düzenlerin belirleyicileri ve bir ekonomik düzenin belirleyicileri olarak ayırt edilmiştir.

(Tocar, 2018) tarafından DYY' ların belirleyicileri sınıflandırılmıştır. Bu kategoriler, ekonomik, Beşeri sermaye, altyapı, teknoloji, kurumsal-siyasi yapı, özel risk, hukuki entegrasyon, ülkeler arası mesafe, girişimci sorunları, kültürel ve parakültürel kategorileridir. Bu kategoriler, özet olarak aşağıdaki denkleme açıklanmıştır.

2.1. DYY ile Ekonomik Belirleyiciler İlişkileri

DYY ve ekonomik faktörler arasındaki ilişki, dünyadaki iktisatçılar ve politika yapıcılar için büyük önem taşımaktadır. DYY, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu yazıda DYY ile bu ekonomik belirleyiciler arasındaki ilişkiyi inceliyoruz.

DYY doğasının ekonomik bir kavram olması nedeniyle, DYY akışlarını açıklamada ekonomik faktörlerin çok önemli bir rol oynadığı açıktır. Bu nedenle, çoğu araştırmacının DYY' ları analiz ederken bu faktörleri dikkate alması muhtemeldir. Ancak, ekonomik konulara odaklanmak, genellikle diğer faktörlerin DYY üzerindeki etkisine nispeten küçük bir vurgu ile ilişkilidir. Çoğu araştırmacı, DYY girişleri için ana teşvikler olarak makroekonomik kavramlara odaklanmaktadır (Tocar, 2018).

Çoğu araştırmacı, DYY girişleri için ana teşvikler olarak makroekonomik kavramlara odaklanır, bunların arasında pazarın büyüklüğü (GSYİH açısından) en sık dile getirilir. Daha büyük pazarlar (ekonomiler), pazar araştırmasına yönelik yatırımlar bağlamında ölçek ekonomilerinin etkisi nedeniyle daha fazla DYY çekecektir. Bazı durumlarda, bu faktör yabancı yatırımın kilit belirleyicisi olabilir (Sharma & Bandara, 2010).

2.1.1. DYY ve Pazar Büyüklüğü (PB)

Ekonomik literatürde, PB ve DYY' ların çekilmesinde kritik bir rol oynadığı genişçe kabul edilir(Dunning, 1980). Bu ifade, sonuçları pazar büyüklüğünün DYY' ın önemli bir belirleyicisi olduğunu gösteren çeşitli ve değişken uygunlamalı çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Brainard, 1997; Kravis & Lipsey, 1982; Wheeler & Mody, 1992).

Pazar büyüklüğü, nüfus, GSYİH veya brüt iç tüketim gibi çeşitli göstergelerle ölçülebilir(Brainard, 1997; Kravis & Lipsey, 1982).

Nüfus: Pazar büyüklüğünü etkileyen en temel göstergelerden birisidir. Daha büyük bir nüfus, potansiyel tüketici sayısının fazla olduğunu gösterir.

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla: (GSYİH) Bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü ve refah seviyesini ölçer. Yüksek GSYİH, genellikle daha büyük ve güçlü bir pazar anlamına gelir.

Brüt İç Tüketim: Ülkedeki toplam tüketim harcamalarını ifade eder. Bu gösterge, tüketici talebinin gücünü ve pazarın büyüklüğünü yansıtır.

Önceki uygulamalı araştırmalar, ev sahibi ülkenin belirleyicileri üzerine genellikle ev sahibi ülkenin iç pazarı ile ilgili yönleri sıkça belirtmiştir. Özellikle, iç pazarın büyüklüğü ile ilgili değişkenler, gayri safi yurt içi hasıla, nüfus büyüklüğü ve GSYİH büyüme oranı gibi faktörler önemli olarak ifade edilmiştir. Hem büyük hem de büyüyen pazarlar, çok uluslu şirketlere pazar arayışı yatırımları yaparken ölçek ekonomilerini değerlendirme fırsatları sunabilirler (Ross, 2019).

Birçok araştırmacı bu ilişkiyi incelemeye adanmış çalışmalar yapmıştır, bunlardan biri olan (Mateev, 2009), bir ülkenin pazar büyüklüğündeki artışın kendi gelişiminde önemli bir büyümeye yol açtığını belirtmektedir. Ona göre, yabancı şirketler genellikle ürün veya hizmetleri için talebin arttığı ülkelerde yatırım yapmaya meyillidir. Daha büyük bir pazar, genişletilmiş ticari fırsatlar sunar ve yabancı şirketleri yan kuruluşlar kurmaya veya doğrudan yatırımlar yapmaya teşvik eder.

Pazar büyüklüğü, DYY' ın en önemli belirleyicilerinden biridir. Genellikle bir ülkenin GSYİH'sı ile ölçülür. Büyük ekonomiler, küçük ekonomilere göre daha fazla DYY çekmeyi makul bir şekilde bekleyebilir. Pazarın büyüklüğüne veya çekiciliğine dair diğer

ölçütler arasında kişi başına düşen GSYİH veya GSYİH büyümesi yer alır. Aslında, pazar büyüklüğü, yabancı yatırımcıların şirketlerinin yerini belirlerken ilk göz önünde bulundurdıkları parametredir. Bununla birlikte, büyük bir pazar büyüklüğü, ölçek ekonomileri ve üretimin uzmanlaşmasının yanı sıra kaynakların verimli kullanılmasını sağlar. Pazar büyüklüğü belirli bir kritik değere ulaştığında, yabancı yerleşim artar (Bouri, 2015).

Dunning (1980)' e göre pazar büyüklüğü, yatırımcılara büyük bir potansiyel tüketici tabanı ve dolayısıyla yüksek satış fırsatları sunması nedeniyle, DYY' ın çekiciliğinin merkezi bir unsurudur. Wheeler ve Mody, (1992)'nin çalışmaları, bu düşünceyi, şirketlerin ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü büyük olduğunda yurtdışında doğrudan yatırım yapmaya teşvik edildiklerini belirterek tamamlar, bu da şirketlerin ölçek ekonomilerinden yararlanmasını ve verimlilik kazanımlarını gerçekleştirmesini sağlar.

Kravis & Lipsey (1982), ev sahibi ülkelerdeki PB ile Amerika ÇUŞ' lerin yerleşim kararı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Shatz & Venables (2000), Japon ÇUŞ' lerin gelişmiş ülkelerin (ABD ve AB) büyük pazarlarında güçlü bir şekilde yer aldığını, özellikle de bu ülkelerde yatay DYY gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Ayrıca 1970'lerden 1990'ların başlarına kadar Japon DYY' larının gelişmiş ekonomilere yönelik ana hedefinin ithalat engellerini aşmak olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ayrıca 1980'lerin sonunda yenin değer kazanması, ihracat yerine doğrudan yatırıma avantaj sağlamıştır. Bunun yanı sıra, geniş bir pazar, daha büyük bir mal ve hizmet talebi anlamına gelir, bu da ev sahibi ülkeye daha iyi bir çekicilik kazandırır.

Bu gözlemlere paralel olarak (Riedl, 2010)' da çalışmasında benzer sonuçlar bulmuştur. Yazar pazar büyüklüğünün, daha geniş satış fırsatları oluşturduğu için ülkelerin gelişiminde olumlu bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Yabancı şirketler, daha yüksek büyüme potansiyeli ve daha yüksek karlılık sunan geniş pazarlara çekilmektedir.

Diğer taraftan Sharma & Bandara (2010), pazar büyüklüğünün gelişmekte olan ülkelerin gelişimine etkisini incelemişlerdir. Bulguları, pazar büyüklüğünün, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde DYY' ları çekmek için önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu ülkeler genellikle geniş ve genişleyen pazarlar sunar, bu da yabancı şirketlerin orada yatırım yapma ilgisini çeker.

Ardından (Tang, 2012) Çin'deki gelişimin belirleyicilerini incelemiş ve iç pazarın büyüklüğünün yabancı yatırımları çekmek için en önemli faktörlerden biri olduğunu belirlemiştir. Yazar, büyük bir nüfusa sahip bir ülke olan Çin'in, yabancı şirketler için devasa bir pazar sunduğunu ve bu yüzden gelişim için cazip bir hedef haline geldiğini vurgulamaktadır.

Jurcau (2011),Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerine bir çalışma yapmış ve pazar büyüklüğünün DYY çekmede önemli bir rol oynadığı sonucuna vardı. Daha geniş pazarlara sahip ülkeler, genellikle daha iyi ticari ve büyüme fırsatları sundukları için genellikle daha fazla yabancı yatırım çekerler.

Chakrabarti (2001)'e göre pazar büyüklüğü, ülkelerin gelişiminde DYY' ların ana belirleyicilerden birisidir. Nitekim daha büyük ekonomiler, daha fazla piyasa ve yatırım fırsatı sunar, bu da gelişimi çeker.

Ne var ki, ekonomik gelişim sadece pazar büyüklüğünün üzerinden analiz edilemez. Piyasa gücünde göz önünde bulundurulması gereken hayati bir faktördür. Bu bağlamda Krugman (1980), piyasa gücünün ülkelerin gelişimi için önemini vurgulamıştır. Ona göre şirketler, karlarını maksimize etmek için önemli pazarlara yatırım yapmayı hedeflemektedirler.

Bu ilişki ABD'de (Scaperlanda & Mauer, 1969) tarafından incelendi ve piyasa gücünün gelişim için önemli bir faktör olduğu sonucuna varıldı. Benzer şekilde Torrisi (1985), Avrupa ülkelerindeki gelişim için piyasa gücünün önemli bir faktör olduğu sonucuna varmıştır. Markusen(1984)'de bu ilişkiyi geliştirmekte olan ülkelerde de doğrulamıştır.

2.1.2. Ekonomik Büyümenin DYY'lar Üzerindeki Etkileri

Ekonomik büyüme, genellikle yabancı yatırımcılar için bir ülkenin çekiciliğinin önemli bir göstergesi olarak algılanır. Hızla büyüyen bir ekonomi, operasyonlarını genişletmek isteyen şirketler için kazançlı fırsatlar sunabilir. Dunning (1993), OLI (Sahiplik, Yer, İçselleştirme) paradigmasını önererek ekonomik büyümenin yer avantajlarını artırdığını ve bir ülkeyi DYY için daha çekici hale getirdiğini ileri sürmüştür.

Ayrıca sürdürülebilir ekonomik büyümenin, yatırımcıların güvenini artırarak, istikrarlı ve öngörülebilir bir ekonomik ortam sağlayabileceğini öngörmüşlerdir, bu da uzun vadeli yatırım kararları için çok önemlidir (Borensztein vd., 1998).

Bir diğer önemli unsur, ekonomik büyümenin altyapı üzerindeki etkisidir. Çalışmalar ekonomik büyümenin altyapı gelişimini teşvik ettiğini ve bunun da daha fazla DYY çektiğini göstermektedir. Örneğin Asiedu (2002), daha gelişmiş altyapıya sahip olan Afrika ülkelerinin daha fazla DYY çektiğini kanıtlamış ve altyapının yabancı şirketlerin yatırım kararlarında oynadığı kritik rolü vurgulamıştır (Asiedu, 2002).

Ekonomik büyüme, genellikle tüketicilerin alım gücünün artmasına ve iç pazarın genişlemesine yol açar. Bu fenomen, yeni pazarlara erişim arayışında olan yabancı şirketler için özellikle çekicidir. (Markusen & Venables, 1999), ekonomik büyümenin teşvik ettiği iç pazar genişlemesinin, DYY' lar için önemli bir faktör olduğunu göstermiştir, çünkü bu durum, yabancı şirketlerin ürün ve hizmetleri için daha geniş bir potansiyel müşteri tabanı sunmaktadır.

Ancak, ekonomik büyümenin DYY' lar üzerinde her zaman olumlu bir etkisi olmayabilir. Bazı durumlarda, hızlı ekonomik büyüme, özellikle ücretler ve gayrimenkul fiyatları gibi üretim maliyetlerinde artışa yol açabilir, bu da yabancı yatırımcıları caydırabilir. Lipsey (2001), bu olumsuz potansiyel etkileri tartışmış ve yabancı şirketlerin, hızlı büyüyen ekonomilerdeki daha yüksek maliyetlerden dolayı yatırımdan vazgeçebileceğini belirtmiştir.

2.1.3. Enflasyon Oranı (ENF) ve DYY Arasındaki İlişki

Enflasyon, ekonomik belirsizlik yaratarak yabancı yatırımcılar tarafından sıklıkla bir risk olarak algılanır. Yüksek ve öngörülemez enflasyon, çok uluslu şirketler için uzun vadeli planlama yapmayı zorlaştırır. Froot ve Stein (1991), yüksek enflasyonun neden olduğu ekonomik belirsizliğin DYY' ı caydırabileceğini göstermiştir, çünkü şirketler genellikle istikrarlı ve öngörülebilir ekonomik ortamlarda yatırım yapmayı tercih ederler (Froot & Stein, 1991).

Yüksek enflasyon oranı, iş yapma maliyetlerini artırarak yabancı yatırımların karlılığını azaltabilir. Enflasyon nedeniyle hammadde, iş gücü ve diğer girdilerin maliyetleri

arttığında, şirketlerin kâr marjları düşer. Schneider ve Frey (1985), ÇUŞ'lerin bir ülkedeki üretim maliyetlerini değerlendirirken enflasyon oranlarını dikkate aldıklarını vurgulamışlardır (Schneider & Frey, 1985).

Enflasyon aynı zamanda döviz kurlarını da etkileyebilir ve bunun DYY üzerinde çeşitli sonuçları olabilir. Yüksek enflasyon, yerel paranın değer kaybetmesine neden olabilir, bu da yabancı yatırımcılar için yerel varlıkları daha ucuz hale getirebilir. Ancak, bu durum döviz kuru dalgalanmalarına bağlı belirsizliği de artırabilir. Goldberg& Kolstad (1995), enflasyonun etkisiyle sıkça değişen döviz kuru dalgalanmalarının ÇUŞ'lerin yatırım kararları üzerinde önemli bir etkisi olabileceğini öngörmüşlerdir.

Çeşitli çalışmalar, DYY ile ENF arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Bazı araştırmalar, düşük ve istikrarlı bir ENF'nin, yatırımlarla ilişkili riskleri azalttığı ve uzun vadeli planlamayı kolaylaştırdığı için daha fazla DYY'ı çekebileceğini öne sürmektedir (Carkovic & Levine, 2002). Üstelik bu hipotez, (Bénassy-Quéré vd., 2007) tarafından da desteklenmektedir, çünkü fiyatlarda düşük volatiliteye sahip olan ülkeler daha fazla yabancı yatırımcı çekmektedir. Diğer çalışmalar, DYY'ın ev sahibi ülkenin ekonomik ve politik koşullarına bağlı olarak ENF üzerinde bir etkiye sahip olabileceğini göstermiştir (Aghion vd., 2006). Örneğin DYY'lar, talebi artırarak mevcut arzı aşarsa enflasyona neden olabilir. Bu enflasyon, ev sahibi ülkenin esnek ve açık bir ekonomisi varsa ve artan talebe hızlı bir yanıt sağlanabiliyorsa hafifletilebilir (Ghosh vd., 2014).

DYY'lar ile ENF arasındaki ilişki her ülkenin özgün koşullarına bağlı olarak karmaşıktır. ÖrneğinAlfaro vd., (2014), bazı ülkelerde DYY'ların üretkenliği artırarak ve üretim maliyetlerini düşürerek enflasyonu düşürebileceğini öngörmüştür(Alfaro vd., 2014). Diğer yandan, Ogun vd., (2010) gibi bazı yazarlar, DYY'ların gelişmekte olan ülkelere reel döviz kuru değerlenmesine neden olarak enflasyona katkıda bulunabileceğini savunmaktadır (Ogun vd., 2010).

Hükümetler, enflasyonu kontrol altında tutarken DYY'ları teşvik etmek için çeşitli politikalar benimseyebilirler. Dikkatli para politikaları ve ticaretin serbestleştirilmesi gibi yapısal reformlar, DYY'ları çekmeye ve ENF üzerindeki olumsuz etkilerini önlemeye yardımcı olabilir (Ahn vd., 1998). Ayrıca hükümetler, yabancı yatırımların ulusal

egemenliği veya makroekonomik istikrarı tehlikeye atmadığından emin olmalıdır (Sayek, 2009).

Birçok araştırmaya göre, büyük ölçekte ekonomik istikrarsızlığı ölçen ENF, DYY' ların akışını etkileyen bir makroekonomik faktör olarak kabul edilmektedir (Bobbo, 2018). Ancak, belirlenen dört çalışmanın sadece ikisi istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde etmiş ve bu sonuçlar çelişkili olmuş, inandırıcı hipotezler sunmamıştır: (Kok & Ersoy, 2009), enflasyonun DYY akışını olumsuz etkilediğini belirtirken, (Kersan-şkabi, 2013) beklenenin aksine pozitif bir sonuç elde etmiştir.

Asiedu (2006)'ya göre ENF, gelişmekte olan ekonomilerde DYY' lar üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Yabancı yatırımcılar, düşük ve öngörülebilir ENF' ları olan istikrarlı ekonomiler ararlar. Beklenmedik ENF artışları, yabancı şirketler için daha yüksek maliyetlerle sonuçlanabilir ve bu da bu ekonomilere yatırım yapmaktan caydırabilir.

Barro (1976), da DYY' lar için ENF önemini vurgulamıştır. Yabancı yatırımcıların yüksek enflasyon oranlarına duyarlı olduğunu ve sıkı para politikalarının DYY' ları çekmeye yardımcı olabileceğini belirtmiştir. Basu & Srinivasan (2002), ENF ile DYY arasındaki ilişkiyi Hindistan'da incelemişlerdir. Bu ülkede enflasyon oranının DYY' lar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Gonçalves & Salles(2008), Latin Amerika lkelerinde ENF ile DYY arasındaki ilişkiyi, incelemişlerdir. Bu ülkelerde enflasyon oranının DYY' lar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu savunmuşlardır.

(Kersan-şkabi, 2013), Orta ve Doğu Avrupa lkelerindeki DYY ile ENF arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu lkelerde ENF'nın DYY' lar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Leito (2011), Portekiz'deki DYY' lar ile ENF arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu ülkede enflasyon oranının DYY' lar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu tespit etmiştir.(Abdelmalki vd., 2012), Arap lkelerindeki DYY ile ENF arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu lkelerde ENF'nın DYY' lar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

2.1.4. Ticaret Açıklığının DYY Üzerindeki Etkileri

Ticaret açıklığı, uluslararası ticaret bariyerlerinin azaltılması ve küresel ekonomik entegrasyonun teşvik edilmesi olarak tanımlanır ve DYY üzerinde derin etkileri vardır.

Ticaret açıklığı, erişilebilir pazarları genişleterek ve giriş maliyetlerini azaltarak bir ülkenin yabancı yatırımcılar için çekiciliğini artırır. (Asongu vd., 2018), liberal ticaret politikaları benimseyen ülkelerin daha fazla DYY çektiğini çünkü bu ülkelerin uluslararası pazarlara daha kolay erişim sağladığını göstermiştir (Balasubramanyam vd., 1996). Gerçekten de, ÇUŞ'ler, girdileri kolayca ithal edip nihai ürünleri ihraç edebilecekleri ortamlarda yatırım yapmayı tercih ederler.

Ticaret açıklığı, işletmelerin daha ucuz girdilere ve ileri teknolojilere erişim sağlamasıyla üretim maliyetlerini düşürmelerine olanak tanır. Helpman vd., (2004), ticaret entegrasyonunun üretim maliyetlerini azaltarak işletmelerin ölçek ekonomilerinden ve küresel tedarik zincirlerinden yararlanmalarının faydalarını vurgulamışlardır (Helpman vd., 2004). Bu yerel işletmelerin rekabetçiliğini artırır ve daha fazla DYY çeker.

Açık ticaret politikaları, ülkeler arasındaki teknoloji ve bilgi transferini de kolaylaştırır. Yabancı yatırımcılar genellikle yatırım yapılan ülkelere ileri teknolojiler ve etkili yönetim uygulamaları getirir, bu da yerel üretkenliği artırabilir. (Borensztein vd., 1998) DYY' ın özellikle uluslararası ticarete açık ülkelerde teknoloji transferini teşvik ettiğini göstermiştir.

Ticaret açıklığı, rekabeti artırarak ve yerel işletmelerin verimliliklerini artırmaya teşvik ederek pazar rekabetini güçlendirir. Alfaro & Charlton(2009), liberal ticaret politikalarına sahip ülkelerin daha kaliteli DYY çekme eğiliminde olduklarını çünkü yabancı işletmelerin açık bir ortamda başarılı olmak için rekabetçi olmaları gerektiğini göstermiştir. Bu artan rekabet, üretkenlikte ve inovasyonda önemli iyileşmelere yol açabilir.

Bununla birlikte, ticaret açıklığının DYY üzerinde potansiyel olumsuz etkileri de olabilir. Örneğin, uluslararası rekabete maruz kalmak, rekabet gücü olmayan yerel sanayilere zarar verebilir ve bazı DYY türlerini caydırabilir. Rodrik (1998), ticaret açıklığının yerel

sanayiler ve istihdam üzerinde olumsuz etkilerden kaçınmak için destekleyici politikalarla birlikte uygulanması gerektiğini savunmuştur.

2.1.5. Ücret Maliyetlerinin (ÜM) DYY Üzerindeki Etkileri

Ücret maliyetleri, ÇUŞ'lerin DYY ile ilgili karar alma süreçlerinde belirleyici bir faktördür. ÜM'leri, bir ülkenin yabancı yatırımcılar için çekiciliğinin önemli bir unsurudur. ÇUŞ'ler genellikle üretim maliyetlerini minimize etmeye çalışırlar ve yüksek ücret maliyetleri, belirli bir ülkeye yatırım yapmaktan vazgeçmelerine neden olabilir. Ücret maliyetlerinin şirketlerin yatırım yapacakları yerleri seçerken dikkate aldıkları başlıca faktörlerden biri olduğunu göstermiştir (Blonigen, 2005). ÜM'leri, bir ülkenin küresel piyasalardaki rekabetçiliğini doğrudan etkiler. Daha düşük ücret maliyetleri, bir ülkeyi DYY için daha çekici hale getirebilir ve ürünlerinin uluslararası piyasalarda rekabetçiliğini artırabilir. Gelişmekte olan ülkelerdeki daha düşük ücret maliyetlerinin daha fazla DYY çektiğini, çünkü bu maliyetlerin şirketlerin üretim maliyetlerini düşürmelerine olanak sağladığını tespit etmiştir (Cheng & Kwan, 2000).

Ancak, ücret maliyetleri tek başına değerlendirilmemelidir. Çalışanların üretkenliğinin de göz önünde bulundurulması önemlidir. ÇUŞ'lerin yatırım çekiciliğini belirlemek için ücret maliyetlerini genellikle çalışanların üretkenliği ile ilişkilendirdiğini vurgulamıştır (Caves, 1996, s.45). ÜM'leri aynı zamanda iş gücünün nitelik seviyesini de yansıtabilir. Daha yüksek ücretler, daha nitelikli ve iyi eğitim almış bir iş gücünü gösterebilir, bu da yüksek katma değerli sektörlerde DYY için çekici bir faktör olabilir. Şirketlerin genellikle maksimum getiri sağlamak için belirli ücret maliyetleri ve iş gücü niteliklerinin kombinasyonlarını aradığını göstermiştir (Markusen & Venables, 1998).

2.1.6. Döviz Kurlarının DYY Üzerindeki Etkileri

Döviz kuru, bir para biriminin başka bir para birimi karşısındaki değeri, çok uluslu şirketlerin DYY kararlarında önemli bir rol oynar. Burada döviz kurlarındaki dalgalanmaların DYY üzerindeki etkilerini akademik çalışmalar ve güncel araştırmalar ışığında inceleyeceğiz.

Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, ÇUŞ'ler için yatırım maliyetlerini etkileyebilir. Yerel paranın değer kaybetmesi, yabancı yatırımcılar için varlıkları daha ucuz hale getirir ve bu

da DYY' ı teşvik edebilir. Para birimi değer kayıplarının, yerel varlıkları yabancı yatırımcılar için daha çekici hale getirdiğini ve yerel para birimi zayıf olduğunda DYY' ın daha olası hale geldiğini göstermiştir (Froot & Stein, 1991).

Döviz kurları, ÇUŞ'lerin yabancı yatırımlarından elde ettikleri gelirleri nasıl geri getireceklerini de etkiler. Güçlü bir yerel para birimi, bu gelirlerin yatırımcının para birimine çevrildiğinde değerini artırabilir. Blonigen,(1997), şirketlerin yabancı yatırımlarının potansiyel karlılığını değerlendirirken döviz kuru dalgalanmalarını dikkate aldıklarını göstermiştir.

Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, ÇUŞ' ler için döviz riski oluşturur ve bu da dövizlerin dönüştürülmesiyle ilgili belirsizliği yönetmelerini gerektirir. Bu risk, DYY' ı caydırabilir, çünkü şirketler finansal istikrarsızlıktan kaçınmaya çalışır. Goldberg & Kolstad (1995), döviz kurlarındaki değişkenliğin, yatırım kararları üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olabileceğini, çünkü risk ve belirsizliği artırdığını bulmuştur.

Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, bir şirketin uluslararası pazardaki ürün ve hizmetlerinin rekabetçiliğini etkileyebilir. Yerel paranın değer kaybetmesi, bir ülkenin ihracatını daha rekabetçi hale getirebilir ve ihracat için üretim yapmaya yönelik DYY' ı çekebilir. Cushman (1988), ÇUŞ'lerin, rekabet avantajlarından yararlanabilecekleri ülkelere yatırımlarını konumlandırma kararlarında döviz kuru dalgalanmalarını önemli bir faktör olarak değerlendirdiklerini göstermiştir.

Döviz kurlarının DYY üzerindeki etkileri, faaliyet gösterilen sektöre göre değişebilir. Hammadde ithalatına veya nihai ürün ihracatına büyük ölçüde bağımlı olan sanayiler, döviz kuru dalgalanmalarına daha duyarlı olabilir. Klein & Rosengren (1994), sanayi sektörlerinin döviz kuru dalgalanmalarına farklı tepki verdiğini ve bunun da DYY akışlarını çeşitli şekillerde etkileyebileceğini vurgulamıştır.

2.1.7. Reel Faiz Oranlarının (RFO) DYY Üzerindeki Etkileri

RFO' nın DYY üzerindeki etkisi, uluslararası ekonomi alanında kritik bir konudur. Faiz oranlarındaki dalgalanmalar, yabancı yatırımcıların kararlarını önemli ölçüde etkiler. RFO'ları, enflasyonu dikkate alarak ayarlanan faiz oranlarıdır ve yatırım kararlarında belirleyici bir rol oynar. Gerçek faiz oranları yükseldiğinde, şirketler ve yabancı

yatırımcılar için borçlanma maliyeti artar, bu da DYY' ı caydırabilir. Öte yandan, düşük gerçek faiz oranları, finansman koşullarını daha çekici hale getirerek yabancı yatırımları teşvik edebilir(Cushman, 1985).RFO' nın DYY' ı etkileme yollarından biri, sermaye maliyetidir. Yüksek bir RFO, yurtdışında yatırım yapmak isteyen şirketler için daha yüksek borçlanma maliyeti anlamına gelir. Blonigen (2005), tarafından yapılan bir çalışmada, yatırımcıların yatırım getirisini maksimize etmek için genellikle düşük finansman maliyetlerine sahip destinasyonlar aradıkları belirtilmiştir.

RFO'ları ayrıca risk ve getiri algısını da etkiler. Yüksek bir RFO, genellikle sıkı bir para politikası ile ilişkilidir ve bu durum ekonomik istikrarı artırabilir, bu da bazı yatırımcıların güvenli getiri arayışında olması nedeniyle bu durumu tersine çevirebilir(Froot & Stein, 1991). Ancak, aynı yüksek RFO, yatırım getirilerini azaltabilir ve diğer yatırımcıları caydırabilir. Bir diğer önemli etki, yerine geçirme etkisidir. İç faiz oranları yüksek olduğunda, yerli yatırımcılar yerel yatırımları tercih edebilir ve bu durum yabancı yatırımları azaltabilir. Goldberg & Kolstad(1995) tarafından yapılan bir analizde yatırımcıların ülkeler arasındaki faiz oranı farklarına göre portföylerini ayarladıkları gösterilmiştir. RFO ile DYY arasındaki bu karmaşık ilişkiyi inceleyen birçok ampirik çalışma mevcuttur. Örneğin,Campa (1993)tarafından yapılan bir çalışma, gelişen ülkeler için RFO'ları ile DYY akışları arasında negatif bir korelasyon bulmuştur. Ayrıca,Feldstein, (1994), düşük gerçek faiz oranlarına sahip ülkelerin özellikle uzun vadeli sermaye yatırımları gerektiren sektörlerde daha fazla DYY çektiğini göstermiştir.

2.1.8. Ev Sahibi Ülkelerin Yatırım Düzeylerinin DYY Üzerindeki Etkileri

DYY' ların ekonomik gelişme üzerindeki önemi iyi bilinmektedir. DYY akışlarını etkileyen birçok faktör arasında, ev sahibi ülkelerin iç yatırımlarının düzeyi kritik bir rol oynamaktadır. Ev sahibi ülkelerin iç yatırımları, yabancı yatırımcılar için çekici bir ortam yaratabilir. Bu yatırımlar, gelişmiş altyapılar, nitelikli iş gücü ve istikrarlı bir düzenleyici çerçeve şeklinde somutlaşabilir; bu faktörlerin tümü DYY' ı teşvik edebilir. Borensztein vd., (1998)'e göre, beşeri sermayesi ve altyapılara yapılan yatırımlar özellikle DYY çekmek için önemlidir.

Altyapılar, DYY' ın çekilmesinde anahtar bir rol oynamaktadır. Ulaşım, iletişim ve enerji altyapılarına yatırım yapan bir ülke, yabancı yatırımcılar için daha çekici hale gelir.

Örneğin, Asiedu (2002), Afrika ülkelerinin altyapılarını iyileştirdiğinde DYY akışlarının da arttığını vurgulamaktadır. Yüksek düzeyde iç yatırım, ekonomik istikrar ve yatırım dostu bir ortamın göstergesi olabilir. Dunning (1993), yabancı yatırımcıların yatırımlarının korunacağı istikrarlı ortamlara yöneldiğini belirtmektedir. Ekonomik istikrarı artırmaya yönelik yatırımlar, örneğin bütçe açıklarının azaltılması ve enflasyonun kontrol altına alınması, DYY' ı çekme potansiyeline sahiptir.

Beşeri sermaye ve teknolojiye yapılan yatırımlar da belirleyicidir. Eğitim ve iş gücünün eğitimi gibi konulara yatırım yapan ülkeler, yabancı şirketler için çekici hale gelen bir yetenek havuzu oluşturur. Borensztein vd., (1998), DYY' ın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, yüksek düzeyde insan sermayesinin bulunduğu ülkelerde daha önemli olduğunu göstermiştir. İç yatırımların DYY üzerindeki etkisini inceleyen birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Alfaro vd., (2004), altyapılara yapılan yüksek düzeyde kamu yatırımları olan ülkelerin daha fazla DYY çektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Campos & Kinoshit (2003), tarafından yapılan bir çalışma, yerli imalat sektörüne yapılan yatırımların DYY çekmede özellikle etkili olduğunu göstermiştir.

2.2. Doğal Kaynaklar İle DYY Üzerindeki Etkileri

Doğal kaynaklar (DK), DYY çekmede kritik bir rol oynamaktadır. Doğal kaynaklar açısından zengin ülkeler, genellikle petrol, gaz ve madenler gibi çıkarım sektörlerinde önemli DYY akışlarını çekebilirler. DK' lar, yabancı şirketlerin bir ülkeye yatırım yapmaları için genellikle büyük bir teşvik sağlar. Ancak DK' ların bolluğu aynı zamanda "kaynak laneti" gibi zorluklar da yaratabilir. Bu durum aşırı bağımlılık nedeniyle ekonomik çeşitliliğin engellenmesi ve uzun vadeli büyümenin kısıtlanması gibi sorunlara yol açabilir(Sachs & Warner, 1995a). DK' lar, çıkarım sektörlerinde önemli yatırımlar çekebilir. ÇUŞ' ler, değerli kaynakların çıkarılması fırsatlarından genellikle cazip fırsatlar bulurlar, bu da önemli DYY akışlarına neden olabilir. Örneğin Asiedu (2006), tarafından yapılan bir çalışma doğal kaynaklar açısından zengin Afrika ülkelerinin, daha az kaynak bulunduran ülkelere kıyasla orantısız bir şekilde DYY aldığını göstermektedir.

DK' lar açısından zengin ülkelerin hükümetleri, DYY' ı çekmek için vergi avantajları ve üretim paylaşımı anlaşmaları gibi özel politikalar benimseyebilirler. Dunning (1993), vergi düzenlemelerinin cazipliği ve politik istikrarın, doğal kaynaklar sektöründe

yatırımları çekmede kritik olduğunu belirtmektedir. DK' lara yapılan yatırımlar ayrıca altyapı gelişimini teşvik edebilir. Yabancı şirketler, kaynakların çıkarılması ve taşınmasını kolaylaştırmak için sıklıkla yollar, limanlar ve boru hatları gibi altyapılara yatırım yaparlar. Örneğin (Morisset, 2001), tarafından yapılan bir çalışma DK' larla ilgili altyapı yatırımlarının DYY çekme üzerindeki olumlu etkilerini göstermektedir. DK' ların DYY üzerindeki etkisini inceleyen çeşitli ampirik çalışmalar mevcuttur. Örneğin Kolstad & Wiig (2012), tarafından yapılan bir çalışma petrol açısından zengin ülkelerin daha fazla DYY çektiğini ancak bu yatırımların aynı zamanda daha yüksek bir siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla ilişkilendirilebileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca (Poelhekke & Ploeg, 2013), tarafından yayımlanan bir makale emtia fiyatlarındaki volatilitenin DYY akışlarını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir.

2.3. Altyapının DYY Üzerindeki Etkileri

Altyapılar, DYY' ların çekilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Taşıma, enerji, telekomünikasyon ve kamu hizmetlerini içeren güçlü bir altyapı ağı, uluslararası yatırım yapmayı düşünen şirketler için genellikle belirleyici bir faktördür. Kaliteli altyapılar, iş ortamını uygun hale getirmek, operasyonel maliyetleri azaltmak ve verimliliği artırmak için esastır. Yetersiz altyapılar, riskleri ve operasyon maliyetlerini artırarak yatırımcıları caydırabilir (Asiedu, 2002).

Etkili altyapılar, üretim ve taşıma maliyetlerini azaltarak ülkeleri yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getirir. Örneğin Wheeler & Mody (1992), tarafından yapılan bir çalışma, iyileştirilmiş taşıma ve iletişim altyapılarının DYY akışlarındaki artış ile güçlü bir şekilde ilişkilendirildiğini göstermektedir. İyi bir altyapı, şirketlerin mal ve hizmetleri daha verimli bir şekilde taşımalarını sağlar, böylece lojistik maliyetleri düşer. Modern altyapılar, yerel şirketlerin rekabetçiliğini artırarak DYY çekebilir. (Dunning, 1993), ÇUŞ'lerin, altyapıların etkili üretim ve hızlı ürün dağıtımını desteklediği ülkelerde yatırım yapmayı tercih ettiklerini vurgulamıştır. Güvenilir enerji sağlanabilirliği, iyi bakılmış yollar ve etkili limanlar, yabancı şirketlerin kurulumu için belirleyici faktörlerdir.

Bazı belirli altyapılar, belirli türde DYY çekebilir. Örneğin ileri düzey telekomünikasyon altyapısı, teknoloji sektöründeki şirketler için kritik öneme sahiptir. Morisset (2001),

tarafından yapılan bir çalışma, telekomünikasyon ve yüksek hızlı internet yatırımları yapan ülkelerin, hizmet ve bilgi teknolojileri sektörlerinde daha fazla DYY çektiğini belirtmektedir.

Birçok ampirik çalışma, altyapının DYY çekme üzerindeki önemini göstermiştir. (Asiedu, 2002) çalışması, SAA'daki temel altyapının iyileştirilmesinin bölgedeki DYY' ı önemli ölçüde artırabileceğini göstermektedir. Ayrıca (Canning & Bennathan, 2000), tarafından yapılan bir çalışma, altyapı yatırımları ile gelişmekte olan ülkelerdeki DYY akışları arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. Çin, büyük ölçekli altyapı yatırımlarının DYY' ları nasıl çekebileceğine dair çarpıcı bir örnek sunmaktadır. (Cheng & Kwan, 2000), tarafından yapılan bir çalışmaya göre Çin'in taşıma ve iletişim altyapısına yaptığı yatırımlar, ülkenin son birkaç on yıldaki DYY artışının büyük bir faktörü olmuştur. Dünya çapında altyapılara sahip özel ekonomik bölgeler, özellikle ÇUŞ'lerin ilgisini çekmiştir.

2.3.1. Elektrik Enerjisi Tüketiminin (EET) ile DYY Üzerindeki Etkileri

EET, bir ülkenin ekonomik ve endüstriyel gelişiminin önemli bir göstergesidir. Sanayi ve ticari operasyonlar için sağlam bir temel sunarak DYY' ların çekilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Elektrik enerjisi sanayilerin, hizmetlerin ve altyapıların işleyişi için esastır. Yüksek enerji tüketimi genellikle yüksek ekonomik gelişim seviyeleri ile ilişkilendirilir ve bu durum, cazip bir yatırım ortamı arayan yabancı yatırımcıları çekebilir. Elektrik enerjisinin erişilebilirliği ve güvenilirliği, çok uluslu şirketlerin operasyonlarını kurma veya genişletme kararlarında belirleyici faktörlerdir (Blomström & Kokko, 2003).

EET, bir ülkenin enerji altyapısının durumunu yansıtır. Güçlü ve güvenilir enerji altyapıları, şirketler için üretim maliyetlerini düşürür. Wheeler & Mody (1992), iyi gelişmiş enerji altyapılarına sahip ülkelerin, üretim kesintilerinin ve operasyonel maliyetlerin azaltılması sayesinde daha fazla DYY çektiğini göstermiştir. Yüksek düzeyde elektrik enerjisi tüketimi, genellikle ekonomik gelişimin bir göstergesidir. Dunning (1993), ÇUŞ' lerin, enerji tüketiminin yüksek olduğu ekonomilere yatırım yapmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Çünkü bu durum dinamik bir pazar ve üretken bir iş gücü olduğunu gösterir. Uluslararası şirketler, ürün ve hizmetlere olan talebin güçlü olduğu, dolayısıyla yüksek enerji tüketimi ile korelasyon gösteren pazarları aramaktadır.

Elektrik tedarikinin güvenilirliği de yabancı yatırımcıların güvenini etkiler. (Asiedu, 2002), istikrarlı ve güvenilir bir enerji tedarikini garanti edebilen ülkelerin DYY için daha çekici olduğunu göstermiştir. Enerji istikrarı, yatırım risklerini azaltır ve operasyonların sürekliliğini sağlar. Birçok ampirik çalışma, elektrik enerjisi tüketiminin DYY üzerindeki etkisini incelemiştir. Örneğin (Oh & Lee, 2004), tarafından yapılan bir çalışma Korea'daki elektrik enerjisi tüketimi ile DYY akışları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulmuştur. Ayrıca (Shin, 2014), Hindistan'da elektrik enerjisi tüketimindeki artışın özellikle imalat sektöründe DYY' ın artışı ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Hindistan, EET'nin DYY üzerindeki etkisinin anlamlı bir örneğini sunmaktadır. (Shin, 2014), Hindistan'da elektrik arzını iyileştirmeye ve kesintileri azaltmaya yönelik enerji reformlarının, imalat sektöründe DYY' ın artışında önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Elektrik erişilebilirliğinin iyileştirilmesi, üretim maliyetlerini düşürmüş ve yabancı yatırımları çekmiştir.

2.3.2. Ana Telefon Hatlarının DYY Üzerindeki Etkileri

Ana telefon hatları, iletişim altyapısının temel bileşenlerinden biri olup, DYY' ların çekilmesinde belirleyici bir rol oynar. Gelişmiş bir telefon ağı, ticari operasyonları kolaylaştırır, bağlantıyı iyileştirir ve şirketlerin verimliliğini artırmaktadır. İletişim altyapıları, uluslararası şirketlerin etkin bir şekilde işleyebilmesi için hayati öneme sahiptir. Güvenilir ve geniş bir telefon ağı, şirketlerin dünya çapındaki ortakları, müşterileri ve şubeleri ile etkin bir şekilde iletişim kurmasına olanak tanır. Dunning (1993), ÇUŞ'lerin, operasyonel maliyetleri ve yatırım risklerini minimize etmek için iyi gelişmiş iletişim altyapılarına sahip ülkeleri tercih ettiğini belirtmektedir. Ana telefon hatları, ticari operasyonlar için hayati öneme sahip hızlı ve güvenilir iletişimi sağlar. Wheeler ve Mody (1992), ana telefon hatlarını da içeren gelişmiş iletişim altyapılarının DYY akışlarının artışıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Daha iyi bağlantı, şirketlerin uluslararası faaliyetlerini daha etkin bir şekilde koordine etmelerine, böylece gecikmeleri ve ilgili maliyetleri azaltmalarına olanak tanır. Gelişmiş bir telefon ağı, yabancı şirketler için işlem maliyetlerini düşürebilir. Asiedu (2002), ana telefon hatlarının varlığının iletişim ve yönetim maliyetlerini azalttığını ve bir ülkeyi yabancı yatırımcılar için daha çekici hale getirdiğini göstermiştir. İşlem maliyetleri, iletişim

ücretleri, koordinasyon maliyetleri ve idari masrafları içerir ve iyi bir telefon ağı ile bu maliyetler önemli ölçüde azaltılabilir.

Ana telefon hatlarının yoğunluğu, bir ülkenin ekonomik gelişim seviyesinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Borensztein vd., (1998), iletişim altyapılarının DYY çekmek için kritik olduğunu, çünkü iş dostu bir ekonomik ortamı yansıttığını öne sürmüştür. İyi gelişmiş bir telefon ağı, aynı zamanda daha iyi yönetim ve teknolojik gelişime olan bağlılığı da gösterir.

Birçok ampirik çalışma, ana telefon hatlarının DYY üzerindeki etkisini incelemiştir. Örneğin Chakrabarti (2001), tarafından yapılan bir çalışma, gelişmekte olan ülkelerdeki telefon hattı sayısı ile DYY akışları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulmuştur. Ayrıca Addison & Heshmati, (2003), tarafından yapılan bir çalışma, ana telefon hatlarını da içeren iletişim altyapılarına yapılan yatırımların, SAA' da DYY' ları artırdığını ortaya koymuştur. SAA' da ki ana telefon hatlarının DYY üzerindeki etkisinin anlamlı bir örneğini sunmaktadır. Bölgedeki ülkelerin iletişim altyapılarına yaptıkları yatırımların, DYY akışlarında önemli bir artışa yol açtığını belirtmektedir. Telefon ağlarının iyileştirilmesi, küresel ekonomiye daha iyi entegrasyon sağlamış ve hizmetler ile teknoloji gibi çeşitli sektörlerde yatırımları çekmiştir.

2.3.3. İnternetin DYY Üzerindeki Etkileri

İnternet, DYY için belirleyici bir faktör haline gelmiş, şirketlerin küresel ölçekte operasyonlarını ve bağlantılarını dönüştürmüştür. İnternet iletişimi, bilgi alışverişini ve ticari işlemleri küresel ölçekte devrim niteliğinde değiştirmiştir. ÇUŞ'ler, interneti uluslararası operasyonlarını yönetmek, tedarik zincirlerini optimize etmek ve yeni pazarlara erişmek için kullanmaktadır. Bu teknolojinin DYY üzerindeki etkisi önemlidir, çünkü giriş engellerini azaltır ve operasyonların verimliliğini artırır.

İnternet, şirketler için iletişim ve işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltır. Wheeler ve Mody (1992), gelişmiş iletişim altyapılarının operasyonel maliyetleri düşürerek daha fazla DYY çektiğini göstermiştir. İnternet, merkez ofisler ve şubeler arasında anında ve düşük maliyetli iletişim sağlar, böylece uluslararası operasyonların koordinasyonunu ve yönetimini iyileştirir. İnternet, yatırım kararları için kritik olan bilgiye erişimi kolaylaştırır. Yabancı yatırımcılar, yerel piyasalar, düzenlemeler ve yatırım fırsatları

hakkında kolayca bilgi edinebilirler. Asiedu (2002), bilgiye erişimin şeffaflığı artırdığını ve riskleri azalttığını, böylece bir ülkeyi DYY için daha çekici hale getirdiğini göstermiştir.

İnternetin benimsenmesi, yerel şirketlerin inovasyon ve rekabetçiliğini artırır. Dijital teknolojiler, şirketlerin yeni ürün ve hizmetler geliştirmesine, verimliliği artırmasına ve uluslararası pazarlara erişmesine olanak tanır. Borensztein vd., (1998), teknolojik altyapısı gelişmiş ülkelerin daha fazla DYY çektiğini, çünkü bu ülkelerin inovasyon ve büyüme için elverişli bir ortam sunduğunu belirtmiştir. Birçok ampirik çalışma, internetin DYY üzerindeki etkisini incelemiştir. Örneğin Choi (2003), tarafından yapılan bir çalışma, internet penetrasyonu ile gelişmekte olan ülkelerdeki DYY akışları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulmuştur. Ayrıca (Freund & Weinhold, 2004), tarafından yapılan bir çalışma, internet kullanımının artmasının hizmetler ve teknoloji sektörlerinde DYY' ın artışıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Güneydoğu Asya, internetin DYY üzerindeki etkisinin anlamlı bir örneğini bize sunmaktadır. Campos & Kinoshita (2004), tarafından yapılan bir çalışmaya göre bu bölgedeki ülkeler internet altyapısına büyük yatırımlar yaparak DYY akışlarında önemli bir artış sağlamıştır. İnternet bağlantısının iyileştirilmesi, küresel ekonomiye daha iyi entegrasyon sağlamış ve bilgi teknolojileri ve finansal hizmetler dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde yatırımları çekmiştir.

2.3.4. Ulaşım Araçlarının DYY Üzerindeki Etkileri

Ulaşım araçları, ekonomik altyapının önemli bir bileşeni olup, DYY için kritik bir rol oynamaktadır. Etkin ulaşım altyapıları, ticareti kolaylaştırır, lojistik maliyetlerini düşürür ve yerel işletmelerin rekabetçiliğini artırır. Ulaşım araçları, yollar, demiryolları, limanlar ve havaalanları gibi ekonomik kalkınma için hayati öneme sahip altyapılardır. Malların ve insanların hızlı ve etkin bir şekilde hareket etmesini sağlarlar, bu da ÇUŞ' ler için kritik öneme sahiptir. Dunning (1993), yabancı şirketlerin, ulaşım altyapılarının iyi gelişmiş olduğu ülkelere yatırım yapmayı tercih ettiğini, çünkü bunun yatırım ile ilişkili maliyetleri ve riskleri azalttığını belirtmektedir. Ulaşım altyapıları, işletmeler için lojistik maliyetlerini düşürür. Wheeler ve Mody (1992), gelişmiş ulaşım altyapılarının, taşımacılık ve depolama maliyetlerini düşürerek DYY akışlarının artmasıyla güçlü bir şekilde ilişkili

olduğunu göstermiştir. Örneğin iyi bakımlı yollar ve etkin demiryolları, işletmelerin mallarını daha hızlı ve daha düşük maliyetle taşımalarını sağlar.

Etkin ulaşım araçları, yerel işletmelerin rekabetçiliğini artırır ve DYY çeker. ÇUŞ' ler, tedarik zincirlerini optimize edebilecekleri ve teslimat sürelerini en aza indirebilecekleri ortamları ararlar. Asiedu (2002), ulaşım altyapılarına yatırım yapan Afrika ülkelerinin, ekonomik rekabetçiliklerinin artması nedeniyle DYY' larda önemli bir artış olduğunu göstermiştir. Ulaşım altyapıları, uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasında kritik bir rol oynar. İyi gelişmiş limanlar ve havaalanları, işletmelerin malları etkili bir şekilde ithal ve ihraç etmelerini sağlar. Limão & Venables (2001), daha iyi ulaşım bağlantılarının ticaret maliyetlerini düşürdüğünü ve yabancı şirketleri yatırıma teşvik ettiğini belirtmiştir. Modern liman altyapısına sahip ülkeler, imalat ve lojistik sektörlerinde daha fazla DYY çekerler.

Birçok ampirik çalışma, ulaşım araçlarının DYY üzerindeki etkisini incelemiştir. Örneğin Kumar (2011), tarafından yapılan bir çalışma Hindistan'da ulaşım altyapılarının kalitesi ile DYY akışları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulmuştur. Ayrıca Dollar & Kraay (2004), tarafından yapılan bir çalışma, gelişmekte olan ülkelerin iyi gelişmiş ulaşım altyapılarıyla daha fazla DYY çektiğini ve özellikle endüstriyel ve ticari sektörlerde bu etkinin belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Çin, ulaşım araçlarının DYY üzerindeki etkisinin anlamlı bir örneğini sunmaktadır. Cheng & Kwan, (2000), tarafından yapılan bir çalışmaya göre, Çin'in otobanlar, demiryolları ve limanlar dahil olmak üzere ulaşım altyapısına yaptığı yatırımlar, ülkedeki DYY' ın artmasında önemli bir faktör olmuştur. Dünya standartlarında ulaşım altyapısına sahip özel ekonomik bölgeler, ÇUŞ'leri özellikle çekmiş ve böylece Çin'in hızlı ekonomik kalkınmasını desteklemiştir.

2.3.5. Teknolojinin DYY Üzerindeki Etkileri

Gelişmiş teknolojiler, işletmelerin maliyetleri düşürmelerine ve verimliliklerini artırmalarına olanak tanır. Wheeler ve Mody (1992), geniş bant internet ve işletme yönetim sistemleri gibi teknolojik altyapıların, DYY akışlarındaki artışla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Otomasyon ve bilgi teknolojileri, tedarik zincirlerinin verimliliğini artırır ve uluslararası operasyonların yönetimini kolaylaştırır. Teknoloji, inovasyonu teşvik ederek yabancı yatırımlar için elverişli bir ortam yaratır. Araştırma ve

geliştirmeye (Ar-Ge) yatırım yapan ülkeler, yeni fikirler ve ortaklıklar arayan ÇUŞ' leri çeker. Borensztein vd., (1998), yüksek düzeyde Ar-Ge yatırımı yapan ülkelerin daha fazla DYY çektiğini, çünkü bu ülkelerin inovasyon ve teknolojik gelişme için elverişli bir ortam sunduğunu göstermiştir.

Dijital teknolojiler, ÇUŞ'ler için yeni pazarlar açar. İnternet ve e-ticaret platformları, şirketlerin uluslararası pazarlara kolayca erişmesini sağlar. Freund & Weinhold (2004), internet kullanımının artmasının, hizmet ve teknoloji sektörlerinde DYY artışıyla ilişkili olduğunu, çünkü bu teknolojilerin şirketlerin küresel genişlemesini kolaylaştırdığını ortaya koymuştur.

Birçok ampirik çalışma, teknolojinin DYY üzerindeki etkisini incelemiştir. Örneğin Campos & Kinoshit (2003), tarafından yapılan bir çalışma, bilgi teknolojilerine yapılan yatırımlar ile geçiş ekonomilerindeki DYY akışları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulmuştur. Ayrıca (Alfaro vd., 2004), tarafından yapılan bir çalışma gelişmiş teknolojik altyapılara sahip ülkelerin, operasyonel maliyetlerin düşürülmesi ve verimliliğin artırılması nedeniyle daha fazla DYY çektiğini ortaya koymuştur. İrlanda, teknolojinin DYY üzerindeki etkisinin anlamlı bir örneğini sunmaktadır. (Bradley & Barry, 1997), İrlanda'nın bilgi teknolojileri ve iletişim altyapılarına yaptığı büyük yatırımların, ülkedeki DYY' ların artmasında önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir. İnovasyonu teşvik eden ve yetenek geliştirmeyi destekleyen politikalar, teknoloji ve finansal hizmetler sektörlerinde ÇUŞ'leri cezbetmiştir.

2.4. Kurumsal-Siyasi Faktörlerin DYY Üzerindeki Etkileri

Faktörlerin politik ve kurumsal etkilerinin DYY üzerindeki etkisi, ekonomik ve politik literatürde geniş bir şekilde araştırılmıştır (Dunning, 2000). Araştırmacılar, siyasi istikrar, kurumların kalitesi ve yolsuzluk gibi birçok ana faktörün, DYY akışlarını etkilediğini belirlemişlerdir. DYY' lar üzerindeki politik-kurumsal faktörlerin etkisi hakkında ekonomik argümanlar aşağıda belirtilmiştir.

Politik-kurumsal faktörler, örneğin siyasi istikrar, kurumsal kalite ve yolsuzluk seviyesi, DYY' ların akışı ve etkinliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir (Jensen, 2003). Örneğin siyasi olarak istikrarlı bir sistem ve iyi yönetime sahip bir ülke, yabancı yatırımcılar için risklerin azaltılması nedeniyle daha fazla DYY çekebilir (Busse &

Hefeker, 2005). Üstelik güçlü ve şeffaf kurumlar, yabancı yatırımcılarla yerel işletmeler arasındaki işbirliğini kolaylaştırarak DYY' ların potansiyel faydalarını artırabilir(Rodrik, 2000).

2.4.1. Politik İstikrar ve DYY Üzerindeki Etkileri

Politik istikrar, yabancı yatırımcılar için belirsizliği ve riski azalttığından, DYY' ları çekmek için önemli bir faktördür (Jensen, 2003, s.588). Yatırımcılar, yatırımlarının çatışmalardan veya ani politik değişikliklerden etkilenme olasılığının daha az olduğu politik olarak istikrarlı ülkelere yatırım yapmaya daha meyillidirler (Busse & Hefeker, 2005).

Siyasi istikrarı olan ülkelerde mülkiyet hakları genellikle daha iyi korunur ve bu, yabancı yatırımcılar için önemli bir faktördür (Acemoglu vd., 2002). Yatırımcılar, varlıklarının keyfi kamulaştırmalardan veya kuralların aniden değiştirilmesinden korunarak yatırım yapma eğilimindedirler.

Gelişmekte olan ülkeler açısından, DYY' lar ile siyasi istikrar arasındaki ilişki özellikle önemlidir. Bu ülkeler, ekonomik kalkınmalarını finanse etmek için sıklıkla DYY' lara ihtiyaç duysalar da, yabancı yatırımları etkileyebilecek siyasi risklere ve istikrarsızlıklara daha açık hale gelirler (UNCTAD, 2020, s.5).

Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri için DYY' ları çekmek için istikrarlı ve öngörülebilir bir siyasi ortam yaratmak önemlidir. Bu, net politikalar ve düzenlemeler, tutarlı yasaların uygulanması ve yatırımcılarla şeffaf iletişim aracılığıyla sağlanabilir (Borensztein vd., 1998).

Siyasi istikrar, yatırımcıları ana ev sahibi ülkenin ekonomik ve mali politikalarında belirli bir süreklilik sağlayarak daha uzun vadeli yatırımlar yapmaya teşvik edebilir. Bu, uzun vadeli ekonomik büyümeyi ve istihdam yaratmayı teşvik edebileceği için gelişmekte olan ülkeler için faydalı olabilir (UNCTAD, 2020, s.6).

2.4.2. Kurumların Kalitesi İle DYY Üzerindeki Etkileri

Kurumların kalitesi, bir ülkedeki DYY çekmede önemli bir faktördür. Kurumlar, ekonomik ve siyasi istikrarı teşvik etmede, mülkiyet ve sözleşme haklarını, şeffaf ve adil

oyun kurallarını ve yolsuzlukla mücadeleyi garanti altına almakta önemli bir rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle, kamu düzenlemeleri ve politikaları, siyasi ve yasal istikrar, kamu altyapısının ve hizmetlerinin kalitesi gibi kurumsal faktörler ve fikri mülkiyet koruması da DYY (Busse & Hefeker, 2005) tahsisinde önemli faktörlerdir. Yabancı yatırımcılar, uzun vadeli yatırımlarla ilişkili riskleri azalttığı için istikrarlı ve öngörülebilir bir düzenleyici ortama sahip ülkeleri tercih etmektedir.

Gerçekten de, yabancı yatırımcılar, kurum kalitesinin yüksek olduğu ülkelerde yatırım yapmaya daha yatkındırlar, çünkü bu yatırımlarla ilgili risk ve belirsizlikleri azaltır (Kaufmann vd., 2002). Yatırımcılar, yatırımlarının korunduğundan ve oyun kurallarının açık ve şeffaf olduğundan emin olmak isterler. Ek olarak, kurumların kalitesi, bir ülkenin uzun vadeli ekonomik büyümesine de etki edebilir. Etkili kurumlar, işletme kurulumunu, yeniliği, altyapı yatırımlarını ve insan sermayesi oluşturmayı teşvik edebilir ve bu da uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik edebilir (Acemoglu vd., 2002).

Ancak, gelişmekte olan ülkelerde, zayıf veya yolsuzlukla ilişkili kurumlar bulunabileceği için bu durum yabancı yatırımcıları caydırıcı bir etki sağlayabilir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri kurumlarının kalitesini iyileştirmeye, şeffaflığı ve sorumluluğu güçlendirmeye, yolsuzlukla mücadele etmeye ve işletme ortamını geliştirmeye çalışmalıdır (Kaufmann vd., 2002, s.10).

Yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkelerdeki kurumların kalitesini iyileştirmede de rol oynayabilirler. Uzun vadeli projelere yatırım yaparak, yatırımcılar, yatırımlarının korunmasını ve uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik etmek için kurumlarının kalitesini iyileştirmeye teşvik edebilirler (Borensztein vd., 1998).

Sonuç olarak kurumların kalitesi, DYY çekilmesinde ve uzun vadeli ekonomik büyümede önemli bir faktördür. Yabancı yatırımcılar kurumların kalitesi yüksek olan, kuralların açık ve şeffaf olduğu, mülkiyet haklarının ve sözleşmelerin korunduğu ülkelerde daha olasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri, DYY' ları çekmek ve uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik etmek için kurumlarının kalitesini iyileştirmeye çalışmalıdır.

2.4.3. Yolsuzluk ile DYY Üzerindeki Etkileri

Yolsuzluk, DYY' ları etkileyen bir diğer politik ve kurumsal faktördür. Yolsuzluk, yatırım ile ilişkili maliyetleri ve riskleri artırarak yabancı yatırımcıları caydırabilir (Wei, 2000, s.3). Yolsuzluk, yabancı yatırımcıları bir ülkeye yatırım yapmaktan caydırabilecek bir faktördür. Yolsuzluk, yabancı şirketler için ek maliyetlere yol açabilir, yatırımlarının güvenliğini tehlikeye sokabilir ve yatırımcıların ev sahibi ülkenin kurumlarına olan güvenini azaltabilir.

Yabancı şirketler, sözleşme veya lisans elde etmek için rüşvet, kayırma istekleri veya komisyon ödemeleri gibi yolsuzluk uygulamalarına maruz kalabilirler. Bu uygulamalar yatırım maliyetlerini artırabilir, şirketlerin karlılığını azaltabilir ve itibarlarına zarar verebilir (Wei, 2000).

Ek olarak yolsuzluk, hükümetlerin şeffaflığını ve sorumluluğunu tehlikeye atarak kurumların kalitesine de etki edebilir. Yabancı yatırımcılar, yatırımlarını korumak ve olumlu bir iş ortamı sağlamak için sağlam yasal ve idari altyapılara ihtiyaç duyarlar (IMF, 2019). Hükümetler, yabancı yatırımları teşvik etmek için yolsuzluk karşıtı politikalar uygulayabilirler. Kamu piyasalarının şeffaflığı, bağımsız düzenleyici mekanizmaların oluşturulması ve bürokratik engellerin azaltılması gibi reformlar, yabancı yatırımcıların ülkeye olan güvenini güçlendirmede yardımcı olabilir (Svensson, 2005, s. 21).

Buna rağmen bazı araştırmacılar, yolsuzluğun bazen yatırıma yönelik bürokratik engelleri azaltan bir faktör olarak hareket ederek DYY' ları kolaylaştırabileceğini savunmuşlardır. Yolsuzluk, yabancı şirketlerin yerel kaynaklara ve pazarlara daha kolay erişmelerine, yerel otoritelerle daha avantajlı ortaklık koşullarını müzakere etmelerine imkan tanıyabilir (Henisz, 2000). Başka bir şekilde, yolsuzluğun bazen yatırıma engel olan bürokratik engelleri azaltarak DYY' ları kolaylaştırabilecek işlev göstererek kolaylaştırabileceğini savunmaktadır (Rodrik, 2000).

Ek olarak bu avantajların geçici olabileceğini ve uzun vadede yolsuzluğun DYY' ların istikrarını ve sürdürülebilirliğini tehlikeye atabileceği göz ardı etmemek gerekir. Yabancı şirketler uzun vadeli yatırım yapmak için şeffaf, istikrarlı ve adil bir iş ortamına ihtiyaç duyarlar (Asiedu & Freeman, 2009). Ayrıca yolsuzluk, kurumların kalitesini ve ülkenin

yönetişimini de olumsuz etkileyebilir. Yatırımcılar, yatırımlarını korumak ve olumlu bir iş ortamı sağlamak için güçlü yasal ve idari altyapılara ihtiyaç duyarlar (Treisman, 2000).

Yabancı şirketler, uyum politikaları ve etik ticari uygulamalar benimseyerek yolsuzlukla mücadelede de rol oynayabilirler. Şirketler, iç kontrol mekanizmaları oluşturarak, personel eğitimi yaparak ve yerel hükümetlerle şeffaf ortaklıklar kurarak yolsuzluk uygulamalarından kaçınabilirler (Gossel, 2018).

Sonuç olarak, bazı araştırmacılar yolsuzluğun yatırıma ilişkin bürokratik engelleri azaltarak bazen DYY'ları kolaylaştırabileceğini öne sürmüş olsalar da, yolsuzluğun yatırımcılar için ek maliyetler ve uzun vadeli yatırımlarının güvenliğini tehlikeye atabileceğini unutmamak gerekir. Yolsuzluk, DYY'ların çekiciliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Yatırımcılar, yatırımları için güvenlik garantileri ve şeffaf ve adil bir iş ortamına ihtiyaç duyarlar. Hükümetler, yatırımcı güvenini artırmak için yolsuzlukla mücadele politikaları geliştirebilir ve yabancı şirketler yolsuz uygulamalardan kaçınmak için etik ticari uygulamalar benimseyebilirler.

2.4.4. Küresel Siyasi Haklar Endeksi'nin DYY Üzerindeki Etkileri

Dünya siyasi haklar endeksi, bir ülkedeki siyasi ve sivil hakların saygınlık derecesini ölçer. Bu haklar, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, din özgürlüğü ve siyasi katılım özgürlüğünü içerir. Yabancı yatırımcılar, dünya siyasi haklar endeksini bir ülkedeki siyasi ve hukuki istikrarın önemli bir göstergesi olarak sıklıkla görürler.

Araştırmalar, DYY'ların siyasi ve sivil haklara saygı gösteren ülkelerde daha olası olduğunu göstermiştir. Yabancı şirketler, uzun vadeli yatırım yapmak için istikrarlı ve öngörülebilir bir siyasi ortama ihtiyaç duyarlar (Jensen, 2003). Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve siyasi katılım özgürlüğünü garanti eden ülkeler, yabancı yatırımcılar için daha istikrarlı bir ortam sunar.

Ayrıca yabancı yatırımcılar, güçlü ve öngörülebilir hukuk sistemleri olan ülkeleri tercih etme eğilimindedirler. Fikri mülkiyet haklarını koruyan, sözleşmeleri garanti eden ve ticari faaliyetleri etkili bir şekilde düzenleyen ülkeler, yabancı yatırımcılar için daha çekicidir (Busse & Hefeker, 2005).

İşletme yatırımları ve insan hakları göstergeleri arasındaki ilişki daha karışıktır. (Lensink & Morrissey, 2006) yaptığı bir araştırma, işletme yatırımları ile insan hakları göstergesi olan politik haklar endeksi arasında olumlu bir ilişki olduğunu, fakat sivil özgürlükler endeksiyle böyle bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. (Henisz, 2000)ve (Blanton & Blanton, 2012), belirttiği gibi, bu ilişki ekonomik gelişme düzeyi ve işletme yatırımının türü gibi faktörlere bağlı olarak daha karmaşık olabilir.

Ayrıca yabancı yatırımcılar, siyasi risklere de duyarlıdırlar. Siyasi çatışmalar, sivil huzursuzluklar ve rejim değişiklikleri, yabancı yatırımcılar için önemli finansal kayıplara neden olabilir. Siyasi ve sivil haklara saygı gösteren ülkelerde, politik huzursuzluk daha az olası olduğu için yabancı yatırımcılar için daha çekicidir.

Özet olarak dünya çapında siyasi haklar endeksi, yabancı yatırımcılar için bir ülkedeki yatırım risklerini ve fırsatlarını değerlendirirken önemli bir göstergedir. Siyasi ve sivil haklara saygı gösteren ülkeler, yabancı yatırımcılar için daha istikrarlı ve öngörülebilir bir ortam sunarlar. Yabancı yatırımcılar, güçlü ve öngörülebilir hukuk sistemleri olan, fikri mülkiyet hakları ve sözleşmeler için koruma sağlayan ülkelere daha fazla yatırım yapma eğilimindedirler.

2.4.5. Küresel Sivil Özgürlükler Endeksi'nin DYY Üzerindeki Etkileri

Dünya özgürlükler endeksi, bir ülkedeki bireysel özgürlüklerin saygınlık derecesini ölçmektedir. Bu özgürlükler arasında ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, din özgürlüğü, hareket özgürlüğü ve ayrımcılığa karşı korunma yer almaktadır. Yabancı yatırımcılar dünya özgürlükler endeksini sıklıkla bir ülkedeki siyasi ve hukuki istikrarın bir göstergesi olarak değerlendirirler.

Yapılan bazı çalışmalar DYY'lar ile dünya çapındaki sivil özgürlükler endeksi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Örneğin (Filippaios vd., 2019) tarafından yapılan bir araştırma, sivil özgürlüklere saygı gösteren ülkelerin daha fazla DYY çektiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Adams vd., (2016)'da yürütülen başka bir çalışma, sivil özgürlüklerde iyi sonuçlar alan ülkelerin daha fazla DYY çekme eğiliminde olduğunu bulmuştur.

Ne var ki, diğer araştırmalar çelişkili sonuçlar vermiştir. Örneğin, Doytch & Narayan (2016)' da yaptığı alışma, DYY ile dünya çapındaki sivil özgürlükler endeksi arasında anlamlı bir bağlantı olmadığını ortaya koymuştur. Benzer şekild, Graeme J. Doole tarafından 2017'de yürütülen başka bir alışma, DYY ile insan hakları arasındaki bağlantının karmaşık olduğunu ve bağlamına göre değiştiğini bulmuştur.

Isham vd., (1997) DYY ile dünya çapındaki sivil özgürlükler endeksi arasındaki ilişkiyle ilgili tartişmalar, DYY' ların ev sahibi ülkelerde insan haklarının durumunu iyileştirmeye katkıda bulunup bulunamayacakları sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bazı araştırmacılar DYY' ların, kurumsal reformları teşvik ederek ve yerel işçilerin yaşam koşullarını iyileştirerek olumlu bir rol oynayabileceğini savunmaktadır. Ancak diğerleri, işçilerin sömürülmesi, çevrenin bozulması ve sosyal eşitsizliklerin artması gibi insan haklarına olumsuz etkilerine karşı uyarıda bulunmaktadır.

Yapılan araştırmalar DYY' ların özgürlükleri sağlayan ülkelerde daha olası olduğunu göstermektedir. Yabancı şirketler, uzun vadeli yatırım yapmak için istikrarlı ve öngörülebilir bir politik ortama ihtiyaç duymaktadırlar (Jensen, 2003). İfade zgrlğ, basın özgürlüğü ve ayrımcılığa karşı korunma sağlayan ülkeler, yabancı yatırımcılar için daha istikrarlı bir ortam sunarlar.

DYY' lar ve politik kurumsal faktörlerle ilgili ekonomik argümanlar genellikle iki ana kategoriye ayrılabilir. Bir yandan, bazı araştırmacılar DYY' ların ulusal ekonomilere olumlu etkileri olduğunu ve politik kurumsal faktörlerin geliştirilmesine katkıda bulunduğunu savunurlar (Borensztein vd., 1998). Bu perspektife göre, DYY' lar rekabeti teşvik edebilir, yeniliği destekleyebilir ve kurumsal reformları teşvik edebilirler (Q. Li, 2009).

Diğer yandan, bazı yazarlar DYY' ların ulusal ekonomilere olumsuz etkileri olabileceğini ve politik kurumsal sorunları kötüleştirebileceğini savunmaktadırlar (Gorg & Greenaway, 2023). Örneğin yabancı yatırımcılar yerel kaynakları ve işçileri smrerek evre kirliliği ve eşitsizliklerin artmasına neden olabilirler (Aisbett, 2007). Ayrıca ulusal kurumlar zayıf ve etkisiz olduğunda, DYY' lar yolsuzluğu ve siyasi mşterekiliği teşvik edebilirler (Wei, 2000).

DYY' ların faydalarını maksimize etmek ve olası olumsuz etkilerini minimize etmek için, ülkeler politico-institutional faktörleri geliştirmeye odaklanmalıdır. Siyasi istikrarı güçlendirmeye, yolsuzluğu azaltmaya ve kurumların kalitesini iyileştirmeye yönelik politikalar sürdürmek faydalı DYY' lar çekmek için önemlidir (Kaufmann & Kraay, 2008). Ayrıca sıkı çevresel ve sosyal düzenlemelerin uygulanması, yabancı yatırımcıların yerel normları sağlamalarını ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmalarını sağlamaya yardımcı olabilir (Gallagher & Zarsky, 2007).

Bazı araştırmalar, DYY ile kurumların kalitesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. (Li & Resnick, 2003, s.4) bir çalışmasına göre, istikrarlı ve demokratik siyasi kurumlara sahip olan ülkelerde DYY' lar daha yüksek olma eğilimindedir. Benzer şekilde, (Busse & Hefeker, 2007, s.15), bir çalışması, DYY' lar ile Dünya Bankası'nın kurumsal kalite endeksi arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Fakat diğer araştırmacılar, DYY' lar ile kurumların kalitesi arasındaki ilişkinin basit bir pozitif korelasyondan daha karmaşık olduğunu vurgulamışlardır. Bazıları, DYY' ların aslında ekonomik bağımlılık yaratıp yerel kurumları zayıflatarak kurumsal sorunları daha da kötüleştirebileceğini savunmuşlardır (Fearon & Laitin, 2003).

2.4.6. Ekonomik Özgürlüğün DYY Üzerindeki Etkileri

DYY, özellikle ekonomik özgürlükle olan ilişkisi açısından ekonomik çevrelerde sık sık tartışılan bir konudur. Bazıları DYY' ın rekabeti teşvik ederek ve ekonomik fırsatları artırarak ekonomik özgürlüğü teşvik edebileceğini savunurken, diğerleri DYY' ın büyük çokuluslu şirketlerin çıkarlarını yerel çıkarlar üzerinde destekleyerek ekonomik özgürlüğü engelleyebileceğini savunuyor. DYY ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiye ilişkin farklı perspektifleri inceleyeceğiz, bu perspektifleri desteklemek için ekonomik argümanlar ve referanslar kullanacağız.

DYY ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiye ilişkin en yaygın bakış açılarından biri, DYY' ın rekabeti teşvik ederek ve ekonomik fırsatları artırarak ekonomik özgürlüğü teşvik edebilmesidir. Bu bakış açısının savunucuları, DYY' ın yatırım ve girişimciliğe elverişli bir ortam yaratmaya yardımcı olabileceğini ve bunun da ekonomik büyümeye ve gelişmiş yaşam standartlarına katkıda bulunabileceğini savunuyorlar. (OCDE, 1998),

alışmasına göre DYY' lar ekonomik verimliliği artırabilir, ileri teknolojileri geliştirebilir ve kaliteli altyapı oluşturmaya yardımcı olabilir.

Ancak diğer ekonomi uzmanları, DYY ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişki konusunda farklı bir bakış açısına sahiptirler. Bazıları, DYY' ın büyük çUş'lerin çıkarlarını yerel çıkarlar pahasına destekleyerek ekonomik özgürlüğü engelleyebileceğini savunuyor. Haan & Sturm (2003), alışmasında DYY' ların sıklıkla gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve siyasi egemenliğini sınırlamak için kullanıldığını ifade etmektedir (Haan & Sturm, 2003). Büyük çUş'lerin ekonomik güçlerini ev sahibi ülkelerin ekonomik politikalarını dikte etmek ve kendi faaliyetleri için uygun koşulları sağlamak için kullanabileceğini savunuyor.

Blomström & Kokko (2003), tarafından yapılan bir araştırma, ekonomik özgürlüğü daha fazla olan ülkelerin DYY ekme ihtimalinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Daha zgr bir ekonomi genellikle daha esnek düzenlemeler ve daha fazla iş yapma kolaylığı ile ilişkilendirilir, bu da bir ülkeyi yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getirebilir. Buna ek olarak, ekonomik özgürlük, yabancı yatırımcıları bir ülkeye yatırım yapmaya teşvik edebilecek siyasi istikrar ve mülkiyet haklarının daha iyi korunması ile de ilişkilendirilebilir.

Bununla birlikte, bazı iktisatçılar ekonomik özgürlük ve DYY arasındaki ilişkiyi de sorguladılar. (Labrie & Doucet, 2015) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bir ülkenin siyasi ve ekonomik kurumlarının kalitesi, DB'sının küresel yönetişim endeksi tarafından lldğ gibi, aslında DYY'ın çekiciliğinin ekonomik özgürlükten daha iyi bir göstergesidir. Yazarlar, politik ve ekonomik kurumların kalitesinin, bir ülkenin DYY ekme kabiliyeti ile bağlantılı olduğunu, çünkü bu durumun politik istikrarı ve yatırımcılar için mülkiyet haklarının korunmasını sağlayabileceğini bulmuşlardır.

Sonuçta, DYY ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok boyutlu olması muhtemeldir. DYY, politik istikrar, kurumsal kalite, iş düzenlemesi ve ekonomik özgürlük gibi bir dizi faktörden etkilenebilir. Bu nedenle, politika yapıcılar DYY' ların çekiciliğini etkileyen tüm faktörlerin farkında olmalı ve yabancı yatırımcıları kendi lkelerine yatırım yapmaya teşvik etmek için bu farklı alanları iyileştirmek için çalışmalıdır. Sonuç olarak, DYY ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişki karmaşık ve çok

boyutludur. Bazı çalışmalar ekonomik özgürlük ile DYY arasında olumlu bir ilişki olduğunu gösterse de, diğerleri bu ilişkiyi sorguladı ve DYY' ı çekmede siyasi ve ekonomik kurumların kalitesinin önemini vurguladı. Bu nedenle politika yapıcılar, DYY' ları çekmek ve uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik etmek için ekonomilerinin çeşitli yönlerini iyileştirmek için çalışmalıdır.

2.5. Beşari Sermayenin DYY Üzerindeki Etkileri

Ekonomi alanında önemli iki kavram olan DYY ve beşeri sermaye, birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. DYY, yabancı bir şirketin yerel bir şirkete yaptığı yatırımları ifade ederken, beşeri sermaye ise çalışanların kazandığı beceriler, bilgi ve deneyimlerin birleşimini ifade etmektedir (Mansouri, 2009).

DYY ve beşeri sermaye, ekonomide yaygın olarak incelenen ve ilişkileri birçok tartışmanın merkezinde yer alan iki kavramdır. Bir yandan DYY, iş, eğitim ve teknoloji transferi sağlayarak beşeri sermayenin gelişimine katkıda bulunabilir. Diğer yandan, beşeri sermaye, yetenekli ve üretken bir işgücü sağlayarak DYY için bir çekme faktörü olabilir. Bu nedenle, DYY' lar ve beşeri sermaye arasındaki tartışmaları ele alacağız.

Beşeri sermaye sık sık ekonomik kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilir. İyi eğitilmiş bir işgücüne sahip olan ekonomiler, küresel pazarda daha rekabetçi olabilirler (Mtraoui, 2017). Başka bir deyişle, beşeri sermaye ekonomik büyümede önemli bir rol oynayabilir. Vaizey (1972), göre, beşeri sermaye işçilerin eğitimi için yapılan bir yatırımdır, bu da üretkenliği ve verimliliği artırabilir. Ayrıca eğitim ve öğretim, yeniliği ve yaratıcılığı teşvik edebilir, bu da ekonomi için faydalı olabilir (Becker, 1975, s.24). Ayrıca eğitilmiş bir nüfus daha yenilikçi ve yaratıcı olabilir, bu da uzun vadeli ekonomik avantajlara yol açabilir (Hanushek & Woessmann, 2008).

Ne var ki, beşeri sermayeye odaklanan politikaların etkinliği konusunda tartışmalar vardır. Bazı iktisatçılar, ekonomik büyümenin yalnızca beşeri sermaye ile değil, aynı zamanda politik ve ekonomik kurumlara da bağlı olduğunu iddia etmektedir (BAD, 2011). Ayrıca eğitim politikaları maliyetli olabilir ve tüm nüfusa erişilebilir olmayabilir (Hanushek & Woessmann, 2008, s.24). Benzer argümanlara sahip bazı iktisatçılar beşeri sermayenin ekonomi üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceğine dikkat çekmektedir. Örneğin, eğitilmiş işçilerin yurtdışında çalışmak üzere ülkelerini terk etmeleri, yerel

ekonomi için beceri ve bilgi kaybına neden olabilir(Barro & Lee, 2013). Ayrıca eğitim ve öğretim maliyetli ve zaman alıcı olabilir, bu da ekonomik büyümeyi geciktirebilir (Lucas, 1988, s.17).

Bazı iktisatçılara göre, DYY beşeri sermaye üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. Gerçekten de, ÇUŞ'ler ev sahibi ülkelere yeni teknolojiler ve beceriler getirebilir ve bu da yerel çalışanların becerilerini geliştirebilir. Bu aynı zamanda tüm ekonomiye fayda sağlayan bilgi transferine ve eğitime yol açabilir. (Stiglitz & Yusuf, 2001)'e göre, DYY küresel ekonomiye katılmak için gereken beceri ve teknolojilere yapılan yatırımları artırarak gelişmekte olan ülkelerin beşeri sermayelerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Bununla birlikte diğer iktisatçılar, DYY'ın beşeri sermaye üzerinde de olumsuz bir etkisi olabileceğine dikkat çekiyor. ÇUŞ'ler, yerel beceri eksikliği ve yabancı işverenlere bağımlılık yaratarak vasıflı işçileri işe alma eğiliminde olabilirler. Buna ek olarak DYY, kalifiye işçiler de dahil olmak üzere kaynaklar için artan rekabete yol açabilir ve bu da daha yüksek ücretlere ve daha düşük eğitime yol açabilir. Gérard (2016) belirttiği gibi, ÇUŞ'ler yerel olarak eğitmek yerine nitelikli personel ithal etmeyi tercih edebildiğinden, DYY eğitim ve öğitime yatırım yapma teşviklerini azaltabilir.

Beşeri sermaye de DYY' ı çekmede önemli bir rol oynayabilir. ÇUŞ'ler genellikle karlılıklarını en üst düzeye çıkarmak için yetenekli ve üretken işçiler ararlar. Bu nedenle, yüksek vasıflı işgücüne sahip ülkeler DYY için daha cazip olabilir. Markusen & Venables (1999), nitelikli işçilerin mevcudiyeti, ÇUŞ'in belirli bir ülkede bulunma kararında çok önemli bir faktör olabilir.

Bununla birlikte, beşeri sermayenin DYY çekmede tek bir faktör olarak düşünülemeyeceğini belirtmek önemlidir. Siyasi istikrar, düzenleme, altyapı ve maliyetler gibi diğer faktörler de ÇUŞ' lerin yatırım kararlarında önemli bir rol oynayabilir (Noorbakhsh vd., 2001).

(Abbas vd., 2021), DYY'ın AA'daki beşeri sermaye üzerindeki etkisini inceledi. Yazarlar, DYY'ın bazı Afrika ülkelerinde beceri azalışına yol açtığını buldu. Üstelik yazarlar, DYY'ın eğitim eşitsizliklerinde bir artışa yol açtığını ve vasıflı işçilerin vasıfsız işçilerden daha iyi ücret aldığını belirtti.

Özetle, DYY ve beşeri sermaye konusundaki tartışmalar büyük ölçüde DYY'ın ev sahibi ülkeler için faydalı mı yoksa zararlı mı olduğu sorusuyla bağlantılıdır. DYY savunucuları, DYY'ın ekonomik büyümeyi artırabileceğini, üretkenliği artırabileceğini ve iş yaratabileceğini savunuyor. Ayrıca DYY'ın bilgi ve becerilerin ev sahibi ülkelere aktarılmasına yardımcı olabileceğini ve böylece beşeri sermayenin iyileştirebileceğini savunuyorlar. Fakat DYY'ı eleştirenler, DYY'ın yabancı yatırımcılara ekonomik bağımlılık ve ev sahibi ülkelerde beceri azalışına yol açabileceğini savunuyorlar. Ayrıca DYY'ın ücretler ve güvencesiz çalışma koşulları üzerinde aşağı yönlü baskıya yol açabileceğini savunuyorlar.

Sonuçta, DYY ve beşeri sermaye konusundaki tartışmalar genellikle karmaşıktır ve her ülkenin özel koşullarına bağlıdır. Bununla birlikte, iktisatçılar genellikle ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve insanların refahını iyileştirmek için beşeri sermayeye yatırım yapmanın önemi konusunda hemfikirdir. Bu nedenle, hükümetler DYY'ı teşvik etmede ve ev sahibi ülkelerin beşeri sermayesini korumak için gerekli politikaların uygulanmasını sağlamada dikkatli olmalıdır.

2.6. Özel Risk Kategorisi Üzerindeki Etkileri

DYY her zaman ülkelerin ekonomik kalkınmasının önemli bir unsuru olarak görülmüştür. Bununla birlikte, DYY ile ilişkili riskler ülkeye ve sektöre göre değişir. Bazı durumlarda, ev sahibi ülkenin siyasi veya ekonomik durumu nedeniyle DYY özel riskli yatırım olarak kabul edilebilir.

Özel risk kategorisi genellikle siyasi istikrarsızlıkları, düşük ekonomik gelişme seviyelerini veya belirsiz düzenleyici ve yasal ortamları nedeniyle yabancı yatırımcılara daha yüksek risk oluşturan ülkeleri belirlemek için kullanılır. Bu ülkelerde DYY yüksek riskli olarak kabul edilebilir, ama potansiyel olarak yüksek getiri açısından da önemli faydalar sağlayabilir.

Bazı iktisatçılara göre, özel riskli ülkeler daha fazla yatırım fırsatı sunabilir, çünkü yatırımcılar bu yatırımlarla ilişkili ek riskler nedeniyle daha yüksek getiri elde edebilirler. Bununla birlikte diğer iktisatçılar, özel riskli ülkelerde DYY ile ilişkili risklerin potansiyel yatırımcıları caydırabilecek kadar yüksek olduğunu savunuyorlar. (Wang & Tian, 2020), tarafından yapılan bir araştırma özel riskli ülkelerdeki DYY'ın yatırımcılar

için daha yüksek maliyetlerle ilişkili olduğunu buldu. Ek maliyetler, yatırımcılar için daha yüksek risk primleri, daha yüksek işlem maliyetleri, daha yüksek denetim maliyetleri ve daha yüksek yasal koruma maliyetleri içeriyordu. Ayrıca yazarlar, özel riskli ülkelerdeki DYY'ın daha yüksek getiri oranlarıyla ilişkili olduğunu, ancak bu getiri oranlarının genellikle ek maliyetleri dengelemek için yetersiz olduğunu belirtti.

Bu nedenle, özel riskli ülkelere yatırım yapan şirketlerin güvenlik ve siyasi istikrarsızlık risklerini dikkate almaları gerektiğini belirtmek gereklidir. Bu riskler, şirketin verimli bir şekilde faaliyet gösterme ve kar elde etme yeteneğini etkileyebilir. Bu nedenle, yatırımcılar bir yatırım kararı vermeden önce potansiyel riskleri ve faydaları dikkatlice değerlendirmelidir(Osabutey & Okoro, 2015).

Bazı uzmanlar, DYY'ın özel risk kategorisiyle ilişkili riskleri azaltmaya yardımcı olabileceğini söylüyor. Örneğin, yatırımlar yerel ekonomiyi güçlendirmeye, altyapıyı iyileştirmeye ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yardımcı olabilir, bu da politik ve ekonomik riskleri azaltmaya yardımcı olabilir. Ayrıca, yatırımcılar düzenleyici ve yasal ortamın iyileştirilmesine yardımcı olmak için yerel yönetimlerle de çalışabilirler. (Nelson vd., 2016), tarafından yapılan bir çalışma özel riskli ülkelerdeki DYY'ın ev sahibi ülkeler için gerçekten yararlı olabileceğini öne sürmüştür. Yazarlara göre, özel riskli ülkelerdeki DYY'ın ekonomik büyüme ve yaşam standartlarındaki artışlarla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca bu yatırımların altyapı ve kurumların gelişimi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Özetle DYY, zel riskli ülkeler için önemli ekonomik faydalar sağlayabilir, ama yatırımcılar için de yüksek risk oluşturur. Bu ülkelerde yatırım yapmayı düşünen şirketler, potansiyel riskleri, faydaları ve riskleri azaltmak için alınacak önlemleri dikkatlice değerlendirmelidir. Yerel yönetimler ve yatırımcılar, yatırım dostu bir ortam yaratmak ve özel risk kategorisiyle ilişkili riskleri azaltmak için birlikte çalışabilirler.

Son olarak, DYY ile özel risk kategorisi arasındaki ilişki karmaşıktır ve ev sahibi ülkenin siyasi ve ekonomik durumu, yatırımlarla ilişkili maliyetler ve ev sahibi ülkelere potansiyel faydalar gibi birçok farklı faktöre bağlıdır. O halde, yatırımcıların bu faktörleri anlamaları ve bilinçli yatırım kararları almaları önemlidir.

2.7. Hukuki Entegrasyon Kategorisinin DYY Üzerindeki Etkileri

Bazı araştırmacılar, uluslararası standartlarla daha bütünleşmiş hukuk sistemlerine sahip ülkelerin yabancı yatırımcılara sundukları ek güvence nedeniyle DYY için daha cazip olduğunu savunmuşlardır Haskel & Wolf, (2001). Bazıları ise uluslararası yasal standartların benimsenmesinin ülkelerin egemen ekonomi politikalarını takip etme yeteneklerini engelleyebileceğini ve değişen ekonomik koşullara cevap vermek için gereken esnekliği azaltabileceğini savunmaktadır (Baldé, 2014).

Bununla birlikte, yasal entegrasyon ve DYY arasındaki ilişkinin her ülkenin özelliklerine ve hukuk sisteminin özelliklerine bağlı olarak değişebileceği belirtilmelidir. Örneğin bazı ülkeler hukuk sistemlerini uluslararası standartlarla entegre etmiş olabilir. Ne var ki yabancı yatırımcıları caydırabilecek yetersiz uygulamalar olabilir (Muchlinski, 2021).

Sonuç olarak, DYY ile yasal entegrasyon arasındaki ilişkinin karmaşık olması ve birçok ekonomik, politik ve yasal faktöre bağlı olması muhtemeldir. Bununla birlikte, politika yapıcılarının bilinçli ekonomik ve yasal politika kararları verebilmek için yasal entegrasyonun DYY ve ekonomik büyüme üzerindeki potansiyel etkisini anlamaları önemlidir (Fofana, 2013).

2.8. DYY Belirleyicilerine Yönelik Literatür İncelemesi

Akhmedov (2016), DYY' ların en yaygın potansiyel belirleyicileri üzerine bir araştırma yapmıştır. Yazar, DYY' ları etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Bunlar arasında makroekonomik koşullar, ticaret politikaları, vergi politikaları, üretim maliyetleri, altyapı, doğal kaynaklar, beşeri sermaye, politik ve hukuki kurumlar, siyasi istikrar ve pazar büyüklüğü gibi faktörler bulunmaktadır. Çalışma her bir faktör için ayrıntılı açıklamalar sunmakta ve DYY belirleyicilerinin oluşturulması açısından önemli sonuçlar sunmaktadır.

Sasana & Fathoni (2019), DYY' ların zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumu azaltmak için kullanılan araçlardan biri olarak kabul etmekte ve ASEAN ülkeleri de dâhil olmak üzere Asya ülkeleri hedef olarak seçmişlerdir. Bu çalışmanın amacı 2007-2016 yılları arasında ASEAN ülkelerinde (Kamboçya, Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam) DYY' ı etkileyen faktörleri incelemektir. Bu çalışmada verilerin

analizinde çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılmıştır. Yazarlar bulanan sonuçlara göre, pazar ve kamu harcama büyüklüğünün ve altyapı kalitesinin DYY' ı olumlu yönde etkilediğini, ücretlerin ve döviz kurlarının DYY' ı olumsuz etkilediğini, ekonomik krizin ise yalnızca Malezya'da negatif etkisi olduğunu göstermişlerdir. Diğer yandan ekonomik açıklık, vergi oranı ve faiz oranının ASEAN ülkelerine DYY girişine etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Lefilleur (2008)'in çalışması, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki DYY'ların belirleyicileri üzerine son derece geniş bir ampirik araştırma yapmıştır. Çalışmada, üç kategoriye ayrılan belirleyiciler tanımlanmıştır. DYY'ın belirleyicileri olarak ekonomik faktörler - pazar potansiyeli, ticari açıklık, AB15'e olan mesafe, kurumsal faktörler, ekonominin liberalleşmesi, yasal çerçevenin kalitesi ve AB15'e üyelik beklentileri gibi göstergeler kullanılmıştır. Bununla birlikte, maliyet ve işgücü özellikleri, ülke risk algısı veya yerel pazarlardaki rekabet gibi, intuitif ve teorik olarak etkili olduğu düşünülen bazı faktörler, bunlara yönelik bol miktardaki literatüre rağmen, çok daha belirsiz bir etkiye sahip olmuştur.

Jabri vd. (2013), çalışmalarında 1970-2010 döneminde Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde DYY girişleri ve belirleyicileri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yazarlar açıklık, büyüme oranı, döviz kuru ve ekonomik istikrarsızlık gibi makro belirleyicilerin DYY girişlerine uzun dönemde etkili olduğunu göstermişlerdir.

Lefilleur (2008), çalışmasında 1960-2005 dönemine ait zaman serisi verilerini kullanarak Malezya'da DYY' ın belirleyicilerini analiz etmiştir. Piyasa büyüklüğü ve reel GSYİH' nın DYY girişlerine önemli pozitif bir etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca finansal gelişme düzeyinin, altyapı gelişiminin ve ticaretin açıklığı düzeyinin DYY' ları teşvik ettiği sonuçlarını ortaya koymuştur. Diğer yandan, daha yüksek kurumlar vergisi oranı ve reel döviz kuru artışının DYY girişlerini engellediği sonucuna varılmıştır. Daha yüksek makroekonomik belirsizliğin daha fazla DYY girişini teşvik ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Vergil ve Ayas (2009), çalışmasında DYY' ların Türkiye'deki istihdam üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Teorik olarak, DYY'ların istihdamı olumlu etkilemesi beklenirken, bazı ampirik çalışmalar DYY' ların istihdam etkilerinin farklı zamanlarda

farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada 1992-2006 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak dört sektör bazında DYY' ların Türkiye'deki istihdam seviyesini etkileme şekli panel veri test ve tahmin yöntemleriyle analiz edilmiştir. Araştırmada birleşme ve satın alma faaliyetlerinden oluşan DYY' ların Türkiye gibi ekonomilerde istihdamı olumsuz etkileyebileceği sonucuna varılmıştır.

Madani ve Nobakht (2014), 1990-2011 döneminde 31 orta-yüksek gelirli ülkedeki DYY girişlerinin siyasi belirleyicisini araştırmıştır. Rejim türlerini otokrasi-demokrasi spektrumu boyunca ölçerek, ev sahibi ülkelerdeki siyasi kurumların kalitesinin yabancı yatırımcılar ve ÇUŞ'ler tarafından algılanan siyasi risk düzeyine nasıl etki edebileceğini ampirik olarak araştırmışlardır. Ampirik bulgular, demokrasinin Orta-Yüksek gelirli ülkelerde DYY' ı artırdığını göstermektedir.

2.9. SAA'daYapılan Araştırmalarda Belirleyicilerin Literatür Taraması

Koukpo(2005)yaptığı araştırmanın amacı UEMOA ülkelerindeki DYY belirleyicilerini analiz etmektir. Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Mali, Nijer, Senegal ve Togo'dan oluşan yedi ülkenin panel veri setini kullanarak, 1996-2003 döneminde DYY' ı yönlendiren en önemli faktörlerin beşeri sermaye ve ekonomik açıklık olduğunu belirlemiştir. GSYİH ile temsil edilen pazar büyüklüğü de DYY üzerinde olumlu bir etkiye sahip, ancak ilk iki faktörden daha az etkilidir. Enflasyonun değişkenliğinin etkisi negatif olmasına rağmen ihmal edilebilir düzeydedir. Yazar, DYY' ı çekmek için alınması gereken öncelikli önlemlerin, beşeri sermayenin geliştirilmesi, firmaların rekabet gücünün artırılması, ihracatın teşvik edilmesi ve makroekonomik ve siyasi istikrarın güçlendirilmesi gibi alanlarda olması gerektiğini göstermiştir.

Adinda ve Olofsdotter (2018), 2008-2016 yılları arasında Afrika bazlı regresyon tahminlerinden elde edilen sonuçlar şunları göstermektedir. DYY pazar büyüklüğü, ekonomik istikrar, açıklık ve birleşme gibi değişken kombinasyonlarıyla açıklanabilir. Pazar büyüklüğü ile içe yönelik DYY arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Birleşmenin içe yönelik DYY üzerinde olumlu etkisi vardır. Son olarak Batı ve Orta Afrika daha az DYY çekerken, güney Afrika bağlantısı içe yönelik DYY ile pozitif korele olmaktadır.

Olatunji ve Shahid (2015), DYY'ın belirleyicilerini araştırmıştır. Bu çalışmada, çatışma ve siyasi istikrarsızlığın etkisinde olmayan SAA ekonomilerine yönelik DYY akışlarının önemli artışlar gösterdiğini tespit etmiştir. Bu ülkelerde DYY'ın başarılı olması için sağlam ekonomik politikaların benimsenmesi ve ülkenin yatırımcı dostu hale getirilmesi gerekmektedir. Siyasi istikrar, sağlam ekonomik yönetim ve iyi gelişmiş altyapı olması gerekmektedir.

(Gossel, 2018), çalışmasında, 'yardım eden el' veya 'yaygın koyan el' hipotezinden hangisinin daha geçerli olduğunu belirlemek için 1985-2014 yılları arasında SAA' daki 30 ülkede DYY, demokrasi ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Araştırmada GMM analizinin sonuçları, yolsuzluğun DYY yatırımcıları tarafından bölgenin zayıf demokratik düzenleyici ve kurumsal durumunu aşmak için kullanıldığını ve bu nedenle 'yardım eden el'in daha yaygın olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, SAA ülkelerinin mevcut finansal uygulama yasalarından yararlanmak amacıyla uluslararası ekonomiye entegrasyon üzerine odaklanmaları ve aynı zamanda yerel anayasal yolsuzlukla mücadele yasalarını ve kurumlarını yeniden yapılandırma ve güçlendirme gerekliliğini düşündürmektedir.

Agbloyor vd.,(2016), yaptıkları çalışmada SAA bölgesinde DYY, kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. DYY'ın ekonomik büyümeyi teşvik ettiğine dair herhangi bir kanıt bulamamıştır ve kurumlar ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tanımlanmamıştır. Son olarak, kurumların SAA ülkelerin de DYY'ın ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair ikna edici kanıtlar yoktur. Gelişmiş finansal piyasalara sahip ülkeleri dışarıda bırakan alt örnekleme gelindiğinde, yine DYY ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak kurumların ekonomik büyümeyi teşvik etmedeki doğrudan bir rol oynadığına dair kanıtlar bulunmuştur. Kurum kalitesinin DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. DK açısından zengin olmayan ülkeleri dışarıda bırakan örnekleme gelindiğinde, DYY ile ekonomik büyüme arasında doğrudan ve olumlu bir ilişki tanımlanmıştır. Ayrıca, kurumlar ile ekonomik büyüme arasında doğrudan bir ilişki saptanmıştır. Ancak DYY'ın ekonomik büyümeye olan pozitif etkilerinin, kurum kalite iyileştikçe azalma gösterdiği belirtilmelidir.

(Edrees, 2015), SAA' nın bölgesinde DYY'ın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. 1992-2012 dönemine ilişkin 39 ülke için yapılan araştırma, DYY'ın SAA' da hem düşük gelirli hem de orta gelirli ülkeler için ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucu gösterilmiştir. DYY'ın SAA' daki ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini önermektedir. Ayrıca, çalışma iş ortamının ülkelerin gelir seviyelerine bağlı olarak ekonomik büyüme üzerinde farklılaşan bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

(Adams vd., 2016), 1981-2010 döneminde 25 SAA ülkesi için DYY ile dış borç arasındaki ilişkiyi incelemiştir. DYY'ın yerli yatırım üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu bu durumda DYY artışlarının uzun vadeli yerli yatırımları teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan, dış borcun uzun vadeli iç yatırım üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Dış borcun azaltılması da SAA' da iç yatırımı teşvik edebileceğini önermektedir. Sonuç olarak, bu bölgede daha fazla DYY' I çekmek ve dış borç birikimini azaltmak için önlemler alınmasını önermektedir.

Taiwo & Olayemi (2015), yaptığı çalışmada 1995-2011 döneminde SAA' da DYY ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektedir. Çalışma bu bölgeden 30 ülkenin yıllık verilerini içeren bir panel kullanmaktadır. Araştırmacılar nedensellik testi sonuçlarında GSYİH'nın DYY' a neden oluşturmadığını ve DYY'ın da GSYİH' ya neden olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Bu çalışmada, SAA' da ekonomik büyüme ile DYY' lar arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucu ortaya konmuştur.

Kariuki (2015), çalışmasında 1984-2010 yılları arasındaki 27 yıllık bir dönemi kapsayan ve 35 Afrika ülkesine ait verileri kullanmaktadır. Araştırmanın özgün katkılarından biri, emtia fiyatlarının dalgalanmasını, Afrika'ya yönelik DYY akışlarını öngörebilen bir değişken olarak dahil edilmesidir. Çalışmada gelişmiş çeşitli ülkelerin borsalarının performansını, ekonomik risk, finansal risk, siyasi risk, emtia fiyat endeksi performansı, küresel borsa endeksi performansı, brüt sabit sermaye oluşumu (altyapı), ticarete açıklık ve ulusal bir borsa piyasasının varlığı gibi çeşitli faktörlerin, Afrika ülkelerine yönelik DYY akışlarını nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu araştırmanın sonuçları, ICRG' nin ekonomik riskler, finansal riskler ve siyasi istikrar açısından ülkelerin DYY girişlerinde önemli göstergeler olduğunu ortaya koymuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİNDE EKONOMİK YAPI VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI

3.1. Genel Bakış

Yaklaşık 30 milyon km² yüzölçümü ile Afrika, Asya'nın üçte ikisi ve Avrupa'nın üç katı büyüklüğünde olup, dünyanın en büyük ikinci kıtasıdır. Batıda Atlantik Okyanusu, doğuda Hint Okyanusu, kuzeyde Akdeniz ve doğuda Kızıldeniz ile çevrili olan Afrika, zengin ve çeşitli ekosistemlere sahiptir. Kıtanın karasuları yaklaşık 13 milyon km²'yi, kıta sahanlıkları ise yaklaşık 6,5 milyon km²'yi kaplamaktadır. Bu özellikler, Afrika'yı çeşitlilik ve doğal potansiyel açısından benzersiz bir kıta yapmaktadır (CEA-NU, 2017).

Afrika, sömürgecilik ve bağımsızlık mücadeleleriyle bilinen karmaşık bir tarihe sahip bir kıtadır. Çoğu Afrika ülkesinin bağımsız olmasına rağmen, hala bağımsız olmayan topraklar bulunmaktadır. Bu durum, incelenmeye değer önemli ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Afrika'daki SAA ülkelerini 4 gruba ayırabiliriz. Her bir grup da alt gruplara ayrılmıştır. Coğrafi yapısı, sömürge mirası, gelir dağılımı ve doğal kaynakları bakımından incelenebilir.

3.1.1. Afrika'nın Coğrafi Yapısı

Afrika kıtasında 63 ülke bulunmaktadır. 9 ülke¹ henüz bağımsız değildir. 2011 yılında Güney Sudan'ın bağımsızlığından sonra bağımsız ülke sayısı 54'e ulaşmış ve bu

¹ Somaliland, Kanarya Adaları (İspanya), Ceuta (İspanya), Madeira (Portekiz), Mayotte (Fransa), Melilla (İspanya), Plazas de soberania (İspanya), Yeniden Birleşme (Fransa), Batı Sahra, Saint Helena, Yükseliş, (Birleşik Krallık) ve Tristan de Cunha (Birleşik Krallık)

mevcut statü tarafından kabul edilmektedir. 54 ülke beş eşit olmayan coğrafî bölgeye toplanmaktadır. Bunların Kuzey Afrika² (5 ülke), Batı Afrika³ (16 ülke), Orta Afrika⁴ (9 ülke), Doğu Afrika⁵ (19 ülke) ve Güney Afrika⁶ (5 ülke)' dan oluşturmaktadır. Bu beş bölge Kuzey Afrika hariç, SAA olarak adlandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle Afrika kıtası, Kuzey Afrika ve SAA olarak iki bölgeye ayrılmaktadır. Böylece SAA 49 ülkeden oluşmaktadır. Ülkelerin ve ilgili bölgelerin ayrıntılı bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

3.1.2. Afrika Kıtasının Bölgeleri

Tablo 3.1. Afrika kıtasının bölgeleri

Bölgeler	Yüzölçümü km ²	Yüzölçümü yüzdesi	Toplam nüfus 2020	Toplam nüfus yüzdesi
Batı Afrika	6146130	22.1	396.797.507	29.81
Doğu Afrika	8879007,391	32	489.722.342	36.8
Güney Afrika	2672830	9.60	67.503.647	5.07
Kuzey Afrika	5760394	21.	197.438.389	14.83
Orta Afrika	4368170	15,70	179.595.125	13.5
Genel Toplam	27826531,39	100	1.331.057.010	100

Kaynak: Dünya Bankası web sitesi, verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tabloda 3.1, 2020 yılında her bölgenin büyüklüğü ve nüfusuna ilişkin ana verileri özetleyen tablo sunulmuştur. Tabloya göre Doğu Afrika toplam 489,7 milyon kişiyle, kıtanın toplam nüfusunun %36,8'ine sahip olduğu görülmektedir. Batı Afrika bölgesi, toplam yüzölçümü 6.146.130 km² olup, Afrika'nın toplam yüzölçümünün %22,1'ine sahip olan en büyük alana sahiptir.

Güney Afrika bölgesi toplam 67,5 milyon kişilik bir nüfusa sahiptir, bu da kıtanın toplam nüfusunun %5,07'sine denk gelmektedir. Kuzey Afrika bölgesi ise toplam 197,4 milyon kişi ile Afrika'nın toplam nüfusunun %14,83'üne sahiptir.

² Cezayir, Mısır, Fas, Sudan, Tunus ve Libya

³ Benin, Burkina Faso, Cap Vert, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal ve Sierra Leone

⁴ Angola, Kamerun, Orta Afrika Cumh, Çad, Kongo Kinşasa, Kongo Brazzaville, Ekvator Ginesi, Gabon, Sao Tome ve Principe

⁵ Burundi, Komorlar, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mozambik, Ruanda, Seyşeller, Somali, Güney Sudan, Tanzanya, Uganda, Zambiya ve Zimbabwe

⁶ Botswana, Esvatini, Lesoto, Namibya ve Güney Afrika

Orta Afrika bölgesi, tüm bölgeler arasında en küçük yüzölçümüne sahip olup toplam 4.368.170 km² yüzölçümü ile Afrika'nın toplam yüzölçümünün %15,70'ine denk gelmektedir. Nüfus açısından Orta Afrika bölgesi toplam 179,6 milyon kişiye sahiptir, bu da kıtanın toplam nüfusunun %13,5'ini oluşturmaktadır.

Özet olarak, bu Tablo 3.1, Afrika'nın demografik ve coğrafi dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağlar. Veriler, Doğu Afrika'nın en kalabalık bölge olduğunu, Batı Afrika'nın ise en büyük alana sahip olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler Afrika bölgesindeki ekonomik zorluklar ve fırsatları anlamaya çalışan politika yapıcılar ve iktisatçılar için önemlidir.

Tablo 3.2. SAA ülkeleri denize kıyısı olan ülkeler

Bölgeleri	Denizden Konumlarıdır			
	Ada ülkeleri	Kara ülkesi	Kıyı ülkesi	Toplam
Batı Afrika Ülkeleri	1	2	13	16
Doğu Afrika Ülkeleri	4	8	7	19
Güney Afrika		2	3	5
Orta Afrika		3	6	9
Toplam	5	15	29	49

Kaynak:OECDweb sitesi,verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tabloya 3.2 bakıldığında, Afrika ülkelerinin denize olan konumlarına göre dağılımını özetliyor. Ülkeler üç kategoriye ayrılmıştır; Ada ülkeleri, kara içi ülkeler ve sahil ülkeleri. Veriler, SAAülkelerinin denizden konumlarının çoğunluğunun sahil ülkeleri olduğunu, toplamda 29 kıyı ülkesi olduğunu gösteriyor. Kara içi ülkelerin sayısı 15, ada ülkeleri ise sadece 5 tanedir.

Afrika ülkelerinin coğrafi dağılımı, bölgenin ekonomik ve siyasi analizinde dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Sahil ülkeleri, denize doğrudan erişimleri sayesinde ihracat ve ithalat açısından ekonomik bir avantaj elde ederler. Buna karşılık kara içi ülkeler, dünya ile ticaret yapmak için lojistik ve ulaşım açısından daha fazla zorlukla karşı karşıya kalabilirler. Ada ülkeleri ise coğrafi konumları nedeniyle özellikle ulaşım ve lojistik açısından benzersiz ekonomik zorluklarla karşılaşır. Ancak turizm gibi konularda da coğrafi konumları sayesinde ekonomik avantajları olabilirler.

Sonuç olarak, Afrika ülkelerinin coğrafi dağılımı, ekonomik kalkınmaları ve bölgesel entegrasyonları için önemli sonuçları olabilir. Sahil ülkeleri doğrudan denize erişime sahipken, kara içi ve ada ülkeleri özel lojistik ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle, bölgenin ekonomik ve siyasi analizinde bu coğrafi dağılımın dikkate alınması önemlidir.

3.1.3. SAAve Kolonizasyon Mirası

SAA'nın bölgesi, Avrupa sömürgeciliğinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu tarihi dönemin sonuçları, özellikle bölgenin ekonomik gelişimi ve kültürel mirasının yönetimi üzerinde uzun süreli etkileri olmuştur. İktisatçılar, sömürgeciliğin SAA ekonomisi üzerindeki etkisini incelemişlerdir ve Afrika ülkelerinin kültürel miraslarını ekonomilerini canlandırmak için nasıl kullanabilecekleri konusunda ilgi göstermişlerdir (Solaux, 1997).

Öncelikle, Samandougou, (2022) Afrika'nın sömürgeciliğin etkisine maruz kaldığını kabul etmek önemlidir. İktisatçılar, sömürgeleştirilmiş olan Afrika ülkelerinin, sömürgeleştirilmemiş ülkelere göre daha düşük bir ekonomik gelişme seviyesine sahip olduğunu göstermiştir. Örneğin, Elame (2020), yaptığı bir araştırma köle ticaretine sömürgeciliğin en çok etkilediği Afrika bölgelerinin bugün daha düşük bir ekonomik gelişme düzeyine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma sömürgeciliğin SAA bölgesindeki kalıcı etkisini vurgulamaktadır.

Ayrıca iktisatçılar Afrika ülkelerinin kültürel miraslarını ekonomilerini canlandırmak için kullanabileceklerini vurgulamışlardır. Samandougou (2022), turizm birçok Afrika ülkesi için önemli bir sektördür ve kültürel mirasın tanıtımı yabancı ziyaretçileri çekebilir. Ayrıca iktisatçılar, kültürel mirasın değerlendirilmesinin yaratıcı endüstri ve hizmet sektörünü canlandırabileceğini, böylece yerel halka istihdam ve ekonomik fırsatlar sunabileceğini göstermişlerdir. Yaptığı çalışma Afrika toplumlarının kültürel miraslarının değerlendirilmesinin girişimciliği ve yerel ekonomik kalkınmayı teşvik edebileceğini göstermiştir.

3.1.3.1. SAAve Dillerin Mirası

SAA bölgesi karmaşık bir sömürge geçmişinin mirasçısı olarak birçok ekonomik zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorluklar arasında, sömürgeci güçler tarafından dayatılan dil mirası da bulunmakta ve bölgenin ekonomik kalkınması üzerinde derin etkilere sahip olmuştur. Söz konusu dil mirasının SAA'nın ekonomisi üzerindeki etkisini inceleyeceğiz.

1550-1950 yılları arasında Afrika kıtası, batılı ülkelerle kölelik ve kolonizasyon haksızlıklarını yaşamıştır. Yüzyıllar boyunca sömürgeciler zenginliği yağmalayarak devletleri, kültürleri, eğitimi, siyaseti, üretim ve hatta dil sistemini yok etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, sömürgeleştirilen tüm kıtalar ve ülkeler bağımsızlık talep etmeye başlamışlardır. Bugüne kadar Afrika ülkeleri, bu sistemlerde kendilerini örgütlemek için çaba sarf etmektedirler. Gauthier (2011)'in çalışmasına göre tüm Avrupa ülkelerinin, küçük olsalar bile yerel dilde eğitim verdiğini ve SAA bölgesinde olduğu gibi ithal dillerde eğitim vermediklerini belirtmektedir.

Dil sömürgecilik mirasının temel sonuçlarından biri, bölgeyi karakterize eden dil ayrışmasıdır. (Halaoui, 2001) göre Avrupa sömürgeci güçleri genellikle yerli dillerin zararına olacak şekilde sömürgelere kendi dillerini dayatmışlardır. Sonuç olarak SAA bugün yüzlerce farklı dil içeren bir bölge haline gelmiştir ve bu da ülkeler içinde ve bölge ülkeleri arasında önemli dil engelleri yaratmaktadır. Bu dil ayrışması iletişimi ve bölgesel ekonomik entegrasyonu zorlaştırmakta, dolayısıyla ekonomik büyüme potansiyelini sınırlamaktadır.

Halaoui (2001), Dil sömürgecilik mirasının başka bir sonucu da eğitim ve işgücü eğitimi üzerindeki etkidir. Gerçekten de, sömürge dillerinin resmi diller olarak benimsenmesi yerli dillerin eğitim sistemlerinde marjinalleşmesine yol açmıştır. Makalela (2016), yerel halklar, formel eğitime erişmek için yeni bir dil öğrenmek zorunda kalmışlardır, bu da eğitim ve mesleki eğitim alanında ek engeller yaratmıştır. Bu durum bölgenin birçok ülkesinde beceri eksikliği ve düşük eğitim düzeyine katkıda bulunmuş, böylece bu ülkelerin küresel ekonomiye tam anlamıyla katılma kapasitelerini sınırlamıştır.

Ayrıca sömürge döneminden kalan dil mirası, SAA bölgesinde ticaret ve yatırımlar üzerinde de etkili olmaktadır. Tenzer vd., (2017), dil ticari ilişkilerin kurulmasında ve ticari ortaklar arasındaki güvenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dil

engelleri, yüksek gümrük tarifeleri ve yetersiz altyapı gibi diğer ticari engellerle birleştğinde, bölgesel ticareti ve DYY' ları engellemektedir. Bu durum ekonomik büyüme fırsatlarını ve bölgenin ekonomilerinin çeşitlendirilmesini sınırlamaktadır.

Dilbilimcilerin belirttiğine göre, Afrika kıtasında yaklaşık 2.000 canlı dil tespit edilmiştir (Gauthier, 2011). Bu dillerin varlığına rağmen Afrika, özellikle Birleşik Krallık, Fransa ve Portekiz gibi sömürgeci güçlerden 1847-1950 yılları arasındaki sömürgeleştirme döneminde, bu dillerin bağımlılığına maruz kalmış ve topraklar sömürgeci yönetim altına alınmıştır. Ayrıca sömürgeleştirme, farklı mantıklarla üç ayrı politik ve dilsel alan bırakmıştır; İngilizce konuşulan, Fransızca konuşulan ve Portekizce konuşulan bölgeler. İngilizler için yerel yönetimlere yetki devri, Fransızlar için doğrudan yönetim, bazı durumlarda ise Portekiz yerleşiminin kolonileştirilmesi gibi farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu bölünme dışarıdan gelen kültürel, sosyal ve siyasi modernizasyon girişlerinin farklı olmasına yol açmıştır. Bu nedenle bağımsızlık sonrasında SAA ülkeleri, eski sömürgeci güçlerin dillerini resmi diller olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bu durum, kıta genelinde birçok ülkenin İngilizce, Fransızca ve Portekizce' yi resmi diller olarak kullanmasına yol açmıştır. Bazı ülkeler vatandaşlara hizmetleri kolaylaştırmak için ulusal bir dil eklemiştir. Aşağıdaki Tablo 3.3'te Afrika altı bölgelerinde kullanılan dillere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3.3. SAA külkeleri resmi dil ve bölgeleri arası

Resmi dili	Bölgeleri					Toplam Yüzölçümü km ²
	Batı Afrika	Doğu Afrika	Güney Afrika	Orta Afrika	Total général	
Amharca		1			1	1136259,41
Arapça		2			2	1971705,405
Fransızca	8	4		6	18	7475115
Fransızca/ Arapça	1	1			2	1032561
Fransızca/Portekizce				1	1	28050
İngilizce	5	8	5		18	7697126,576
İngilizce/Fransızca		1			1	460
Portekizce	2	1		2	5	2087200
Somalice		1			1	637660
Toplam	16	19	5	9	49	22066137,39

Kaynak:L'Atlas Sociologique Mondial,verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.1.3.2. SAAve Ekonomik Sistemin Sömürge Mirası

SAAdoğal ve kültürel kaynaklarıyla zengin bir bölge olup, ekonomik sistemini derinden etkileyen sömürge mirasıyla damgalanmıştır. Bu mirasın en tartışmalı yönlerinden biri, sömürge döneminde oluşturulan ve hâlâ bölgedeki birçok ülkede kullanılan CFA frangının (Communauté Financière Africaine) devam eden kullanımıdır (Courade, 2006).

Fransız emperyalizmi tarafından 1945 yılında tanıtılan CFA frangı, başlangıçta Fransız Afrika sömürgelerinde para birimi istikrarını sağlamayı amaçlamaktaydı. Bununla birlikte bu para düzenlemesi bölgenin ekonomik kalkınması üzerindeki etkisi konusunda tutkulu tartışmalara yol açmıştır. Bazı iktisatçılar CFA frangının, Afrika ülkelerini Fransa'nın para politikasıyla sıkı bir şekilde bağlayarak para birimi otonomisini ve egemenliğini kısıtladığını savunmaktadır(Bach, 1998).

Frang Bölgesi, iki parasal birliği (sırasıyla 8 ve 6 Afrika ülkesini bir araya getiren), Komorlar Birliği ve Fransa'yı bir araya getiren ekonomik ve parasal bir alandır. Amacı kalkınma için gerekli bir koşul olan parasal ve finansal istikrarı teşvik etmektir. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA) Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine-Bissau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo'yu içeriyor. Ortak para birimi CFA Frangı'dır (Afrika Finans Topluluğu, XOF). Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası'nın (BCEAO) merkezi Dakar, Senegal'de bulunmaktadır. Bununla birlikte, Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC) Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo, Gabon, Ekvator Ginesi ve Çad'ı oluşturmaktadır. Para birimi CFA Frangı'dır (Orta Afrika'da Finansal İş birliği, XAF). Orta Afrika Devletleri Bankası'nın (BEAC) merkezi Kamerun'un Yaoundé şehrinde bulunmaktadır. Son olarak Komorlar Birliği para birimi Komor Frangı'dır (KMF). Komorlar Merkez Bankası Moroni merkezlidir. Dolayısıyla Fransa, Frang Bölgesi'nin ortak kurumlarının işleyişinde yer almaktadır. “Banque de France” (Fransa Merkez Bankası), özellikle, üç Afrika merkez bankasının belirli yönetim organlarının bir üyesidir; Frang bölgesinin maliye bakanları ve merkez bankası başkanlarının altı aylık yaptığı toplantılara katılır ve frang bölgesinin yıllık raporlarını yayınlamaktadır (Banque de France, 2020).

(Ndikumana & Boyce, 2011) göre CFA frangı, Euro ile sabit döviz kuru belirleyerek ve döviz rezervlerinin dönüştürülebilirlik ve yönetimi konusunda sıkı kurallar getirerek

"istikrar çapası" olarak hareket etmektedir. Bu CFA frangını kullanan ülkelerin döviz rezervlerinin %50'sini Fransız Hazinesi'nde tutmaları gerektiği anlamına gelir, bu da bu kaynakları yatırımlar ve öncelikli ekonomi politikalarını finanse etmek için kullanma kapasitelerini sınırlamaktadır.

Bu CFA frangına bağımlılık aynı zamanda Afrika ülkelerinin ekonomik rekabet gücü üzerindeki etkisi nedeniyle eleştirilmiştir. (Teiga, 2015), Euro ile sabit kur bağı Afrika ihracatını pahalılaştırarak ve ithalatı daha ucuz hale getirerek para biriminin değerinin aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Bu durum süregelen bir ticaret dengesizliğine yol açmış, Afrika ülkelerinin yerel endüstrilerini geliştirmek ve ekonomilerini çeşitlendirmek konusundaki kapasitelerini sınırlamıştır.

Ayrıca CFA frangının kullanımı sembolik olarak da eleştirilmiştir. Birçok kişi, bu para biriminin bölgenin eski sömürgeci güçler tarafından ekonomik sömürsünün devamı olduğunu düşünmektedir. (Azam, 2001)' a göre CFA frangı, eski sömürgeci güçlerin zon frangının ekonomik avantajlarından yararlandığı, Afrika ülkelerinin ise para ve finansal kısıtlamalarla karşı karşıya kaldığı "asimetrik bir ilişkiyi" temsil etmektedir.

Bu eleştirilere karşı, bazı Afrika ülkeleri CFA frangından ayrılmak ve kendi para birimlerini oluşturmak isteğini ifade etmiştir. Aralık 2019' da bölgedeki sekiz ülke, CFA frangının yerine yeni bir ortak para birimi olan Eco'yu kullanmaya yönelik niyetlerini duyurmuştur. Bununla birlikte, bu geçişin uygulanması belirsiz ve karmaşık kalmaktadır ve Afrika ülkeleri arasında derin bir koordinasyon ve işbirliği gerektirmektedir(Nubukpo, 2021).

SAA bölgesi, CFA frangının ekonomik sistemine ilişkin kalıcı sömürge mirasıyla karşı karşıya kalmışlardı. Bu sömürge döneminde tanıtılan para birimi, bölgenin ekonomik kalkınması üzerindeki etkisi konusunda tartışmalara neden olmuştur. Bazı iktisatçılar, CFA frangının Afrika ülkelerini Fransa'nın para politikasıyla sıkı bir şekilde ilişkilendirerek para birimi özerkliği ve egemenliğini sınırladığını belirtmektedir(Nubukpo, 2015).

Bu iki bölge bakışına göre, Gine-Bissau ve Ekvator Ginesi hariç tüm bu ülkeler Fransız kolonileriydi ve Fransızca'yı resmi dilleri olarak kullanmaktadır. Gine-Bissau, Portekiz

yönetimi altında ve bugün resmi dili Portekizce iken, Ekvator Ginesi İspanya tarafından yönetilerek bugün İspanyolca ve Fransızca iki resmi dil kullanılmaktadır(Guillaumont & Jeanneney, 2013).

3.1.4. Afrika'nın Doğal Kaynakları

SAA, ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynayan değerli DK'larla doludur. (Ramdoo, 2019, ss. 1-6)göre kıtanın bu bölgesi, petrol, doğal gaz, elmas, altın, uranyum, kobalt, platin, bakır, tantalgibi madenlerin önemli bir miktarını bulunmaktadır. Bu mineral kaynaklar bölgenin ekonomisi için hayati öneme sahiptir.

Afrika'da, önemli DK'lara sahip olması nedeniyle büyük ekonomik değere sahip bir bölgedir. Dünyadaki en geniş tarım arazilerine sahiptir ve Nil ve Kongo gibi ikinci en büyük ve en uzun nehirler yer almaktadır. Ayrıca Afrika, dünyanın ikinci en büyük tropikal ormanına sahiptir ve balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği faaliyetlerinden elde edilen katma değer yaklaşık 24 milyar Amerikan dolarıdır. Buna ek olarak, dünya mineral rezervlerinin yaklaşık %30'u Afrika kıtasında bulunmaktadır. Afrika'nın kanıtlanmış petrol rezervleri dünya stokunun %8'ini, doğal gaz rezervleri ise %7'sini oluşturmaktadır. Mineraller, Afrika'nın toplam ihracatının ortalama %70'ini ve gayri safi yurtiçi hasılasının yaklaşık %28'ini oluşturmaktadır. Bu nedenle, DK'lar Afrika ekonomisinde önemli bir rol oynamakta olup, büyüme ve kalkınma fırsatları sunmaktadır. Bununla birlikte, bu kaynakların etkin ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesinin, optimal kullanımlarının sağlanması ve bölgenin uzun vadeli ekonomik refahının teşvik edilmesi açısından önemli olduğunu belirtmektedir (ANRC & GBAD, 2016).

Petrol, SAA'nın en önemli doğal kaynaklarından birisidir. (Zakari vd., 2022)'e göre, Nijerya ve Angola gibi ülkeler önemli petrol rezervlerine sahiptir ve bu değerli kaynağın ihracatıyla önemli gelir elde etmektedirler.

Doğal gaz, bölgede bol miktarda bulunmaktadır. (Ba vd., 2019) göre, Mozambik ve Nijerya gibi ülkeler önemli doğal gaz rezervlerine sahiptir. Bu doğal gaz kaynakları, özellikle doğal gazın elektrik kaynağı olarak kullanıldığı enerji sektöründe ekonomik kalkınma fırsatları sunmaktadır.

Değerli mineraller açısından, SAA bölgesi elmas, altın ve uranyum bakımından zengindir. (Bhebe vd., 2016) göre, Botsvana, Güney Afrika ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi ülkeler elmas endüstrisinde önemli aktörlerdir. Benzer şekilde, altın Güney Afrika ve Gana’da önemli bir kaynaktır (Smith vd., 2016). Uranyum konusunda ise Nijer ve Namibya gibi ülkeler küresel tedarikinde önemli bir rol oynamaktadır (Larsen & Mamosso, 2014).

Değerli bu minerallerin yanı sıra, bölgede aynı zamanda önemli miktarda kobalt, platin, bakır ve tantalyum rezervleri bulunmaktadır. (Grégoire & Schmitz, 2000) bu minerallerin elektronik, telekomünikasyon ve yenilenebilir enerji gibi çeşitli endüstrilerde kullanıldığına dikkat çekmektedir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti dünyanın önde gelen kobalt üreticisidir (IDEA, 2017). Güney Afrika ve Zimbabwe ise önemli platin üreticileridir (Coderre, 2017). Bakır da Zambiya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde bol miktarda bulunur (Gelb, 2010). Tantalyum ise başlıca olarak Ruanda ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nden çıkarılmaktadır (ANRC & GBAD, 2016). Aşağıdaki Tablo 3.4’e göre 2000 ve 2010 yıllar Afrika’nın doğal kaynak üretim detaylar gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Afrika’da doğal kaynak üretimi

	2000			2010		
	Afrika’nın Dünya üretimdeki payı %	Afrika’nın üretim değeri (ABD doları M)	2000 yılında Ülke sayısı	Afrika’nın Dünya üretimdeki payı %	Afrika’nın üretim değeri (ABD doları M)	2010 yılında Ülke sayısı
PGMs	55	10 588	1	74	14 191	4
Kobalt	43	490	6	62	1 775	8
Elmaslar	45	4 265	16	54	4 967	17
Kromit	51	1 578	4	42	2 442	4
Manganez	32	493	4	30	3 131	8
Fosfatlar	28	4 607	10	26	5 662	10
Altın	24	25 568	36	19	19 947	39
Uranyum	17	111	3	19	1 013	4
Bakır	3	2 871	11	8	7 806	12
Nikel	5	1 225	5	5	1 535	5
Demir cevheri	5	4 637	10	4	6 404	9
Madencilik toplamı	14	59 592	44	12	73 286	44
Petrol	10	216 001	18	11	284 875	19
Gaz	5	39 036	14	7	68 423	18
Kömür	6	21 266	15	4	23 759	13
Enerji toplamı	10	276 303	11		377 056	36
Gıda	8	195 082	54	9	260 910	54
Gıda Dışı	8	5 618	54	6	5 729	54
Tarım	8	200 675	54	9	266 605	54
Ahşap	12	77 267	46	13	87 229	54

Kaynak: African Development Bank (2016)

Yukarıdaki Tablo 3.4’deki verilerden elde edilen 2000 ve 2010 yılları arasındaki karşılaştırmalı analiz, Afrika’nın küresel DK üretimindeki payında özellikle madencilik, enerji, tarım ve ormancılık sektörlerinde ilginç bir gelişme göstermektedir. Bu değişimler hem üretim değerindeki önemli artışları hem de Afrika’nın küresel sahnedeki nispi payındaki değişimi yansıtmaktadır.

Afrika, 2000 ve 2010 yılları arasında PGM’ler (platin grubu metaller) sektöründeki hâkimiyetini güçlendirmiştir. Küresel üretimdeki payı %55’ten %74’e yükselirken,

Üretim değeri 10.588 milyon USD'den 14.191 milyon USD'ye çıkmıştır. Üretici lke sayısı da 1'den 4'e yükselmiştir. Bu önemli artış, üretim kapasitesindeki iyileşmeyi ve bu kritik metallerin otomotiv ve elektronik gibi sektörler için üretim alanının coğrafi olarak genişlediğini göstermektedir.

Kobalt, küresel payında bir artış yaşamış ve %43'ten %62'ye yükselmiştir, üretim değeri ise 2000 yılında 490 milyon USD iken 2010 yılında 1.775 milyon USD'ye çıkararak  kattan fazla artmıştır. Bu durum, özellikle batarya endüstrisindeki artan talep nedeniyle Afrika için kobaltın giderek artan önemini göstermektedir. Diğer önemli bir sektör olan elmaslar, küresel payda daha mütevazı bir artış (%45'ten %54'e) göstermesine rağmen, üretim değerinde 4.265 milyon USD'den 4.967 milyon USD'ye bir artış yaşamıştır.

2000 ve 2010 yılları arasında kromit, manganez ve fosfatların üretim değeri artmış olmasına rağmen, Afrika'nın küresel üretimdeki payı azalmıştır. Kromit %51'den %42'ye düşerken, manganez %32'den %30'a ve fosfatlar %28'den %26'ya gerilemiştir. Bu düşüşler, dünyanın diğer bölgelerinin bu sektörlerde üretimlerini hızlandırdığını ve bu nedenle Afrika'nın nispi payının azaldığını göstermektedir.

Altın sektöründe, Afrika'nın küresel payı 2000 ile 2010 yılları arasında %24'ten %19'a düşmüştür, ancak üretim değeri yüksek seviyelerde kalarak 25.568 milyon USD'den 19.947 milyon USD'ye geçmiştir. Küresel paydaki bu düşüş, diğer bölgelerdeki altın üretiminin artışıyla ilişkili olabilir. Benzer şekilde, uranyum üretimi, küresel payı %17'den %19'a çıkmasına rağmen, üretim değerinde önemli bir artış görülmüştür; 2000 yılında 111 milyon USD olan üretim, 2010 yılında 1.013 milyon USD'ye ulaşmıştır. Bu durum, enerji endüstrilerinde bu kaynağa olan artan talebi göstermektedir.

Petrol, gaz ve kömürü içeren enerji sektörü de üretim değerinde bir artış yaşamıştır. 2000 yılında küresel üretim %10'unu temsil eden petrol üretimi, 2010 yılında %11'e yükselmiştir. Değer açısından, petrol üretimi 216.001 milyon USD'den 284.875 milyon USD'ye çıkmıştır. Doğal gazın küresel payı %5'ten %7'ye yükselirken, kömür üretimi küresel payında hafif bir düşüş yaşamış ve %6'dan %4'e gerilemiştir. Buna rağmen, Afrika'nın toplam enerji ürünlerinin değeri önemli bir artış göstermiş ve 276.303 milyon USD'den 377.056 milyon USD'ye ulaşmıştır.

Afrika tarımı, 2000 ile 2010 yılları arasında küresel üretimdeki payını nispeten stabil tutarak %8'den %9'a yükselmiştir. Ancak, tarımsal üretim değeri önemli ölçüde artmış, 200.675 milyon USD'den 266.605 milyon USD'ye çıkmıştır. Gıda sektörü, 195.082 milyon USD'den 260.910 milyon USD'ye yükselerek özellikle iyi bir performans sergilemiştir. Bu durum, küresel talepteki artış ve Afrika tarımının sanayileşme çabalarının bir sonucu olarak tarımsal üretimde bir artışı göstermektedir.

Orman sektöründe, Afrika'nın küresel payı 2000 yılında %12 iken 2010 yılında %13'e hafif bir artış göstermiştir. Değer açısından, ahşap üretimi 77.267 milyon USD'den 87.229 milyon USD'ye yükselmiştir. Bu artış, diğer sektörlerle karşılaştırıldığında oldukça mütevazı olsa da, Afrika'nın orman kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesini yansıtmaktadır.

Özetle, Afrika, 2000 ile 2010 yılları arasında birçok sektörde, özellikle değerli metaller (PGM'ler, kobalt), enerji (petrol, gaz) ve tarım sektörlerinde üretim değerinde sürekli bir artış göstermiştir. Ancak, Afrika'nın küresel payı bazı ana sektörlerde azalmıştır; bu durum, dünyanın diğer bölgelerindeki artan rekabetle açıklanabilir. Bu eğilim, Afrika'nın üretim kapasitesini artırmaya ve küresel rekabetçiliğini geliştirmeye devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır; böylece Afrika'nın küresel ölçekteki ekonomik pozisyonunu pekiştirebilir.

Bu doğal kaynaklar, SAA bölgesinde ekonomide kilit bir rol oynamakta olup, ihracata, vergi gelirlerine ve istihdam yaratmaya katkı sağlamaktadır. Ancak bu kaynakların kullanımı önemli zorluklar da ortaya koymaktadır. Bu kaynakların etkili yönetimi, sürdürülebilir ve adil bir kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir. Madencilik faaliyetlerinden elde edilen gelire aşırı bağımlılık, ekonomik istikrarsızlığa ve dünya ham madde fiyatlarının dalgalanmalarına neden olmaktadır (IDEA, 2017).

Kaynakların yönetiminde yönetim ve şeffaflık konusu da son derece önemlidir. (Cust & Zeufack, 2023), madencilik faaliyetlerinden elde edilen faydaların gerçekten yerel halka geri dönmesini ve sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlamasını sağlamak için sağlam politika ve düzenlemelerin önemini vurgulamaktadır. Şeffaf ve sorumlu bir yönetim, yolsuzluğu önlemek ve bu doğal kaynakların yaratmış olduğu gelirlerin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak için önemlidir (Mailey, 2015).

(ANRC & GBAD, 2016), hammadde endüstrilerinin devletlerin mali durumuna katkısı büyük bir öneme sahiptir, çünkü bazı Afrika ülkelerinde halka açık gelirler neredeyse tamamen buna bağlıdır. Afrika Kalkınma Bankası (AKB) tarafından yapılan tahminlere göre, Afrika'nın hammadde kaynakları gelecek 20 yıl boyunca hükümetlere yılda 30 milyar dolardan fazla gelir getirebilir. Banka, petrol, gaz ve son zamanlarda keşfedilen minerallerden elde edilen gelirlerin Gana, Liberya, Mozambik, Sierra Leone, Tanzanya ve Uganda gibi ülkeler için üretimin ilk on yılında kamu gelirlerinin %9 ila %31'ini oluşturabileceğini tahmin etmektedir. Bunun yanı sıra, araziler, su havzaları, yaban hayatı rezervleri ve milli parklar, ekoturizm ve ilgili ekonomik faaliyetler alanında fırsatlar sunmaktadır. Bu DK'lar, sürdürülebilir bir şekilde değerlendirilerek ek gelirlerin elde edilmesine ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesine olanak sağlayabilir. Özellikle ekoturizm, yerel topluluklar için istihdam yaratma ve gelir oluşturma konusunda ilgi çekici perspektifler sunmaktadır. Ancak, bu doğal kaynakların kullanımı dengeli bir şekilde gerçekleştirilmeli ve çevresel, sosyal ve ekonomik yönleri dikkate alınmalıdır. Bu kaynakların etkin ve şeffaf bir şekilde yönetilmesi, uzun vadeli ekonomik faydaları maksimize etmek ve sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınma sağlamak için hayati önem taşımaktadır.

Tablo 3.5. Afrika doğal kaynakları dağılımı

	Ada ülkeleri	Kara ülkeleri	Kıyı ülkeleri	Toplam
Doğal kaynaklar açısından fakir ülkeleri	5	6	12	23
Petrol dışındaki doğal kaynaklar açısından zengin ülkeleri		7	11	18
Petrol ihracatçıları için ülkeleri		2	6	8
Toplam	5	15	29	49

Kaynak:OECD verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Öncelikle, bazı ülkelerin doğal kaynaklar açısından zengin olarak kabul edildiği, diğerlerinin ise doğal kaynaklar açısından yoksul olarak kabul edildiği açıktır. Yukarıdaki Tablo 3.5'e göre, doğal kaynaklar açısından zengin olan 18 ülke bulunmaktadır ve bunlar iki kategoriye ayrılmaktadır; petrol dışı doğal kaynaklar açısından zengin ülkeler (7 kıyı ülkesi ve 11 karasal ülke) ve petrol ihracatçısı ülkeler (2 kıyı ülkesi ve 6 karasal ülke).

DK'lardan yoksun olan ülkeler konusunda, bu ülkelerin sayısı 23'e ulaşmakta ve bunlar 5 karasal ülke ve 6 kıyı ülkesi arasında dağılmaktadır. DK'ların bu şekilde ülkeler arasında dağılımındaki farklılık, ekonomik kalkınmaları üzerinde önemli bir etkiye sahip

olabilir. DK'lar açısından zengin olan ülkeler, bu kaynakları kullanarak ve ihracatını arttırarak ekonomik büyümelerini teşvik edebilir ve ihracat gelirlerini artırabilirler.

Ancak, DK'lara aşırı bağımlılık bazı ülkeler için bir tuzaktır. DK'lara sahip olan ülkelerin ekonomileri genellikle dünya ham madde fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı savunmasızdır, bu da ekonomik istikrarsızlığa ve ekonomik ürünlerini çeşitlendirmekte zorluklara yol açabilir. Bu nedenle, bu ülkelerin DK'lara olan bağımlılıklarını azaltmak için dikkatli ekonomi politikaları benimsemeleri ve ekonomilerini çeşitlendirmeleri önemlidir.

Tablo 3.6. Afrikada doğal kaynak çeşitliliği

	Batı Afrika	Doğu Afrika	Güney Afrika	Orta Afrika
Petrol ihraç eden ülkeleri	1	2		5
Mineralleri ihraç eden ülkeleri	7	5	3	3
Doğal kaynaklar fakir ülkeler	7	13	2	1

Kaynak: OECD verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.1.5. SAA'da Jeopolitik Durum ve Çıkar Çatışmaları

Jeopolitik, uluslararası aktörler arasındaki güç ve etki ilişkilerine, coğrafi, ekonomik ve siyasi yönlerini dikkate alarak odaklanan bir çalışma alanıdır.

SAA' da jeopolitik, uluslararası ilişkiler alanında büyük öneme sahip bir konudur. Sahel' den Güney Afrika'ya kadar geniş bir bölgeyi kapsayan SAA, benzersiz ekonomik ve siyasi zorluklarla karşı karşıyadır. (Cabestan, 2015)'a göre SAA çeşitli uluslararası aktörlerin çıkarlarının birbiriyle iç içe geçtiği karmaşık bir jeopolitik sahadır. Bu aktörler arasında Batı ülkeleri, gelişmekte ülkeler ve bölgesel aktörler bulunmaktadır.

SAA'da jeopolitikanın başlıca sorunlarından biri doğal kaynaklar için rekabettir. Uluslararası bir ekonomist ve danışman olan Amaizo' ya (2012) göre, bölgenin doğal zenginlikleri, özellikle madenler, petrol ve gaz, büyük ekonomik güçlerin ilgisini çekmektedir. Bu genellikle uluslararası aktörler arasında çıkar çatışmalarına, bölgesel düzeyde ise siyasi ve sosyal gerilimlere yol açar.

SAA'da jeopolitikanın başka bir önemli yönü, uluslararası finansal kuruluşların etkisidir. (Earne vd., 2014)'e göre, bu kuruluşlar bölgenin ekonomik yönetiminde önemli bir rol

oynamaktadır. Afrika hükümetlerine kredi ve danışmanlık hizmetleri sunmaktadırlar ve bu da bölgenin ekonomi politikaları ve sosyal dinamikleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Ayrıca SAA’ da jeopolitika, küresel büyük güçler arasındaki rekabetle de belirlenmektedir. Bates’ e (2014) göre ABD, Çin ve Avrupa Birliği, bölgedeki siyasi ve ekonomik etkilerini genişletmeye çalışmaktadır. Bu rekabet büyük ölçekli yatırımlar, altyapı projeleri ve ticaret anlaşmaları şeklinde kendini göstermekte ve bölgedeki güç dengesi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Son olarak, SAA’da jeopolitikanın bölgesel dinamiklerinin önemine dikkat çekmek gerekir. Govender’ e (2009) göre, Afrika Birliği ve Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEDEAO) gibi bölgesel örgütler, çatışmaların yönetimi, ekonomik entegrasyonun teşviki ve bölgesel politikaların koordinasyonunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu örgütlerin faaliyetleri doğrudan bölgenin jeopolitik dinamiklerini etkilemektedir.

3.1.6. SAA Ülkelerinde Gelirler Dağılımı

SAA bölgesindeki ülkelerin gelir dağılımı, özellikle gelişmekte olan ülkelerle ilgilenen iktisatçılar için anahtar bir konudur. DBverilerine göre, bölgedeki ülkeler dört gelir kategorisine ayrılmaktadır. Bunlar düşük gelirli ülkeler, alt orta gelirli ülkeler, üst orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkelerdir.

Tablo 3.7, Düşük gelirli ülkeler kategorisi, kişi başına düşen GSYİH yıllık 1.025 Amerikan dolarının altında olan ülkeleri içerir. Bu kategori, 2020 yılında bölgedeki 48 ülkeden 23’ ünü kapsar. Düşük gelirli ülkeler, yoksulluk, altyapı eksikliği ve düşük verimlilik gibi birçok ekonomik zorlukla karşı karşıyadır.

Alt orta gelirli ülkeler ise, kişi başına düşen GSYİH’sı yıllık 1.036-4.045 Amerikan doları arasında olan ülkeleri içerir. Bu kategori, 2020 yılında Ghana, Kenya ve Senegal gibi 18 ülkeyi içerir. Bu ülkeler son yıllarda önemli ekonomik ilerlemeler kaydetmişlerdir ancak hala eşitsizlik, yolsuzluk ve düşük ekonomik çeşitlilik gibi sorunlarla karşı karşıyadırlar.

Orta-üst gelirli ülkeler kategorisi, kişi başına düşen GSYİH’sı yıllık 4.046- 12.535 Amerikan doları arasında olan ülkeleri içerir. Bu kategori, 2020 yılında sadece Güney Afrika, Botsvana ve Seyşel ülkesi olmak üzere 6 ülkeyi içerir. Bu ülkelerin ekonomileri

daha çeşitlidir ve düşük gelirli ve alt orta gelirli ülkelerden daha az uluslararası yardıma bağımlıdır. Son olarak yüksek gelirli ülke olarak sadece Seyşel ülkesi yer almaktadır.

Tablo 3.7. SAA ülkelerinde gelir dağılımı

Gruplar	1 Temmuz 2020	1 Temmuz 2019	Ülke sayısı
Düşük gelir	1.025		23
Alt orta gelir.	1.036- 4.045	1.026- 3.995	18
Orta/üst gelir	4.046- 12.535	3.996- 12.375	6
Yüksek gelir	> 12.535	> 12.375	1

Kaynak:WorldDevelopment Indicators, World Bank.

Yukarıdaki tabloya göre SAAülkelerinin neredeyse %50'sinin düşük gelirli ülkeler grubunda yer aldığını söyleyebiliriz. Başka bir ifade ileSAA' daki 23 ülke, bir önceki yılın kişi başına düşen GSMH'sına göre 1.036 doların altında bir gelire sahiptir. Bu tabloda yüksek gelir grubunda tek bir ülke olduğunu görüyoruz. O ülkede Seyşeller'dir.

3.1.7. SAA Ülkeleri ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

SAA'nın ülkeleri son zamanlarda bölgesel ticaret anlaşmalarına (BTA) önemli ölçüde sahne olmuştur. Bu anlaşmalar ticaretin kolaylaştırılması, bölgesel entegrasyonun güçlendirilmesi ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesi yoluyla Afrika ülkelerinin ekonomik gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından “Afrika’da Ekonomik Görünüm 2022” başlıklı raporda belirtildiği gibi, bölgesel ticaret anlaşmaları SAA' da ekonomik entegrasyonun önemli bir itici gücü haline gelmiştir(BAD, 2022).

BTA, katılımcı ülkelerin birçok ekonomik avantajdan yararlanmasını sağlar. İlk olarak bu anlaşmalar, tarife ve tarife dışı engelleri azaltarak ticaretin liberalleşmesini teşvik eder. Bu durum, Afrika ülkelerinin ihracatlarını çeşitlendirmelerine, DYY' lar çekmelerine ve ekonomik büyümelerini teşvik etmelerine olanak sağlar (FMI, 2021). Örneğin, 2018 yılında imzalanan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması (ZLECAf), 54 Afrika ülkesini kapsayan bir serbest ticaret bölgesi oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Afrika ekonomik komisyonu tarafından yapılan bir çalışmaya göre ZLECAf 2022'ye kadar Afrika içi ticareti yaklaşık %52 oranında arttırabilecektir (Jérémie, 2023).

İkinci olarak, bölgesel ticaret anlaşmaları, Afrika ülkelerinin bölgesel entegrasyonlarını güçlendirmelerine olanak sağlar. Bu anlaşmalar, ticaret politikalarının koordinasyonunu, düzenlemelerin uyumlaştırılmasını ve bölgesel değer zincirlerinin oluşturulmasını kolaylaştırır. Bu önlemler, katılımcı ülkeler arasında ekonomik tamamlayıcılığı güçlendirir ve daha fazla bölgesel işbirliğini teşvik eder UNCTAD ve al. (2021). Örneğin ECOWAS, bölgedeki ekonomik entegrasyonu teşvik etmek için bir gümrük birliği ve ortak bir para birimi kurmuştur (Levard & Benkahla, 2012).

Ancak potansiyel avantajlara rağmen, SAA ülkeleri bölgesel ticaret anlaşmalarına katılırken birçok zorlukla karşılaşmaktadır. İlk olarak, anlaşmaların uygulanması ve ticaret politikalarının koordinasyonu güçlü idari ve kurumsal kapasiteler gerektirir. Afrika ülkeleri müzakere yeteneklerini, düzenlemelerin uyumlaştırılmasını ve ticari anlaşmazlıkların yönetimini güçlendirmelidir (J  r  mie, 2023). Ek olarak, bazı Afrika   lkelerinin kırılgan ekonomilere sahip olmaları ve hammadde ihracatına yoğun bir şekilde bağımlı olmaları söz konusudur. Bu nedenle, ekonomilerini   eşitlendirmek ve daha y  ksek katma değerli sekt  rleri teşvik etmek i  in y  ntemler bulmaları gerekmektedir (UNCTAD, 2019).

Ayrıca SAA   lkeleri ticari rekabetle ilgili zorluklarla da karşı karşıyadır. B  lgesel pazarların a  ılması, yerel end  strilerin artan rekabetle karşı karşıya kalmasına neden olabilir, bu da i   kayıplarına ve desantralizasyona yol a  abilir. Bu nedenle rekabetin olumsuz etkilerini hafifletmek i  in sosyal koruma   nlemleri ve d  n  ş  m programları gibi e  şlik eden politikaların hayata ge  irilmesi   nemlidir (Guillaumont & Jeanneney, 2018).

Bu nedenle Afrika Birliği, bölgesel ticaret anlaşmalarını g    lendirme politikası uygulamıştır. Mal ve hizmetlerin, sermayenin ve insanların serbest dolaşımına izin vererek bölgesel entegrasyonun teşvik edilmesi, pazarların genişlemesine ve ekonomik faaliyet maliyetinin d  şmesine yol a  acaktır. Birka   bölgesel ticaret anlaşması vardır ve bunlardan en   nemlileri ş  nlardır; Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC), Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (UEMOA). Bunlar, frank b  lgesinin 14   lkesinden olu  an iki kuruluştur. Bunlar dı  ında farklı organizasyonlar da mevcuttur. Doğu ve G  ney Afrika i  in Ortak Pazar (COMESA), G  ney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), G  ney Afrika G  mr  k Birliği (SACU) ve Doğu Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (CEDEAO)   rnek olarak verilebilir.

Son olarak, bölgesel ticaret anlaşmalarının müzakere süreçlerinde farklı ekonomik aktörlerin kapsayıcı katılımını sağlamak son derece önemlidir. Bu küçük ve orta ölçekli işletmelerin, çiftçilerin, işçilerin ve sivil toplumun da dahil olduğu anlamına gelir. Toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını ve çıkarlarını karşıladığından emin olmak için onların seslerinin duyulması gerekmektedir (PIDA & NEPAD, 2023).

3.2. SAA’da Ekonomik Performans

SAA bölgesi, ekonomik çalışmalar açısından giderek artan bir ilgi görmektedir. Son birkaç onyılda, birçok araştırmacı bu bölgenin ekonomik dinamiklerine odaklanmış, ekonomik performansını etkileyen faktörleri anlamaya çalışmışlardır. Bu konuda, SAA bölgesindeki ekonomiye odaklanan akademik makalelerde sunulan farklı teorik bakış açılarını ve ampirik bulguları inceleyeceğiz.

Bazı araştırmacılar, SAA ülkelerinin ekonomik kurumların rolüne odaklanarak yönetişimin, siyasi istikrarın ve mülkiyet haklarının korunmasının önemini vurgulamışlardır (Acemoglu vd., 2001). Diğerleri ise uluslararası piyasalara erişim ve doğal kaynakların kullanılabilirliği gibi coğrafi faktörlere odaklanmışlardır (Collier, 2007, s. 45).

Hammadde ihracına aşırı bağımlılık, ekonomik çeşitlilik ve sürdürülebilir istihdam yaratma konusunda engel teşkil etmektedir (Sachs & Warner, 1995b, s. 134). Enerji açıkları ve ulaşım ağlarında eksiklikler gibi altyapı sorunları da ekonomik performansa engel olarak belirtilmektedir (World Bank, 2019).

Ekonomik politikalar, SAA bölgesinin ekonomik performansının belirlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. DYY’ ların teşvik edilmesi, üretim kapasitelerinin güçlendirilmesi ve iş ortamının iyileştirilmesi gibi önlemler, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için önerilmiştir (IMF, 2018, s. 76). Ayrıca eğitime odaklanması ve kalitesinin artırılması, nitelikli iş gücünün oluşturulmasına ve işsizlik oranlarının azaltılmasına katkıda bulunabilir (World Bank, 2020). Sosyal koruma politikalarının uygulanması, ekonomik eşitsizlikleri hafifletebilir ve daha kapsayıcı bir büyümeyi teşvik edebilir (OECD, 2017).

3.2.1. SAA’da Ekonomik Büyüme

SAA ülkeleri, bu konulardaki geri kalmışlığı telafi etmek ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmak için altyapıya ve eğitime yatırım yapma kararı almışlardır. Bağımsızlık sonrası,

birçok SAA ülkesi hırslı ekonomik gelişim planları benimsemiştir. Bu planlar, yeterli yerel kaynakların olmaması nedeniyle, uluslararası finansal piyasalardan borç almayı gerektiren önemli finansmanlar gerektirdi (Ihonvbere, 1994). Bu borçlanmadan sonra ki dönemin başında SAA, yeni keşfedilen doğal kaynakların işletilmesi ve yeni bağımsız uluslar etrafındaki iyimserlik sayesinde nispeten güçlü bir ekonomik büyüme aşaması yaşadı (Austin, 2010). 1970'lerin petrol krizi, SAA ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etki yapmış, ekonomik durgunluğa ve borçlanmanın artmasına yol açmıştır (Collier & Gunning, 1999). Ekonomik çeşitlendirme çabalarına rağmen SAA, küresel ekonomik şoklara uyum sağlamakta zorlanmıştır. 1980'ler ve 1990'lar boyunca IMF ve DB tarafından uygulanan YUP, SAA'da ki ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi hedefliyordu. Ancak, bu politikalar genellikle ağır bir tasarruf politikasına yol açtı ve sürdürülebilir bir büyümeyi teşvik etmeyi başaramadı (Easterly, 2005).

1990'ların sonunda, SAA'da ki bazı ülkelerde daha iyi bir yönetim, borçların iptali ve hammadde fiyatlarının artması sayesinde ekonomik bir toparlanma belirmeye başlamıştır. Bu ise Afrika'nın yeniden doğuşu, bölge için yeni bir ekonomik büyüme döneminin başlangıcını işaret etmiştir (Mkandawire, 2001).

SAA bölgesi 2000 yılından 2018'e kadar önemli bir ekonomik canlılık yaşadı. Bu dönemde, iç ve dış faktörlerin bir kombinasyonu tarafından beslenen güçlü ekonomik büyüme oranları görülmüştür. XXI. yüzyılın başında, SAA'da ki ekonomi büyüme, özellikle petrol, doğal gaz ve mineraller olmak üzere hammadde fiyatlarının artmasıyla büyük ölçüde desteklenmiştir (Ross, 2015). Bu durum ihracatı ve madencilik sektörüne yapılan yatırımları teşvik etmiş, bu da on yıl boyunca yıllık ortalama büyüme oranlarının %5'in üzerinde olmasına katkıda bulunmuştur (Banque Mondiale, 2010).

2008-2009 küresel finans krizi, SAA ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur. Ancak bölge, hammaddeye olan güçlü talep ve sağlam makroekonomik politikaların uygulanması sayesinde etkileyici bir dayanıklılık göstermiş ve hızlı bir şekilde toparlanmıştır (IMF, 2010).

1970'lerden 1990'ların sonuna kadar olan dönemde Afrika önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlar arasında zayıf yönetimler, sosyal sektörlerde yetersiz yatırımlar, makroekonomik dengesizlikler, tahrip olmuş altyapılar ve yapısal ticaret açıkları bulunmaktadır. Bu dönem, kıtanın sosyoekonomik gelişimini büyük ölçüde engelleyen "kayıp onyıllar" olarak nitelendirilmektedir (Bhorat & Naidoo, 2014). Ayrıca

bölgesel bütünleşme daha da önem kazanmış, bölge içi ticareti teşvik ederek ve ekonomik büyümeyi canlandırmaktadır(UNECA, 2017).

Son iki on yıl boyunca, SAA bölgesinin önemli bir ekonomik büyüme kaydettiğini görüyoruz. Bu büyüme, politik istikrar, DK'ların işletilmesi ve uluslararası ticarete açıklık politikaları gibi makroekonomik faktörlerin bir kombinasyonu ile desteklenmiştir (Donge, 2011). Bu olumlu makroekonomik dinamikler, kişi başına düşen GSYİH' da önemli bir artışa ve belirgin bir yoksulluk azalışına neden olmuştur. SAA ekonomisinin diğer bir belirgin özelliği ise kayıt dışı sektörün yaygınlığıdır. Bu sektör, genellikle ekonomik tartışmalarda göz ardı edilse de, bölgenin genel ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturur(Charmes, 1992).Yatırım, SAA' da ki büyümenin başka bir kritik itici gücüdür. Gerçekten de DYY artışı, altyapının iyileştirilmesi ve yenilikçi teknolojilerin benimsenmesi ile birleştiğinde, üretkenliği ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi canlandırmaya katkıda bulunmuştur(UNCTAD, 2021, s.45).

3.2.1.1. 1992'den 2023'e Kadar Küresel Ekonomik Büyümenin SAA'ya Göre Karşılaştırılması

Aşağıdaki Tablo 3.8'e göre,2013 ile 2020 yılları arasında, küresel ekonomik büyüme genel olarak bir düşüş eğilimi göstermiştir, ancak bu düşüş bölgeler arasında değişiklik göstermiştir. Küresel büyüme, 2010-2015 döneminde %3'ten 2015-2020 döneminde %2,13'e gerilemiş ve 2020-2023 döneminde %3,89'a yükselmiştir. Karşılaştırdığımızda Afrika önemli bir düşüş yaşamış, özellikle SAA'da ekonomik büyüme 2010-2015 döneminde %5,03'ten, 2015-2020 döneminde %1,9'a düşmüştür. Bu eğilim, bölgenin karşılaştığı özel zorlukları, özellikle dışsal ekonomik şoklar ve içsel yapısal problemleri vurgulamaktadır.

SAA genel olarak belirgin bir büyüme düşüşü kaydetmiş, ancak alt bölgeler farklı performanslar sergilemiştir. Doğu Afrika, 2015-2020 döneminde %4,76'lık nispeten yüksek bir büyüme oranını sürdürmüş, ancak bir düşüş eğilimi göstermiştir.Buna karşılık Orta Afrika, 2010-2015 döneminde %5,04 olan büyüme oranını 2015-2020 döneminde %0,06' ya düşürmüştür. Batı Afrika bu dönemde %2,09 ile göreceli bir istikrar göstermiş, Güney Afrika ise sıfır büyüme ile şiddetli bir durgunluk yaşamıştır.

Diğer bölgelerle karşılaştırıldığında, Asya 2010-2015 döneminde %5,23 olan büyüme oranını 2015-2020 döneminde %3,77'ye düşürmüş olsa da güçlü bir büyüme performansını sürdürmüştür. Bu da ekonomik dirençliliğini yansıtmaktadır. Amerika önemli bir düşüş yaşamasına rağmen, aynı dönemde büyüme oranını %2,25'ten %1,20'ye düşürmesine rağmen nispeten daha iyi bir ekonomik performans sergilemiştir. Avrupa düşük fakat istikrarlı büyüme oranlarını korumuş, Okyanusya ise %2,78'den %1,93'e ılımlı bir düşüş yaşamıştır.

Özetle, SAA önemli ekonomik zorluklarla karşılaşmış, 2015-2020 döneminde büyük bir büyüme düşüşü yaşamıştır. Gelişmiş bölgeler ve gelişen ekonomilerle karşılaştırıldığında, Afrika daha belirgin bir savunmasızlık göstermiş, Asya ve Amerika gibi bölgeler ise küresel ekonomik dalgalanmalara karşı göreceli bir direnç göstermiştir. Afrika içindeki bölgesel farklılıklar da çeşitli ekonomik dinamikleri yansıtmakta olup, kıtadaki ekonomik zorluklar ve fırsatları anlamak için farklılaştırılmış bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır.

Tablo 3.8. 1992'den 2023'e kadar küresel ekonomik büyümenin SAA'ya göre karşılaştırılması

Bölge	1992-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020	2020 – 2023
Dünya	2.74	3.58	3.2	2.52	3	2.13	3.89
Amerika	3.27	4.08	2.59	1.21	2.25	1.2	3.46
Asya	4.6	3.69	5.17	5.56	5.23	3.77	4.65
Avrupa	0.86	2.9	2.1	0.81	1.09	0.92	3.31
Okyanusya	4.1	3.86	3.53	2.54	2.78	1.93	2.89
Afrika	1.54	3.49	5.46	5.31	4.05	2.2	3.83
Kuzey Afrika	1.95	4.17	4.98	4.77	2.13	2.82	4.13
SAA	1.31	3.1	5.74	5.61	5.03	1.9	3.68
Doğu Afrika	2.89	3.53	4.43	7.25	6.82	4.76	4.86
Orta Afrika	-1.67	3	7.09	6.59	5.04	0.06	3.13
Güney Afrika	3.38	2.6	3.81	2.87	2.33	0	2.56
Batı Afrika	-0.02	3.39	7.47	6.49	5.84	2.09	3.74

Kaynak: UNCTADweb sitesi, verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.2.1.2. Dünyadaki Mal Ve Hizmet İthalatının 2013-2020 Yılları Arasında SAA İle Karşılaştırılması

Aşağıdaki Tablo 3.9'a göre 2013 ile 2020 yılları arasında, ithalat eğilimleri SAA ile diğer dünya bölgeleri arasında belirgin farklar ortaya koymuştur. Küresel ölçekte, ithalatlar 2018 yılında 24,7 milyar dolarla zirveye ulaşmış, ardından 2020 yılında COVID-19

pandemisinin neden olduğu ekonomik bozulmalar nedeniyle 21,8 milyar dolara gerilemiştir. Bu genel eğilim, birçok bölgenin karşılaştığı ekonomik zorlukları yansıtmaktadır ve coğrafi alanlara göre farklı etkiler göstermektedir.

Afrika genelinde, ithalatlar artış eğilimi göstermiş ve 2019 yılında yaklaşık 730 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak 2020 yılında pandeminin ekonomik etkileri nedeniyle 605,5 milyar dolara düşmüştür. Bu önemli düşüş, tedarik zincirleri ve ticaretin etkilenmesiyle ilişkilidir. Daha spesifik olarak, SAA da önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. 2013 yılında 512,4 milyar dolara ulaşan ithalatlar, 2014 yılında zirveye çıkmış ve 2020 yılında 404,8 milyar dolara gerilemiştir.

SAA'nın alt bölgeleri bu dönemde çeşitli dinamikler göstermiştir. Doğu Afrika, 100 ila 120 milyar dolar arasında değişen ithalatlarla nispeten bir istikrar sürdürmüş, ekonomik dirençliliği yansıtmıştır. Buna karşın Orta Afrika önemli bir düşüş yaşamış, 2013 yılında 101,5 milyar dolardan 2020 yılında sadece 52,2 milyar dolara gerilemiştir, bu da bölgedeki daha belirgin ekonomik zorlukları göstermektedir. Batı Afrika ise ithalatlarda önemli bir artış yaşamış, 2019'a kadar yükselmiş ve ardından 2020'de hafif bir düşüş göstermiştir.

Karşılaştırıldığında, Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş bölgeler daha büyük bir istikrar göstermiştir. Avrupa'nın ithalatları 9 milyar dolar civarında dalgalanmış ve 2020'de hafif bir düşüş yaşamıştır. Amerika, bölgesel ekonomik dalgalanmalara rağmen nispeten istikrarlı ithalat seviyeleri kaydetmiştir. Asya ise özellikle yüksek ithalat seviyelerini korumuş, 2018 yılında zirveye ulaşmış ve iç talep ile sağlam tedarik zincirlerini yansıtmıştır. Bu karşılaştırma, SAA'nın küresel ekonomik sahnede karşılaştığı benzersiz zorlukları ve bölgesel spesifiklikleri anlamının önemini vurgulamaktadır.

Tablo 3.9. Dünya'daki mal ve hizmet ithalatının 2013-2020 yılları arasında SAA ile karşılaştırılması (Milyar Dolar)

Ekonomi	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Dünya	22,810,796	23,352,187	20,817,758	20,372,308	22,440,619	24,709,389	24,406,185	21,847,970
Amerika	4,730,334	4,840,368	4,529,378	4,361,117	4,688,232	5,055,948	4,996,750	4,409,796
Asya	8,397,902	8,624,156	7,659,294	7,401,656	8,282,174	9,177,337	8,954,215	8,073,846
Avrupa	8,515,135	8,705,447	7,612,689	7,679,261	8,464,330	9,373,814	9,350,079	8,443,144
Okyanusya	397,034	383,678	336,858	325,850	361,778	390,854	374,741	315,673
Afrika	770,391	798,539	679,539	604,423	644,105	711,435	730,400	605,511
Kuzey Afrika	257,981	270,116	225,928	215,565	227,318	237,630	240,164	200,692
SAA	512,410	528,423	453,611	388,858	416,787	473,805	490,236	404,819
Doğu Afrika	117,895	121,617	110,386	100,113	108,590	120,813	116,231	103,203
Orta Afrika	101,506	111,043	84,610	67,258	67,889	73,955	67,545	52,196
Güney Afrika	142,423	136,962	119,411	106,586	116,520	127,615	121,610	94,556
Batı Afrika	150,586	158,801	139,204	114,902	123,788	151,422	184,850	154,864

Kaynak : UNCTADweb sitesi, verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.2.1.3. 2013-2020 Yılları Arasında Dünyadaki İhracatın SAA ile Karşılaştırılması

Aşağıdaki Tablo 3.10'a göre 2013 ile 2020 yılları arasında, ihracat trendleri farklı bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermiş ve SAA için dikkate değer sonuçlar doğurmuştur. Küresel ölçekte, ihracatlar 2018 yılına kadar genel olarak artmış 25.213.578 dolarla zirve yapmış ve ardından 2020'de 22.374.973 dolara düşmüştür. En büyük ihracatçı olan Asya, 2018'de 9.653.927 dolarla zirve yapmış ve 2020'de bir düşüşe rağmen yüksek performansını sürdürmüştür. Avrupa da önemli ihracat hacimleri sergilemiş, 2018'de 10.161.946 dolarla zirve yapmış ve 2020'de bir düşüş yaşamıştır.

Karşılaştırıldığında, Afrika'nın ihracatları sınırlı bir büyüme eğilimi göstermiş ve büyük ihracatçı bölgelere kıyasla belirgin şekilde daha düşük hacimlerde kalmıştır. 2020'de Afrika'nın ihracatları 463,100 milyon dolara düşmüş, 2018'deki 616,299 milyon dolarlık zirve seviyesinin gerisinde kalmıştır. SAA, Doğu Afrika, Orta Afrika, Güney Afrika ve Batı Afrika'yı kapsayan bu bölge de önemli düşüşler yaşamıştır. SAA'nın ihracatları 2014'te 454,670 milyon dolarla zirve yapmış, ancak 2020'de 330,027 milyon dolara gerilemiştir. Ayrıntılı olarak Doğu Afrika ve Orta Afrika en büyük düşüşleri yaşamış, ihracatları sırasıyla 2020'de 61,870 milyon dolar ve 55,825 milyon dolara düşmüştür. Buna karşılık, Güney Afrika ve Batı Afrika nispeten daha yüksek hacimleri korumuş, ancak onlar da düşüş yaşamıştır. Sonuç olarak, SAA belli bir ihracat kapasitesi göstermiş olmasına rağmen, büyük ekonomik bölgelere kıyasla büyük ölçüde geride kalmış ve ihracat performansını etkileyen yapısal zorluklarla karşı karşıya kalmaya devam etmiştir.

Tablo 3.10. 2013-2020 yılları arasında Dünya'daki ihracatın SAA ile karşılaştırılması (Milyon dolar)

Ekonomi	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Dünya	23,495,892	23,870,201	21,206,589	20,801,638	22,985,998	25,213,578	24,842,802	22,374,973
Amerika	4,153,666	4,223,730	3,869,446	3,784,234	4,094,619	4,377,174	4,362,862	3,722,476
Asya	9,003,498	9,152,305	8,191,932	7,897,890	8,794,760	9,653,927	9,442,392	8,701,862
Avrupa	9,259,998	9,471,472	8,351,432	8,358,701	9,194,242	10,161,946	10,013,769	9,123,067
Okyanusya	379,896	374,223	308,463	314,940	369,782	404,232	419,375	364,468
Afrika	698,834	648,470	485,316	445,873	532,596	616,299	604,404	463,100
Kuzey Afrika	220,111	193,800	142,329	129,019	161,664	193,529	189,652	133,073
SAA	478,724	454,670	342,987	316,854	370,931	422,770	414,752	330,027
Doğu Afrika	69,004	72,574	64,594	61,186	70,337	76,984	75,972	61,870
Orta Afrika	127,251	116,701	70,283	61,109	72,725	89,330	81,723	55,825
Güney Afrika	129,428	127,476	109,780	105,402	118,216	126,814	119,504	104,110
Batı Afrika	153,041	137,919	98,330	89,157	109,653	129,642	137,553	108,222

Kaynak:UNCTADweb sitesi, verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.2.2. SAA'nın Nüfusu ve İnsan Sermayesi

Aşağıdaki Tablo 3.11'e göre, 2010 ile 2021 yılları arasında, küresel nüfus artış hızı genel olarak düşüş eğilimi göstermiştir; bu oran 2011'de %1,26 iken 2020'de %0,97'ye gerilemiştir. Bu eğilim, başta Avrupa olmak üzere gelişmiş bölgelerdeki nüfus artış oranlarının düşmesinden kaynaklanmaktadır. Avrupa'da bu oran 2010'da %0,19 iken 2020'de %0,01'e düşmüştür. Amerika ve Asya' da benzer düşüşler kaydetmiş, oranlar sırasıyla %1,02'den %0,68'e ve %1,16'dan %0,76'ya gerilemiştir. Buna karşılık, Afrika nüfus artış hızlarını önemli ölçüde yüksek tutmayı başarmıştır. SAA'da oranlar yüksek ancak hafif değişken kalmıştır. 2010'da %2,74, 2013'te %3,94 ile zirve yapmış ve 2020'de %2,61'e hafif bir düşüş göstermiştir. Doğu Afrika ve Orta Afrika gibi alt bölgeler, önemli zirveler sonrası hafif düşüşler göstererek güçlü bir büyüme sergilemiştir. Örneğin Doğu Afrika 2013'te %5,75'lik yüksek bir büyüme oranına ulaşırken, Orta Afrika dönem boyunca %3 civarında yüksek oranları korumuştur.

Karşılaştırıldığında, Güney Afrika daha değişken bir nüfus artış hızı yaşamış; 2016'da %2,00 iken 2020'de %1,26'ya düşmüştür. Bu düşüş, SAA'nın genel eğilimleriyle

elişmektedir. Özetle, gelişmiş bölgeler düşen nüfus artış oranları gösterirken, SAA yüksek büyüme seviyelerini sürdürerek küresel ölçekte farklı bir demografik dinamizmi yansıtmaktadır.

Tablo 3.11. 2010'dan 2020'e kadar küresel büyüme oranının SAA ile karşılaştırılması

Ekonomi	2016-2021	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Dünya	1.03	1.26	1.25	1.24	1.23	1.21	1.19	1.16	1.14	1.1	1.05	0.97
Amerika	0.76	1.02	1.03	1.03	1	0.97	0.94	0.94	0.92	0.86	0.81	0.68
Asya	0.83	1.16	1.14	1.13	1.11	1.08	1.03	1	0.98	0.91	0.84	0.76
Avrupa	0.05	0.19	0.18	0.18	0.15	0.14	0.15	0.17	0.16	0.13	0.12	0.01
Okyanusya	1.59	1.78	1.68	1.72	1.74	1.7	1.68	1.71	1.73	1.71	1.72	1.5
Afrika	2.47	2.6	2.57	2.57	2.61	2.61	2.6	2.55	2.5	2.5	2.47	2.45
Kuzey Afrika	1.86	2.04	1.89	-2.97	2.04	2.12	2.1	2.05	2.02	1.95	1.83	1.76
SAA	2.6	2.74	2.74	3.94	2.75	2.72	2.72	2.67	2.62	2.62	2.62	2.61
Doğu Afrika	2.65	2.78	2.74	5.75	2.81	2.72	2.67	2.69	2.65	2.63	2.67	2.67
Orta Afrika	3.13	3.29	3.3	3.26	3.27	3.29	3.25	3.3	3.27	3.16	3.11	3.09
Güney Afrika	1.09	1.2	1.27	1.33	1.36	1.56	2	1.04	0.53	1.27	1.32	1.26
Batı Afrika	2.58	2.76	2.78	2.76	2.71	2.69	2.67	2.65	2.65	2.61	2.57	2.56

Kaynak: UNCTADweb sitesi, verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Beşeri sermaye, verimliliği, yeniliği ve istihdam edilebilirliği geliştirecek ve destekleyebilecek bir faktördür. Ekonomik büyüme, bir ülke tarafından üretilen mal (fiziksel ürünler) ve hizmetler (eğitim, sağlık, bilgi teknolojisi, finansal) miktarındaki artışıdır. Ekonomik büyümeyi ölçmek için kullanılan gösterge GSYİH artışıdır(Gérard, 2016, s. 2).Kültürel çeşitliliği ve gençliği ile karakterize edilen SAA nüfusu, değerli bir beşeri sermaye kaynağı oluşturmaktadır(Becker, 1993, s.7). Gerçekten de, bölgede son yıllarda gözlenen sürekli demografik büyüme, tüm kıtanın ekonomik ve sosyal yapısını dönüştürmektedir(Maddison, 2007, s. 133).

Kıtanın nüfus artış hızı, tahmin edilebilir gelecekte diğer kıtalardan daha yüksek olmaya devam edecektir. 2010 ile 2030 arasındaki dönemde Afrika' nın, dünya genelindeki nüfus artışının yaklaşık olarak %35'ini temsil etmesi beklenmektedir. Afrika'nın genç nüfus yapısına dayalı olarak ve devam eden demografik geçişin başlangıcına dayalı olarak, toplu olarak tüm Afrika ülkelerinin, sadece işgücü piyasasına yeni girenleri hesaba katmak için yıllık yaklaşık 15 milyon iş yaratması gerektiği tahmin edilebilir (kaybedilen işleri içermeyen). İşsizlik veya yetersiz istihdam sorunları yaşayan önceki iş arayan grupların talepleriyle başa çıkmak için daha yüksek bir iş yaratma oranına ihtiyaç vardır. Özellikle işgücü piyasasındaki çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık %90'ını istihdam eden özel sektör, yeni işleri yaratmak için dönüştürülmelidir. Afrika ülkeleri, genellikle zenginliklerin yeniden dağıtılması ve kaliteli iş yaratma konusunda iyi bir performans göstermemektedir. Yüksek işsizlik oranları, işgücü piyasasına katılma potansiyelinin %25' in üzerinde olması nedeniyle çoğu ülkede kronik bir sorundur ve bu sorun siyasi ve sosyal istikrarı tehdit etmektedir. Genç mezunlar dahil gençlerin işsizlik oranlarının genellikle ulusal ortalamaların üzerinde olması oldukça endişe vericidir. Özel sektör hala geniş bir gri ekonomi tarafından domine edilmektedir ve Afrika ekonomisinin neredeyse %40'ını temsil etmektedir(BAD, 2013).

Ancak, SAA'nın ekonomik dönüşümü, beşeri sermayenin kritik rolünü göz önünde bulundurmadan gerçekleşemez. Bu nedenle eğitim ve öğretim, kıtanın gelişimi için büyük önem taşımaktadır.

Schultz(1961)'e göre, beşeri sermaye ekonomik kalkınmanın ve uzun vadeli büyümenin vazgeçilmez bir unsuru olup, eğitim ve öğretim yatırımlarının yenilikçiliği, girişimciliği ve verimliliği teşvik etme yönündeki önemini vurgular.

Lucas, (1988, s. 12)' a göre sürdürülebilir demografik büyümeye rağmen SAA beşeri sermayenin geliştirilmesi açısından geride kalmıştır. Özellikle kaliteli eğitime erişimin yetersizliği ve etkin sağlık sistemlerinin eksikliği, bölgenin demografik potansiyelinden tam olarak yararlanma yeteneğini sınırlayan faktörler olarak belirtilmiştir. Kalkınma düzeyleri benzer olan SAA ile Güney Asya veya Latin Amerika gibi diğer bölgelerin eğitim seviyeleri karşılaştırıldığında dikkat çekici farklılıklar görülmektedir. (UNESCO, 2021) verilerine göre, okuryazarlık oranları ve ilkokul tamamlama oranları genellikle SAA' da daha düşüktür.

Félix (2021, s. 129), tarafından yapılan bir çalışmaya göre SAA, aynı gelişme aşamasındaki diğer dünya bölgelerine göre daha düşük bir beşeri sermaye düzeyine sahiptir. Bu sonuç okuryazarlık oranı, eğitime erişim ve mesleki eğitim gibi kilit göstergelerin analizi ile desteklenmektedir. Sonuçlar SAA ile bu diğer bölgeler arasında belirgin bir ayrım göstermekte, bu da bu bölgedeki eğitim ve eğitim politikalarının acilen güçlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Farklı birçok gelişmekte olan ülke için büyük bir zorluk oluşturan beyin göçü, aynı zamanda yetenek göçü olarak da bilinir. Bu kavram yüksek niteliklere ve eğitime sahip profesyonellerin daha gelişmiş ülkelerde daha iyi fırsatlar aramak için doğdukları ülkelerini terk etmesi durumunda ortaya çıkar. Bu yeteneklerin kaybı, doğdukları ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınması üzerinde önemli sonuçlar doğurabilir. Docquier & Rapoport (2012)' ın yaptığı araştırmalar bu kavramın boyutunu ve gelişmekte olan ülkeler için taşıdığı sonuçları ortaya koymaktadır. Beyin göçüne yol açan altta yatan faktörleri anlamak ve olumsuz etkilerini hafifletmek, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için etkili politikaların uygulanmasında önemlidir. Beyin göçü kavramı SAA ülkelerinin ekonomileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. OECD (2020)' ye göre SAA'daki yüksek nitelikli profesyonellerin yaklaşık % 20'si şu anda OECD ülkelerinde yaşıyor ve çalışıyor. Bu durum özellikle beceri açıklarını şiddetlendirdiği ve eğitim seviyelerini iyileştirme çabalarını engellediği için endişe vericidir (Bhagwati & Hamada, 1974). Bu vasıflı kişilerin ayrılması, öğretmen ve eğitim profesyonellerinin yetersizliği nedeniyle bölgedeki eğitim düzeyinde bir düşüşe neden olmaktadır (Meyer & Brown-Luthango, 1999). Ayrıca bu göç öğrencilerin kendi ülkelerindeki iş beklentilerinin sınırlı olduğunu bilerek, yüksek öğrenim görme motivasyonunda bir azalmaya yol açmaktadır (Beine vd., 2008).

Sonuç olarak, beyin göçü SAA ülkeleri için karmaşık bir konudur. Bu nedenle yerel yetenekleri korumak ve bu eğilimi tersine çevirmek için etkili politikalar gereklidir. Bu ise eğitim ve mesleki ortamı iyileştirmeye yönelik tedbirlerin yanı sıra (Lowell & Findlay, 2001, s.15) göç etmiş bireylerin geri dönüşünü teşvik eden girişimler ile gerçekleştirilebilir. Ouedraogo & Marlet (2018) tarafından yürütülen karşılaştırmalı bir çalışmada SAA'nın ekonomik kalkınma açısından benzer bölgelere kıyasla beşeri sermaye konusunda daha yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Belirtilen nedenler arasında eğitim sistemlerindeki eksiklikler, yetersiz okullaşma oranları ve sağlık ve sosyal hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler yer almaktadır. Bu faktörler nitelikli bir işgücünün oluşmasını engellemekte ve bölgenin ekonomik verimliliğini sınırlamaktadır.

Félix (2021, s. 128)' in yaptığı çalışmanın bulgularına göre, SAA ile dünyanın benzer kalkınma düzeylerine sahip diğer bölgeleri arasındaki beşeri sermaye boşluğunun ekonomik büyüme ve sosyal refah üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. Düşük beceri seviyeleri, ekonomik ilerleme için gerekli olan yeniliği, verimliliği ve yeni teknolojilerin benimsenmesini engeller. Dolayısıyla ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için SAA'da eğitim, öğretim ve sağlığa yatırım yapmanın önemini vurgulamaktadır (Gérard, 2016).

3.2.3. SAA Bölgesinde Altyapı

SAA ülkeleri için altyapının ekonomik büyüme ve kalkınma için katalizör olarak temel bir rol oynadığını ifade edebiliriz. Bununla birlikte, bu ülkelerin altyapıyı iyileştirmek için öncelikle karşılaşılan zorlukların tespit edilmesi ve etkili politikalar belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo 3.12. SAA'daki ulaşım altyapısının diğer bölgelerle karşılaştırılması

Sektör ve ölçüm	Sahra Altı Afrika	Güney Asya	Doğu Asya ve Pasifik	Avrupa ve Orta Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
Asfalt yol ağının yoğunluğu (km/1000 km ² , 2001)	49	49	59	335	418	482
Asfalt yol ağının yoğunluğu (ekilebilir arazinin km / 1000 km ² , 2001)	1,087	675	588	1,208	4,826	6,890
Toplam yol ağı yoğunluğu (km / 1000 km ² , 2001)	152	306	237	576	740	599
Toplam karayolu ağ yoğunluğu (km/1000 km ² ekilebilir arazi, 2001)	2,558	1,400	5,385	2,160	8,850	30,319

Kaynak: Yepes vd., (2009)

Tablo3.12 SAA, Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika dahil olmak üzere çeşitli coğrafi bölgelerde ki toplam yol ağı yoğunluğunu içeren verileri göstermektedir. Ölçümler, 1.000 km²'lik toprak veya tarım arazisi başına yol kilometrelerini 2001 yılı ölçümlerine göre göstermektedir.

Tabloya göre Avrupa ve Orta Asya'nın genellikle hem asfalt yol ağı hem de toplam yol ağı açısından bölgeler arasında en yüksek yol ağı yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın da yüksek bir yol ağı yoğunluğu bulunmaktadır. Diğer yandan SAA' nın genellikle hem asfalt yol ağı hem de toplam yol ağı açısından bölgeler arasında en düşük yol ağı yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir.

Bu verilerin 2001 tarihli olduğunu ve bu tarihten bu yana bu verilerde önemli değişiklikler olabileceğini belirtmek gereklidir. Yol ağı yoğunluğundaki farklılıklar, her bölgedeki ekonomik kalkınma, hizmetlere erişim ve nüfusun hareketliliği üzerinde önemli etkiler gösterebilir.

Tablo 3.13. SAA'daki bilgi ve iletişim teknolojisi ile diğer bölgelerin karşılaştırılması

Sektör ve ölçüm	Sahra Altı Afrika	Güney Asya	Doğu Asya ve Pasifik	Avrupa ve Orta Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
Sabit telefon yoğunluğu (1.000 kişi başına aboneler, 2004)	33	39	90	261	197	100
Mobil telefon yoğunluğu (1.000 kişi başına aboneler, 2004)	101	86	208	489	350	224
İnternet bağlantı yoğunluğu (100 kişi başına aboneler, 2004)	2.8	1.7	6.6	16.4	14.1	10.1

Kaynak: Yepes vd., (2009)

Tablo 3.13 SAA, Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika dahil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerindeki bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yoğunluğuna ilişkin verileri göstermektedir. Ölçümler, 1.000 kişi başına abone sayısı (sabit ve mobil telefonlar için) ve 100 kişi başına abone sayısı (internet bağlantıları için) şeklinde 2004 yılını ait verileri içermektedir.

Tabloya göre Avrupa ve Orta Asya genellikle üç ölçümde (sabit telefonlar, mobil telefonlar ve internet bağlantıları) en yüksek yoğunluğa sahiptir. Bu bölgelerde BİT'nin (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) güçlü bir şekilde benimsendiğini ifade edebiliriz. Doğu Asya ve Pasifik özellikle sabit ve mobil telefonlar açısından BİT donanımı en iyi olan bölgeler arasında yer almaktadır. SAA ise tüm ölçümlerde en düşük yoğunluğa sahip olan bölge olarak dikkat çekmektedir. Latin Amerika ve Karayipler ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika BİT'ye en fazla erişimi olan bölgeler ile en az erişimi olan bölgeler arasında yer almakta ve üç ölçümde de orta seviye değerlere sahiptirler.

Tablo 3.14. SAA'daki enerjilerin diğer bölgelerle karşılaştırılması

Sektör ve ölçüm	Sahra Altı Afrika	Güney Asya	Doğu Asya ve Pasifik	Avrupa ve Orta Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
Elektrik üretim kapasitesi (1 milyon kişi başına MW, 2003)	70	154	231	970	464	496
Elektriğe erişim (erişimi olan hanelerin %, 2004)	18	44	57	—	79	88

Kaynak: Yepes vd., (2009)

Tablo 3.14 SAA, Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika dahil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerindeki enerjiye ilişkin verileri göstermektedir. Ölçümler, 2003 yılında birmilyon kişi başına megawatt (MW) cinsinden elektrik üretim kapasitesi ve 2004 yılında elektriğe erişimi olan hanelerin yüzdesi şeklinde gösterilmiştir.

Tabloyu incelediğimizde Avrupa ve Orta Asya' nın bir milyon kişi başına en yüksek elektrik üretim kapasitesine sahip olduğu görülmektedir. Bu ise bu bölgelerde gelişmiş bir enerji altyapısının olduğunu gösterir. SAA bölgeler arasında en düşük elektrik üretim kapasitesine sahiptir, bu da bu bölgedeki elektrik tedarikine ilişkin zorlukların bir göstergesi olabilir. Dünya genelinde elektriğe erişim oldukça eşitsizdir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika en yüksek erişim oranına sahipken, SAA en düşük orana sahiptir.

Tablo 3.15. Su ve kanalizasyon erişimi

Sektör ve ölçüm	Sahra Altı Afrika	Güney Asya	Doğu Asya ve Pasifik	Avrupa ve Orta Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
Su (erişimi olan hanelerin %, 2002)	63	72	75	87	90	85
Kanalizasyon (erişimi olan hanelerin %, 2002)	35	48	60	78	77	77

Kaynak: (Jacquet vd., 2010)

Tablo 3.15 SAA, Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika dahil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerindeki su ve kanalizasyona erişime ilişkin verileri göstermektedir. Veriler 2002 yılında su ve kanalizasyona erişimi olan hanelerin yüzdesi cinsinden ifade edilmiştir.

Tabloyu incelediğimizde Avrupa ve Orta Asya' nın genellikle tüm bölgeler arasında en yüksek su ve kanalizasyon erişim oranlarına sahip olduğu ve bu bölgelerde daha iyi içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine erişim olduğu görülmektedir. SAA su ve kanalizasyona erişimde en düşük oranlara sahip olup, bu da bu bölgenin güvenli su kaynaklarına ve geliştirilmiş kanalizasyon tesislerine erişim konusunda karşılaştığı zorlukları yansıtmaktadır. Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, su ve kanalizasyona yüksek erişim oranlarına sahiptir.SAA' ya göre bu bölgelerde hizmetlere daha iyi erişim olduğu görülmekte ancak Avrupa ve Orta Asya' nın oranlarına göre hala düşük seviyede kalmaktadır.Verilerin 2002 yılına ait olduğunu ve o zamandan bu yana tüm bölgelerde su ve kanalizasyon erişim koşullarının geliştirme ve altyapı iyileştirme çabaları sayesinde değişmiş olabileceğini belirtmek önemlidir.

Azolibe & Okonkwo (2020) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, SAA ülkelerindeki altyapı düzeyleri ülkeden ülkeye önemli ölçüde değişmektedir. Bazı ülkeler, altyapılarına büyük ölçüde yatırım yapmayı başarmıştır, bu da ekonomik kalkınmalarını teşvik etmiştir. Örneğin Ruanda, yapısal reformları hayata geçirmiş ve özellikle ulaşım ve enerji sektörlerinde altyapı yatırımlarını artırmıştır, bu sebep ile DB altyapı geliştirme endeksindeki sıralamasında önemli bir iyileşme sağlamıştır.

Fakat SAA' daki diğer ülkeler hala altyapı konusunda önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Yepes vd.(2009), tarafından yapılan araştırmalara göre bu ülkeler yatırım eksikliği, mevcut altyapının düşük bakımı ve yönetim sorunlarından muzdariptir. Bu zorluklar ülkelerin elektrik erişimi, içme suyu ve etkin ulaşım altyapısı gibi temel hizmetleri sağlama konusunda yetersiz kalmalarına neden olmaktadır.

SAA'daki ülkelerin altyapı düzeyleri, ekonomik büyümeleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Ighodaro (2021), tarafından yapılan çalışmalara göre kaliteli altyapılar, verimliliği artırmak, yabancı yatırımları çekmek ve bölgesel entegrasyonu teşvik etmek için hayati öneme sahiptir. İyi bakılan yollar, güvenilir elektrik ağları ve etkili limanlar iş oluşturma, üretim maliyetlerini azaltma ve ticaretin genişlemesini teşvik eden faktörlerdir.

Ancak yeterli altyapının eksikliği, SAA ülkelerinin tam ekonomik potansiyelini gerçekleştirme yeteneklerini sınırlamaktadır. Azolibe & Okonkwo (2020), tarafından

yapılan araştırmalara göre kötü durumda olan yollardan ve yetersiz geliştirilmiş liman altyapısından kaynaklanan yüksek taşımacılık maliyetleri, imalat sektörünün gelişmesini engellemekte ve ihracatı frenlemektedir. Ayrıca elektriğe ve telekomünikasyon hizmetlerine erişim eksikliği, işletmelerin verimliliğini ve SAA ülkelerinin küresel değer zincirlerine katılımını sınırlamaktadır.

Foster vd., (2010), diğer gelişmekte olan bölgelere göre temel altyapıdaki eksikliğin SAA' nın ekonomik gelişmesinde eksiklik göstermesine neden olduğunu belirtiyorlar. Bu bölgenin ülkeleri elektriğe erişim, yol kalitesi, içme suyuna erişim ve internet penetrasyonu konularında önemli zorluklarla karşı karşıyadır (Estache & Philippe, 2012).

SAA bölgesindeki yollar düşük kalitede yollardır., SAA'daki yolların %60'ının kötü veya çok kötü durumda olduğunu tahmin etmiştir (Kinda, 2008). Bu durum malların ve insanların dolaşımını zorlaştırır ve taşıma maliyetlerini artırır. Ayrıca Foster vd., (2010)SAA bölgesindeki elektrik ağlarının da kötü durumda olduğu ifade edilmektedir. SAA' daki 600 milyon kişinin elektriğe erişimi olmadığı tahmin edilmektedir. Bu işletmelerin verimliliği ve halkın yaşam kalitesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Su ve kanalizasyon ağları da, SAA' daki 700 milyon kişinin içme suyuna ve 2,3 milyar kişinin geliştirilmiş sanitasyon tesislerine erişiminin olmadığını tahmin etmiştir. Bu durum halk sağlığını ve ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemektedir. Son olarak SAA'daki telekomünikasyon sistemleri gelişmekte olmasına rağmen, hala gelişmiş ülkelerle karşılaştırılabilir seviyede değildir. SAA' daki insanların %60' ının internete erişimi olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum bilgiye ve çevrimiçi hizmetlere erişimi sınırlamaktadır.

3.3. SAA' da Sanayi

SAA bölgesinde modern imalat sektörünün gelişimi geç sanayileşen bir ülke olarak sınıflandırılmaz. Bunun sebebi bölgenin özgün faktör yapısı, küresel ekonomik ilişkiler ve hükümet politikaları gibi etkenlerle etkilenen tipik Afrika üretim büyüme modelidir (Austin, 2010). SAA bölgesinde sanayi sektörünün göreceli olarak düşük üretkenlik düzeyinin, zayıf elektrik ve ulaşım altyapılarına ve su temini ve sanitasyon altyapılarının yetersiz kullanımına büyük ölçüde bağlı olduğu görülmektedir (Azolibe & Okonkwo, 2020). Bu deneyim farkı bu ekonomilerin kaynaklara olan bağımlılığıyla ilişkilidir.

Ancak SAA bölgesindeki sanayi büyümesinin kritik faktörü, gıda üretimindeki verimlilik artışının eksikliği olduğu ifade edilebilir (Grabowski, 2016).

Bhorat vd., (2017), çalışmasında ekonomik karmaşıklık analizini kullanarak SAA bölgesinin kalkınma yolunu Doğu ve Güney Asya bölgeleriyle karşılaştırmalı olarak ürün düzeyinde bilgi sağlamak için kullanmıştır. Özellikle bu bölgelerde imalat sektörünün gelişimi üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma SAA bölgesinin üretim yapısının, ekonomik kompleksitenin düşük olduğu ürünlere bağlı olarak kopuk olduğunu göstermektedir. Ayrıca SAA' nın üretim yapısının doğu ve güney Asya'nın yapısından farklı olarak intrinsik olarak düşük düzeyde ekonomik kompleksiteye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum sınırlı üretim kapasiteleri kavramını aydınlatmıştır. Sonuç olarak Doğu ve Güney Asya'nın üretim yapısının bağlantılı ve karmaşık olmasına karşın, Afrika'nın imalat sektörünün boyut ve çeşitlilik açısından sınırlı olduğunu ve sınırlı istihdam olanaklarına işaret ettiğini göstermektedir.

Dinh & Clarke (2012), çalışmasında Afrika'daki formal ve informal imalat işletmelerinin özelliklerini inceleyerek diğer dünya bölgeleriyle karşılaştırmaktadır. Afrika'daki imalat sektörünün gayri safi yurtiçi hâsılaya ve ihracata katkısının düşük olduğu ve çoğu imalat işletmesinin gayri resmi olduğu ifade edilmektedir. Bu işletmeler küçük ölçekli olup ihracata düşük katılım göstermektedir. Afrika'da işgücü verimliliği diğer bölgelere göre düşüktür, bu durum altyapı eksikliği, ağır iş düzenlemeleri ve diğer engellerle karakterize edilen olumsuz iş ortamından kaynaklanabilir. Bununla birlikte bu farklılıklar dikkate alındığında SAA' daki işletmelerin diğer bölgelerdeki meslektaşlarından daha verimli olabileceği ileri sürülmektedir. Yazarlara göre iş ortamının iyileştirilmesinin işletmelerin performansını artırabileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte Afrika' da mevcut olan yapı dikkate alındığında ve kaynakların sınırlı olması göz önüne alındığında iş ortamının iyileştirilmesinin daha dinamik bir imalat sektörünün gelişmesi için bir önkoşul olmaması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca kısıtlamaların ülkelere, sektörler ve işletme büyüklüklerine göre değişkenlik gösterdiği vurgulanmaktadır. En umut verici sektörlerdeki en kısıtlayıcı faktörlerin belirlenmesi ve ardından bu kısıtlamaların kaldırılması için gerekli politikaların benimsenmesi önerilmektedir. Çalışmada sunulan kanıtlar Afrika'nın imalat sektöründe küresel rekabetçilik gösterebileceği gibi yaygın bir yanlışı çürütmektedir.

Shiferaw (2007), çalışmasında SAA bölgesi bağlamında pazar seçimi ve endüstriyel dinamiklere odaklanarak nüfus sayımına dayalı uzunlamasına verileri kullanarak gerçekleştirilen bir analizi ele almaktadır. Çalışma bir endüstri içindeki verimlilik dağılımının işletmelerin giriş, çıkış ve hayatta kalma süreçlerini, içsel verimlilik farklılıklarını etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla odaklanmaktadır. Ayrıca üreticilerin satış gelirleri ve daha az verimli üreticilerin kaynaklarının daha etkili olanlara yeniden tahsis edilmesi yoluyla endüstriyel verimlilik büyümesine katkıları tahmin edilmektedir. Çalışma Etiyopya örneği üzerinden SAA pazarlarının verimli işletmelerin seçimi konusunda diğer bölgelerin pazarlarıyla aynı düzeyde performans gösterdiğini ve uluslararası rekabete maruziyetin etkisiyle etkisiz işletmelere toleransın azaldığını göstermektedir. Kaynakların yeniden tahsisinin endüstriyel verimlilik büyümesi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu ancak sadece şirket içi verimlilik düşüşünü telafi ettiği görülmektedir. Sonuç olarak pazarların disipline edici rolüne rağmen, uzun vadeli endüstriyel büyümenin işlevsel pazarlardan daha fazlasını gerektirdiği, özellikle kapalı yenilikle mücadelede daha fazlasının yapılması gerektiği ifade edilmektedir.

3.4. SAA’da Kurumsal Yönetim Durumu

Jong-A-Pin (2009) politik istikrarsızlığı dört boyutta incelemiştir. Bunlar; politik nedenli şiddet, kitlesel sivil protesto, politik rejim içi istikrarsızlık ve politik rejim istikrarsızlığıdır. Ancak politik rejim istikrarsızlığının ekonomik büyüme üzerinde robust ve anlamlı bir negatif etkisi vardır.

SAA’ daki ekonomik istikrarsızlığın ana kaynaklarından biri politik rejim faktörleridir. Genellikle çatışmalar, darbeler ve toplumsal huzursuzluk ile karakterize edilen siyasi istikrarsızlık, bölgenin ekonomik sağlığı için doğrudan sonuçlara sahiptir. Yabancı yatırımcılar, DYY’ ın azalmasına ve iş ortamının bozulmasına yol açabilecek bir siyasi belirsizlik ortamına girmekte isteksizdir. Dolayısıyla siyasi istikrarsızlık bölgedeki ekonomik büyüme, parasal istikrar ve kalkınma beklentileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Politik istikrarsızlık, Afrika’nın politik manzarasını belirleyen bir faktör olmuştur, ancak bu araştırma rejimlerin devamlılığını belirleyen faktörler olarak kolonyal mirasın ve gelir seviyesinin önemini vurgulamaktadır (Seifu, 2009).

Ekonomik büyümeyi teşvik etmek için iyi yönetim önemli bir faktördür. Yatırım, yenilik ve istihdam yaratmaya elverişli bir ortamı teşvik eder (IMF, 2020). Yolsuzlukla mücadele, şeffaflığı artırma ve hukukun üstünlüğünü geliştirme çabalarının da ekonomik istikrar ve büyüme üzerinde önemli bir etkisi vardır. SAA bölgesi sıklıkla kırılgan siyasi kurumlara sahip olduğu algısıyla karşı karşıyadır. Zayıf hatta "başarısız" devletler, kabilelere bölünmüş, iç savaşlarla mücadele eden ve demokratik kurumlarını inşaa edememiş devletlerdir. Yaygın olarak kabul gören bu algılar, akademik araştırmaların bir kısmı tarafından da doğrulanmaktadır. Kıtadaki yetersiz kalkınma sıklıkla bu kurumsal eksikliklere bağlanır. Araştırmacılara göre temel sorun devletin zayıflığı ve demokratik kurumların yetersizliğindedir. Bu sorunlar kalkınmayı engelleyen faktörlerdir. Dolayısıyla kalkınmanın geri kalmasındaki belirleyici faktör olarak devletin toplumla olan ilişkisine odaklanmak gerekmektedir (Cox & Negi, 2009).

(Dorman vd., 2001), SAA'daki çağdaş durumda devlet ile toplum arasındaki ayrımın eksikliğini, seçilmişlerin ve devlet görevlilerinin devleti özel bir kaynak olarak gördüğü, buna bağlı olarak da yolsuzluk ve fonların kötüye kullanılmasına neden olan önemli bir sorun olarak tanımlarlar. Ancak bu sorunun kökünün içsel olarak kültürel ve özgünlüğü itibarıyla Afrikalı olduğunu düşünürler. Bu toplumda patrimonyal niteliğin yaygın olduğu, pozisyonların ve meşruiyetin etnisite, akrabalık ve yerel bağlar gibi kriterlere dayanan kişisel ağlar oluşturularak korunduğu bir ortamdan kaynaklanmaktadır.

Diğer bir çalışma, bu politik istikrarsızlık boyutlarının büyüme ve DYY'lar üzerindeki etkisinin, politik istikrarsızlık olaylarının yüksek olduğu SAA bölgesinde farklı olmadığını göstermiştir (Williams, 2017). Darbeler SAA'da hala yaygındır ve darbeler bölgedeki demokrasiye yönelik ana tehdittir. Demokratik konsolidasyona ve ekonomik kalkınmaya zarar vermekte ve yeni bir politik istikrarsızlık oluşturmaktadır (Houle & Bodea, 2017a).

3.4.1. SAA Bölgesindeki Ülkelerde Kurum Kalitesi

SAA bölgesindeki ülkeler dünya genelinde en yoksul ülkeler olarak kabul edilmektedir. IMF' ye göre dünya ticaretindeki payı az olan bu ülkelerde DYY çok düşük seviyede kalmış ve gelişmiş ülkelere göre gelir uçurumu derinleşmiştir. Bugün SAA bölgesinde 300 milyondan fazla insanın günlük yaşam için 1 doların altında bir gelire sahip olduğu

bilinmektedir. Dünya genelinde Afrika' nın alt-Sahra bölgesi yüzde 48'lik oranla aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanların en yüksek oranına sahip olduğu bölgedir (Nsouli & Le Gall, 2001).

Bu koşulların sonucunda piyasa odaklı ekonomik kurumların ve politik kurumların zayıf olması bu ülkelerin düşük ekonomik performans göstermelerine neden olmaktadır.

3.4.1.1. SAA Bölgesindeki Ülkelerdeki Ekonomik Kurumlar

Ekonomik kurumların başlıca amacı, makroekonomik dengeleri yeniden sağlamaktır. Yani kamu hesapları, cari ödemeler dengesi dengesi ve fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Bu genellikle fiyat ve ticaretin serbestleştirilmesi, reel döviz kurunun düşürülmesi ile ilgili önlemlerle, para ve bütçe kısıtlamalarıyla ifade edilmiştir (Mtiraoui, 2020).

Stabilizasyon politikalarının ardından hızla uygulanan yapısal uyum politikaları, diğer bölgelerdeki reformlarla karşılaştırıldığında SAA ülkelerinin hâlâ oldukça yüksek bir korumacılık düzeyini sürdürdüğü ve finansal kurumlarının şu anda küresel örgütler tarafından belirlenen standartları karşılamaktan uzak olduğu gözlemlenmektedir. Ancak sürdürülebilir ekonomik performans elde etmek için özel sektörü desteklemek ve SAA ülkelerinin ekonomilerini küresel ekonomiye daha fazla entegre etmek zorunludur. Stabilizasyon politikalarının uygulanmış olmasına rağmen, SAA'nın yapısal ve kurumsal zorluklarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yüksek düzeyde korumacılık ve finansal kurumların yetersizlikleri vurgulanmış, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek için özel sektöre destek olunması ve küresel ekonomide daha yakın bir entegrasyon sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (Mtiraoui, 2020).

Özel sektörün güvenilirliği, nitelikli insan kaynaklarının ve kaliteli yönetim yeteneklerinin varlığına bağlıdır. N. Diaye S. (2001), tarafından vurgulandığı gibi:

“Küreselleşmenin sunmuş olduğu fırsatları değerlendirebilmek için, özel sektörün nitelikli insan kaynaklarına ve yüksek düzeyde yönetim becerilerine ihtiyacı vardır. Eğitim ve işgücü yetiştirmede belirli sorumlulukları üstlenmelidir, çalışanların yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve endüstriyel işletmelerin ve hizmetlerin yeniden yapılandırılmasının sunduğu olanaklardan yararlanmalarına olanak tanımalıdır. Ancak, özel sektörün gelişebilmesi için güçlü bir bankacılık ve finans sektörüne dayanabilmesi,

liberal bir kurumsal çerçevede faaliyet gösterebilmesi de önemlidir." Bu perspektif, insan kaynaklarına ve kaliteli yönetime yapılan yatırımların önemini vurgularken, güçlü bir finansal çevrenin özel sektörün büyümesini ve refahını destekleme açısından kritik bir rol oynadığını belirtmektedir (ss. 20)''.

Ayrıca Mtiraoui (2020), çalışmasında SAA ülkelerinde Merkez Bankalarının genellikle kamu otoritesinin etkisi altında kaldığını ve finansal kurumların özel şirketlerin portföylerini çeşitlendirmelerine izin verirken tasarrufları etkili bir şekilde kullanmakta zorlandığını ifade etmektedir. Bu birikmiş zorluklar nedeniyle mevcut ekonomik kurumların bölgedeki ekonomik büyümeyi desteklemek için yetersiz olduğu ifade edilebilir. Afrika ekonomilerinin küresel ekonomiye entegrasyonu konusunda IMF, *"Afrika'nın ekonomik marjinalleşmesinin, nispeten izolasyonist politikalardan ve dışa açılmada eksiklikten kaynaklandığını ve kıtanın büyük bir kısmının ekonomik refahı yaşamadığını" vurgulamıştır (Ajayi, 2001).*

Dolayısıyla Afrika bölgesindeki ticaretin zayıflığının temel olarak uygulanan yanlış para politikaları, fiyat istikrarı, tasarruf ve yatırımdan kaynaklandığı sonucuna varılmaktadır(Ajayi, 2006).

3.4.1.2. SAA Bölgesindeki Siyasi Kurumlar

SAA bölgesi kanunların ve sözleşmelerin uygulanmadığı, özel mülkiyet haklarının zayıf olduğu, siyasi istikrarın zayıf olduğu, bürokratik işlemlerin engel teşkil ettiği ve ticari işlemlerin maliyetini artırdığı bir bölge olarak nitelendirilmektedir. Afrika'nın diğer bölgelerle kıyaslandığında daha fazla siyasi istikrarsızlık ve mülkiyet haklarını koruyamayan ve sözleşmelere saygı gösteremeyen zayıf kurumlara sahip olduğu görülmektedir. Yolsuzluk SAA'nın bölgesindeki kurumsal çevrenin en belirgin faktörlerinden birisidir (Degefe, 1994). SAA ülkeleri ekonomik, sosyal ve politika alanlarında bir dizi reforma tanıklık etmiştir (Mtiraoui, 2020).

3.4.2. SAA'da Darbeler

Afrikason elli yıl boyunca askeri darbelerin en fazla görüldüğü kıta olarak dikkat çekmektedir. Her ülkede güç kullanılarak iktidarın ele geçirilmesine yol açan özel

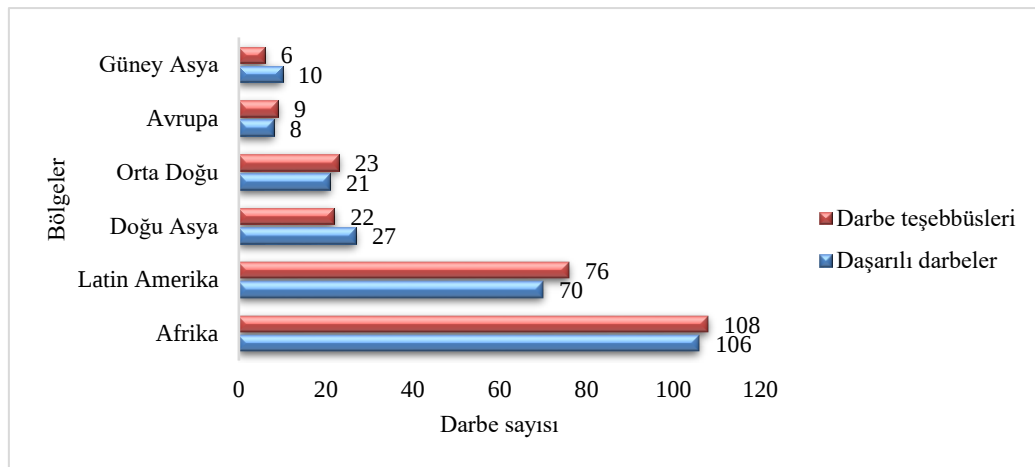
durumların dışında, birçok ülke ve bölgenin tamamı için istikrarsızlık kaynağı olan bu olguyu incelemek gerekmektedir (Johnson vd., 1983).

SAA'da darbeler hala yaygın olup bölgedeki demokrasiye en büyük tehdittir. Bu ise demokratikleşme sürecine zarar vermekte, ekonomik gelişmeyi engellemekte ve yeni bir politik istikrarsızlığa neden olmaktadır (Houle & Bodea, 2017b). Bruin (2019), yaptığı çalışmada teorik bir çerçeve geliştirmiş ve 1950-2017 yılları arasında gerçekleşen 377 darbe girişimine bağlı ölümler üzerine yeni veriler kullanarak tahminleri test etmiştir. Rau (1991), çalışmada askeri rejimlere karşı yapılan darbelerin, sivil diktatörlüklere karşı yapılan darbelerden daha az şiddetli olduğu ve üst düzey subaylar tarafından yönetilen darbelerin, alt düzey subaylar ve askere alınan erler tarafından yapılan darbelere göre daha az şiddetli ve daha az kan dökülmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmaya göre bağımsızlıktan önce sosyal olarak fazla mobilize olmayan toplumlara sahip ve siyasi katılımı ve çok partili siyaseti bir dereceye kadar yaşamış veya yeniden tesis edebilen, nispeten dinamik ekonomilere sahip SAA ülkelerinin, bu özelliklere sahip olmayan ülkelere göre askeri darbe, darbe girişimi ve darbe komplosu yaşama riskinin daha az olduğu ifade edilebilir (Johnson vd., 1983).

Aşağıdaki şekilde 3.1 kıtalara göre 1950-2022 yılları arasında dünya çapındaki başarılı darbe ve başarısız darbe girişimlerinin sayısı detaylar gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Kıtalara göre 1950-2022 yılları arasında Dünya çapındaki başarılı darbe ve başarısız darbe girişimlerinin sayısı

Kaynak: Statistaweb sitesi, verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

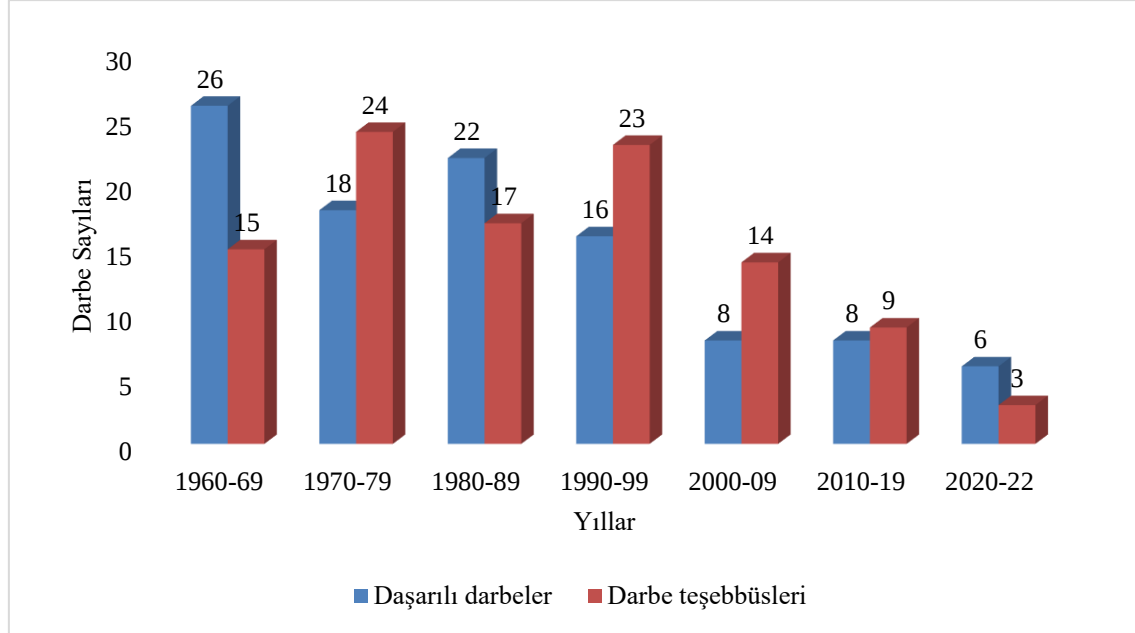
Şekil 3.1' e göre Afrika' da gerçekleşen 106 başarılı darbe ve 108 darbe teşebbüsü siyasi istikrarsızlığın temel nedenlerindendir. Bu tür istikrarsızlıklar, iş ortamının öngörülemezliği, şiddet potansiyeli, kamulaştırma riski veya ani ekonomik politika değişiklikleri yabancı yatırımcılar için caydırabilici etki göstermektedir. Yani başka bir ifadeyle Afrika yüksek sayıda başarılı ve başarısız darbe girişimleri ile karşı karşıya kalmıştır, bu ise bölgede büyük bir politik istikrarsızlık yaratmıştır. Bu istikrarsızlık, rejim değişiklikleri, şiddet ve politik belirsizlik nedeniyle mali kayıp riski artmakta ve dolayısıyla yabancı yatırımlar azalmaktadır (Asiedu, 2006).

Latin Amerika' da gerçekleşen 70 başarılı darbe ve 76 başarısız darbe, Latin Amerika' da da yüksek düzeyde siyasi istikrarsızlık olduğunu göstermekte ve bu da yabancı yatırımcıları caydırabilmektedir. Şirketler, uzun vadeli yatırımlarının güvenliğini sağlamak için genellikle istikrarlı ortamlar ararlar (Campos & Nugent, 2003). Doğu Asya ise 27 başarılı darbe, 22 darbe girişimi ile bir siyasi istikrarsızlık seviyesine sahiptir. Darbeler, Afrika ve Latin Amerika'ya kıyasla daha az sıklıkla gerçekleşse de, özellikle hassas sektörlerde yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilir (Harms & Ursprung, 2002). Orta Doğu' da 21 başarılı darbe, 23 darbe teşebbüsü olmuştur. Orta Doğu nispeten daha az darbe ve darbe girişimi yaşasada DYY için riskli bir bölgedir. Göreceli olarak makul sayıda darbeye rağmen, jeopolitik çatışmalar ve bölgesel gerginlikler belirsizliği artırmaktadır (Busse & Hefeker, 2005). Avrupa 8 başarılı darbe, 9 başarısız darbe girişimi ile en düşük orana sahip olarak DYY için istikrarlı bir bölge olarak kabul edilmektedir. Politik istikrar, yabancı yatırımları çekmek için önemli bir faktördür (Globerman & Shapiro, 2002). Güney Asya 10 başarılı darbe, 6 başarısız darbe girişimi ile politik istikrarı sağlamış bir bölge özelliği göstermektedir. Dolayısıyla genellikle DYY için elverişli bir ortam sunmaktadır. Göreceli istikrar, yatırımcıların uzun vadeli plan yapmalarına ve riskleri en aza indirmelerine olanak sağlamaktadır (Wei, 2000).

Darbe teşebbüsü ve başarılı darbelerin sıklığı ile gösterilen politik istikrarsızlık, yabancı yatırımcıların kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Afrika ve Latin Amerika gibi yüksek istikrarsızlık gösteren bölgeler, artan riskler nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlar için daha az çekici hale gelmektedir. Diğer yandan Avrupa ve Güney Asya gibi daha istikrarlı bölgeler, daha öngörülebilir ve güvenli bir ortam sayesinde daha fazla

yatırım çekmektedir. Aşağıdaki şekilde şekil 3.2,1960-2022 yılları arasında SAA’ daki askeri darbeler detaylar gösterilmektedir.

Şekil 3.2.1960-2022 yılları arasında SAA’daki askeri darbeler

Kaynak: BBC NEWS Afriquweb sitesi, verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 3.2, 1960 ile 2022 yılları arasındaki SAA bölgesinde gerçekleşen başarılı darbeler ve darbe teşebbüslerini göstermektedir. 1960-2022 yılları arasında bölgede toplam 210 darbe ve darbe girişimi olduğu görülmektedir. Genel bir eğilim olarak, toplam darbe ve darbe girişimi sayısının 1960’larda 41’den 2020 ve 2022 arasında 8’ e düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla bölge genelinde politik istikrarın genel bir iyileşme gösterdiğini ifade edebiliriz.

Toplamda 106 başarılı darbe olurken, 104 başarısız darbe girişimi olmuştur. Zamanla darbelerin başarı oranında bir dalgalanma yaşanmıştır. Örneğin 1960’larda başarısız darbe girişimi daha fazla iken, 1970’ler ve 1990’larda başarılı darbe sayısı daha fazladır. Fakat şeklin tamamına bakarsak eğer başarılı ve başarısız olan darbe sayısının neredeyse aynı olduğu görülmektedir.

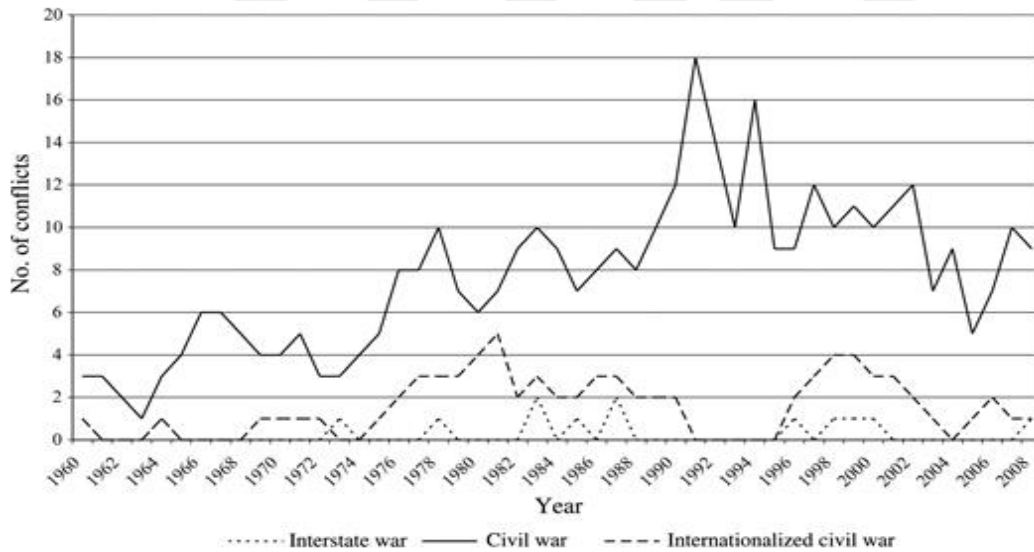
XXI. yüzyıl (2022’ye kadar), ilk üç on yıl içinde toplamda 38 olan darbe sayısında belirgin bir azalma görülmüştür. Bu veri SAA ülkelerinde politik rejimlerin artan bir stabilizasyonu olduğunu göstermektedir. Ancak bu daha iyi yönetim gelişmeleri yanında darbeleri önlemek için uluslararası müdahaleler gibi diğer faktörler ilede ilgilidir.

3.4.3. SAA’da Çatışmalar

SAA bölgesindeki iç savaşlar, bölgenin ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. İç savaşlar, altyapının tahrip olmasına, nüfusun yer değiştirmesine, ekonomik faaliyetlerin aksamasına ve yatırımcıların güveninin kaybolmasına neden olurlar.

1970-2002 yılları arasında Afrika bölgesi 35 savaş yaşamış ve bunların büyük çoğunluğu iç çatışmalardır (Hugon, 2003). 2003 yılında Afrika nüfusunun %20’si ve 15 ülke savaştan etkilenmekteydi. Mülteci sayısının 8 milyonun üzerinde olduğu ve yerinden edilen insan sayısının 10 milyon olduğu tahmin ediliyordu. Angola veya Mozambik’teki çatışmalar ortadan kalkmış olsa da Sudan, Liberya veya Orta Afrika’ da çatışmalar devam etmekte ve Fildişi Sahili’ nde yeni çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalar kısa sürede çözümü olmayan uzun süreli krizlerdir ve bu nedenle müzakereler başarısızlıklar ile sonuçlanmaktadır. Aşağıdaki şekilde şekil 3.3, 1960-2008 yılların arasında SAA’ daki silahlı çatışmaların türleri detaylar gösterilmektedir.

Şekil 3.3. 1960-2008 yılların arasında SAA’daki silahlı çatışmaların türleri

Kaynak: (Straus, 2012, ss.184)

Şekil 3.3’ te 1960 ve 2010 yılları arasında SAA’da devletlerarası savaşları, iç savaşları ve uluslararasılaştırılmış savaşları göstermektedir. Şekile bakacak olursak devletlerarası savaşların ve uluslararasılaştırılmış savaşların sayısı, iç savaşlara kıyasla çok düşüktür. Bu ise bize iç çatışmaların SAA’ da en belirgin ve yaygın sorun olduğunu göstermektedir. SAA ’daki iç savaş sayısının bağımsızlıklardan sonra 1960 ile 1990 yılları arasında arttığı ve 1990’lı yıllardan itibaren ise azaldığı görülmektedir.

Bu düşüşe dair birkaç olası açıklama bulunmaktadır. Birinci olasılık, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin süper güçlerin Afrika'daki vekâlet savaşlarına olan desteklerinin azalmasına yol açmış olmasıdır. Başka bir olasılık ise uluslararası toplumun iç savaşların önlenmesi ve çözülmesi konusunda daha etkili hale gelmiş olmasıdır (Straus, 2012).

İç savaş sayısındaki düşüş olumlu bir gelişme olsa da, hala politik şiddetin etkilediği birçok ülke olduğunu belirtmek gerekir. İç savaşların yanı sıra, seçim şiddeti, kaynaklara erişim konusundaki şiddet ve sivillere karşı şiddet gibi birçok durumun hala etkin olduğu ifade edilebilir(Mamdani, 2018).

3.4.4. SAA'da Yolsuzluk

Yolsuzluk kavramı küresel bir sorun olup, özellikle SAA' da ekonomik ve sosyal gelişmeyi engellemesi nedeniyle büyük bir endişe kaynağıdır. Transparency International (2021, s. 10)'un raporunda SAA' nın dünya genelindeki tüm bölgeler arasında en yüksek yolsuzluk oranına sahip olduğunu belirtmektedir. 2021 Yolsuzluk Algısı Endeksi'nde (IPC) SAA bölgesi ortalama 100 üzerinden 33 puanla önemli bir iyileşme göstermiştir. Bazı ülkelerde kaydedilen ilerlemeler, diğer ülkelerde kaydedilen gerileme veya durgunluk nedeniyle bölgenin genel performansını etkilemektedir. Çünkü endekste değerlendirilen 49 ülkeden 44'ü hala 50' nin altında bir puan almaktadır. Seyşeller, bölgenin en yüksek skoru olan 70 puanla liderliğini sürdürmektedir. Botswana ve Cape Verde, 60 puanla ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Burundi (17), Ekvator Ginesi (17), Güney Sudan (13) ve Somali (12) en düşük skora sahip ülkelerdir.

Genellikle istikrarsız olan politik sistemler, düşük eğitim seviyesi ve zayıf kurumsal yapı yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır (Svensson, 2005, s. 21). Treisman çalışmasında politik kurumların kırılganlığı, eğitim yetersizliği ve yoksulluk gibi faktörlerin yolsuzluğun yayılmasını teşvik ettiğini ifade etmektedir (Treisman, 2000, ss. 399-400). IMF' ye göre yolsuzluk, yabancı yatırımları caydırarak ve kamu harcamalarının etkinliğini azaltarak ekonomik gelişmeyi engellemektedir (IMF, 2019, s. 6). Ayrıca yolsuzluk, önemli kamu hizmetlerine harcanması gereken kaynakların dağılımını bozarak yoksulluğu ve eşitsizliği artırmaktadır (Mauro, 2004, s. 14).

Afrika’da yolsuzluğun seviyesi birçok faktöre bağılı olarak gelişmektedir. Bu faktörler zayıf yönetim, yoksulluk, eşitsizlik, kültürel yolsuzluk, düşük ücretler ve düşük şeffaflık olarak ifade edilebilir (Blundo, 2007).

Zayıf yönetim: Afrika ülkeleri genellikle zayıf ve etkisiz hükümetlere sahiptir. Bu durum yolsuzlukla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Çünkü yasaları ve düzenlemeleri uygulamak için gerekli olan güçlü kurumlar oluşmamaktadır.

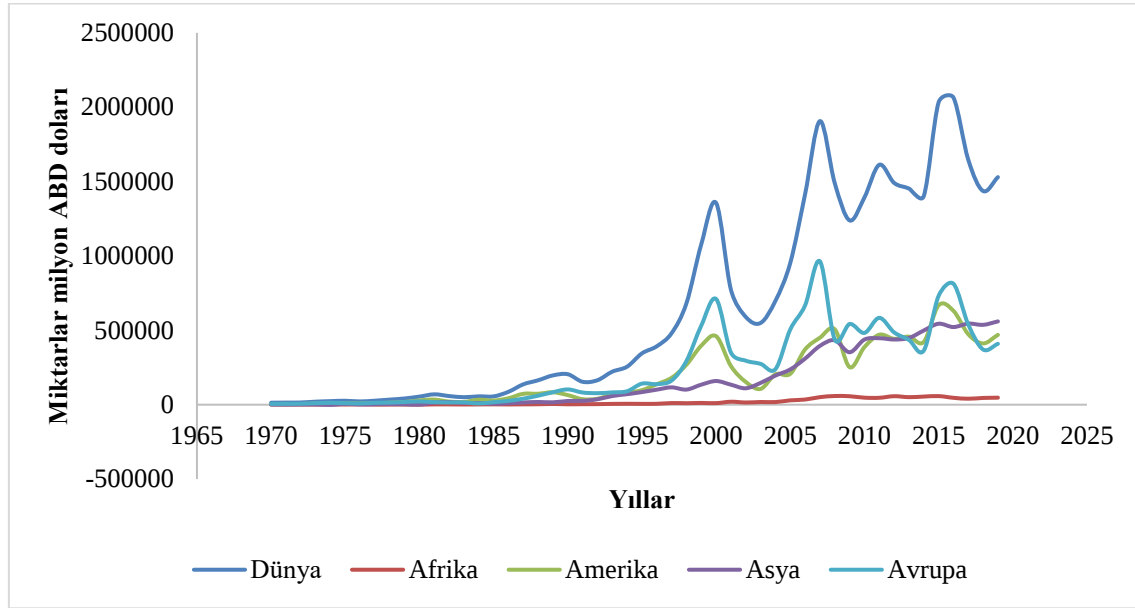
- Yoksulluk: Yolsuzluğa neden olan başka önemli faktör yoksulluktur. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, hayatta kalmak için paraya ihtiyaç duymakta, bu durum ise bireylerde yolsuzluk eğilimini artırmaktadır.
- Eşitsizlik: Bireyler zenginlerin ve güçlülerin yolsuzlukla elde edilen imtiyazları gördükçe kendileri de bunu yapmaya daha yatkın hale gelmektedir.
- Kültürel yolsuzluk: Afrika’nın birçok ülkesinde yolsuzluk yerleşik bir kültürdür. Bu insanların yolsuzluğu normal ve yaygın bir olgu olarak gördüğü anlamına gelir.
- Düşük şeffaflık: Düşük şeffaflık, yolsuzluğa katkıda bulunan başka bir faktördür. İnsanlar yöneticilerin ne yaptığını bilmediklerinde, yolsuzlukla elde edilen imtiyazların kullanımı kolaylaşmaktadır.
- Düşük ücretler: Birçok devletin kamu yönetimi, bazı görevlileri için nispeten düşük ücretler öngörür. Örneğin doktorlar, polisler, gümrük görevlileri gibi. Emeklerinin karşılığını almayan bireyler yolsuzluk yapmak için daha cüretkar olmaktadır.

3.5. Dünyada DYY Evrimi

Yatırımcının DYY yapmadaki amacı kar elde etmektir. Son yıllarda görülen DYY akışında iki önemli eğilim vardır. Birincisi, gelişmiş ülkelerde DYY miktarı azalmakta veya dalgalanma eğilimi görülmektedir. Örnek olarak Avrupa kıtasındaki DYY miktarı gösterilebilir. Gelişmekte olan ülkelere ise DYY miktarında artışlar görülmektedir. (UNCTAD (2009), verilerine göre Asya kıtası, özellikle Çin artık yatırım için tercih edilen bir hedef ülke olarak görülmektedir. Dünya Yatırım Raporu’ndaki bir diğer önemli eğilim ise ülkelerin yabancı yatırımı teşvik etme çabalarının artmasıdır. 2008 küresel mali krizinden sonra özellikle bu yoğunlaşmanın arttığı görülmektedir. Finansal piyasalardaki

kargaşa ve gelecekteki ekonomik büyümeye ilişkin belirsiz beklentiler birçok ülkeyi ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı desteklemek için yabancı yatırımları teşvik etmeye yöneltmiştir (UNCTAD, 2012). DYY'nin yerelleştirilmesi sorunu çok uluslu şirketler açısından incelenmiştir. Aşağıdaki Şekil 3.4, 1970-2020 yılların arasında Afrika vedünyada DYY evrimi milyon ABD doları sonuçlar gösterilmektedir.

Şekil 3.4. 1970 - 2019 yılları arasında Dünyaya giren DYY' nin evrimi (Milyon ABD Doları)

Kaynak: UNCTADweb sitesi verileri; yazar tarafından kullanılarak oluşturulan grafik.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere DYY akımları, 1980-2000 yılları arasında kademeli bir büyüme hızı yaşamıştır. Yani 1980-2000 yılları arasında yatırım akışları, hem başlangıç hem de varış noktası açısından ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerde ve özellikle Avrupa Birliği, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri içinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte 2000'lerden 2015' e kadar DYY dünya çapında birçok dalgalanma yaşanmıştır. Aslında 2000-2003 yılları arasında DYY akışları 1300 milyar dolardan 2003'te 560 milyar dolara düşmüştür. Yani 2001'de %41, 2002'de %21 ve 2003'te %18'lik bir düşüşle istikrarlı bir şekilde düşüş göstermiştir. Bu düşüş dünyanın çoğu bölgesinde kaydedilen zayıf ekonomik büyümeyle ve aynı zamanda borsa değerlerindeki kayıplar ile açıklanmıştır. Ardından 2003-2007 yılları arasında DYY' larda %30' luk bir artış ile akışlarının canlandığı görülmüştür. Bu canlanma 2008 mali krizi ile birlikte hızla yerini durgunluğa bırakmış ve DYY akışları 2008, 2009 ve 2010'da sırasıyla %16, %37 ve %40 gerilemiştir.

Söz konusu grafikteki Avrupa ve Amerika'nın doğrudan yabancı yatırım eğrilerini farklı değerlerle aynı yönde eğilim gösterdiği görülmektedir. 1990' ların başından itibaren hem Avrupa'da hem de Kuzey Amerika'da yatırım miktarlarında artış olduğu görülmektedir.

Grafiğe baktığımızda Asya'ya giren DYY akışının 1990-2018 yılları arasında yükseliş eğiliminde olduğu görülmüştür. Ayrıca, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği' nin (ASEAN) üye ülkelere baktığımızda, Çin' in yüksek teknoloji yatırımındaki artışlar, diğer ülkelerdeki düşüşleri telafi etmiştir. Bölgenin küresel girişlerdeki payı 2016' da %25 iken 2017'de %33'e yükselerek, DYY' ların en büyük alıcısı konumuna gelmiştir (UNCTAD, World Investment Report 2018).

Grafikteki Afrika kıtasına giren DYY' nin marjinal ettiği ve sermaye çekme kapasitesinin giderek azaldığı görülmektedir. 1970'lerin sonunda yılda net 20 milyar dolar katkı sağlanırken, 1990' da 3 milyar dolardan daha az olduğu görülmektedir. Son olarak tedarik ettiğinden daha az sermaye çeken Üçüncü Dünya ülkeleri içinde bulunduğumuz on yılın başlangıcından bu yana net bir sermaye ihracatçısı haline gelmiştir.

Afrika'ya gelen DYY akışının çok düşük olduğu ve dünya genelinde önemsiz bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Afrika'daki DYY hareketini daha iyi anlamak için, iki düzeyde incelenmelidir. Genel olarak Afrika (Kuzey Afrika ve SAA) düzeyinde ve özel olarak Sahra altı Afrika bölgeleri düzeyinde açıklamak faydalı olacaktır.

3.5.1. Afrika'da DYY Evrimi

1960'larda SAA ülkelerinin sömürge döneminden kurtularak bağımsızlığa kavuştuğu zamanda bu ülkeler düşük bir ekonomik ve sosyal gelişme göstermiştir. Ülkeler genel itibariyle var olmayan bir altyapı ve sağlık sistemine sahipti. Aynı zamanda ülkelerin düşük bir eğitim düzeyine sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden bölgenin sahip olunan iç tasarruf düzeyinin karşılayamayacağı muazzam yatırımlara ihtiyaçları vardı. Yöneticiler yerel talebi karşılamak için üretim yapabilen altyapılar ve endüstriler yaratmak için Keynesyen bütçe politikaları uygulamıştır. Daha iyi bir gelecek kaygısı taşıyan SAA ülkeleri, dış borçlanma stratejilerine özel bir önem vermişlerdir (Fiodendji, 2006). Bu politikalar çoğunlukla başarısızlığa uğramış ve Afrika ülkelerinin büyük ölçüde borçlanmasına ve nüfuslarının yoksullaşmasına yol açmıştır. Müdahaleci politikaların genel başarısızlığı karşısında yöneticilere başka önlemler önerilmiştir.

Uygulanan politikalar dış borçlarda keskin bir artışa neden olmuştur. Dolayısıyla 1980'lerin başında uluslararası kurumlar DB ve IMF tarafından YUP uygulanması teşvik edilmiştir. YUP'ı SAA ülkelerinin ekonomilerini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Bunu sonucu olarak SAA ülkeleri alternatif finansman bulmaya çalışmışlardır. Bu süreç SAA ekonomilerinin geniş açılımının başlangıç noktası olmuştur. Özellikle DYY'lar, SAA'nın petrol üreten ülkelerinde doğal kaynakların (özellikle hidrokarbonlar, kereste ve gaz) araştırılması ve üretilmesini finanse etmiştir (Fiodendji, 2005).

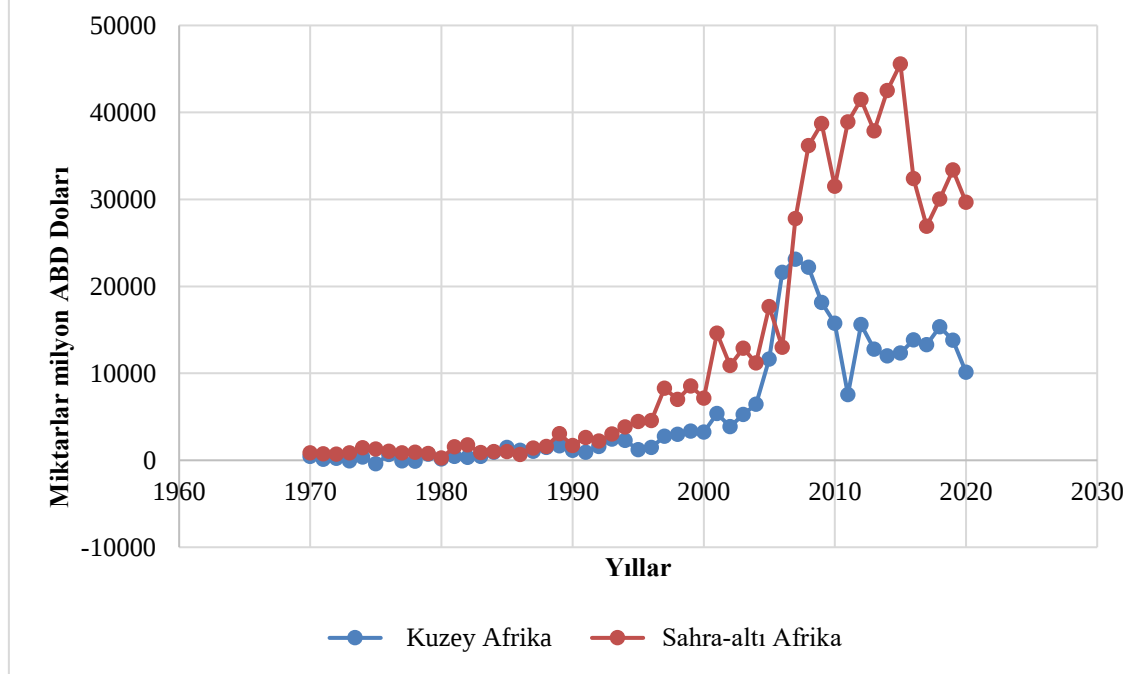
Daha iyi bir gelecekle ilgili endişe duyan SAA ülkeleri, DYY çekmek için stratejilere özel bir vurgu yapmışlardır. DYY lehine olan bu ilgi, her şeyden önce DYY'ın (Rostow, 1999) beri ortaya çıkan bir kavram olması ve çeşitli pozitif yan etkiler sunmasından kaynaklanmaktadır. DYY'ın faydaları arasında verimlilik kazanımları, teknoloji transferleri, yeni süreçlerin tanıtılması, yönetsel beceriler, iç pazarda bilgi birikimi, iş yaratma, çalışanların eğitimi, uluslararası üretim ağlarının geliştirilmesi ve uluslararası pazarlara erişim bulunmaktadır (Ngouhouo, 2008).

2014 yılında, Afrika'daki DYY girişleri 54 milyar ABD dolarına ulaşarak, Afrika'yı DYY çekiciliği açısından gelişmekte olan ekonomiler arasında üçüncü sıraya taşımıştır. Ancak bu sıralamaya rağmen, Afrika günümüzde DYY'ların sıcak nokta durumundadır. Çünkü hala hızla büyüyen bir destinasyon özelliğini korumaktadır (UNCTAD, 2015). 2002 ile 2014 yılları arasında DYY girişlerindeki büyüme oranı %267'dir. 2014 yılında Afrika, sadece bir DYY destinasyonu olmakla kalmayıp aynı zamanda 13 milyar ABD doları olarak değerlendirilen çıkışlarıyla bir tedarikçi haline gelmiştir (Ongo, 2016).

Afrika'da DYY'lar hızlı ve dalgalı bir ilerleme süreci yaşamıştır. 2002 ile 2014 yılları arasında DYY girişlerindeki büyüme oranı %267'dir. UNCTAD (2015). 1996 yılında 6,03 milyar ABD doları olarak tahmin edilen DYY'lar, 2008 yılında 57,72 milyar ABD doları ile rekor bir seviyeye ulaşmıştır. 2010 yılında 43,57 milyar ABD doları seviyesine sert bir düşüş kaydetmiş, ardından 2011'de artarak 47,78 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Kıtadaki büyüme dinamiklerini takip ederek, 2014 yılında gelen DYY'lar 58,29 milyar ABD doları olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişmeler, ekonomik canlanma, doğal kaynakların kullanım politikaları ve kurumsal çerçeve gibi faktörlere bağlıdır. Afrika'daki DYY girişlerinin standart sapması 2007 ile 2015 yılları arasında 6,98'dir

(Ongo & Song, 2018). Aşağıdaki Şekil 3.5, 1970-2020 yılların arasında Afrika'ya giren DYY evrimi milyon ABD Doları sonuçlar gösterilmektedir.

Şekil 3.5. 1970-2020 yılların arasında Afrika'ya giren DYY evrimi (Milyon ABD Doları)

Kaynak: UNCTADweb sitesi; yazar tarafından kullanılarak oluşturulan grafik

Yukarıdaki şekilde Afrika'daki DYY akışını dört döneme ayırabiliriz. 1970-1990 yılların arasında, SAA ülkeleri tarafından çekilen DYY akışlarının evrimi açısından iki dönem ortaya çıktığı görülmektedir. İlk dönem, DYY seviyesinin nispeten sabit kaldığı ve genel olarak 1 milyar ABD dolarının altında kaldığı dönemdir. Sömürge döneminin sona erdiği dönemi göstermektedir. Bu dönem eski sömürgeci ülkelerin yatırımlarını çekmesi nedeniyle DYY'ların Afrika kıtasından çıktığı ve aynı zamanda çok yüksek bir dış borç yapısının olduğu dönemdir.

İkinci dönem ise 1990-2005'den sonraki dönemdir. Bu dönemden DYY akımları artan bir eğilim göstermiştir. Bu artış nedenleri arasında YUP'ın uygulanması gelmektedir. 1990'larda DYY akışlarında bir dereceye kadar, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi programının kademeli de olsa uygulanmasına atfedilebilecek hafif bir artış olmuştur. Birkaç ülkede demokratikleşme ile birlikte SAA'da DYY akışının katlanarak büyüdüğü 2005 yılı zirve nokta olarak görülmektedir.

2005-2018 yılları arası son dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde küçük değişikliklerle açıklanabilecek bir dalgalanmalar görülmektedir. 2006-2009 yılları

arasında SAA bölgesinde DYY' ların 12.999 milyar ABD dolarından 38.724 milyar ABD dolarına yükseldiği ve %66'lık bir artış olduğu görülmektedir. 2015 yılında 45.745 milyar ABD doları ile çok yüksek bir zirveyi gözlemliyoruz.

Kuzey Afrika'da DYY' lara bakıldığında 1990 yılında 1,689 milyar ABD doları iken, 2007 yılında ise 27,767 milyar ABD doları giriş ile %93,91'lik bir artış gözlemlenmektedir. Bu çok dikkat çekici artışa rağmen, 2007-2011 yılları arasında alt bölgede DYY 27.767 milyar ABD dolarından 7.548 milyar ABD dolarına gerilemiştir ve bu da bize %267'lik bir azalma oranı vermektedir. Bu azalma iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, 2007 yılında ABD' de başlayan 2008 mali krizi, ikincisi ise Libya iç savaşı ya da Libya devrimi ile açıklanabilir. Libya iç savaşı, 15 Şubat ile 23 Ekim 2011 tarihleri arasında Libya'da gerçekleşen, toplumsal ve siyasi taleplerin eşlik ettiği popüler bir protesto hareketinin sonucu olarak ortaya çıkan silahlı bir çatışmadır. Aynı zamanda, Tunus ve Mısır devrimleri gibi daha fazla özgürlük ve demokrasi, insan haklarına saygı, servetin daha eşit dağılımı ve devlet kurumlarındaki yolsuzluğa son verilmesini talep eden protesto hareketleri ile başlamıştır.

Ancak (Ongo & Song, 2018)' un çalışmalarına göre DYY girişleri bir alt bölgeden diğerine farklılık göstermektedir. 1996-2014 yılları arasında ortalama olarak 10,26 milyar ABD Doları ile Kuzey Afrika en cazip olan bölgedir. Bu iyileşme politik istikrar, gerçekleştirilen çeşitlendirme çabaları, entegre bir endüstri tabanı ve ekonomik faaliyetin canlanması tarafından açıklanmaktadır.

3.5.2. SAA Bölgelerinde DYY Evrimi

Batı Afrika, DYY' lar için cazibe merkezi olarak bölgeyi domine etmektedir. Fildişi Sahili'nde barışın yeniden sağlanması, Sierra Leone'da maden işletmeciliği ve Nijerya'da petrol üretimi bu toparlanmayı açıklayabilir. Afrika' nın orta bölgesi, birçok doğal kaynağın işletilmesine rağmen DYY' larda hala son sıradadır. 2012 ve 2013 yılları arasında on beş Afrika ülkesi toplam DYY' ın %80' den fazlasını çekmiştir. Bu ülkeleri şöyle ifade edebiliriz; Angola, Kongo, DKC, Etiyopya, Gana, Kenya, Madagaskar, Mozambik, Nijerya, Ruanda, Güney Afrika, Sudan, Tanzanya, Uganda ve Zambiya. Batı Afrika ortalama 7,76 milyar ABD doları ile SAA bölgesinde DYY akımlarını çekme açısından birinci alt bölge olarak yer almıştır. Doğu Afrika ortalama 5,38 milyar

ABD doları ile DYY akımlarını çekme açısından ikinci sıradadır. Bu durum ekonomik faaliyetin dinamizmi, barışın pekiştirilmesi ve Tanzanya’da politik istikrarın devam etmesinden kaynaklanmaktadır (Ongo & Song, 2018).

3.5.3. SAA’nın Doğal Kaynaklarının DYY Evrimi

SAA bölgesinde DK’ların kullanımı ve bu kaynakların DYY üzerindeki etkisi, büyük ekonomik öneme sahip bir konudur. Bölge mineraller, petrol, gaz ve diğer ham maddeler gibi zengin kaynaklara sahiptir. Bu kaynakların kullanım stratejileri zaman içinde evrim geçirmiş, özellikle maden, petrol ve gaz sektörlerine özel bir ilgi gösterilmiştir. Bu kaynaklar, geleneksel olarak küresel talep ve rekabetçi fiyatlar nedeniyle önemli DYY akışlarını çekmiştir. Ancak bu yatırımların sürdürülebilir kalkınma, çevre ve yerel topluluklar üzerindeki etkisi giderek artan endişelere neden olmaktadır. Doğal kaynakların daha sorumlu bir şekilde kullanımını teşvik etmeye yönelik girişimler ortaya çıkmakta ve yerel hükümetler, yabancı sermaye ihtiyacını çevre koruma ve sosyal refahı koruma ihtiyacıyla dengeleme çabasındadır. Bu dinamikleri anlamak, SAA’nın bölgesinde doğal kaynakların kullanımındaki DYY’ların geleceğini değerlendirmek açısından esastır (Dembélé, 2015).

3.5.4. 2001 ile 2011 Yılları Arasında OECD Ülkelerinin Afrika’ya DYY’ları

Aşağıdaki Tablo 3.16, Arasında OECD ülkelerinden Afrika’ya DYY’ları sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3.16. 2001 ile 2011 yılları arasında OECD ülkelerinin Afrika’ya DYY’ları (milyar dolar)

Ana Kaynaklar		Ana Hedefler	
Ülke	DYY ABD Doları	Ülke	DYY ABD Doları
Fransa	4.9	Nijerya	5.3
Birleşik Krallık	4.1	Güney Afrika	4.4
Hollanda	2.7	Angola	2.2
Amerika Birleşik Devletleri	1.8	Liberya	2
Almanya	1.3	Gana	0.62

Kaynak: (Ongo, 2016) ve (Banque Mondiale, 2014)

Tablo 3.16’da ana kaynak ülkeler ve ana hedef ülkeler arasındaki DYY akışları üzerinde önemli bilgiler vermektedir. Tabloya baktığımızda Fransa sağladığı 4,9 milyar dolarlık DYY ile en yüksek yatırım sağlayan ülkedir. Dolayısıyla Fransa bölgede önemli bir

yatırımcı olarak dikkat çekmektedir. Birleşik Krallık ve Hollanda sırasıyla 4,1 milyar ve 2,7 milyar dolarlık önemli miktarlar ile Fransa' yı takip etmektedir. Tablonun geneli, Avrupa ülkelerinin bölgedeki DYY' lara güçlü bir şekilde dahil olduğunu göstermektedir.

Hedef ülkeler açısından Nijerya 5,3 milyar dolarlık toplam DYY ile en fazla yatırım çeken ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Güney Afrika ve Angola sırasıyla 4,4 milyar ve 2,2 milyar dolarlık önemli bir miktarda DYY çekmektedir. Bu ise, bu ekonomilere yapılan yatırımlarda önemli bir yoğunlaşma olduğunu ve cazip fırsatlar veya iş yapma koşulları olduğunu göstermektedir.

Genel olarak, Tablo 3.16'deki, bu ülkeler arasındaki DYY akışlarının karmaşık dinamiklerini vurgulayarak, bölgedeki belirli ekonomik ilişkileri, yatırım tercihlerini ve algılanan fırsatları ortaya koymaktadır.

3.5.5. Gelişmekte Olan Ülkelerin, Afrika' daki DYY' ları

Gelişmekte olan ülkelerin Afrika'daki DYY' ları kıtanın ekonomik gelişiminde önemli bir konuma sahiptir. Genellikle ekonomik büyümenin itici güçleri olarak kabul edilen bu ülkeler, son on yılda Afrika'ya yönelik yatırım faaliyetlerini artırmışlardır. Çin, Hindistan, Brezilya ve Malezya gibi gelişmekte olan ülkelere gelen DYY' lar sürekli bir büyüme göstermiştir. Bu ise bu ülkelerin Afrika'daki ekonomik fırsatlarla ilgili artan ilgilerini göstermektedir. Bu eğilimde doğal kaynakların etkisi fazla olsada, aynı zamanda çeşitli yatırım sektörlerine yönelik bir çeşitlenmeyi de içermektedir. Ayrıca hizmetler sektörü, tarım endüstrisi ve imalat gibi sektörlerinde yapılan yatırımlardan pay aldığı görülmektedir (Banque Mondiale, 2014).

Özellikle Çin, Afrika' da DYY' ların önemli bir aktörü olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli sektörlerde yapılan yatırımlar ve ekonomik işbirliği girişimleri ile dikkat çekmiştir. Ancak bu varlık ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri konusunda tartışmalara neden olmaktadır. Özetle, gelişmekte olan ülkelerin Afrika' daki DYY' ları kıtanın ekonomisini şekillendiren dinamik bir olgudur ve sürdürülebilirlik, ekonomik çeşitlenme ve uluslararası ortaklıklarla ilgili temel soruları gündeme getirmektedir (Banque Mondiale, 2014; Nkoa & Song, 2018).

Aşağıdaki Tablo 3.17, gelişmekte olan ülkelerin Afrika’daki DYY sonuçlar gösterilmektedir

Tablo 3.17. Gelişmekte olan ülkelerin Afrika’daki DYY

Ana Kaynaklar (DYY milyarca ABD Doları)	Ana hedefler (DYY milyarca ABD Doları)
Çin (2014 yılında 9,5 milyar ABD doları)	Güney Afrika, Nijerya, Angola, Kenya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC)
Hindistan (2013 yılında 8 milyar ABD doları)	Mauritius, Etiyopya, Sudan, Az Gelişmiş Ülkeler
Brezilya (2013 yılında 5,5 milyar ABD doları)	Angola, Mozambik, Gana, Güney Afrika, Zambiya
Malezya (2006 ile 2012 yılları arasında toplamda 17 milyar ABD doları)	Angola, Madagaskar, Güney Afrika, Zambiya, Nijerya, Rwanda
Güney Afrika (2014 yılında 4,5 milyar ABD doları)	Mauritius, Mozambik, Nijerya, Zimbabve, Gana, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC), Tanzanya, Zambiya

Kaynak(Banque Mondiale, 2014; Ongo, 2016)

Bölgeülkeleri arasındaki DYY’ların ana kaynaklarını ve hedeflerini karşılaştırmak, çeşitli eğilimleri ortaya koymaktadır. DYY’ın ana kaynaklarından biri olarak Çin, 2014 yılında yapılan 9,5 milyar dolar yatırım ile öne çıkmaktadır. Çin, özellikle Güney Afrika, Nijerya, Angola, Kenya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) gibi ülkeleri hedeflemektedir. 2013 yılında 8 milyar dolarlık yatırım yapan Hindistan ise öncelikle Mauritius, Etiyopya, Sudan ve az gelişmiş ülkeler gibi destinasyonları tercih etmektedir.

Ana hedefler açısından, DYY’ın en büyük destinasyonlarında yatırım alan ülkelerde çeşitlilik gözlemlenmektedir. 2013 yılında toplamda 5,5 milyar dolarlık yatırım yapan Brezilya, Angola, Mozambik, Gana, Güney Afrika ve Zambiya gibi ülkeleri hedeflemektedir. 2006 ile 2012 yılları arasında toplamda 17 milyar dolarlık yatırım yapan Malezya ise Angola, Madagaskar, Güney Afrika, Zambiya ve Nijerya gibi destinasyonlara yönelmektedir. Son olarak, 2014 yılında 4,5 milyar dolarlık yatırım yapan Güney Afrika, özellikle Mauritius, Mozambik, Nijerya, Zimbabve, Gana, DKC, Tanzanya ve Zambiya ile ortaklıkları desteklemektedir.

3.5.6. Afrika İçi DYY Gelişimi

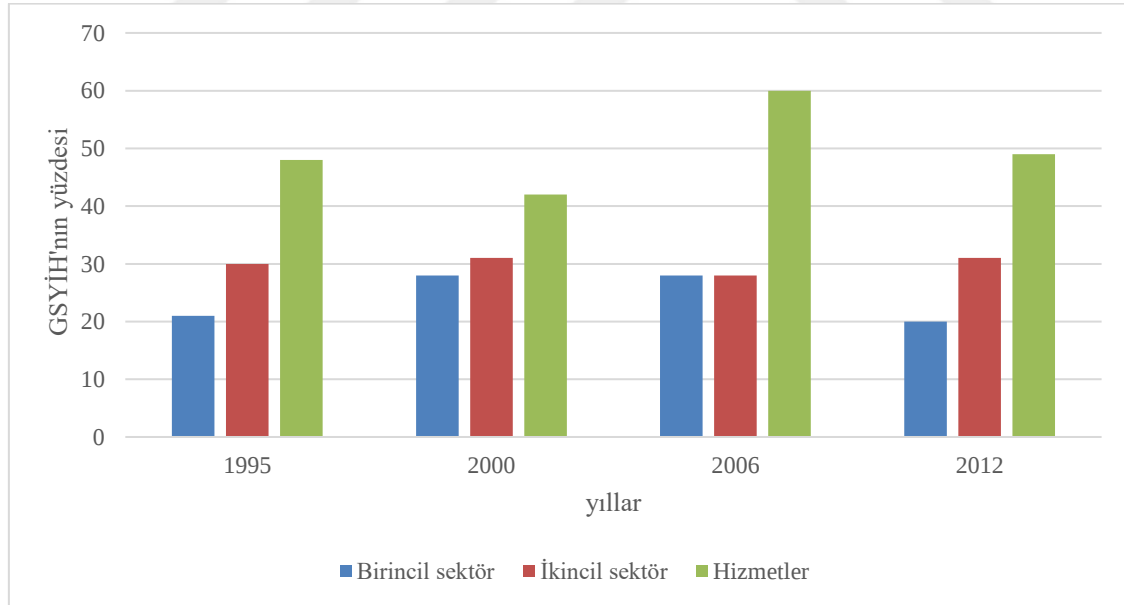
Afrika, giderek daha fazla DYY çekmektedir. 2008 krizinden bu yana gelişmiş ülkelere gelen DYY’lar %20 azalmasına rağmen, Afrika aynı dönemde gelişmekte olan ülkelere daha fazla DYY çekmiştir. Aynı dönemde Afrika içi yatırımlar da önemli

ölçüde artmıştır (%33). Bu artış, Güney Afrika, Kenya ve Nijerya’da faaliyet gösteren ÇUŞ’ler teşviki ile gerçekleşmektedir. Birçok küçük Afrika ülkesi için, özellikle sahile kıyısı olmayan veya petrol ihraç etmeyen ülkeler için bölge içi DYY’ lar yabancı sermaye için önemli bir kaynaktır (UNCTAD, 2015a). Doğu Afrika ve Güney Afrika DYY’ dan daha fazla faydalanmıştır. Bu artışın başlıca nedenleri altyapıya yönelik uluslararası yatırımlar, üretim faktörlerinin bolluğu ve gıda, bilgi teknolojisi, turizm, finans ve perakende ticaret sektörlerini canlandıran orta sınıfın ortaya çıkışıdır(Mama, 2017).

3.5.7. Afrika’da 1995 -2012 Yılları Arasındaki DYY’ların Sektörler Ayrıştırılması

Başta madenler ve petrol olmak üzere fiyatların iyi performansı nedeniyle birincil sektör olarak cazibesini korumaktadır. Ancak günümüzde, hizmetler (çoğunlukla hava taşımacılığı ve finansal hizmetler) ile imalat endüstrisi, Afrika’ da DYY’ ların çekiciliğini domine etmektedir (Şekil 3.6). Ayrıca tarım endüstrisi, ahşap ve plastik endüstrisi, kimya ve elektronik, yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Aşağıdaki Şekil 3.6 DYY’ ların sektörler Ayrıştırılması ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Şekil 3.6. Afrika’da 1995 İle 2012 yılları arasındaki DYY’ların ayrıştırılması

Kaynak:(Ongo,2016)

Yukarıdaki Şekil 3.6, 1995, 2000, 2006 ve 2012 yılları için DYY sektörel dağılımını üç sektörle ayırarak sunmaktadır:

1995 yılında, hizmet sektörünün DYY'nın yaklaşık %40'ını oluşturduğu, ardından ikincil sektör ve en az paya sahip olan birincil sektörün geldiği görülmektedir. 2000 yılında, üç sektörün yüzdeleri birbirine yaklaşmış, ikincil sektörde hafif bir artış ve hizmet sektöründe hafif bir düşüş yaşanmıştır. 2006 yılına gelindiğinde, hizmetler sektöründe önemli bir artış görülmüş ve bu sektör DYY'nın yaklaşık %50'sine ulaşmıştır, diğer sektörler ise durağan kalmıştır. 2012 yılında, hizmet sektörü baskın olmaya devam ederken, ikincil sektör yeniden bir yükseliş göstermiş ve birincil sektörü geçmiş, ancak yine de hizmetlerin gerisinde kalmıştır. Birincil sektör bu yıllar boyunca fazla dalgalanma göstermemiştir. Genel olarak grafik, DYY'nın bileşiminde hizmet sektörünün artan bir hâkimiyet eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu gelişme muhtemelen ekonominin zamanla hizmetleşmesini yansıtmaktadır. İkincil sektör varlığını korumakta, ancak hizmetlere kıyasla kayda değer bir büyüme göstermemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİ BULGULARI VE TARTIŞMA

Çalışmamızın amacı, 1984-2019 dönemleri arasında SAA ülkeleri için DYY'ların ekonomik ve politik belirleyicilerini Panel ARDL yöntemiyle kapsamlı bir şekilde incelemektir. DYY belirleyicileri üzerine yapılan önceki araştırmalar, panel veri analizini kullanarak lineer regresyonları tercih etmişlerdir.

4.1. Panel Veri Analizi

Panel veri analizi, ekonomi araştırmacıları tarafından çok değerli bulunan bir uzunlamasına veri türüdür. Bu yöntem zaman boyutunda ve kesitler arasındaki değişimleri araştırmaya izin vermektedir. Panel veride kesitler, belirli bir dönemde şirketlerin veya ülkelerin tekrarlanan gözlemlerinden oluşur. Panel veri analizi ekonometrik bir yöntem olarak, veriler arasındaki ekonomik ilişkilerin kesin ve sağlam tahminlerini elde etmek için kullanılır (Wooldridge, 2010). Panel verilerinin özellikleri iki boyutlu bir yapıya sahiptir: kesitsel boyut (i) ve zaman boyutu (t). Her gözlem, i kesitini ve t zaman periyodunu içeren bir çift (i,t) tarafından tanımlanır (Hsiao, 2003).

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \varepsilon_{it} (\varepsilon_{it} \sim iid) \quad (4.1)$$

Burada Y_{it} , bağımlı değişkenin i'nin kesiti için t dönemi değerini ifade eder. X_{it} , açıklayıcı değişkenlerin bir vektörüdür, β tahmin edilmesi gereken katsayılar vektörüdür, α sabit etkiyi ifade ederken, u_{it} rastgele hata terimidir. Panel verileri, kesitsel verilere ve zaman serilerine göre birkaç avantaj sunar. İlk olarak, gözlemlenen olmayan bireysel etkilerin kontrol etmelerine izin verirler, yani her bir bireye özgü sabit zaman boyunca değişmeyen özellikleri kontrol edebilirler ve bağımlı değişkeni etkileyebilirler (Wooldridge, 2018).

İkinci olarak, panel verileri örneklemin büyüklüğünü artırarak hipotez testlerinin istatistiksel gücünü artırmalarına olanak tanır(Cameron & Trivedi2005). Son olarak, panel verileri zaman içindeki bireysel dinamikleri ve nedensellik etkilerini analiz etmek için kullanılabilir (Baltagi, 2008 s.5).

Hsiao (2003), tarafından vurgulandığı gibi, kesit veya zaman serisi verilerine kıyasla panel verilerinin kullanımına öncelik vermek çeşitli avantajlar sunmaktadır:

- Zaman serileri ve kesitsel gözlemleri birleştirerek, panel verileri daha fazla bilgi, daha fazla değişkenlik, değişkenler arasında daha az çoklu doğrusallık, daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla performans sağlar.
- Panel verileri, zaman serilerinde veya kesitsel verilerde kolayca gözlemlenemeyen etkileri daha kolay bir şekilde tespit edip ölçebilir.
- Bu veriler, parametrelerin daha kesin tahminlerine olanak tanır. Çoğu zaman, incelenen bireylerin davranışlarının karmaşıklığı daha iyi açıklanır. Zaman serilerinin durağan olmamasından kaynaklanan sorunlar ve tahmin hataları sınırlanmıştır.
- Panel verilerinin kullanımı, öncelikle değişkenlerin davranışlarının dinamikleriyle aynı anda ve olası heterojenlikleriyle birlikte hesaplanmasına olanak tanır. Ardından, kesit ve seri tahminleri yaparak modelin spesifikasyonunu geliştirmeyi mümkün kılar.

Panel verilerinin tahmininde birçok yöntem bulunmaktadır. Seçim, parametreler ve tahminler üzerine yapılan varsayımlara bağlıdır. Panel verileri örnekleme ele alındığında, ilk dikkate alınması gereken şey, veri oluşturma sürecinin homojen veya heterojen olup olmadığını kontrol etmektir. Ekonomi açısından, spesifikasyon testleri, incelenen modelin kendi içinde bireysel boyutta katsayıların eşitliğini test etmek anlamına gelir. Ekonomik açıdan, spesifikasyon testleri, teorik modelin tüm ülkeler için tamamen aynı olduğunu varsayıp varsayamayacağımızı veya aksine her ülkenin kendi özgüllüklerine sahip olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Üç tahmin yöntemi ön plana çıkmaktadır: Sıradan en küçük karelerle tahmini; sabit etkilerle tahmini veya rastgele etkilerle tahminidir(Bouri, 2015).

❖ En küçük kareler tahmini (Ordinary Least Squares (OLS))

OLS yöntemi, verilerin özel doğasını veya hata terimlerinin doğasını dikkate almadan OLS'yi uygulaması nedeniyle "naif yöntem" olarak adlandırılır. Bu yaklaşım, örneğin, örneklemin ülkeleri homojen bir gruba aitse uygun görülebilir. Panel veri ekonometri yöntemleri, örneğimizdeki her bir ülkeye özgü bireysel etkileri, yani zaman içinde değişmeyen ancak bireyden bireye farklılık gösteren etkileri analiz etmeye olanak tanır. Bu özellikle aşağıdaki panel veri yapısı için geçerlidir (Bouri, 2015):

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + u_i + \varepsilon_{it} (\varepsilon_{it} \sim idd) (4.2)$$

Bireysel etkiler, u_i terimi tarafından temsil edilir ve bu terim, örnekteki her bireye özgü özellikleri yakalar. Bu bireysel etkiler, regresyondaki her birey için ayrı bir intercept ile grafiksel olarak sunulur. Bireysel etkilerin varlığını değerlendirmek için şu hipotez test edilir: $H_0 = 0$, bireysel etkilerin yokluğunu gösterir. Eğer nihai hipotez kabul edilirse, tüm bireyler için yalnızca ortak bir sabit terim olduğunu gösterir. Bu senaryoda, olağan OLS modeline başvurulur. Ancak, eğer nihai hipotez reddedilirse, bu, modelimizde bireysel etkilerin dikkate alınması gerekliliğini işaret eder. Ekonomik bir bakış açısından, bu test, modelimizin örnekteki tüm ülkeler için benzer olduğunu makul bir şekilde varsayıp varsayamayacağımızı veya her ülkenin kendine özgü özelliklere sahip olup olmadığını belirlemeyi amaçlar. Diğer bir deyişle, verilerimizin oluşturulma sürecinin homojen (tüm bireyler için aynı) olarak kabul edilip edilemeyeceğini belirlememizi kolaylaştırır.

Panel veri analizi için ekonometrik yöntemler: Sabit etkili modeller, Rastgele (rassal veya tesadüfî) etkiler modeli ve dinamik modeller en popüler tahminci yöntemleri arasındadır.

❖ Sabit etkiler modeli

Sabit etkili modeller: her bir birey için özel bir intercept tahmini yaparak gözlemlenemeyen bireysel etkileri kontrol etmeyi sağlar (Wooldridge, 2010, s. 267). Bu yöntem, verilerin intra-bireysel dönüşümünü yaparak sabit bireysel etkileri ortadan kaldırmayı, ardından dönüştürülmüş veriler üzerinde açıklayıcı değişkenlerin katsayılarını tahmin etmeyi içerir (Hsiao, 2003, s. 64).

Hsiao'nun 2003 tarihli çalışması tarafından vurgulandığı gibi, kesit veya zaman serisi verilerine kıyasla panel verilerinin kullanımına öncelik vermek çeşitli avantajlar sunmaktadır.

Sabit etkili modeller, bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkilerin tüm bireyler için aynı olduğunu varsayar. Eğer N birey, T_i zaman periyodu ve K açıklayıcı değişken düşünülüyorsa, model aşağıdaki şekilde yazılır:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_K X_{Kit} + \epsilon_{it} + \varepsilon_{it} \quad 4.3$$

burada:

Y_{it} , i kesiti için t zaman periyodundaki bağımlı değişkeni temsil eder, α_i , i bireyi için sabit etkiyi temsil eder,

$X_1, X_2, \dots, X_{Kit}$, i kesiti için t zaman periyodundaki açıklayıcı değişkenleri temsil eder,

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_K$, açıklayıcı değişkenlere ilişkin katsayıları temsil eder,

ϵ_{it} , i kesiti için t zaman periyodundaki hata terimini temsil eder.

Sabit etki α_i , her kesite özgü özellikleri yakalar ve kesit için gözlemlenen tüm zaman periyotları boyunca sabittir. Diğer bir deyişle, zaman içinde değişmeyen kesitsel özelliği temsil eder. Bu model, açıklayıcı değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkideki kesitsel farklılıkları hesaba katmamıza olanak tanır.

- ❖ Tesadüfî etkiler modeli, her bir bireye ayrı bir kesit sayısının tanımlanması anlamında sabit etkiler modelinin aynısıdır, ancak bu yaklaşım sabit terimleri (kesit katsayılarını) içeren bir torbadan çekilmiş gibi algılayarak rassal olarak nitelendirilebileceklerini ve hata teriminin bir kısmı olarak ele alınabileceğini varsaymaktadır. Bunun sonucu olarak, bütüne ait bir kesit katsayısı, katsayıları ile ilgilendiğimiz bir küme bağımsız değişken ve birleşik bir hata teriminden oluşan bir belirleme elde edilir. Bu bileşik hata iki kısımdan oluşmaktadır. Bir kısmı belirli bir birey ve belirli bir zaman aralığı için bu birime ait kesit sayısının bütüne ait kesit katsayısından ne kadar farklı olduğunu gösterir. Diğer kısım ise bireyin ilgili zaman aralığında tesadüfî sapmalarını gösteren ve bilinen tesadüfî

hatadır (Baltagi, 2008, s. 12). Genelleştirilmiş yöntemler kullanarak, hata terimi varyans yapılarını dikkate alarak açıklayıcı değişkenlerin katsayılarını tahmin etmeleri mümkündür (Cameron & Trivedi, 2005).

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_K X_{Kit} + U_i + \varepsilon_{it} \quad 4.4$$

Burada, Y_{it} i kesitinin t dönemine ilişkin bağımlı değişkeni göstermedir ve, α tüm bireyler için ortak olan bir sabittir, X_{it} açıklayıcı değişkenlerin bir vektörüdür, β tahmin edilecek katsayıların bir vektörüdür, u_i gözlemlenemeyen bireysel etkidir ve ε_{it} hata terimidir (Hsiao, 2003, s.47).

Standart panel modelleri, örneğin OLS gruplu sistemler, sabit etkiler ve rastgele etkiler modelleri önemli eksikliklere sahiptir. Örneğin, gruplu OLS sistemi, tüm kesitlere ortak bir intercept ve eğim katsayısı koyması nedeniyle oldukça kısıtlayıcı bir modeldir ve böylece bireysel heterojeniteyi göz ardı eder. Diğer taraftan, sabit etkiler modeli, tahmincinin ortak eğimlere ve varyansa sahip olduğunu, ancak her ülkenin özgü intercept'lerine sahip olduğunu varsayar. Özellikle iki yönlü sabit etkiler modellerinde dummy değişkenlerin tanıtılması, hem kesitsel hem de zaman içinde etkileri gözlemlemeyi sağlar. Ancak, bu tahminci, serbestlik derecelerinin kaybı nedeniyle problemlerle karşılaşır (Baltagi, 2008). Ayrıca, sabit etkiler modeli tarafından üretilen parametre tahminleri, bazı redresörlerin endojen ve hata terimleri ile korelasyonlu olduğunda sapmalıdır (Campos & Kinoshita, 2008).

Sabit etkiler modelinin aksine, rastgele etkiler modeli, ortak intercept'leri varsayarak serbestlik derecesi açısından daha az sorunlu olabilir. Ancak, rastgele etkiler modeli, modelin zaman içinde değişmez olduğunu düşünür. Gerçekte, bu varsayım genellikle geçersizdir. Ayrıca, (Loayza vd., 2004)'e göre, statik panel tahminçileri, veri setinin panel boyutunu kısa ve uzun vadeli ilişkileri ayırt etme avantajını kullanmaz. Holly & Raissi (2009), klasik panel veri modellerinin gecikmiş bağımlı değişkenin katsayıları açısından homojen olduğunu varsayar. Bu, gerçekte dinamiklerin kesit birimleri arasında heterojen olduğu durumda ciddi önyargılara yol açabilir.

Roodman (2006), verilerin döneme (T) göre çok sayıda ülke (N) içerdiği durumlarda, Arellano & Bond (1991) tarafından önerilen fark GMM tahminçisi ile (Arellano & Bover,

1995) ve(Blundell & Bond, 1998) tarafından geliştirilen sistem GMM tahmincisinin iyi çalıştığını belirtir. Bu iki tahminci genellikle mikro-panel veri setlerini analiz etmek için kullanılır. Dinamik modeller, gecikmiş bağımlı değişkenleri açıklayıcı değişkenler olarak içeren sabit etkili veya rastgele etkili modellerdir. Bu modeller, exojen şoklara karşı kesitlerin zamanla devam eden etkilerini ve dinamik ayarlamalarını analiz etmeye olanak sağlar (Baltagi, 2008, s. 111):

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + \gamma Y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.5)$$

Burada Y_{it} bağımlı değişkeni, t zamanı, i kesiti temsil eder, $Y_{i(t-1)}$ bağımlı değişkenin gecikmiş değeridir, X_{it} açıklayıcı değişkenlerin bir vektörüdür, β katsayıların bir vektörüdür, α_i bireysel i için gözlenmeyen sabit etkidir, ε_{it} ise, hata terimidir.

Roodman (2006), küçük N ve büyük T durumunda, GMM tahmincilerinin iki nedenden dolayı hatalı sonuçlar üretebileceğini savunmaktadır. İlk olarak, küçük bir N , güvenilir otokorelasyon sorunlarına yol açabilir. İkinci ise, veri süresi arttıkça araç sayısı da artar. Bu durum, aşırı tanımlama kısıtlamasının Sargan testinin geçerliliğini etkiler ve enstrümanların dışsallığına ilişkin sıfır hipotezinin reddedilmesine neden olur. Bu nedenle, GMM ile elde edilen sonuçların güvenilirliği ve tutarlılığı konusunda şüpheler vardır. Bir diğer önemli nokta, GMM'nin yalnızca kısa vadeli dinamikleri yakaladığı ve değişkenlerin durağanlığının genellikle göz ardı edildiğidir, çünkü bu modeller genellikle kısa zaman serileriyle sınırlıdır. Bu nedenle, tahmin edilen panel modellerinin uzun vadeli dengeye dayalı yapısal bir ilişki mi yoksa yanıltıcı bir ilişki mi temsil ettiği net değildir (Christopoulos, 2004). Daha da önemlisi GMM tahmininde, gecikmeli bağımlı değişkenlerin eğim katsayılarına homojenlik varsayımlarının uygulanmasının ciddi yanlışlıklara yol açabileceğini savunmaktadır (Kiviet, 1995). Bu tahmin yöntemleri, eğim katsayıları gerçekten aynı olmadıkça, tutarsız ve yanıltıcı uzun vadeli katsayılar üretme olasılığı taşır (Pesaran & Smith, 1995);(Pesaran, 1997)ve (Pesaran vd., 1999).

Pesaran vd., 1999)'ne göre göre, heterojen panelde dinamik regresyon, hata düzeltme modeline, otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL (p, q)) tekniği kullanılarak dahil edilebilir. Bu yaklaşım, panel verilerindeki bireysel heterojenlikleri dikkate alırken, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem dinamikleri yakalamayı sağlar. (Loayza vd., 2004)'ya göre, ARDL modeli, karmaşık ekonomik ilişkileri analiz etmek için özellikle

etkilidir ve bağımlı değişken üzerindeki bağımsız değişkenlerin kısa ve uzun vadeli etkilerini aynı anda tahmin etmeye ve hata terimi aracılığıyla geçmiş dengesizlikleri düzeltmeye olanak tanır.

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{p=0}^P \beta_{ip} Y_{it-p} + \sum_{q=0}^Q \gamma_{iq} X_{it-q} + \varepsilon_{it} \quad (4.6)$$

Burada Y_{it} bağımlı değişken, X_{it} bağımsız değişkenler vektörü ve P ve Q , sırasıyla Y_{it} ve X_{it} için gecikme dereceleri.

$$\Delta Y_{it} = \theta_i(Y_{it-1} + \gamma_i X_{it}) + \sum_{j=1}^{P-1} \alpha_{ij} \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=1}^{Q-1} \beta_{ij} \Delta X_{it-j} + C_i + \varepsilon_{it} \quad (4.7)$$

Bu denklem, üç farklı tahmin edici yöntem kullanılarak tahmin edilebilir. (Pesaran & Smith, 1995)'i Ortalama Grup (MG) modeli, Pesaran vd., (1999) tarafından geliştirilen Gömülü Ortalama Grup (PMG) tahmin edicisi ve Dinamik Sabit Etkiler (DFE) tahmin edicisi. Bu üç tahmin edici, uzun dönem dengesini ve dinamik ayarlama süreçlerinin heterojenliğini dikkate alır ve maksimum olabilirlik yöntemiyle hesaplanır (Demetriades & Law, 2004). ARDL modeli uzun vadeli bir ilişkideki parametrelerin tutarlı ve etkili tahminlerini elde etmektedir. (Johansen, 1995) ve (Phillips & Hansen, 1990), çalışmalarına göre, uzun dönem ilişkiler yalnızca aynı entegrasyon $I(1)$ derecesine sahip değişkenlerin eşbütünleşmesi bağlamında kullanılmaktadır. Pesaran ve Shin (1999), panel ARDL modelinin farklı bütünleşme derecelerine sahip değişkenlerle $I(0)$ veya $I(1)$ -kullanılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, büyük kesitsel ve zamansal boyutlara sahip verilerden hem kısa hem de uzun vadeli etkileri aynı anda tahmin etmeye olanak tanır. ARDL modeli, özellikle PMG ve MG tahmin edicileri, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmelerini dahil ederek olası içsellik durumunda bile tutarlı katsayılar sunar (Pesaran vd., 1999).

4.2. Panel ARDL Modeli

Dinamik heterojen panel veri tahmininde kullanılan iki önemli teknik bulunmaktadır: MG tahmincisi havuzlanmış ortalama grup tahmincisi (PMG) ve ortalama grup tahmincisi (MG). Bunlardan MG tahmincisi katsayıların ortalama değerlerine ve katsayıların birleştirilmesine dayalıdır (Pesaran & Smith, 1995) ve (Pesaran vd., 1999). Ama bu tahmincinin temel eksikliği belirli parametrelerin paneli oluşturan birimler arasında aynı olmasına ve tüm birimler için hata varyansı, sabit katsayılar ve kısa dönem parametreleri

elde edilmesine izin vermemesidir (Pesaran & Smith, 1995). MG tahmincisi, her ülke için ayrı denklemler tahmin edilerek tüm sabit ve eğim katsayılarının heterojen olmasına izin vermektedir. Tüm panel için elde edilen katsayılar, tek tek ülkeler için elde edilen ağırlıklandırılmamış ortalama katsayılardan elde dilmektedir. PMG tahmincisi ise uzun dönem katsayılarında homojenite kısıtı ile çalışırken, kısa dönem katsayılar ve hata varyanslarında heterojeniteye izin vermektedir. En uygun tahmincinin (MG ve PMG) seçimi için Hausman testi uygulanarak karar verilmektedir.

4.2.1. PMG'nin Temel Özellikleri

Ortalama Grup (PMG) modeli, heterojen panel verilerinin analizi için özellikle uygun hale getiren birkaç farklı özelliğe sahiptir. PMG'nin temel özelliği, kısa vadeli katsayıların, kesişim noktaları, uzun vadeli denge değerlerine uyum hızı ve hata varyansının ülke bazında heterojen olmasına izin vermesidir. Buna karşın, uzun dönem eğim katsayıları ülkeler arasında homojen olacak şekilde sınırlıdır. Bu özellik, değişkenler arasındaki uzun vadeli denge ilişkisinin ülkeler arasında benzer olduğunadayaıdır. Ancak, bu metodolojinin geçerliliği, tutarlılığı ve etkinliği çeşitli koşullara tabidir. İlk olarak, ilgili değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığı, hata düzeltme teriminin katsayısının negatif olmasını gerektirdiğini belirtmek gerekir (Sekali & Lakhoufi, 2022).

İkincisi, ARDL modelinin tutarlılığı için önemli bir varsayım, hata düzeltme modelinden elde edilen artıkların seri korelasyonlu olmaması ve bağımsız değişkenlerin dışsal olarak ele alınabilmesidir. Bu koşullar, bağımlı değişkenler (p) ve bağımsız değişkenler (q) için ARDL (p, q) gecikmelerini hata düzeltme biçiminde dahil ederek sağlanabilir. Heterojenliğin ele alınmasının hayati önem taşıdığını savunulmaktadır. Dolayısıyla, bu koşulların yerine getirilmemesi, PMG'de tutarsız bir tahmine yol açacaktır (Eberhardt & Teal, 2011).

4.2.2. Grup Ortalaması (GM) Tahmincisi

Pesaran & Smith (1995) tarafından geliştirilen ikinci teknik (MG), her ülke için ayrı regresyonlar tahmin etmeyi ve her ülke için tahmin edilen katsayıların ağırlıksız ortalamalarını hesaplamayı içerir. Bu yöntem, herhangi bir kısıtlama getirmez. Tüm katsayıların kısa ve uzun vadede değişmesine ve heterojen olmasına olanak tanır. Ancak,

bu yaklaşımın tutarlılığı ve geçerliliği için gerekli koşul, zaman serisi verilerinin yeterince büyük bir boyuta sahip olmasıdır. Uluslararası boyut da önemli olmalı ve yaklaşık 20 ila 30 ülkeyi içermelidir (Favara, 2003).

4.2.3. Dinamik Sabit Etkiler Modeli (DFE)

Son olarak DFE tahmincisi, PMG tahmincisine oldukça benzerdir ve uzun vadede tüm ülkelerde eğim katsayısı ve hata varyantlarında eşitlik kısıtlamaları getirir. Ancak, model her ülkeye özgü kesişim noktalarını içerir. DFE, hata terimiyle grup içi korelasyonu tahmin etmek için kümeleme seçeneğine sahiptir. Buna rağmen, küçük örneklem durumunda hata terimi ile gecikmeli bağımlı değişken arasındaki içsellik nedeniyle bu modelin eşzamanlı denklem yanlışlığına maruz kaldığını vurgulamaktadır (Blackburne & Frank, 2007).

4.3. Panel Verilerinde Durağanlık ve Eşbütünleşme

Ekonomik zaman serileri genellikle durağan olmayan eğilimlere sahiptir. Zaman serileri ekonometrisinde temel endişelerden biri, bir serinin birim köke sahip olup olmadığıdır, bu da serinin durağan olmadığını gösterir. Panel verilerinde, bu sorun daha karmaşık ve ilginç hale gelir çünkü birçok zaman serisini içerir. Bu bağlamda, panel verileri için birçok birim kökü testi geliştirilmiştir.

Zaman serilerinin durağanlığını kontrol etmek için kritik olan birim kök testleri uygulanmaktadır. Literatürde, iki tür birim kök testi sunulmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri, hata terimleri arasındaki bireysel bağımsızlığı varsayar, ikinci nesil birim kök testinde ise bu bağımsızlık hipotezinden vazgeçer. Bu yeni testler, bireyler arasındaki korelasyonları bozucu parametreler olarak değil, bunları kullanarak yeni test istatistikleri tanıtarak bireyler arası korelasyonlardan yararlanmaktadır (Bouri, 2015). Aşağıdaki Tablo 4.1'de birinci ve ikinci nesil birim kök testleri gösterilmektedir.

Tablo 4.1. Panel verilerinde birim kök testleri

Birinci nesil birim kök testleri: bireyler arasındaki bağımsızlık	
1- Birim kökün homojen otoregresif spesifikasyonu H_1	Levin et Lin (1992,1993)
	Lin, Levin etChu(2002)
	Harris etTzavalis(1999)
2- Heterojen otoregresif birim kök spesifikasyonu.	Im,Pesaran et Shin(1997,2002 et2003)
	Maddala etWu(1999)
	Choi (1999, 2001)
	Hadri(2000)
3- Sıralı Testi	Hénin,Jolivaldt etNguyen(2001)
İkinci nesil birim kök testleri: Bireyler arasındaki bağımlılıklar	
1- Faktör modellerine dayalı testler	Bai etNg(2001)
	Moon etPerron(2004)
	Phillips etSul(2003a)
	Pesaran(2003)
	Choi (2002)
2- Diğer yaklaşımlar.	O'Connell(1998)
	Chang(2002, 2004)

Kaynak: (Hurlin & Mignon, 2005 ss.4)

Panel verileri bağlamında yaygın olarak kullanılan dört birim kökü testine odaklanacağız: Levin, Lin ve Chu (LLC) testi, Im, Pesaran ve Shin (IPS) testi, Hadri testi ve Breitung testi olmaktadır.

4.3.1. Panel Birim Kök Testleri

N bireyden oluşan T dönemlik bir y serisini ele alalım., $i=1,...,N$ ve $t=1,...,T$ için serimiz, ADF tipinde genel bir temsile dayanmaktadır(Hurlin & Mignon, 2007):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \beta_{it} + \rho Y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.9)$$

Burada Y_{it} , i kesitinin t zamanındaki zaman serisini temsil etmektedir. α_i , sabiti; β_{it} , zaman trendini; ρ , test edilecek birim kök parametresini ($\rho=1$ birim kökü gösterir), ε_{it} hata terimini temsil etmektedir.

Durağan olmayan testlerin (H_0) nul hipotezi şu şekilde ifade edilir: Bu hipotez, incelenen zaman serisinde durağanlığın yokluğunu öne sürer. Başka bir deyişle, bu hipotez, seriye

ait istatistiksel özelliklerin, özellikle ortalama ve varyans gibi, gözlemlenen tüm dönem boyunca anlamlı bir şekilde değişmediğini varsayar.

$$H_0 : \rho_i = 0 \quad \forall_i$$

Ancak, kullanılan teste göre değişecek olan alternatif hipotez (H1) olacaktır. Bu nedenle, yazarlar birim kök testi için üç model dikkate almaktadırlar. Burada, belirlenimci bileşenin aldığı şekle göre seçilen üç model sunuyoruz (Hurlin & Mignon, 2005). Bu testlerde olasılık değerinin 0'a yakın çıkması serilerin durağan; 1'e yakın çıkması ise birim kök varlığının kabul edilmesi anlamına gelir.

4.3.2. Levin, Lin ve Chu (LLC) Testi

Andrew Levin ve Chien-Fu Lin, panel verilerine uygulanan ilk birim kök testini tanıtarak ekonometrik metodolojide önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Levin , ve Levin, Lin ve Chu'nun 2002 çalışmalarında açıklandığı gibi, bu yeni yaklaşımın temellerini atmışlardır. Bu yaklaşıma ilham kaynağı, Dickey & Fuller (1979)'da geliştirdiği zaman serilerinde birim kök testlerinden gelmektedir. Bu kavramları panel veri bağlamına uyarlayarak, yazarlar birim kök varlığını değerlendirmeyi amaçlayan üç ayrı model formüle etmişlerdir. Her modelin özelliği, altta yatan süreçte belirginleşen deterministik bileşenin formuna dayanmaktadır(Hurlin & Mignon, 2005):

$$\text{Model 1: } \Delta Y_{it} = \rho Y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.10)$$

$$\text{Model 2: } \Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho Y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.11)$$

$$\text{Model 3: } \Delta Y_{it} = \alpha_i + \beta_i t + \rho Y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.12)$$

Burada $i = 1 \dots N$ ülkeleri ve $t = 1 \dots T$ zamanı göstermektedir. Hata terimleri ε_i , t 'nin i bireyleri arasında bağımsız olarak dağıtıldığı ve ARMA tipinde bir AR(1) temsili kabul eden istikrarlı ve tersine çevrilebilir bir süreç izlediği kabul edilmektedir.

Bu üç model temelinde, Levin ve Lin aşağıdaki hipotezleri test etmeyi öneriyor:

$$\text{Model 1: } \begin{cases} H_0 : \rho = 0 \\ H_1 : \rho < 0 \end{cases}$$

$$\text{Model 2: } \begin{cases} H_0: \rho = 0 \text{ ve } \alpha_i = 0, \forall i = 1 \dots N \\ H_1: \rho < 0 \text{ ve } \alpha_i \in \mathbb{R}; \forall i = 1 \dots N \end{cases}$$

$$\text{Model 3: } \begin{cases} H_0: \rho = 0 \text{ ve } \beta_i = 0, \forall i = 1 \dots N \\ H_1: \rho < 0 \text{ ve } \beta_i \in \mathbb{R}; \forall i = 1 \dots N \end{cases}$$

(2) ve (3) modelleri birleşik hipotezleri temsil eder. Model (2)'de test edilen null hipotezi, panelin tüm bireyleri için birim kök hipotezi ($\rho = 0$) ile birlikte, aynı anda bireysel etkilerin olmaması hipotezi, yani tüm bireylerin bireysel sabitlerinin ($\alpha_i = 0$) olmasıdır. Başka bir deyişle, bu hipotez, panelin tüm bireyleri için otoregresif bileşenin 1'e eşit olduğunu ve aynı zamanda bireysel sabit etkilerin olmadığını varsayar (tüm bireysel sabitler sıfıra eşittir). Model (3)'de null hipotezi, panelin tüm bireyleri için birim kök ve deterministik trend bileşeninin olmamasıdır ($\beta_i = 0$). Bu, aynı anda otoregresif bileşenin 1'e eşit olduğu ve panelin her bir bireyi için deterministik bir trendin olmadığı anlamına gelir (Hurlin & Mignon, 2005).

Genel durumda, hata terimlerinde potansiyel bir otokorelasyonun varlığı durumunda, Levin ve Lin testi, hata terimlerini ve bireysel t-istatistikleri için bilinen dağılımlara dönüşmek için Dickey-Fuller Augmented (ADF) tipindeki modellerden türetilmiştir (Bouri, 2015); Hurlin & Mignon, 2005):

$$\text{Model (1): } \Delta Y_{it} = \rho \Delta Y_{it-1} + \sum_{s=1}^{pt} \gamma_{is} \Delta Y_{it-s} + \mu_{it} \quad (4.13)$$

$$\text{Model (2): } \Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho \Delta Y_{it-1} + \sum_{s=1}^{pt} \gamma_{is} \Delta Y_{it-s} + \mu_{it} \quad (4.14)$$

$$\text{Model(3): } \Delta Y_{it} = \alpha_i + \beta_{it} + \rho \Delta Y_{it-1} + \sum_{s=1}^{pt} \gamma_{is} \Delta Y_{it-s} + \mu_{it} \quad (4.15)$$

$$\mu_{it} \sim iid(0, \sigma_{\mu,i}^2) \quad (4.16)$$

Levin, Lin ve Chu (LLC) testi, panel verilerinde birim kök varlığını test etmek için kullanılan ilk ve en yaygın testlerden biridir (Levin vd., 2002). Bu test, panelin tüm bireysel kesitlerin aynı birim köke sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. LLC testi için genellikle birinci, ikinci ve üçüncü model gibi bir denklem kullanabilir.

LLC testi, $\rho = 1$ olarak ifade edilen boş hipotezi H_0 'e karşı $\rho < 1$ şeklinde ifade edilen alternatif hipotez H_1 'i test etmekten oluşur.

$$\begin{cases} H_0 : \rho = 1, \text{Tüm bireysel birimlerinin aynı birim kök sahip olmaktadır} \\ H_1 : \rho = 0, \text{Tüm bireysel birimlerinin aynı birim kök sahip değildir} \end{cases}$$

4.3.3. Im, Pesaran ve Shin (IPS 2003) Testi

Levin ve Lin testinin önemli bir kısıtı vardır: Alternatif hipotez altında homojen bir otoregresif kök varsayımı yapar, bu pratikte birim kök hipotezi reddedildiğinde olası değildir. Bu kısıtlamayı aşmak için, Im(1997), Pesaran(2002) ve Shin(2003), bir dizi katkıda bulunarak, panelde hem heterojenliğe izin veren hem de birim kök varlığına ilişkin heterojenlik sağlayan testler önerdiler. Im, Pesaran ve Shin (bundan sonra IPS olarak anılacak) bireysel etkileri içeren ve deterministik eğilim olmayan bir modele odaklanır. Hata terimlerinde otokorelasyon olmadığı durumda, bu model aşağıdaki gibi yazılır (Bouri, 2015; Hurlin & Mignon, 2005):

$$\text{Mode IPS1: } \Delta Y_{it} = \alpha_i \rho_i Y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.17)$$

$i = 1, 2, \dots, N$ ile α_i bireysel etki şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$\alpha_i = \rho_i Y_i, Y_i \in R \text{ ve } \varepsilon_{it} \sim iid(0, \sigma_{\varepsilon_i}^2) \text{ ile} \quad (4.18)$$

IPS testi, Levin ve Lin testi gibi, birleşik testler kategorisine aittir; aynı anda birim kök hipotezi ($\alpha=0$) ve bireysel etkilerin olmaması hipotezini değerlendirir. Daha spesifik olarak, bu testler sıfır hipotezi $\alpha=0$ olarak kabul eder, yani zaman serisinin otoregresif bileşeni panelin tüm bireyleri için sıfıra eşittir. Buna ek olarak, bireysel etkilerin olmamasını değerlendirirler; yani null hipotez altında ($\alpha=0$), zaman serilerine bireysel sabit katkılar olmadığı anlamına gelir (Bouri, 2015).

IPS testi:

$$\begin{cases} H_0 : \rho_i = 0, & \forall_i i = 1, 2, \dots, N \\ H_1 : \rho_i < 0, & \forall_i i = 1, 2, \dots, N \\ \rho_i = 0, & \forall_i N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \end{cases}$$

$H_0: \rho_i = 0$, bazı seriler birim kök içermektedir

$H_1: \rho_i < 0$, tüm serilerin durağandır.

4.4. Panel Eşbütünleşme Testleri

Panel verilerindeki eşbütünleşme testleri ekonomistler için temel bir araçtır. Bu testler, bir grup değişkenin eşbütünleşmiş olup olmadığını değerlendirmeye olanak sağlar. Eşbütünleşme durumu, bu değişkenlerin kısa vadeli dalgalanmalara rağmen uzun vadeli bir ortak eğilime sahip olması anlamına gelir (Engle & Granger, 1987). Bu özellik, zaman serisi analizinde özellikle ekonomik değişkenlerin uzun vadeli gelişimini anlamak isteyen araştırmacılar için oldukça faydalıdır.

Panel eşbütünleşme testleri, birim kök kavramına dayanır, yani bir zaman serisinin deterministik yerine stokastik bir eğilime sahip olduğu hipotezine dayanır (Dickey & Fuller, 1979). Eğer iki zaman serisi birim köke sahipse ve bunların lineer bir kombinasyonu birim kök taşıyorsa, bu serilerin eşbütünleşik olduğu söylenir. Panel eşbütünleşmesini test etmek için çeşitli yöntemler vardır, her birinin kendine özgü avantajları ve dezavantajları vardır. En bilinenler arasında, panel eşbütünleşme için yedi farklı test istatistiği öneren (Pedroni, 2004) testleri ve en küçük kareler tahmini yaklaşımına dayanan (Kao, 1999) testleri bulunur. Eşbütünleşme testleri, uzun vadeli ilişkinin tahminiyle ilgilidir ve bu, şu şekilde ifade edilir (Hurlin & Mignon, 2007):

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{m=1}^m \beta_{mi} X_{mit} + \varepsilon_{it}, i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (4.21)$$

4.4.1. Kao (1999) Eşbütünleşme Testi

Kao (1999)'nun testi, bir yandan panel bağlamında Dickey ve Fuller (DF) ile Dickey ve Fuller Artırılmış (ADF) testlerinin genelleştirmesidir. Boş hipotezinin kabul edilmesi, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmamasını ifade eder. Bu test, bireyler arasındaki eşbütünleşme vektörünün homojenliğini varsayar. Başka bir deyişle, alternatif hipotez altında katsayıların heterojenliğini dikkate almaz. Null hipotez altında, Kao tipi ADF istatistiği standart normal dağılıma yaklaşır. Eşbütünleşmenin olmadığı null hipotezini, yani $\rho = 1$ karşısında $\rho < 1$ alternatif hipotezini test etmek amacıyla, Kao (1999)'nun önerdiği ADF tipi artık testi aşağıdaki regresyona dayanmaktadır (Djelassi, 2012):

$$\alpha_i = \rho \varepsilon_{it-j} + \sum_{j=1}^p \varphi \Delta \varepsilon_{it-j} + \mu_{itp} \quad (4.22)$$

H0: $\rho = 1$, eşbütünleşme yoktur.

H1: $\rho < 1$, eşbütünleşme vardır.

4.5. SAA Bölgesinde DYY'ın Ekonomik ve Politik Belirleyicilerine Yönelik Panel Veri Analizi

Bu bölümde, otuz iki (32)⁷ ülkeden oluşan SAA ülkelerinde DYY'ların politik ve ekonomik belirleyicilerini panel veri yöntemini kullanarak araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışma dönemi, her ülke için mevcut verilerin uygunluğuna bağlı olarak 1984'ten 2019'a kadar uzanmaktadır. Bazı değişkenlerde eksik değerler mevcuttu ve bu eksiklikler, Stata programı kullanılarak önceki yılların verileri ile doldurulmuştur. Bu yöntem, zaman serilerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla, önceki yılların verilerini kullanarak eksik değerlerin tahmin edilmesini mümkün kılar. Stata programı, bu işlemi sistematik bir şekilde gerçekleştirerek, veri setinin bütünlüğünü korumayı ve analiz sürecinde tutarlılığı sağlamayı hedefler. Bu örneklem seçimi, veri mevcudiyeti ve bölgeye özgü çalışmaların eksikliği ile gerekçelendirilmiştir. Mevcut çalışmalardan farklı olarak, genellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri aynı örneklemde bir araya getiren yaklaşımların aksine, bu çalışmamız yalnızca SAA ülkelerine odaklanmaktadır. Bu özgünlük, bölgenin farklı sosyoekonomik ve kurumsal bağlamlarını dikkate almayı sağlar ve çok farklı profillere sahip ülkeleri karşılaştıran çalışmalarda sıkça karşılaşılan olası önyargılardan kaçınılmasına olanak tanır.

4.5.1. Verilerin Tanımı ve Kaynaklar

4.5.1.1. Bağımlı Değişken

Çalışmamızın bağımlı değişkeni gelen DYY olup, yeniden yatırılan karlar ve şirketler arası krediler de dahil olmak üzere net sermaye yatırımı girişlerini ifade eder. Bu, ana ülkelere sermaye transferleri ve borç geri ödemeleri için yapılan ayarlamaları içeren ödemeler dengesinde hesaplanır. DYY verileri, UNCTAD'ın yatırım ve işletme bölümünden toplanmakta ve milyon ABD doları (USD) cinsinden ölçülmektedir. Genel olarak, değişkenler logaritmik olarak ifade edilmektedir. Bu logaritmik dönüşümün avantajlarından biri, tahmin edilen parametrelerin esneklikler olarak yorumlanabilmesine

⁷ Angola, Botswana, Burkina Faso, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Kongo Brazzaville, Kongo Kinşasa, Liberiya, Madagaskar, Malavi, Mali, Mozambik, Namibiya, Nijer, Nijeriya, Senegal, Sierra Leon, Somali, Sudan, Tanzaniya, Togo, Uganda, Zambiya ve Zimbabve

olarak tanıyarak, bağımsız değişkenler ile DYY arasındaki orantısal ilişkilerin anlaşılmasını kolaylaştırmasıdır. Örneğin, Log(DYY) değişkeni, log alınan bağımsız değişkenlerdeki yüzde bir değişikliğe DYY'nin yüzde değişimini gösterir.

4.5.1.2. Açıklayıcı Değişkenler

Doğal Kaynaklar: (DK)

Doğal kaynaklar (DK), GSYİH'nin yüzdesi olarak toplam rantları dikkate almaktadır. Bu değişken, petrol ürünleri, doğal gaz, kömür, mineraller ve orman ürünlerinden elde edilen rantları içerir. Bu veriler Dünya Bankası'ndan elde edilmektedir. Bu değişkeni dahil ederek, SAA bölgesindeki DYY akışları üzerindeki doğal kaynakların etkisini değerlendirebilir ve ülkelerin kaynak zenginliği, yabancı yatırımcıların karlılık fırsatlarını artıracığında ülkeye girmesi olumlu etkileyebileceği söylenebilir(Asiedu, 2005; Boğa, 2019).

Enflasyon oranı: (ENF)

Ampirik literatürde, yüksek enflasyon oranının genellikle DYY ile negatif bir ilişkiye yol açtığı, düşük enflasyon oranının ise genellikle pozitif bir ilişkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. SAA ülkelerinin çoğunun ENF konusundaki uyum kriterlerini karşılamakta zorlandığı düşünüldüğünde, bu bölgede DYY ile ENF arasında negatif bir ilişki beklenebilir. Başka bir deyişle, yüksek ENF, ekonomik belirsizlik ve satın alma gücündeki azalma nedeniyle yabancı yatırımları caydırabilirken, kontrol altında tutulan bir ENF, ekonomik istikrarın bir göstergesi olarak algılanabilir ve bu da DYY'ların çekilmesini teşvik edebilir. Ancak, araştırmalarda değişkenler arasında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Kok & Ersoy (2009), enflasyonun DYY akışları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu belirtirken,(Kersan-Škabić, 2013) beklenenin aksine ilişkinin pozitif olduğunu bulmuştur.

Reel Faiz oranı : (RFO)

Faiz oranı, yabancı yatırımcıların yerel kaynaklara borçlanma yeteneklerini ölçer. Düşük faiz oranı genellikle DYY girişleri için olumlu bir faktördür. Çünkü yatırımların finansman maliyetini azaltır. Ancak, faiz oranı ile DYY arasındaki ilişkinin doğası, mevcut ekonomik rejime bağlı olarak değişebilir. Örneğin, Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC) çerçevesinde, faiz oranı genellikle kısmen pasif olarak

nitelendirildiğinden, faiz oranı ile DYY arasındaki ilişki belirsizdir. Bu belirsizlik, faiz oranının DYY üzerindeki etkisinin anlamlılığı ve beklenen etkisinin işareti konusunda kararsızlık yaratır. Bu bölgede, diğer kurumsal ve makroekonomik faktörler de önemli rol oynayabilir, bu da faiz oranının DYY üzerindeki etkisinin tahminini daha karmaşık hale getirebilir(Ngouhouo, 2008).

Resmi Döviz Kuru : (RDK)

Döviz kurları, yabancı yatırımcıların bir ülkeye yatırım yapma kararlarını etkileyebilir. Daha zayıf bir para birimi, yatırımları daha cazip hale getirebilir. Zira yatırımcılar, ulusal paralarını daha fazla yabancı para birimi ile değiştirebilirler. Bu durum, üretim maliyetlerini düşürebilir ve ülkenin ürünlerini uluslararası pazarda daha rekabetçi hale getirebilir. Genel olarak, literatür, döviz kurlarının yatırım kararları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır (Zouirchi & Ouia, 2024).

Genel olarak literatür, döviz kuru dalgalanmalarının ve yerel para biriminin değer kazanmasının DYY üzerinde olumsuz ilişkilendirildiğini vurgulamaktadır, ancak sektöre ve şirkete özgü özellikler de önemli belirleyicilerdir (Kyereboah-Coleman & Agyire-Tettey, 2008).

Pazar Büyüklüğü (GSYİH büyümesi) (EB)

Ekonominin yüksek verimliliğinin bir göstergesi olarak, pazar büyüklüğündeki artış, DYY cazibesini artırabilir. Pazar büyüklüğü için farklı değişkenler önerilse de genellikle GSYİH büyümesi Pazar büyüklüğünü temsil etmektedir. İki değişken arasında birkaç çalışmada (Noorbakhsh & Paloni, 2001; Kok & Ersoy, 2009 ve Pearson vd., 2012) anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bu araştırmaların tümü, GSYİH büyümesinin DYY üzerindeki olumlu etkisini vurgulamaktadır. Noorbakhsh vd., (2001), yüksek büyüme oranlarına sahip gelişmekte olan ekonomilerin daha fazla DYY çektiğini göstermiştir, çünkü yatırımcılar iyi getiri beklentileri olan dinamik pazarlar aramaktadır. Kok & Ersoy (2009)GSYİH büyümesinin DYY akışlarının önemli bir belirleyicisi olduğunu doğrulamış ve yatırımcıların ürün ve hizmetlerine olan talebin hızla artabileceği genişleyen piyasalara çekildiklerini vurgulamıştır. Benzer şekilde,Pearson vd., (2012), ekonomik büyüme ile DYY akışları arasında anlamlı bir pozitif korelasyon bulmuş ve yatırımcıların GSYİH büyümesini ekonomik istikrar ve pazar fırsatlarının önemli bir göstergesi olarak gördüklerini öne sürmüştür. Bu çalışmalar toplu olarak, ekonomik

büyümenin yabancı yatırımların çekilmesinde önemli bir itici güç olduğunu pekiştirmektedir.

Altyapı: Log(ALT)

Altyapı, enerji arzı, iletişim ve ulaşım gibi unsurlar üretim ve işlem maliyetlerini etkileyerek bir ülkeye DYY çekme teşviklerini etkiler. Bu altyapı faktörleri, uzmanlık literatüründe sıklıkla ele alınmaktadır. Sağlam altyapılar, DYY akışlarını maksimize etmek için kritik öneme sahiptir. Elektrik tüketimi, altyapının kilit bir yönüdür. Kok & Ersoy (2009) 'a göre, bu, verimlilik odaklı DYY için özellikle önemlidir. Khachoo & Khan (2012) elektrik altyapısı ile DYY girişleri arasında anlamlı derecede pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Ana telefon hatları, iletişim altyapılarını ölçmek için kullanılmaktadır. Kok & Ersoy (2009), bu yönü değerlendirmek için 1.000 kişi başına düşen ana telefon hattı verilerini analiz etmiştir. Çalışmalarında, ana telefon hatlarının DYY üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Sonuçlar, incelenen altyapı faktörlerinin DYY'nin en iyi belirleyicisi olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada internet kullanan nüfusun yüzdesi, altyapıyı temsil eden değişken olarak kullanılacaktır. İnternet erişimi, bir ülkenin dijital altyapısının önemli bir göstergesi haline gelmiştir ve sadece bağlantıyı ve moderniteyi değil, aynı zamanda yenilik ve iş verimliliği potansiyelini de yansıtır. Yüksek internet erişimi, ticari faaliyetleri kolaylaştırır, işlem maliyetlerini düşürür ve tedarik zinciri yönetimi ile iletişimi geliştirir. Bu nedenle, internet kullanan nüfusun yüksek bir yüzdesi, ileri teknolojik altyapıya ve iyi bağlantılı piyasalara sahip ortamlara yatırım yapma eğiliminde olan yatırımcıları çekebilir ve bu da daha fazla DYY'ı teşvik edebilir.

Beşeri Sermaye: Log(BS)

Eğitim, beşeri sermaye unsuru olarak DYY'ı etkileyen bir belirleyicidir. Birçok çalışma, eğitimi DYY belirleyicisi olarak sunmakta ve etkisini ölçmek için çeşitli yaklaşımlar kullanmaktadır. (Noorbakhsh vd., 2001), eğitimin DYY akışları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu bulmuşlardır, ancak Mateev (2009) aynı sonucu elde edememiştir. Bununla birlikte Du vd., (2012), eğitimin DYY üzerindeki etkisinin olumlu olmasına rağmen, nispeten zayıf kaldığını belirtmektedir. DYY'lerin bir belirleyicisi olarak "okul kaydı, orta öğretim (% brüt)" göstergesini kullanılması da önerilmektedir. Bu gösterge, orta öğretime kayıtlı gençlerin oranını yansıtarak, bir ülkenin beşeri

sermayesinin kalitesinin bir işareti sayılmaktadır. Yüksek orta öğretim brüt kayıt oranı, sadece eğitime genel erişimi değil, aynı zamanda gelecekte kalifiye ve eğitilmiş bir iş gücü potansiyelini de gösterir. Yabancı yatırımcılar, genellikle iyi eğitim almış beşeri sermayenin varlığını yatırım kararları için önemli bir faktör olarak görürler, çünkü bu durum yüksek verimlilik ve daha iyi yenilik kapasitesi sağlar. Bu nedenle, orta öğretim kayıtlarının artması, eğitimsel gelişim ve beceri eğitimi konusunda güçlü bir taahhüdü göstererek daha fazla DYY çekebilir.

Ekonomik özgürlüğü (EÖ)

Pearson vd.,(2012), Fraser Enstitüsü'nün ekonomik özgürlük endeksini kullanarak ekonomik özgürlüğün DYY akışları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaları, ekonomik özgürlük ile DYY girişleri arasında olumlu ve çok anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Daha spesifik olarak, mülkiyet haklarının korunması, düşük düzenleme seviyeleri ve uluslararası ticarete artan açıklık gibi piyasa dostu politikalarla karakterize edilen yüksek düzeyde ekonomik özgürlüğün, DYY girişlerinde önemli bir artışa yol açtığını göstermişlerdir. Bu olumlu korelasyon, yabancı yatırımcıların, rekabeti ve yeniliği teşvik eden ve kuralları net olan ekonomik ortamlara yatırım yapma konusunda daha istekli olmalarıyla açıklanmaktadır. Liberal bir ekonomik çerçeve, yatırım ile ilgili belirsizlikleri ve maliyetleri azaltarak, bu ülkelerin yabancı yatırımlar için cazibesini artırır. Pearson vd.,(2012), ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik edebilecek daha fazla DYY çekmek için ekonomik özgürlüğü artırmaya yönelik ekonomik reformların önemini vurgulamaktadır.

Sivil Özgürlük ve Politik Haklar Özgürlükler

Demokrasinin DYY caydırdığına dair hipotez, ampirik çalışmalarda büyük ölçüde çürütülmüştür. Ancak, bu görüşü destekleyen argümanlar mevcuttur. Sivil özgürlükler ile siyasi özgürlükler arasında bir ayrım yapılmıştır. ÇUŞ'lerin, düşük sivil özgürlüklere sahip ancak güçlü siyasi özgürlüklere sahip ülkelere yatırım yapma eğiliminde olduklarını öne sürülmüştür (Adam & Filippaios, 2007).

Sivil Özgürlük (SÖ)

Freedom House (FH) tarafından belirlenen sivil özgürlüklerin kapsamına ifade özgürlüğünün yanı sıra toplantı, dernek, eğitim ve din özgürlüğüne saygı, adil bir hukuk devleti algısı ve vatandaşların eşit fırsat erişimini teşvik eden özgür bir ekonomik

faaliyetlerin genişletilmesi girmektedir. Sivil özgürlük konusunda bu kriterleri sağlayan ülkelere en düşük notlar (1 ve 2) verilmektedir. En yüksek notlar ise (6 ve 7), vatandaşlarına az özgürlük sunan ve baskı korkusu içinde yaşayan devletlere verilmektedir. (FH, 2004). Araştırmamızda sivil özgürlüklerin artması, ülkelerde sivil özgürlüğün kötüleşmesi anlamına geleceğinden, bu değişkenle DYY arasında negatif bir ilişki beklenmektedir. Harms & Ursprung (2002), sivil özgürlük ile DYY arasında aki yönde bir ilişki bulmuşlardır.

Politik Haklar Özgürlükler (PHÖ)

Freedom House tarafından belirlenen politik haklar ölçeğinde en düşük sayısal notlar (1 ve 2) politik hakların yüksek düzeyde olduğu ülkelere verilmektedir. Bu ülkelerde adil seçimlerin yapılması, önemli bir rol oynayabilen muhalefet partilerinin varlığı ve azınlık gruplarının haklarının saygı görmesi söz konusudur. Aksine politik haklar konusunda özgürlüğün yetersiz olduğu ülkelerde ise en yüksek notlar (6 ve 7) verilmektedir. Bu ülkelerde siyasi hakların hiç olmadığı, baskıcı bir rejim, özel bir durum (örneğin bir savaş) veya şiddetli grupların faaliyetleri tarafından neden olunan bir istikrarsızlık durumu mevcuttur (Freedom House, 2004). Jelena vd. (2021) yılın çalışmaları, politik haklara ve sivil özgürlüklere saygının DYY artırabileceği yönündeki ana hipotezi doğrulamıştır.

Politik Risk

Politik risk, firmaların DYY kararlarını etkileyen bir faktördür. Araştırmalara göre, politik risk farklı şekillerde ölçülebilir.(Riedl, 2010), Euromoney'nin politik risk göstergesini kullanarak politik riskin DYY'nin önemli bir belirleyicisi olduğunu ve artan politik istikrarın DYY'de artışa yol açtığını sonucuna varmıştır. (Arbatli, 2011), ICRG'nin (International Country Risk Guide) risk derecelendirmelerini kullanarak hukuki, politik ve kurumsal ortamı analiz etmiş ve bu derecelendirmeler ile DYY arasında pozitif bir ilişki bulmuştur; bu da daha düşük politik riskin DYY'yi teşvik ettiğini göstermektedir. Her iki çalışma da politik istikrarın ve elverişli bir kurumsal ortamın daha fazla DYY çektiğini göstermektedir. Bu nedenle, farklı yaklaşımlarına rağmen, sonuçları tutarlı ve anlamlıdır. 1984'ten bu yana, ICRG, hem siyasi riski hem de siyasi kurumların çeşitli yönlerini kapsayan 12 risk göstergesi hakkında veri sağlamaktadır. Bu göstergeler arasında hükümet istikrarı, sosyo-ekonomik koşullar, yatırım profili, iç çatışma, dış çatışma ve kurumsal ise yolsuzluk etkileyen diğer faktörler yer almaktadır.

Busse & Hefeker (2005), hükümet istikrarı, yatırım profili, sosyo-ekonomik koşullar, iç ve dış çatışmaların DYY akışlarının önemli belirleyicileri olduğunu tespit etmişlerdir. Başka bir deyişle hükümet istikrarı, yatırım profilindeki iyileşmenin ve iç ve dış çatışmaların azalmasının DYY'leri çekmede olumlu etkileri olduğunu tespit etmişlerdir.

Hükümet İstikrarı (HI)

HI, hükümetin beyan ettiği programlarını uygulama yeteneğinin yanı sıra görevde kalma kapasitesinin değerlendirilmesidir. Ampirik analizde, bu ölçüt, hükümetin politikalarını uygulama ve görevde kalma kapasitesini değerlendirmektedir (Busse & Hefeker, 2007). Atanan risk notu, her biri maksimum dört puan ve minimum sıfır puan olan üç (hükümet birliği, yasama gücü ve halk desteği) alt bileşenin toplamıdır. 12 puana yakın olan bir ülke çok düşük bir riski, sıfır puana yakın olan bir ülke ise çok yüksek bir riski temsil etmektedir. Bu değişkenin yüksek olduğu ülkelerde hükümet istikrarının artması söz konusu olacağından dolayı bu değişkenle DYY arasında pozitif bir ilişkinin olması beklenecektir.

Sosyo-Ekonomik Koşullar (SEK)

SEK, hükümetin eylemlerini kısıtlayabilecek veya toplumsal hoşnutsuzluğu artırabilecek toplumsal baskıların değerlendirilmesidir. ICRG tarafından atanan risk notu, maksimum dört (4) puan ve minimum sıfır (0) puan olan üç (İşsizlik, Tüketici Güveni ve Yoksulluk) alt bileşenin toplamı on iki (12) puan oluşturmaktadır. 12 puan sosyo ekonomik koşulları iyi olan ve dolayısıyla çok düşük bir riski, sıfır puan sosyo ekonomik koşulları kötü olan, dolayısıyla çok yüksek bir riski temsil etmektedir. Sosyo ekonomik koşulların iyi olduğu ülkelerde DYY için uygun koşullar sağlanabileceğinden, sos-ekonomik koşulların artması DYY'ların ülkeye girmesini sağlayacaktır.

Yatırım Profili(YP)

YP, diğer politik, ekonomik ve finansal risk bileşenleri tarafından kapsanmayan yatırım riskini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesidir. ICRG'nin atadığı risk notu, her biri maksimum dört (4) puan ve minimum sıfır(0) puan olan üç (sözleşme uygulanabilirliği/istimlak, kar transferi ve ödeme gecikmeleri) alt bileşenin toplamı 12 (on iki) puan olmaktadır. 12 puanlık bir ülke yatırım profili riskinin çok düşük olduğunu, sıfır puanlık bir ülke yatırım riskinin çok yüksek olduğunu temsil etmektedir. Dolayısıyla

yatırım profiline ilişkin ülke puanının artması, DYY için ekonomik ve finansal riskin azalmasını sağlayacağından ülkeye DYY girişini artıracaktır.

İç Çatışma (İÇ)

Ülkedeki politik şiddetin ve bunun yönetim üzerindeki gerçek veya potansiyel etkisinin değerlendirilmesidir. En yüksek not, hükümete karşı silahlı veya sivil muhalefetin bulunmadığı ve hükümetin kendi nüfusuna karşı keyfi, doğrudan veya dolaylı şiddet uygulamadığı ülkelere verilir. En düşük not ise devam eden bir iç savaş içinde olan bir ülkeye verilir. Atanan risk notu, her biri maksimum dört puan ve minimum sıfır puan olan üç alt bileşenin (iç savaş/darbe tehdidi, terörizm/politik şiddet ve sivil düzensizlik) toplam 12(on iki) puan oluşturmaktadır. 12 puanlık bir ülke çok düşük bir riski, sıfır puanlık bir ise çok yüksek bir riski temsil eder. Dolayısıyla iç çatışma puanının yüksek olması, ülkede iç çatışmaya neden olan risklerin azalması anlamına geleceğinden bu durum DYY girişini artıracaktır. Dolayısıyla tahmin edeceğimiz modellerde iç çatışma değişkenindeki bir artışın DYY girişleriyle pozitif bir ilişki içinde olması beklenir.

Dış Çatışma (DÇ)

DÇ'nin ölçümü, hem şiddet içermeyen dış baskılardan (diplomatik baskılar, yardımın kısıtlanması, ticaret kısıtlamaları, toprak anlaşmazlıkları, yaptırımlar vb.) şiddetli dış baskılara (sınır ötesi çatışmalardan toplu savaşa) kadar kaynaklanan mevcut hükümet için riskin bir değerlendirmesidir. DÇ'ler, dış ilişkileri operasyonel kısıtlamalardan ticari ve yatırım yaptırımlarına, ekonomik kaynakların tahsisindeki bozulmalardan toplum yapısındaki şiddetli değişikliklere kadar birçok şekilde olumsuz etkileyebilir (Busse & Hefeker, 2007). Risk notu, üç sektör (savaş, sınır ötesi çatışma ve yabancı baskılar) alt bileşenin toplamı 12(on iki) puan oluşturmaktadır. Her bir unsur, maksimum dört puan ve minimum sıfır puan alabilir. Dört puanlık bir skor, çok düşük bir riski; sıfır puanlık bir skor ise çok yüksek bir riski temsil eder. Dış çatışma 12 puanlık bir ülke çok düşük bir riski, sıfır puanlık bir ise çok yüksek bir riski temsil etmektedir. İç çatışmada olduğu gibi, dış çatışma puanının yüksek olması ülkenin diğer ülkelerle olan çatışma risklerinin azaldığı anlamına geleceğinden, bu durumun yarattığı uygun koşulların oluşması da DYY girişlerinin artmasını sağlayacaktır.

Yolsuzluk (YOL)

YOL, politik sistem içindeki yolsuzluğun bir değerlendirmesidir. Bu tür yolsuzluk, yabancı yatırım için çeşitli nedenlerle bir tehdit oluşturur: ekonomik ve finansal ortamı bozar, hükümet ve şirketlerin etkinliğini azaltır ve bireylere güç pozisyonlarına yetenekleri yerine yolsuzluk yoluyla erişmelerine izin verir; son olarak, politik sürece doğal bir istikrarsızlık getirir. Şirketler tarafından doğrudan karşılaşılan en yaygın yolsuzluk biçimi, özel nakit ödemeleri ve rüşvet talepleri şeklindeki finansal yolsuzluktur ve bu, ithalat ve ihracat lisansları, döviz kurları, vergi değerlendirmeleri, polis koruması veya kredilerle ilgilidir. Bu tür yolsuzluk, işlerin etkili bir şekilde yürütülmesini zorlaştırabilir ve bazı durumlarda bir yatırımın geri çekilmesine veya ertelenmesine neden olabilir. 6 puanlık yolsuzluğa notuna sahip bir ülke çok düşük yolsuzluk riskini gösterirken bu durum DYY girişlerini hızlandıracaktır. Aksine sıfır puanlık yolsuz notuna sahip bir ülkenin ise çok yüksek bir riski temsil ettiği anlamına gelmekte ve bu da DYY girişlerini azaltacaktır.

4.5.2. Çalışma Metodolojisi ve Ekonometrik Model Spesifikasyonu

Çalışmanın SAA ülkelerinde DYY girişlerinin ekonomik ve politik belirleyicilerini esas aldığından ana modelimiz aşağıda gösterilmektedir.

$$\text{Log}(DYY)_{it} = C + \beta_1 \text{Makro_EKO}_{it} + \beta_2 \text{POL}_{it} + e_{it} \quad (4.23)$$

Yukarıdaki modelde $\log(DYY)$ ülkelere giren DYY'ları, Makro EKO değişkeni Makroekonomik değişkenleri, POL değişkeni politik değişkenleri göstermektedir ve e hata terimidir.

Makroekonomik değişkenleri temsil eden değişkenler ayrıntılı olarak aşağıdaki değişkenlerden oluşmaktadır ve toplu olarak gösterimi şöyledir:

$$\text{Makro_EKO}_{it} = \text{EB}_{it} + \text{ENF}_{it} + \text{DK}_{it} + \text{RFO}_{it} + \text{RDK}_{it} + \text{Log}(\text{BS})_{it} + \text{Log}(\text{ALT})_{it} \quad (4.24)$$

EB: GSYİH büyümesi, ENF: Enflasyon oranı DK: Doğal kaynaklar, , RFO :Reel Faiz oranı, RDK: Döviz Kuru, $\text{Log}(\text{ALT})$: Altyapı ve Beşeri Sermaye : $\text{Log}(\text{BS})$ 'tir.

Politik değişkenleri (POL) temsil eden göstergeler ayrıntılı olarak aşağıdaki denklemde gösterilmektedir.

$$POL_{it}=HI_{it}+SEK_{it}+YP_{it}+EÖ_{it}+YOL_{it}+İÇ_{it}+DÇ_{it}+SÖ_{it}+PHÖ_{it} \quad (4.25)$$

Hükümet istikrarı (HI), Sosyo-ekonomik Koşullar(SEK), Yatırım Profili(YP), Ekonomik özgürlüğü (EÖ), Yolsuzluk(YOL), İç Çatışma (İÇ), Dış Çatışma(DÇ), Sivil Özgürlük(SÖ) ve Politik Haklar Özgürlükler (PHO)'dir.Çalışmamızın genel denklemi şu şekildedir:

$$\begin{aligned} Log(DYY)_{it} = & \beta_{0i} + \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \\ & \beta_6 Log(BS)_{it} + \beta_7 Log(ALT)_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + \beta_{11} EÖ_{it} + \\ & \beta_{12} YOL_{it} + \beta_{13} İÇ_{it} + \beta_{14} DÇ_{it} + \beta_{15} SÖ_{it} + \beta_{16} PHÖ_{it} + e_{it} \end{aligned} \quad (4.26)$$

$\beta_1, \beta_2, \beta_3, \dots, \beta_{16}$ her bir bağımsız değişkenin DYY üzerindeki etkisini temsil eden katsayılardır ve e_{it} hata terimidir.

DYY çeşitli makroekonomik, altyapı, beşeri sermaye ve politik değişkenle üzerindeki etkisini incelemek amacıyla kullanılan panel ARDL (*Auto-Regressive Distributed Lag*) modeli, hem kısa hem de uzun dönem dinamiklerini dikkate alarak etkili sonuçlar sunar. Bu modelin doğrusal bir yapıda olduğu varsayımı altında, (Pesaran vd., 1999) tarafından önerilen panel ARDL simetrik modeli (p, q) aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\begin{aligned} Log(DYY)_{it} = & \beta_{0i} + \beta_{1i} Log(DYY)_{it} + \beta_{2i} Makro_EKO_{it} + \beta_{3i} POL_{it} + \\ & \sum_{j=1}^{q-1} \delta_{1ij} (\Delta LDYY)_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{q-1} \delta_{1ij} \Delta Makro_EKO_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{q-1} \delta_{1ij} \Delta POL_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4.27)$$

$Log(DYY)_{it}$: i ülkesinde t zamanındaki LDYY girişlerini yani, bağımlı değişkeni temsil eder.

Sabit Terimler (β_{0i}) her ülkenin kendi sabit etkisini içermesi, ülkeler arası heterojenliği yakalamayı sağlar.

Denklemden yer alan $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \dots, \beta_{11}$ uzun vadede tahmin edilecek katsayıları temsil etmektedir.

Denklemden yer alan $\delta_1, \delta_2, \delta_3, \dots, \delta_{11}$ kısa vadede tahmin edilecek katsayıları temsil etmektedir.

ε_{it} : ise hata terimini ifade eder. Gecikme Uzunlukları (j ve q): Modeldeki bağımlı ve bağımsız değişkenlerin geçmiş değerlerinin etkilerini dikkate alır. Bu, geçmiş dönemdeki DYY'nin mevcut ekonomik performans üzerindeki etkisini değerlendirmeye yardımcı olur.

Makroekonomik değişkenleri içeren modellerimizde politik değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki hassas etkilerini analiz etmek amacıyla, bu politik değişkenlerin her birini tek tek kademeli olarak modele dahil edilecektir. Böylece daha önce elde ettiğimiz değişkenlerin DYY üzerindeki etkilerini modele yeni değişkenler ekleyerek test etme (robustness check) ve yeni değişkenin DYY üzerindeki etkisini ölçebilme imkanına sahip olmaktadır. Bu yaklaşım, 9 model geliştirmemize olanak tanıyacaktır.

Model 1: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı değişkeni modele dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + e_{it} \quad \text{Model 1}$$

Model 2: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı ve sosyoekonomik koşullar değişkenlerini dahil edilmektedir. L, değişkenin logaritmik forma dönüştürüldüğünü göstermektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + e_{it} \quad \text{Model 2}$$

Model 3: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı, sosyoekonomik koşulları ve yatırım profilin değişkenleri dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + e_{it} \quad \text{Model 3}$$

Model 4: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı, sosyoekonomik koşulları, yatırım profili ve iç çatışmalarının değişkenleri dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + \beta_{11} İÇ_{it} + e_{it} \quad \text{Model 4}$$

Model 5: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı, sosyoekonomik koşulları, yatırım profili, ve iç çatışmalarının değişkenleri dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + \beta_{11} İÇ_{it} + \beta_{12} DÇ_{it} + e_{it} \quad \text{Model 5}$$

Model 6: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı, sosyoekonomik koşulları, yatırım profili, iç ve dış çatışmalarının değişkenleri dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 \text{Log}(ALT)_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + \beta_{11} İÇ_{it} + \beta_{12} DÇ_{it} + \beta_{13} SÖ_{it} + e_{it} \quad \text{Model 6}$$

Model 7: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı, sosyoekonomik koşullar, yatırım profili, iç ve dış çatışmalar, sivil özgürlüğü ve Politik Haklar Özgürlüklerdeğişkenleri dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + \beta_{11} İÇ_{it} + \beta_{12} DÇ_{it} + \beta_{13} SÖ_{it} + \beta_{14} PHÖ_{it} + e_{it} \quad \text{Model 7}$$

Model 8: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı, sosyoekonomik koşulları, yatırım profili, iç ve dış çatışmaları, sivil özgürlüğü ve politik haklar özgürlükleri ve yolsuzluk değişkenleri dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + \beta_{11} İÇ_{it} + \beta_{12} DÇ_{it} + \beta_{13} SÖ_{it} + \beta_{14} PHÖ_{it} + \beta_{15} YOL_{it} + e_{it} \quad \text{Model 8}$$

Model 9: Makroekonomik değişkenlere hükümet istikrarı, sosyoekonomik koşulları, yatırım profili, iç ve dış çatışmaları, sivil özgürlüğü ve Politik Haklar Özgürlüklerinin yolsuzluğu ve ekonomi özgürlük değişkenleri dahil edilmektedir.

$$LDYY_{it} = \beta_1 EB_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 DK_{it} + \beta_4 RFO_{it} + \beta_5 RDK_{it} + \beta_6 LBS_{it} + \beta_7 LALT_{it} + \beta_8 HI_{it} + \beta_9 SEK_{it} + \beta_{10} PY_{it} + \beta_{13} İÇ_{it} + \beta_{14} DÇ_{it} + \beta_{15} SÖ_{it} + \beta_{14} PHÖ_{it} + \beta_{12} YOL_{it} + \beta_{11} EÖ_{it} + e_{it}$$

Model 9

Aşağıda Tabloda modellerde kullanılan değişkenlerin tanımı, modeldeki kısaltmaları, beklenen işaretleri ve değişkenin alındığı kaynağa ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 4.2. Modellerde kullanılan değişkenler ve beklenen işaretler

Değişkenler	Kısaltma	Birim	Beklenen işareti	Kaynaklar
Doğrudan yabancı yatırım	LDYY	Milyon ABD doları		UNCTAD
Doğal kaynaklar	DK	GSYH %	+	WDI
Enflasyon oranı	ENF	Tüketici fiyat endeksi %	(-)	WDI
Reel Faiz oranı	RFO	Yüzde oranı	(-)	WDI
Resmî Döviz Kuru	RDK	ABD doları birimi	(-)	WDI
Ekonomik Büyüme	EB	GSYH %	+	WDI
Beşerî Sermaye	LBS	Okul kaydı, orta öğretim (% brüt)	+	WDI
Altyapı	LALT	İnternet kullanan nüfus %	+	WDI
Ekonomik Özgürlüğü	EÖ	1-10	+	Fraser Institute
Sivil Özgürlük	SO	1-7	(-)	Freedom House
Politik Haklar Özgürlükler	PHO	1-7	(-)	Freedom House
Hükümet istikrarı	HI	1-12	+	ICRG
Sosyo-Ekonomik Koşullar	SEK	1-12	+	ICRG
Yatırım Profili	YP	1-12	+	ICRG
İç Çatışma	İÇ	1-12	+	ICRG
Dış Çatışma	DÇ	1-12	+	ICRG
Yolsuzluk	YOL	1-6	+	ICRG

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Model tahmini sonuçları sunulmadan önce, çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Bu tanımlayıcı istatistikler, değişkenlerin ortalama, medyan, standart sapma gibi temel istatistiksel ölçütlerini içermektedir. Aşağıdaki tablolarda her bir değişkene ait detaylı tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Bu istatistikler, analizde kullanılan veri setinin genel özelliklerini ve değişkenler arasındaki dağılımı anlamamıza yardımcı olmaktadır.

4.5.3. Değişkenlere ilişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.3. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	standart sapma	Minimum	Maksimum
LDYY	1083	1.684067	1.420752	-3.869073	4.001224
EB	1083	3.706968	5.134889	-30.14513	26.52414
ENF	1083	60.03943	821.6479	-29.17266	26765.86
DK	1083	11.65889	9.85527	0.0004628	59.68387
RDK	1083	658.3217	2543.552	1.20e-10	31558.91
RFO	1083	3.358776	16.39939	-93.51346	52.43679
LBS	1083	1.397883	0.3121702	0.4959992	2.047771
LATL	1083	0.0298461	0.959653	-4.756962	1.843213
HI	1083	7.183586	2.228632	0.6666667	11.58333
SEK	1083	3.807416	1.643234	0	8
YP	1083	6.32471	2.095005	0	11.5
EÖ	1083	5.392769	1.008649	2.25	7.09
YOL	1083	2.266717	1.035385	0	6
İÇ	1083	7.593955	2.315011	0	12
DÇ	1,150	8.962243	2.106312	2	12
PHÖ	1,151	4.784535	1.707417	1	7
SÖ	1,151	4.596003	1.402836	2	7

Kaynak: Yazar tarafından Stata 17 yazılımıyla kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.3, DYY ortalaması 1,684 DYY'lerin düşük olma eğiliminde olduğunu önmektedir. Bununla birlikte, bazı ülkeler negatif değerler göstererek sermaye çıkışlarını yani tersine yatırımları işaret etmektedir. Standart sapma 1,421, ortalama etrafında orta derecede bir değişkenlik olduğunu göstermektedir.

Ekonomik büyüme (EB) ortalaması % 3,707Dir ve ekonomik büyüme oranları için tipik bir değerdir; ancak, uç değerler % olarak (-30,145 ve 26,524) arasındadır. İncelenen ülkelerin ekonomik performanslarında büyük bir çeşitlilik olduğunu ortaya koymaktadır. Olumlu bir ekonomik büyüme daha elverişli bir ekonomik ortam nedeniyle daha fazla DYY çekebilir. Ancak, yüksek değişkenlik ve negatif ekonomik büyümeye sahip ülkelerde DYY'ları caydırabilir.

ENF ortalaması % 60,039 ve bu değer incelenen ülkelere aşırı yüksek standart sapma (821,648) göstermektedir. Enflasyon oranlarının çok farklı değer alması, deflasyondan hiperenflasyona kadar uzanan ekonomik koşulları vurgulamaktadır. Enflasyon oranının aşırı değişkenlik göstermesi, deflasyondan hiperenflasyona kadar uzanması, ekonomik

belirsizliği işaret ederek DYY'leri büyük ölçüde caydırabilir. Bu durumda yatırımcılar genellikle istikrarsız ve öngörülemez ekonomilerden kaçınmayı tercih etmektedirler.

DK ortalaması % olarak 11,659, bazı ülkelerin doğal kaynaklar açısından zengin olduğunu göstermektedir; ancak 9,855'lik standart sapma, bu kaynakların ülkeler arasında eşitsiz dağıldığını işaret etmektedir. DK'lar açısından zengin ülkeler (ortalama %11,659), özellikle madencilik ve çıkarma sektörlerinde DYY'ler için genellikle çekici hedeflerdir. Ancak, kaynakların eşitsiz dağılımı, bazı ülkelerin ekonomilerini çeşitlendirmesi ve diğer sektörlerde de DYY çekebilmesi gerektiği anlamına gelebilir.

RDK, incelenen ülkelerde ortalaması 658,322'dir ve büyük standart sapmaya (2543,552) sahiptir. Bu durum resmi döviz kurlarında büyük bir değişkenlik olduğunu göstermektedir. Bu, farklı para politikalarının ve ekonomik istikrarın bir yansıması olabilir. RDK'da çok değişken, istikrarsız para politikalarını yansıtabilir. Yatırımcılar, para biriminin dalgalanmalarının öngörülemez olduğu ekonomilere yatırım yapmaktan çekinebilirler, bu da DYY'lerin karlılığını etkileyebilir.

RFO ortalaması % 3,359'dur. Ancak, % 16,399'luk standart sapma, son derece yüksek faiz oranlarını içeren büyük bir değişkenliğe işaret etmektedir. Reel faiz oranları sermaye maliyetini etkiler. Yüksek reel faiz oranları sırasıyla yatırımcıların DYY'leri caydırmasına neden olabilir, bu da yatırımların beklenen karlılığını olumsuz etkiler.

Beşeri sermayesinin ortalaması (LBS) 1,398'dir ve görece düşük bir değişkenlik (standart sapma 0,312) sergilemektedir. Yüksek beşeri sermaye, nitelikli ve üretken bir işgücüne sahip ekonomiler için DYY'yi çekici kılan bir avantajdır, çünkü yatırımcılar bu tür ekonomileri aramaktadır.

Altyapı koşulları değişkeninin (LALT) ortalaması sıfıra yakın (0,030)'dır. Ancak, 0,960'lık standart sapma, büyük bir değişkenliği ortaya koymaktadır. Altyapı, DYY'leri çekmede kritik bir rol oynar. Ortalama sıfıra yakın olsa da, değişkenlik bazı ekonomilerin yatırımcılar için daha çekici olmaları için altyapıda önemli iyileştirmelere ihtiyaç duyabileceğini göstermektedir.

Hükümet istikrarı (HI) ortalaması 7,184 ve 2,229'luk bir standart sapma, orta derecede yüksek bir hükümet istikrarını ve belli bir değişkenliği göstermektedir. Yüksek hükümet

istikrarı (ortalama 7,184), öngörülebilir ve güvenli bir yatırım ortamı oluşturmak için esastır. Büyük bir değişkenlik, bazı ülkelerin daha fazla DYY çekmek için politik istikrarlarını geliştirmeleri gerektiğini göstermektedir.

Buna karşılık, sosyo- ekonomik koşullar (SEK) ortalaması 3,807, düşük bir standart sapma 1,643 göstermektedir. Olumlu sosyo-ekonomik koşullar, DYY'ler için çekicidir; ancak, ülkeler arasındaki önemli farklılıklar, bazı ekonomilerin DYY için daha çekici olmalarını sağlarken diğerleri için olumsuz koşulların varlığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, yatırım profili (YP) ortalaması 6,325 ve 2,095'lik standart sapma, yatırım profilinin pozitif algılandığını işaret etmektedir. Olumlu bir yatırım profilinin yüksek olması (ortalama 6,325) algısı, bir ülkede yatırımların güvenliği ve karlılığına yönelik algıyı yansıtır. Bu pozitif algı, DYY'leri çekmek için çok önemlidir.

İç çatışma (İÇ) ortalaması 7,594 ve 2,315'lik standart sapma, bazı ülkelerde orta ila yüksek düzeyde iç çatışmaların var olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, DÇ (Dış Çatışmalar) ortalaması 8,962, algılanan yüksek düzeyde dış çatışmaları ve belirli bir değişkenliği (standart sapma 2,106) ortaya koymaktadır. Yüksek iç ve dış çatışmalar (sırasıyla ortalama 7,594 ve 8,962) yatırımcıları, istikrar ve daha az risk ile güvence altına alır. Ülkeler, daha fazla DYY çekmek için bu çatışmaları azaltmaya devam etmelidir.

YOL ortalaması 2,267 ve 1,035'lik standart sapma, yolsuzluğun orta düzeyde var olduğunu ve ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterdiğini belirtmektedir. Yüksek düzeyde yolsuzluk (ortalama 2,267), DYY'ler için önemli bir caydırıcı faktördür, çünkü belirsizlikler yaratır ve işlem maliyetlerini artırır.

Sivil özgürlükler (SÖ) ortalaması 4,596 ve 1,403'lük standart sapma, sivil özgürlüklerin ülkeler arasında önemli ölçüde değiştiğini, düşükten nispeten yüksek seviyelere kadar uzandığını göstermektedir.

Ekonomik özgürlüğün (EÖ) ortalaması 5,393 ve 1,009'luk standart sapma, çoğu ülkede orta düzeyde olduğunu ancak bu ortalama etrafında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir.

Son olarak, politik haklar özgürlükler (PHÖ) ortalaması 4,785 ve 1,707'lik standart sapma, politik haklar ve özgürlüklerde belirgin bir değişkenlik olduğunu, bazı ülkelerin yüksek düzeyde politik özgürlüğe sahipken diğerlerinin çok daha azına sahip olduğuna işaret etmektedir. Politik haklar ve özgürlükler (ortalama 4,785), bir ülkenin istikrarı ve yabancı yatırımcılar için çekiciliği üzerinde önemli bir rol oynar. Yüksek düzeydeki politik özgürlükler genellikle daha şeffaf ve istikrarlı bir yönetimle ilişkilendirilir, bu da DYY'leri cezbetmektedir.

4.5.4. Korelasyon Matrisi

Aşağıda modelde kullanılan değişkenlere ilişkin korelasyon matrisi bağımlılığı sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4.4. Korelasyon matrisi sonuçları

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
(1) LDYY	1.000																
(2) EB	0.161	1.000															
(3) ENF	-0.045	-0.047	1.000														
(4) DK	-0.076	-0.030	0.151	1.000													
(5) RDK	0.061	0.072	-0.002	0.041	1.000												
(6) RFO	0.049	-0.013	-0.010	0.041	-0.035	1.000											
(7) LBS	0.270	-0.028	0.021	-0.021	-0.189	0.141	1.000										
(8) LALT	0.195	-0.003	-0.030	-0.129	0.043	-0.024	0.404	1.000									
(9) HI	0.342	0.133	-0.055	0.049	-0.012	0.137	0.251	0.074	1.000								
(10) SEK	-0.184	-0.036	0.004	-0.238	-0.210	0.010	0.011	-0.086	-0.072	1.000							
(11) YP	0.292	0.111	-0.058	-0.152	-0.152	0.176	0.364	0.341	0.604	0.261	1.000						
(12) İÇ	0.225	0.108	-0.020	-0.118	-0.115	0.193	0.303	0.137	0.498	0.204	0.535	1.000					
(13) DÇ	0.216	0.045	0.013	-0.050	-0.177	0.244	0.259	0.114	0.408	0.089	0.430	0.676	1.000				
(14) YOL	-0.110	0.010	0.042	-0.207	-0.110	0.081	-0.004	-0.143	-0.023	0.542	0.113	0.118	0.054	1.000			
(15) PHÖ	-0.242	-0.138	0.001	0.277	0.140	-0.149	-0.279	-0.161	-0.235	-0.219	-0.429	-0.451	-0.360	-0.204	1.000		
(16) SÖ	-0.281	-0.114	0.000	0.221	0.157	-0.195	-0.329	-0.191	-0.306	-0.281	-0.532	-0.542	-0.423	-0.225	0.852	1.000	
(17) EÖ	0.286	0.177	-0.055	-0.318	0.062	0.225	0.219	0.281	0.271	0.016	0.406	0.331	0.226	0.141	-0.438	-0.469	1.000

Kaynak: Yazar tarafından Stata 17 yazılımıyla kullanılarak hesaplanmıştır.

Korelasyon matrisi, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkilerin gücünü ölçmeyi sağlayan istatistiksel bir araçtır. Bu analizde, bağımlı değişken LDYY iken, diğer değişkenler bağımsız değişkenlerdir.

LDYY ile pozitif korelasyon gösteren değişkenler arasında hükümet istikrarı (0.34), yatırımcıların istikrarlı siyasi ortamları tercih ettiğini göstererek DYY'leri çekilmesiyle pozitif korelasyon sergiler. Bunun yanı sıra, yatırım profili (0.29), yasal güvenceler ve yatırımcı uygun politikalar içeren iyi bir yatırım profili, DYY çekmek için kritik öneme sahiptir. Ayrıca, ekonomik özgürlük (0.29), serbest piyasa politikaları ve yatırımcı uygun düzenlemeleri içeren ekonomik özgürlük de DYY çekmek için önemli bir faktördür. Bu değişkenlerin pozitif korelasyonu, yatırımcıların istikrarlı, yasal güvenceye sahip ve serbest piyasa koşullarına dayalı ekonomileri tercih ettiğini göstermektedir.

LDYY ile negatif korelasyon gösteren değişkenler arasında sivil özgürlükler (-0.28) yer almaktadır. Şaşırtıcı bir şekilde, sivil özgürlükler DYY'lerle negatif korelasyon göstermektedir. Bu, bazı yatırımcıların, sivil özgürlüklerin zararına olsa bile, daha az kısıtlayıcı düzenlemelere sahip ortamları tercih ettiğini gösterebilir. Bunun yanı sıra, sosyo-ekonomik koşullar (-0.18) da DYY'lerle negatif korelasyon göstermektedir. Bu durum, sosyo-ekonomik olarak istikrarlı bir ortamın yatırımcılar için daha çekici olduğunu mantıklı bir şekilde ortaya koymaktadır. İç çatışmalar (-0.11), düşük bir korelasyon göstermesine rağmen, DYY'lerle negatif ilişki içindedir, bu da yatırımcıların istikrarsız ortamlardan kaçındığını göstermektedir. Bu değişkenlerin negatif korelasyonu, yatırımcıların istikrarlı, düzenli ve öngörülebilir ortamları tercih ettiğini ve bu tür ortamlarda yatırım yapmaktan kaçındığını göstermektedir.

Ekonomik büyüme (0.16) DYY'lerle düşük düzeyde pozitif bir korelasyon göstermektedir. Bu durum, yatırım çekmede diğer faktörlerin daha belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Ayrıca, enflasyon oranı (-0.05) DYY ile çok zayıf bir negatif korelasyon sergilemektedir. Bu da enflasyonun yabancı yatırımcılar için çekim veya itim faktörü olmadığını öne sürmektedir. Bu değişkenlerin korelasyonları, ekonomik büyümenin ve enflasyon oranının yatırım çekmede sınırlı bir etkisi olduğunu ve diğer ekonomik ve politik faktörlerin daha önemli olabileceğini ortaya koymaktadır.

4.5.5. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Seriler arasında Yatay Kesit Bağımlılığı (YKB) varken, bu durumun dikkate alınmadan analiz yapılması elde edilecek sonuçları önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle analize başlamadan önce, serilerde ve eş-bütünleşme denkleminde YKB'nın varlığının test edilmesi gerekmektedir. YKB'nın yapılacak birim kök ve eş-bütünleşme testleri seçilirken göz önünde bulundurulmaması; yapılan analizin sonuçlarını sapmalı (biased) ve tutarsız (inconsistent) hale getirebilecektir.

Aşağıda modelde kullanılan değişkenlere ilişkin yatay kesit bağımlılığı sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4.5. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias-corrected scaled LM	Pesaran CD
LDYY	3763.081***	103.7299***	103.2728***	49.31941***
EB	722.6877***	7.197341***	6.740198***	9.873989***
ENF	1088.768***	18.82040***	18.36326***	13.46618***
DK	1695.451***	38.08261***	37.62547***	15.52661***
RDK	6445.297***	188.8904***	188.4332***	71.00152***
RFO	1070.124***	18.22844***	17.77130***	5.957028***
LBS	7741.291***	230.0382***	229.5811***	65.80321***
LATL	9092.954***	272.9536***	272.4964***	92.43478***
HI	9414.916***	283.1759***	282.7187***	95.44205***
SEK	6396.963***	187.3558***	186.8986***	60.09978***
YP	5782.970***	167.8615***	167.8615***	59.96044***
İÇ	3962.425***	110.0591***	109.6020***	33.92905***
DIŞ	4346.614***	122.2571***	121.8000***	41.50555***
YOL	4709.591***	133.7817***	133.3245***	31.91600***
PHÖ	2573.477***	65.95995***	65.50281***	13.75497***
SÖ	3124.858***	83.46632***	83.00918***	24.74376***
EÖ	3278.660***	88.34956***	87.89242***	31.36064***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı olduğunu gösterir.

Bu test, Breusch-Pagan LM testinin değiştirilmiş bir versiyonunu temsil eder. Tüm değişkenler için elde edilen değerler anlamlıdır ve kesit bağımlılığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu yöntem, Pesaran'ın scaled LM testinde gözlemlenen tahmin yanlışlığını ayarlar. Sonuçlar, scaled LM testi ile benzerlik göstermekte ve bu bağımlılığın varlığını doğrulamaktadır. Ek olarak, ortalama artıklar üzerine odaklanan Pesaran CD testi, kesit bağımlılığını özellikle tespit eder. Bu testte her değişken için elde edilen çok yüksek ve

anlamalı değerler de bu bağımlılığı doğrulamaktadır. Bu test, kesit bağımlılığının olmadığını belirten boş hipotezini doğrular. Tüm test istatistikleri son derece yüksek bir anlamlılık seviyesinde %5'ten küçük olduğunu gösterilmiştir, bu da boş hipotezin reddedildiğini ve tüm değişkenler için güçlü bir kesit bağımlılığı olduğunu göstermektedir.

Sonuçlar incelendiğinde, p-değeri %5'ten düşük olduğu değişkenlerin yatay kesit bağımsızlığına sahip olduğu şeklinde kurulan boş hipotez reddedilmektedir. Bu da ülkelerle ilgili bu değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına sahip olduğunu göstermektedir. SAA ülkelerinin hem DYY hem de makroekonomik ve politik değişkenler belirsizlik açısından yatay kesit birimlerinin hatalarının bağımlı ve birbiriyle ilişkili olduğu ve ortak bazı dinamik özellikler sergilediği söylenebilir. SAA ülkelerinde DYY, makroekonomi ve politik istikrar için önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, bu ülkelerdeki değişkenler ekonomik ve politik değişkenler belirsizlik için yatırımcıların risk algısını etkileyebilir. Yatay kesit birimlerinin hatalarının bağımlı ve ilişkili olması, bölgesel dinamiklerin ve ortak sorunların varlığına işaret eder. Bu durum, SAA ülkelerinin benzer ekonomik ve politik zorluklarla karşı karşıya olduklarını göstermektedir.

4.5.6. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Bu çalışmada incelenen değişkenlerin entegrasyon seviyelerini belirlemek için birinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır. Bu testler, panelin tamamının birim kök içerdiği yönünde boş hipotezi öne sürer. Zaman serilerinin ortak bir stokastik eğilim gösterip göstermediğini kontrol ederler. Bu testleri uygulayarak, panel modelinde verilerin durağanlığını değerlendirebiliriz. Elde edilen sonuçlar, ekonometrik modelleme için kritik bilgiler sağlar ve uygun tahmin yöntemlerinin seçimini etkiler. Aşağıda Levin, Lin ve Chu tarafından 2002 yılında geliştirilen birim kök testi ile Im, Pesaran ve Shin tarafından 2003 yılında önerilen birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlar Tabloda gösterilmektedir. LLC testi, panel verilerinde birim kök varlığını tespit etmek için kullanılır ve bireysel özellikleri dikkate Im, Pesaran ve Shin tarafından 2003 yılında önerilen bu test, LLC yaklaşımını geliştirerek kesit birimleri arasında heterojenliğe izin verir. Aşağıda modelde kullanılan değişkenlere ilişkin panel birim kök testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4.6. Panel birim kök testi sonuçları

Değişkenler	LLC			IPS		
	Test İstatistiği	P-değeri	Sonuç	Test İstatistiği	P-değeri	Sonuç
LDYY	-3.7807	0.156	Durağan değil	-6.9981	0.253	Durağan değil
Δ LDYY	-17.179***	0.000	Durağan	-22.0829***	0.000	Durağan
EB	-9.1191***	0.000	Durağan	-15.0299***	0.000	Durağan
Δ EB	-23.581***	0.000	Durağan	-24.0104***	0.000	Durağan
ENF	-7.8874***	0.000	Durağan	-13.1461***	0.000	Durağan
Δ ENF	-22.629***	0.000	Durağan	-23.1289***	0.000	Durağan
DK	- 16.084***	0.000	Durağan	-6.3260***	0.000	Durağan
Δ DK	-17.919***	0.000	Durağan	-19.993 ***	0.000	Durağan
RDK	5.6767	1.000	Durağan değil	8.8375	1.000	Durağan değil
Δ RDK	-11.611***	0.000	Durağan	-14.6500***	0.000	Durağan
RFO	-10.927***	0.000	Durağan	-12.4476***	0.000	Durağan
Δ RFO	-28.918***	0.000	Durağan	-21.6236***	0.000	Durağan
LBS	-0.0971	0.461	Durağan değil	3.5050***	0.999	Durağan değil
Δ LBS	-9.885***	0.000	Durağan	-17.6842***	0.000	Durağan
LATL	0.0292	0.511	Durağan değil	0.1909	0.536	Durağan değil
Δ LATL	-16.050***	0.000	Durağan	-19.7041***	0.000	Durağan

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini gösterir.

Bu bağlamda, kurulan boş hipotez, birim kök varlığını test eder, yani serilerin durağan olmadığını ifade eder.

Bir değişkenin durağan olduğu söylenirse eğer, istatistiksel özellikleri (ortalama, varyans) zaman içinde değişmezse. Bu tabloda, LDYY, RDK, LBS ve LATL dışındaki tüm değişkenler seviyelerinde durağandır. Bu, onların birim kök içermediği ve dalgalanmalarının uzun vadede öngörülebilir olduğu anlamına gelir.

LDYY, RDK, LBS ve LATLdeğişkenleri seviyelerinde durağan olmamakta fakat birinci farkları (Δ) alındığında durağan hale gelmektedir. Özetle, çoğu değişken LDYY, RDK, LBS ve LATL birinci farkı alındıktan sonra durağan hale gelmektedir, bu da serilerin birinci dereceden bütünleşik $I(1)$ olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar karma entegrasyon düzeyine [$I(0)$ ve $I(1)$] sahip olan değişkenlere panel ARDL modelinin uygulanabileceğini göstermekte ve değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin incelenmesine izin vermektedir.

4.5.7. Panel Eşbütünleşme Test: Kao Panel Eşbütünleşme Testi

Değişkenlerin birim kök testlerinde düzeylerine ilişkin sonuçlar belirlendikten sonra lineer panel ARDL modelinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin olup olmadığını belirlenmesi gerekmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla panel eşbütünleşme testleri uygulanmaktadır ve böylece Panel ARDL modellerinde elde edilen sonuçlarla desteklemektedir. Aşağıda Tablo 4.7’de farklı modellere uygulanan Kao eşbütünleşme testinin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4.7. Panel eşbütünleşme testi: Kao panel eşbütünleşme testi

Modeller		Modified Dickey–Fuller t	Dickey–Fuller t	Augmented Dickey–Fuller	Unadjusted modified Dickey–Fuller	Unadjusted Dickey–Fuller t
Model 1	Statistic	-13.536***	-10.913***	-5.980***	-25.405***	-13.537***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 2	Statistic	-13.536***	-10.913***	-5.980***	-25.405***	-13.53***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 3	Statistic	-13.978***	-11.258***	-6.228***	-26.05***	-13.874***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 4	Statistic	-14.074***	-11.227***	-6.1224***	-26.21***	-13.843***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 5	Statistic	-14.054***	-11.203***	-6.0020***	-26.242***	-13.834***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 6	Statistic	-14.030***	-11.188***	-5.9887***	-26.240***	-13.828***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 7	Statistic	-14.643***	-11.710***	-6.517***	-27.384***	-14.395***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 8	Statistic	-14.553***	-11.680***	-6.490***	27.371***	-14.394***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Model 9	Statistic	-14.876***	-11.951***	-6.417***	-27.736***	-14.633***
	p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini gösterir.

Kao eşbütünleşme testi, panel modelindeki değişkenler arasında uzun dönemde istikrarlı bir ilişkinin olup olmadığını doğrulamak için kullanılır. 1’den 10’a kadar numaralandırılmış modellerin eşbütünleşme sonuçları gösterilmektedir. Sonuçlar, her model için, Kao eşbütünleşme testi sonuçlarında (Modified Dickey-Fuller t, Dickey-Fuller t, Augmented Dickey-Fuller, Unadjusted Modified Dickey-Fuller ve Unadjusted Dickey-Fuller t) değişkenler arasında anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Böylece Kao eşbütünleşme testi sonucunda tüm testlerde, p-değerlerinin 0.05’ten küçük olması, eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi reddedilmesine yol

açmaktadır ve böylece değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin var olduğu kabul edilmektedir.

4.6. Panel ARDL Modelleri ve Tahmin Sonuçları

4.6.1. Model 1 Panel ARDL Tahmin Sonuçları

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 1'e ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.8. Model 1 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	P-değeri	Katsayılar	P-değeri
Uzun- Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0411***	0.000	0.0496***	0.000
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.0001	0.120	0.00000106	0.985
Doğal Kaynaklar (DK)	0.0123	0.350	0.0382***	0.000
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.00006**	0.040	0.000102***	0.000
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0135**	0.013	0.00186	0.350
Başeri Sermaye (LBS)	0.768*	0.095	3.295***	0.000
Altyapı (LALT)	0.0848	0.351	-0.0508	0.506
Hükümet istikrarı (HI)	0.152***	0.000	0.0950***	0.000
Kısa- Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.517***	0.000	-0.600***	0.000
D.Ekonomik Büyüme(EB)	0.00573	0.373	-0.0113	0.290
D.Enflasyon Oranı(ENF)	0.00006*	0.094	-0.00614	0.498
D.Doğal Kaynaklar(DK)	0.0265***	0.001	-0.00427	0.776
D.Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.00004*	0.078	0.00938	0.54
D.Reel Faiz Oranı (RFK)	- 0.0060**	0.026	-0.00210	0.875
D.Başeri Sermaye (LBS)	0.812	0.112	-0.647	0.559
D.Altıyapı (LALT)	-0.0839	0.196	-0.0870	0.249
D.Hükümet istikrarı (HI)	-0.0027	0.933	-0.0273	0.453
Sabit	-5.006*	0.071	-3.111	0.505
Gözlem sayısı	1118			
Hausman testi	PMG DFE chi2(7) = 82.39, Prob > chi2 = 0.0000			

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini gösterir.

Model 1'de panel ARDL (DFE ve PMG) yöntemleri kullanılarak ekonomik büyüme, enflasyon oranı, doğal kaynaklar, resmi döviz kuru, reel faiz oranı, beşeri sermaye ve altyapı gibi makroekonomik değişkenlerin yanı sıra hükümet istikrarı gibi politik değişkenlerin DYY'lar üzerindeki etkileri gösterilmektedir. Model 1, Panel ARDL (DFE ve PMG) yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir:

-DFE ve PMG modellerinde hata düzeltme terimi katsayıları incelendiğinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç hata düzeltme mekanizmasının varlığını ve dolayısıyla değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca, hata düzeltme teriminin negatif ve anlamlı olması, kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin uzun dönemde düzeltileceğine işaret etmektedir. Bu da modelin kısa vadeli şoklara karşı duyarlı olduğunu, ancak zamanla dengeye döndüğünü ortaya koymaktadır. Özetle, bu sonuçlar, uzun dönem dengesinin güçlü olduğunu ve kısa dönem dalgalanmalarının uzun dönemde ortadan kalkacağını, yani sistemin uzun dönemde istikrarlı bir dengeye sahip olacağını göstermektedir. Bu da modelimizin güvenilirliği ve geçerliliği açısından önemli bir bulgudur.

-Hausman test sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda, DFE ile PMG arasındaki farkın olmadığına dair kurulan boş hipotez reddetmektedir. Dolayısıyla, DFE tahmincisi, katsayıların etkin olduğu ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 4.8'deki uzun dönem katsayıları, DYY'ların ekonomik büyüme, enflasyon oranı, doğal kaynaklar, resmi döviz kuru, reel faiz oranı, beşerî sermaye ve altyapı ve politik (hükümet istikrarı) değişkenlerle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme katsayısı hem DFE hem de PMG modellerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar, DYY'nin teknoloji transferi ve iş yaratma yoluyla ekonomik büyümeyi artırdığı literatürdeki bulgularla tutarlıdır (Borensztein vd., 1998). DFE modelinde, ekonomik büyümede meydana gelen her 1 birimlik artışın DYY'lerde 0,0411 birimlik bir artışla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgu Afrika ülkelerinde DYY'lerin ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Doğal kaynaklar gelince, DFE modelinde katsayısı anlamlı değilken, PMG modelinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu, doğal kaynakların DYY'lar için çekici olduğunu ve ülkelerin doğal kaynak zenginliği arttıkça daha fazla DYY çekebileceğini göstermektedir. Bu sonuç, Kolstad & Wiig, (2012) çalışmasıyla uyumludur. Resmi döviz kurunun her iki modelde de etkisi küçük olmakla birlikte DYY'lar üzerinde olumlu ve anlamlı olduğuna işaret etmektedir, bu da uygun döviz kurlarının DYY'ları çektiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için

riskleri azalttığı teorisini doğrulamaktadır (Blonigen, 1997). Fakat katsayıların sıfıra yaklaşması döviz kurunun istikrarlı olduğunu söylememizi sağlamaktadır. Ndefo'ya (2003) göre, SAA ülkelerinde istikrarlı bir döviz kuru, DYY üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve parasal istikrarın DYY'leri çekmek için önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Analiz, istikrarlı bir döviz kuru sürdüren ülkelerin, daha öngörülebilir ve yatırımcılar için daha az riskli bir ekonomik ortam sunarak DYY'leri daha başarılı bir şekilde çektiğini göstermektedir (Ndefo, 2003). Elde ettiğimiz sonuçlar Ndefo (2003) sonuçlarıyla tutarlıdır.

DFE modelinde reel faiz oranı negatif ve anlamlı bulunurken, PMG modelinde anlamlı bulunmamıştır. DFE modelinde, reel faiz oranı meydana gelen her 1 birimlik artış DYY'larda 0.0135 'lik bir azalışa yol açtığını göstermektedir. Bu, düşüş reel faiz oranlarının yabancı yatırımları caydırabileceğini ortaya koymaktadır. Reel faiz oranının artması, şirketler için sermaye maliyetini artırır. Yabancı yatırımcılar için ev sahibi ülkedeki daha yüksek sermaye maliyeti yatırımları daha fazla caydırır hale getirebilir ve böylece DYY akışlarını azalabilir. Ayrıca, Reel faiz oranlarının artması, finansal varlıklar ile reel varlıklar arasında bir ikame etkisine de yol açabilir. Aliber (1970) , faiz oranları arttığında finansal yatırımların getirisinin artacağını ve bu durumun yatırımcıları DYY gibi daha yüksek getiri sağlayan reel yatırımlardan dışlayacağını açıklamaktadır.

Beşeri sermaye katsayısı her iki modelde de pozitif ve anlamlıdır, bu da eğitilmiş işgücünün yabancı yatırımcılar için önemli bir çekim faktörü olduğunu göstermektedir. DFE modelinde, beşeri sermayede meydana gelen her %1'lik artışın DYY'lerde %0.768'lik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Pozitif beşeri sermaye, işgücü verimliliğini artırır. Nitelikli ve iyi eğitilmiş işçiler daha verimli ve yenilikçidir, bu da yerel işletmelerin rekabetçiliğini artırır. Borensztein vd., (1998)'e göre, ev sahibi ülkedeki yüksek beşeri sermaye, DYY çekmek için belirleyici bir faktördür ve ÇUŞ'ler, verimliliklerini en üst düzeye çıkarabilecekleri ortamlar aramaktadır. Pozitif beşeri sermayeye sahip bir ülkeye yatırım yapan yabancı şirketler, daha düşük eğitim maliyetlerinden faydalanır. Blomström ve Kokko (2003), ÇUŞ'lerin, yerel işgücünün eğitimine büyük yatırımlar yapmak zorunda kalmadıkları ülkelerde faaliyet göstermeyi tercih ettiklerini ve bu durumun operasyonel maliyetlerini azalttığını vurgulamaktadır. Hükümet istikrarı katsayısı her iki modelde de pozitif ve anlamlıdır. Bu,

siyasi istikrarın yabancı yatırımlar için önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. DFE modelinde, hükümet istikrarında meydana gelen her 1 puanlık artışın DYY'larda 0.152'lik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Alesina ve Perotti (1996) gibi akademik araştırmalar, siyasi istikrarın DYY akışları ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Çalışmalarında istikrarlı bir yönetim yapısına sahip ülkelerin genellikle siyasi istikrarsızlığın daha belirgin olduğu ülkelere göre daha yüksek düzeyde doğrudan yabancı yatırımları çektiğini göstermektedir. Bununla birlikte, Knack ve Keefer (1995) gibi diğer araştırmacılar da siyasi kurumların kalitesinin, özellikle siyasi istikrarın, DYY'lar için çekiciliğin önemli bir belirleyicisi olduğunu vurgulamışlardır. Bu kurumlar uluslararası yatırımcıları çekmek için temel oluşturan öngörülebilir yasal ve düzenleyici bir çerçeve sağlar.

Enflasyon oranı ve altyapı katsayısı, her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu durum, altyapı ve enflasyon oranının DYY'lar üzerindeki etkisinin ihmal edilebilir olduğunu göstermektedir.

Kısa dönem katsayıları, uzun dönem katsayılarına kıyasla daha az anlamlıdır. Bu, değişkenler arasındaki ilişkilerin kısa dönemde daha az belirgin olduğunu ve uzun dönemde daha güçlü olduğunu göstermektedir. Ancak, DFE modelinde, Model 1'de, enflasyon oranı, doğal kaynaklar, resmi döviz kuru ve reel faiz oranı gibi değişkenler sıfıra yakın katsayılar göstermektedir. Bu, bu değişkenlerin kısa vadede istikrarını ve önemli bir etkileri olmadığını ya da hemen önemli dalgalanmalar yaşamadıklarını göstermektedir. Katsayıların sıfıra yakınsaması, bu ekonomik parametrelerde belirli bir tutarlılığı yansıtarak, büyük çaplı dalgalanmaların veya kısa vadeli etkin bir yönetimin eksikliğini gösterebilir.

4.6.2. Model 2 Panel ARDL Tahmin Sonuçları

Aşağıdaki tabloda PMG ve DFE tahmincilerinin kullanıldığı Model 2'ye ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.9. Model 2 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	P-değeri	Katsayılar	P-değeri
Uzun- Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme(EB)	0.0532***	0.000	0.0399**	0.011
Enflasyon Oranı (ENF)	0.0000205	0.749	-0.000159	0.115
Doğal Kaynaklar (DK)	0.0386***	0.000	0.00837	0.527
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.00009***	0.000	0.0000614**	0.041
Reel Faiz Oranı (RFO)	0.004	0.151	-0.0141***	0.009
Başeri Sermaye (LBS)	3.187***	0.000	0.853*	0.063
Altyapı (LALT)	0.131***	0.000	0.0839	0.360
Hükümet istikrarı(HI)	0.106***	0.000	0.149***	0.000
Sosyo-Ekonomik Koşulları(SEK)	-0.0332	0.357	-0.148**	0.019
Kısa- Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.586***	0.000	-0.519***	0.000
D.Ekonomik Büyüme (EB)	-0.0134	0.238	0.00620	0.334
D.Enflasyon Oranı (ENF)	-0.00709	0.442	-0.0000628*	0.096
D.Doğal Kaynaklar (LDK)	-0.00952	0.501	0.0262***	0.001
D.Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.0121	0.411	0.0000455*	0.088
D.Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.000425	0.979	-0.00627**	0.020
D.Başeri Sermaye (LBS)	-1.088	0.323	0.744	0.145
D.Altıyapı (LALT)	-0.0426	0.545	-0.0953	0.143
D.Hükümet istikrarı (HI)	-0.0365	0.345	-0.00459	0.891
D.Sosyo-Ekonomik Koşulları(SEK)	-0.0228	0.774	0.0639	0.285
Sabit	-3.806	0.421	-1.161	0.718
Gözlem sayısı	1118			
Hausman test	PMG ve DFE chi2(8) = 98.88, Prob > chi2 = 0.0000			

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlı olduğunu gösterir.

Yukarıdaki Tablo 4.9 'da Tablo 4.8'de yer almayan sosyo-ekonomik koşullar değişkeni eklenerek yeniden tahmin yapılmış ve önceki modelde elde edilen tahmin sonuçlarının doğruluğu kontrol edilmiştir. Tablo 4.9'da Panel ARDL modellerinde hata düzeltme terimi katsayıları incelendiğinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir, bu da bir hata düzeltme mekanizmasının varlığını ve dolayısıyla değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu katsayının değeri DFE modeli için -0.586 ve PMG modeli için -0.519'dur. Bu bulgu, değişkenler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme ilişkisi, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini ve bir denge ilişkisi içinde olduklarını ifade eder. Hausman test sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda, DFE ile PMG arasındaki farkın olmadığına dair kurulan boş hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla, DFE tahmincisi, katsayıların etkin olduğu ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu sonucuna

varılmaktadır. Uzun dönem katsayılar, ekonomik büyüme, her iki modelde de DYY'lar üzerinde önemli ve pozitif bir etkiye sahiptir. DFE modelinde, ekonomik büyümede, meydana gelen her %1'lik artışın DYY'larda %0.0399 'luk bir artışa yol açtığını göstermektedir. Ancak, bu etki PMG modelinde daha güçlüdür. Bunun yanı sıra, doğal kaynaklar PMG modelinde olumlu ve önemli bir etkiye sahiptir; fakat bu etki DFE modelinde daha az belirgindir ve anlamlı değildir. Ayrıca, resmi döviz kuru her iki modelde de DYY'lar üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahiptir. Fakat katsayıların sıfıra yaklaşması döviz kurunun istikrarlı olduğunu söylememizi sağlamaktadır. Bu sonuçlar, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için riskleri azalttığı teorisini doğrulamaktadır (Blonigen, 1997). Bu, ekonomik istikrarın sağlanmasında döviz kurunun kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak, reel faiz oranı PMG modelinde anlamlı değilken, DFE modelinde düşük de olsa anlamlı bir etkiye sahiptir. DFE modelinde, reel faiz oranı meydana gelen her %1'lik artış DYY'larda %0,0141'lik bir azalışa yol açtığını göstermektedir. Bu durum, DFE modelinde reel faiz oranlarının yabancı yatırımları caydırdığını ortaya koymaktadır. Beşerî sermaye, her iki modelde de olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir, fakat etkisi PMG modelinde çok daha güçlüdür. DFE modelinde, beşeri sermaye meydana gelen her %1'lik artış DYY'larda %0.853'lik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Bu, eğitim ve beceri geliştirme DYY'ları çekmede ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, altyapı değişkeni DFE modelinde istatistiksel olarak anlamsızdır. PMG modelinde altyapı değişkeninin DYY üzerinde etkisi anlamlıdır. PMG modelinde Altyapı değişkenindeki 1 puanlık artış DYY üzerinde 0.131'lik bir artışa neden olmaktadır. Hükümet istikrarı, her iki modelde de anlamlı ve olumlu bir etkiye sahiptir. Bu, istikrarlı bir hükümetin yabancı yatırımcılar için cazip bir ortam sağladığını belirtmektedir. DFE modelinde, hükümet istikrarı meydana gelen 1 puanlık artış DYY'larda 0.149'lik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Ancak, sosyo-ekonomik koşulların DYY üzerinde PMG ve DFE modelinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar Busse & Hefeker, (2005) çalışmasıyla da doğrulanmaktadır.

Son olarak, enflasyon oranının katsayısı PMG ve DFE modelinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Bu sonuç, enflasyon oranının yabancı yatırımlar üzerinde etkisinin olmadığını göstermektedir. Özetle, ekonomik büyüme, resmi döviz kuru, beşeri sermaye ve hükümet istikrarı gibi faktörler her iki modelde de yabancı yatırımlar üzerinde önemli

ve pozitif etkilere sahipken, doğal kaynaklar ve altyapılar gibi bazı faktörler modeller arasında farklı etkiler göstermektedir. Bu farklılıklar, yabancı yatırımları çekmede çeşitli ekonomik ve politik faktörlerin rolünü daha iyi anlamak için farklı modellerin kullanılmasının önemini vurgulamaktadır. Kısa dönemde DYY'lar üzerindeki etkiler incelendiğinde, enflasyon oranı, doğal kaynaklar, resmi döviz kuru ve reel faiz oranı DFE modelinde anlamlı etkilere sahiptir. PMG modelinde ise bu değişkenlerin kısa dönem etkileri anlamlı değildir. Bu bulgular, kısa dönemde ekonomik ve politik değişkenlerin DYY'lar üzerindeki etkilerinin farklı şekillerde yansyabileceğini göstermektedir.

4.6.3. Model 3 Panel ARDL Tahmin Sonuçları

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 3'e ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.10. Model 3 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	P-değeri	Katsayılar	P-değeri
Uzun- Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0390**	0.013	0.0512***	0.000
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.000154	0.125	-0.0000106	0.889
Doğal Kaynaklar (DK)	0.00737	0.574	0.0444***	0.000
Resmi Döviz Kuru (RFK)	0.0000680**	.024	0.0000884***	0.000
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0145***	0.007	0.00405	0.132
Başeri Sermaye (LBS)	0.830*	0.068	3.018***	0.000
Altyapı (LALT)	0.0525	0.572	-0.112**	0.025
Hükümet istikrarı (HI)	0.112***	0.000	0.105***	0.000
Sosyo-Ekonomik Koşullar(SEK)	-0.184***	0.006	-0.0464	0.239
Yatırım Profili (YP)	0.0875	0.118	0.0224	0.488
Kısa- Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.523***	0.000	-0.589***	0.000
D.Ekonomik Büyüme	0.00581	0.367	-0.0122	0.258
D.Enflasyon Oranı	0.0000618	0.101	-0.00672	0.385
D.Doğal Kaynaklar	0.0259***	0.001	-0.0140	0.292
D.Resmi Döviz Kuru	0.0000438	0.101	0.0115	0.447
D.Reel Faiz Oranı	-0.00641**	0.018	0.00203	0.903
D.Başeri Sermaye	0.753	0.140	-0.734	0.497
D.Altıyapı	-0.0898	0.740	-0.0503	0.445
D.Hükümet istikrarı	0.0120	0.199	-0.0328	0.512
D.Sosyo-Ekonomik	0.0781	0.236	-0.0197	0.831
D.Yatırım Profili	-0.0330	0.440	-0.00991	0.865
Sabit	0.181	0.957	-3.550	0.433s
Gözlem sayısı	1118			
Hausman test	PMG ve DFE $\chi^2(8) = 98.66$, Prob > $\chi^2 = 0.000$			

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı gösterir.

Yukarıdaki Tablo 4.10'da, önceki modelde olmayan yatırım profilideğişkeni eklenerek Model 3 tahmin edilmiştir. PMG ve DFE modellerinde hata düzeltme terimi katsayıları incelendiğinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu da bir hata düzeltme mekanizmasının varlığını ve dolayısıyla değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu katsayının değeri DFE modelinde -0.523 ve PMG modelinde -0.589'dur ve böylece modellerde kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin uzun dönemde düzeltilebileceği söylenebilir. Hausman test sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda, DFE ile PMG arasındaki farkın olmadığına dair kurulan boş hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla, DFE tahmincisi katsayıların etkin olduğu ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu sonucuna varılmaktadır.

Uzun dönemde sonuçlar değerlendirildiğinde ekonomik büyümenin, DYY'ları çekmede önemli bir rol oynamaktadır. DFE modelinde ekonomik büyüme değişkeninin katsayısı 0,0390'dur ve %5 düzeyde anlamlıdır. Ekonomik büyümede meydana gelen her %1'lik artış DYY'lar üzerinde %0.039 artışa yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, PMG modeli bu sonucu doğrulayarak ekonomik büyüme katsayısı 0,0512 bulunmuştur ve %5 düzeyde katsayı anlamlıdır ve ekonomik büyümenin incelenen Afrika ülkelerinde DYY üzerindeki etkisinde belirgin bir pozitif etkiye sahip olduğunu vurgulayabiliriz. Ancak, enflasyon oranı DYY üzerinde gerek DFE ve gerekse PMG modellerinde anlamlı bir etkiye sahip görünmemektedir. Dolayısıyla, enflasyon oranının DYY akışlarını belirgin şekilde etkilemediğini söyleyebiliriz. Doğal kaynaklar açısından, iki model arasında farklı sonuçlar üretmiştir. DFE modelinin katsayısı 0,00737 olup anlamlı değilken PMG modelinde bu katsayı 0,0444'tür ve anlamlıdır. Bu sonuç doğal kaynak bolluğunun Afrika ülkelerinin DYY çekmede önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ayrıca, resmi döviz kuru istikrarı DYY ile pozitif korelasyon göstermekle birlikte katsayının düşük olması, DYY'lar üzerinde düşük bir etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Özellikle katsayıların sıfıra yaklaşması döviz kurunun istikrarlı olduğunu sonucundan kaynaklanabileceği ve istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için riskleri azalttığı teorisinin (Blonigen, 1997) Afrika ülkelerinde geçerli olabileceğini doğrulamaktadır. Bu sonuçlar Afrika ülkelerinde istikrarlı bir döviz kurlarının DYY'ları teşvik edebileceğini teyit etmektedir. Buna karşılık, DFE modelinde yüksek reel faiz

oranları katsayısı -0,0145'dur ve anlamlıdır. Bu sonuç DFE modelinde, reel faiz oranındaki 1 puanlık artışın DYY'larda 0,0145'lik bir azalışa yol açtığını göstermektedir. Bu durum, DFE modelinde reel faiz oranlarının yabancı yatırımları caydırdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yabancı yatırımcıların yüksek borçlanma maliyetlerine duyarlı olduğunu göstermektedir. PMG modelinde reel faiz oranı katsayısı anlamlı değildir. Beşeri sermaye, DYY çekmede önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. DFE modelinin beşeri sermaye katsayısı 0.830'dır ve istatistiksel olarak anlamlıdır. DFE modelinde, beşeri sermaye meydana gelen her %1'lik artış DYY'larda %0.830'lık bir artışa yol açmaktadır. PMG modelinde de, beşeri sermaye katsayısı 3.018'dir ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Altyapı katsayısı sonuçları çelişkilidir. DFE modelinde altyapı katsayısı anlamsız iken, PMG modelinde altyapı katsayısı negatif (-0.112) ve anlamlıdır. Bu sonuç altyapı yatırım maliyetlerinin yüksek olmasının Afrika'da altyapı yatırımlarının DYY'ları caydırabileceği gerçeğine dayandırılabilir. Hükümet istikrarı değişkeninin katsayıları incelendiğinde iki modelin katsayıları, DFE modelinde 0.112 ve PMG modelinde ise 0.105'dir, ve her iki modelde de katsayılar anlamlıdır. Bu sonuçlar hükümet istikrarının yabancı yatırımcılar için olumlu yönde bir belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir. DFE modelinde hükümet istikrarında, meydana gelen her 1 puanlık artış DYY'larda 0.112'lik bir artışa yol açmaktadır. Ayrıca, sosyo-ekonomik koşulların değişkeni katsayısı DFE modelinde negatif (-0.184) ve anlamlıdır ve beklentilerin tersine bir sonuç elde edilmiştir. DFE modelinde sosyo ekonomik koşullarda meydana gelen her %1'lik artış DYY'da % 0.184 'lik bir düşüğe yol açmaktadır. PMG modelinde sosyo ekonomik koşulların DYY üzerinde etkisi anlamsızdır. Son olarak, yatırım profili değişkeninin katsayısı DFE ve PMG modellerinde anlamlı değildir.

Kısa vadeli tahmin sonuçları incelendiğinde, DYY'lar üzerinde doğal kaynakların pozitif ve anlamlı ve reel faiz oranının negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Diğer değişkenlerin kısa dönem etkisi anlamlı değildir. Özet olarak yukarıdaki tahmin sonuçlarında, ekonomik büyüme, politik istikrar, beşeri sermaye ve doğal kaynakların uzun döneminde DYY'ları çekmek için önemli faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Döviz kuru istikrarı ve reel faiz oranları da önemli rol oynamaktadır.

4.6.4. Model 4 Sonuçları ve Yorumlanması

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 4’e ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.11. Model 4 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlıdeğişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	P-değeri	Katsayılar	P-değeri
Uzun- Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0391**	0.016	0.0425***	0.000
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.000157	0.117	-0.0000663	0.369
Doğal Kaynaklar (DK)	0.0576	0.606	0.0438***	0.000
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.0000680**	0.024	0.0000873***	0.000
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0145***	0.007	0.00377	0.114
Başeri Sermaye (LBS)	3.806*	0.077	2.906***	0.000
Altyapı (LALT)	0.0309	0.516	0.0280	0.592
Hükümet istikrarı (HI)	0.049**	0.021	0.0579**	0.013
Sosyo-Ekonomik Koşullar (SEK)	-0.0593***	0.005	-0.0631*	0.090
Yatırım Profili (YP)	0.0263	0.127	0.0348	0.266
İç Çatışma (İÇ)	0.0778	0.510	0.0834***	0.000
Kısa- Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.524***	0.000	-0.611***	0.000
D.Ekonomik Büyüme	-0.00698	0.378	-0.00756	0.495
D.Enflasyon Oranı	0.0000624*	0.098	-0.0000717	0.371
D.Doğal Kaynaklar	-0.0257***	0.001	0.0208*	0.081
D.Resmi Döviz Kuru	0.0000438	0.101	0.0154	0.388
D.Reel Faiz Oranı	0.00636**	0.019	-0.00106	0.941
D.Başeri Sermaye	0.751	0.141	-0.988	0.342
D.Altıyapı	-0.0900	0.169	-0.0512	0.462
D.Hükümet istikrarı	0.0131	0.722	0.00724	0.878
D.Sosyo-Ekonomik Koşullar	0.0771	0.210	-0.0578	0.535
D.Yatırım Profili	-0.0360	0.402	-0.0397	0.487
D.İç Çatışma	0.00422	0.908	0.0236	0.473
Sabit	0.718	0.834	-0.515	0.907
Gözlem sayısı	1118			
Hausman test	PMG ve DFE chi2(8) = 85.72, Prob > chi2 = 0.624			

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı gösterir.

Yukarıdaki Tablo 4.11’de iç çatışmalar değişkeni eklenerek makroekonomik ve politik değişkenlerin, DYY’lar üzerine etkisi PMG ve DFE modelleriyle tahmin edilmektedir. Hata düzeltme terimi katsayıları incelendiğinde her iki modelde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu görülmektedir. Bu sonuç hata düzeltme mekanizmasının varlığını ve dolayısıyla değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Hausman test sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5’ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda, DFE ile PMG arasındaki farkın olmadığına dair

kurulan boş hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla, PMG tahmincisinin DFE tahmincisine göre uygun bir model ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu sonucuna varılmaktadır. DFE ve PMG modellerinin sonuçları, ekonomik büyüme ile DYY'lar arasında önemli bir pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. DFE modelinde, katsayı 0.0381, PMG modelinde ise katsayı 0.0425 olarak hesaplanmıştır. Bu da ekonomik büyümedeki her %1'lik artışın DFE modelinde %0.0425, PMG modelinde ise %0.0381 DYY'larda bir artışa işaret etmektedir. Bu sonuçlar, diğer modellerde olduğu gibi Afrika ülkelerinde ekonomik büyümenin, DYY'leri çekme konusundaki önemli etkisini vurgulamaktadır.

Önceki tahmin sonuçlarında olduğu gibi enflasyon oranı değişkeninin katsayısı negatiftir olsa da istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuç incelenen ülkelerde enflasyonun DYY'ları çekmede etkin olmadığını göstermektedir. Doğal kaynakların bolluğu, DYY'leri çekmede çekici bir faktördür, her iki modelde de anlamlı katsayılarla gösterilmiştir (DFE: 0,00676, PMG: 0.0438). Bu durum, yabancı yatırımların çekilmesinde hammaddelerin önemini vurgulamaktadır. Doğal kaynaklardaki %1'lik artışın DYY'larda PMG modelinde %0.0438, DFE modelinde 0.0067 artışa yol açtığını göstermektedir. Resmi döviz kuru istikrarı, DYY'leri çekmek için öneme sahip bir faktördür ve her iki modelde de anlamlı katsayılar (DFE modelinde 0.0000680 ve PMG modelinde 0.0000873) elde edilmiştir ve katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, istikrarlı bir para politikasının yabancı yatırımcıların güvenini güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Bu iki modelinde, katsayıların sıfıra yaklaşması döviz kurunun istikrarlı olduğunu söylememizi sağlamaktadır. Bu sonuçlar, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için riskleri azalttığı teorisini doğrulamaktadır (Blonigen, 1997).

Hükümet istikrarı, DYY'ları çekmede önemli bir rol oynamaktadır. Modeller, pozitif ve anlamlı katsayılar (DFE: 0.104, PMG: 0.0579, her ikisi de $p < 0.05$) elde edilmiştir. Bu sonuç istikrarlı hükümet yapılarına sahip Afrika ülkelerin yabancı yatırımları çekme olasılığının daha yüksek olduğunu işaret etmektedir. PMG Politik hükümet istikrarı meydana gelen her 1' puanlık artışın DYY'larda 0.0579'luk bir artışa yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, sosyo-ekonomik koşulların DYY üzerine etkisi incelendiğinde beklenenin tersine sonuç üretmiştir. PMG modelinde sosyo ekonomik koşullardaki 1 puanlık artış DYY'lar üzerinde -0.184 azalışa neden olmuştur sosyo-ekonomik

koşullardaki iyileşmelerin DYY'ları caydırdığı görülmektedir. İç çatışmalar, DYY'ları çekmede önemli bir rol oynamaktadır. PMG modelinde, iç çatışmalarda meydana gelen artışlar (endeksteki artış iç çatışmaların azaldığını göstermektedir) DYY'larda 0.0834'lik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Bu sonuç incelenen Afrika ülkelerinin iç politikalarını etkin bir şekilde kontrol etmesi ve özellikle siyasi alanda iç çatışmalarını azaltmalarına bağlı olarak bu ülkelerin daha fazla DYY çektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Siyasi istikrar, yabancı yatırımcılar için temel bir faktör olmakla birlikte yatırımlardaki riskleri azaltacak ve böylece sağlana istikrarlı ve öngörülebilir bir ortam, işletmelerin uzun vadeli yatırım planları yapmalarına olanak tanıyacaktır. Sonuçta iç çatışmaların azaldığı ortamlarda DYY'ların kârlarını etkileme olasılığı da ortadan kalkacaktır. Kısa dönem sonuçlar incelendiğinde, PMG modelinde doğal kaynaklar ile DYY'ler arasında önemli bir pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu durum, DYY'ler için uygun bir ortamın sürdürülmesi için uyarlanabilir ekonomik politikaların önemini vurgulamaktadır.

4.6.5. Model 5 Sonuçları ve Yorumlanması

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 5'e ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.12. Model 5 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	p- değeri	Katsayılar	p- değeri
Uzun- Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0397**	0.016	0.0417***	0.000
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.000158	0.115	-0.0000918	0.243
Doğal Kaynaklar (DK)	0.00613	0.598	0.0592***	0.000
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.0000794**	0.025	0.0000856***	0.000
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0147***	0.007	0.00316*	0.083
Başeri Sermaye (LBS)	1.899*	0.076	2.500***	0.000
Altyapı (LALT)	0.0682	0.469	0.145***	0.004
Hükümet istikrarı (HI)	0.305**	0.020	0.0468**	0.027
Sosyo-Ekonomik Koşullar (AEK)	-0.195***	0.000	0.0977***	0.005
Yatırım Profili (YP)	0.0874	0.123	0.0756***	0.008
İç Çatışma (İÇ)	0.0228	0.643	0.0560**	0.010
Dış Çatışma (DÇ)	0.0127	0.787	0.0898***	0.000
Kısa- Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.524***	0.000	-0.614***	0.000
D.Ekonomik Büyüme	-0.00556	0.390	-0.00530	0.635
D.Enflasyon Oranı	-0.0000631*	0.095	-0.00483	0.483
D.Doğal Kaynaklar	0.0262***	0.001	0.0227*	0.064
D.Resmi Döviz Kuru	0.0000439	0.100	0.0185	0.313
D.Reel Faiz Oranı	-0.00632**	0.020	0.00235	0.867
D.Başeri Sermaye	0.756	0.139	-0.864	0.443
D.Altıyapı	-0.0945	0.150	-0.108	0.117
D.Hükümet istikrarı	0.0147	0.690	0.0257	0.600
D.Sosyo-Ekonomik Koşullar	0.0792	0.199	-0.0519	0.621
D.Yatırım Profili	-0.0357	0.406	-0.0351	0.601
D.İç Çatışmaları	-0.00541	0.891	0.0122	0.751
D.Dış Çatışmaları	0.0264	0.515	0.0719	0.216
Sabit	1.001	0.773	2.429	0.587
Hausman test	PMG ve DFE chi2(8) = 85.72		Prob > chi2 = 0.2565	
Gözlem sayısı	1118			

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı gösterir.

Yukarıdaki Tablo 4.12’de, önceki modele dış çatışmalar değişkeni eklenerek DYY’lar üzerine ekonomik ve politik değişkenlerin etkileri DFE ve PMG modelleriyle araştırılmaktadır.Hata düzeltme terimi katsayıları incelendiğinde modellerde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu görülmektedir, Böylece modellerde hata düzeltme

mekanizmasının varlığını ve dolayısıyla değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Hausman test sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç PMG tahmincisinin uygun ve tercih edilebilir olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde, Tüm değişkenler enflasyon dışında anlamlıdır. Bu durum, analizimizde incelenen ülkelerde önceki tahmin sonuçlarında olduğu gibi enflasyonun DYY'ları çekmede dikkate değer bir değişken olmadığını göstermektedir. Ekonomik büyüme, her iki modele göre de DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ve bu, sonuç ekonomik büyüme değişkeninin daha daha fazla yabancı yatırım çekmede önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Ayrıca, PMG modeline göre, doğal kaynakların DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahipken, DFE modelinde bu etki anlamlı değildir. Bu sonuç, ülkeler arasında heterojenliğe bağlı olarak ortaya çıkabilir. Resmi döviz kuru değişkeni her iki modelde de DYY ile pozitif ve anlamlı şekilde ilişkilidir. İki modelin katsayıları çok düşüktür (DFE modeli için 0.0000684 ve PMG modeli için 0.0000856) bu sonuç para politikası istikrarının olduğuna işaret etmektedir. Reel faiz oranları karma sonuçlar üretmiştir. DFE modelinde negatif ve anlamlı iken, PMG modelinde pozitif ve anlamlıdır. Bu, ülkeler arasındaki yapısal veya politik farklılıkları yansıtabilir. Ayrıca, beşeri sermayesi PMG modelinde, DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu da eğitim ve becerilerin yatırım çekmedeki önemini vurgulamaktadır. Altyapı değişkeni PMG ve DFE modellerinde DYY'ları çekmede anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Ayrıca, hükümet istikrarı her iki modelde de DYY'ların üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Ancak, sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi DFE modelinde negatif, PMG modelinde ise pozitifdir, bu da ülkeler arasında olası bir değişkenlik olduğunu göstermektedir.

Yatırım profili değişkeni PMG modelinde anlamlı ve pozitifdir. İç çatışmalar değişkeni de PMG modelinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ve iç çatışmaların azaldığı ortamlarda DYY girişlerinin artabileceğini göstermektedir. Son olarak, dış çatışmalar PMG modelinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir, bu sonuç dış çatışmaların azaldığı ortamlarda DYY'ların artabileceğini göstermektedir. Kısa dönemde değişkenleri genellikle daha az anlamlılık göstermektedir, DFE modelinde enflasyon ve reel faiz oranları değişkenlerinin DYY'lar üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip oldukları görülmektedir.

4.6.6. Model 6 Sonuçları ve Yorumlanması

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 6'ya ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.13. Model 6 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	P-değeri	Katsayılar	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0303**	0.046	0.0310***	0.000
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.000190**	0.049	-0.000192*	0.074
Doğal Kaynaklar (DK)	0.00396	0.753	0.0497***	0.000
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.0000666**	0.023	0.0000797**	0.000
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0143***	0.006	0.00366*	0.070
Başeri Sermaye (LBS)	0.430	0.333	2.009***	0.000
Altyapı (LALT)	0.0834	0.355	0.175***	0.000
Hükümet istikrarı (HI)	0.124***	0.004	0.0377*	0.090
Sosyo-Ekonomik Koşulları (SEK)	-0.163**	0.013	-0.0898***	0.000
Yatırım Profili (YP)	0.0238	0.670	0.0385	0.185
İç Çatışma (İÇ)	-0.00575	0.904	0.0601***	0.006
Dış Çatışma (DÇ)	0.00498	0.912	0.103***	0.000
Sivil Özgürlüğü (SÖ)	-0.325***	0.000	-0.171***	0.000
Kısa Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.544***	0.000	-0.619***	0.000
D.Ekonomik Büyüme	0.00359	0.577	0.00707	0.505
D.Enflasyon Oranı	0.0000728*	0.053	-0.00219	0.799
D.Doğal Kaynaklar	0.0241***	0.000	0.0271**	0.023
D.Resmi Döviz Kuru	0.0000403	0.129	0.0235	0.248
D.Reel Faiz Oranı	0.00638**	0.019	-0.000499	0.970
D.Başeri Sermaye	0.563	0.275	-0.376	0.727
D.Altıyapı	-0.100	0.124	-0.0925	0.149
D.Hükümet istikrarı	0.00815	0.825	0.0171	0.750
D.Sosyo-Ekonomik Koşulları	0.0922	0.132	-0.0350	0.743
D.Yatırım Profili	-0.0172	0.691	-0.0242	0.717
D.İç Çatışmaları	-0.0104	0.791	-0.00450	0.914
D.Dış Çatışmaları	0.00370	0.927	0.0456	0.404
D.Sivil Özgürlüğü	0.0598	0.250	0.100	0.117
Sabit	1.197	0.729	1.838	0.671
Hausman testi	PMG ve DFE chi2(12)=87.07, p-değeri= 0.3450			
Gözlem sayısı	1116			

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı gösterir.

Yukarıdaki Tablo 4.13'de sivil özgürlük değişkeni eklenerek, değişkenlerin DYY'lar üzerine etkisi tahmin edilmiştir. Hata düzeltme terimi katsayıları incelendiğinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve böylece hata düzeltme mekanizmasının varlığını

ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu katsayının değeri DFE modeli için -0.544 ve PMG modeli için -0.619'dur.

Hausman testi sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5'ten büyük olduğu görölmektedir. Bu sonuç, DFE ve PMG modelleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ve PMG tahmincisi ile elde edilen katsayıların etkin ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu kabul edilmektedir. Uzun dönem model sonuçlarında ekonomik büyümenin iki modelde de DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, daha yüksek büyüme oranlarının daha fazla yabancı yatırım çektiği görölmektedir. Ayrıca, enflasyon oranının DYY üzerinde olumsuz bir etkisi vardır, bu etki DFE modelinde daha belirgindir. Bunun yanı sıra, doğal kaynaklar PMG modelinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahipken, DFE modelinde anlamlı değildir, bu da ölkeler arasındaki farklılıkları işaret edebilir. Ayrıca, döviz kuru her iki modelde de DYY ile pozitif ilişkilidir. Döviz kuru katsayısı DFE modelinde 0.0000684 ve PMG modelinde ise 0.0000856 olan katsayılar incelendiğinde, para politikası istikrarının sağlandığı sonucuna varabiliriz. Fakat katsayıların sıfıra yaklaşması döviz kurunun istikrarlı olduğunu söylememizi sağlamaktadır. Bu sonuçlar, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için riskleri azalttığı teorisini doğrulamaktadır (Blonigen, 1997). Ancak, reel faiz oranlarının etkileri çelişkilidir: DFE modelinde negatif, PMG modelinde ise düşük de olsa pozitif etkiye sahiptir. Bunun yanında, beşeri sermaye PMG modelinde DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ve bu sonuç DYY girişinde beşeri sermayenin önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, altyapı PMG modelinde anlamlı bir etkiye sahipken, DFE modelinde anlamlı değildir. Ayrıca, hükümet istikrarı her iki modelde de DYY için önemlidir, özellikle DFE modelinde daha belirgindir. Buna karşın, olumsuz sosyo-ekonomik koşullar her iki modelde de DYY'yi caydırmaktadır. Bunun yanı sıra, yatırım profili her iki modelde de DYY üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip değildir. Ancak, iç çatışmalar DFE modelinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, PMG modelinde pozitif bir etkiye sahiptir, iç çatışmaların azalmasının DYY girişiklerini olumlu etkileyebileceği söylenebilir. Dış çatışmalar PMG modelinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir, ve iç çatışmalarda olduğu gibi dış çatışmaların azalması benzer şekilde DYY girişlerini olumlu etkileyebilecektir. Son olarak, sivil özgürlüklerin her iki modelde de DYY'ların üzerinde belirgin bir olumsuz etkisi olduğunu vurgulamak önemlidir. Bu gözlem, yüksek düzeyde sivil özgürlüklerin yabancı yatırımcıları caydırabileceği

dinamiğini ortaya koymaktadır. Yatırımcılar, sivil özgürlüklerin tam olarak sağlandığı bir ortamı, potansiyel olarak daha muhalif olarak algılayabilirler, bu da yatırımları çevreleyen riskleri ve belirsizliği artırabilir. Dolayısıyla, sivil özgürlükler genel olarak demokratik ve sosyal gelişim için olumlu ve gerekli bir değer olarak kabul edilse de, analiz edilen ülkelerde DYY akışları üzerindeki etkisi paradoksal olarak olumsuz görünmektedir.

4.6.7. Model 7 Sonuçları ve Yorumlanması

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 7'e ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.14. Model 7 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	p-değeri	Katsayılar	p-değeri
Uzun- Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0313**	0.041	0.0307***	0.000
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.000187*	0.054	-0.000113*	0.071
Doğal Kaynaklar (DK)	0.00365	0.772	0.0494***	0.000
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.0000662**	0.022	0.0000791***	0.000
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0143***	0.006	0.00392*	0.065
Başeri Sermaye (LBS)	0.414	0.353	1.838***	0.000
Altyapı (LALT)	0.0841	0.352	0.208***	0.000
Hükümet istikrarı (HI)	0.124***	0.004	0.0280	0.183
Sosyo-Ekonomi Koşulları (SEK)	0.163**	0.013	-0.123***	0.000
Yatırım Profili (YP)	0.0231	0.680	0.0699**	0.015
İç Çatışma (İÇ)	-0.00554	0.907	0.0662***	0.002
Dış Çatışma (DÇ)	0.00448	0.921	0.101***	0.000
Sivil Özgürlük (SÖ)	-0.360***	0.001	-0.208***	0.000
Politik Haklar Özgürlük (PHÖ)	0.0352	0.565	0.0394	0.167
Kısa- Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.544***	0.000	-0.626***	0.000
D.Ekonomik Büyüme	-0.00390	0.547	-0.00745	0.386
D.Enflasyon Oranı	0.0000717*	0.057	-0.00308	0.703
D.Doğal Kaynaklar	-0.0240***	0.003	0.0294**	0.019
D.Resmi Döviz Kuru	0.0000404	0.128	0.0166	0.352
D.Reel Faiz Oranı	0.00642**	0.018	-0.000429	0.978
D.Başeri Sermaye	0.577	0.265	-0.226	0.828
D.Altıyapı	-0.101	0.123	-0.114*	0.096
D.Hükümet istikrarı	0.00823	0.823	0.0241	0.644
D.Sosyo-Ekonomik Koşulları	0.0914	0.136	-0.0249	0.822
D.Yatırım Profili	-0.0168	0.699	-0.0370	0.608
D.İç Çatışmaları	-0.0101	0.796	0.00680	0.870
D.Dış Çatışmaları	0.00420	0.918	0.0610	0.222
D.Sivil Özgürlüğü	0.0660	0.301	0.111	0.309
D.Politik Haklar Özgürlükler	-0.00344	0.945	0.0655	0.686
Sabit	1.128	0.744	3.793	0.85
Gözlem sayısı	1118			
Hausman testi	PMG ve DFE $\chi^2(12)=53.07$, p-değeri= 0.5580			

Not : ***, ** ve * göstergeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Yukarıdaki Tablo 4.14’de politik haklar ve özgürlükler değişkeni eklenerek DYY’ları üzerinde değişkenlerin etkisi araştırılmıştır. Hata düzeltme terimi katsayıları incelendiğinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir, bu da bir hata düzeltme mekanizmasının varlığını ve dolayısıyla değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu katsayının değeri DFE modeli için -0.544 ve PMG modeli için -0.626’dır. Hausman test sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5’ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durum, DFE ve PMG modelleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermekte ve boş hipotez reddedilememektedir. Hausman testinde p değerinin 0.05’de büyük olması, PMG tahmincisinin katsayılarının etkili olduğunu göstermektedir.

Model 7 panel ARDL PMG ve DFE model sonuçlarında değişkenlerin uzun dönem katsayıları incelendiğinde ekonomik büyümenin, her iki modelde de DYY’lar üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır. Daha yüksek büyüme oranları, daha fazla DYY çekmektedir. Ekonomik performansı güçlü olan ülkeler, artan pazar fırsatları ve potansiyel olarak daha yüksek karlılık nedeniyle uluslararası yatırımcılar için cazip hale gelmektedir. Ayrıca, enflasyon oranının her iki modelde de DYY üzerinde olumsuz bir etkisi varlığı tespit edilmiştir, ancak bu etki DFE modelinde daha güçlüdür. Enflasyon, yatırımların reel getirisini aşındırarak yüksek enflasyonlu ülkeleri yabancı yatırımcılar için daha az cazip hale getirmektedir. Bu sonuç yabancı yatırımcıların enflasyona karşı daha duyarlı olduğunu gösterebilir.

Öte yandan, doğal kaynaklar PMG modelinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahipken, DFE modelinde bu etki anlamlı değildir. Bu durum, ülkeler arasında farklılık gösterebilecek bir değişkenlik olduğunu göstermektedir. Doğal kaynak bolluğuna sahip olan ve kaynak yönetiminde etkin olan bazı Afrika ülkelerinin DYY’yı daha fazla çekebileceğini bu sonuç göstermektedir.

Döviz kuru açısından bakıldığında, uygun bir döviz kuru her iki modelde de DYY ile anlamlı ve pozitif ilişki içindedir. Rekabetçi döviz kurları, yabancı yatırımcılar için varlıkları ve yatırımları daha az maliyetli hale getirerek sermaye girişini teşvik etmektedir. Her iki modelde gözlemlenen katsayılar (DFE modeli için 0.0000662 ve PMG modeli için 0.0000791), para politikasında nispeten bir istikrar olduğunu göstermektedir. Fakat katsayıların sıfıra yakın olması döviz kurunun istikrarlı olduğunu

söylememizi sağlamaktadır. Bu sonuçlar, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için riskleri azalttığı teorisini doğrulamaktadır (Blonigen, 1997).

Ancak, reel faiz oranlarının etkileri çelişkilidir: DFE modelinde negatif, PMG modelinde ise pozitif etkiye sahiptir. Bu farklılık, ülkeler arasındaki yapısal veya politik farklılıkları yansıtabilir. DFE modelinde reel faiz oranındaki artışlar krediye ulaşma maliyetlerinde artışa bağlı olarak rekabetçi yapıyı olumsuz etkileyeceğinden yabancı firmaların karını azaltacak bu da DYY'ların azalmasını sağlayabilecektir. Aksine PMG modelinde pozitif faiz oranları, daha yüksek getiri arayan yatırımcılar için teşvik edici olabileceğinden DYY'ları artırabileceği söylenebilir. Ayrıca, beşeri sermaye PMG modelinde DYY üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir, Böylece kalifiye ve iyi eğitilmiş beşeri sermayenin Afrika ülkelerinde, yatırımcılar için üretkenliği ve işlem maliyetlerini azaltarak verimliliği artıracak ve sonuçta ülkelere DYY'ların girmesini daha çekici hale getirecektir. Altyapı değişkeni PMG modelinde anlamlı bir etkiye sahipken, DFE modelinde bu etki anlamlı değildir. Bu sonuç altyapının güçlü olduğu ülkelerde, iş ve lojistik operasyonları kolaylaşacak ve yabancı yatırımcıların ülkeye girmesi cazip hale gelecektir.

Ayrıca, hükümet istikrarı değişkeni katsayısı DFE modelinde pozitif ve anlamlıdır, PMG modelinde ise katsayı anlamlı değildir. İstikrarlı bir hükümet yönetiminin, yatırımcılar için öngörülebilir ve güvenli bir ortam sunarak, siyasi ve ekonomik istikrarı artırabileceği ve böylece DYY'ların ülkeye girişi kolaylaşacaktır. Sosyo-ekonomik koşullar değişkeninin katsayısı her iki modelde anlamsızdır ve DYY üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Öte yandan, yatırım profili PMG modelinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahipken, DFE modelinde bu etki anlamlı değildir. Bu durum, yatırımcı koruması ve vergi teşvikleri gibi yatırım profiliyle ilgili belirli unsurlardaki iyileşmelerin DYY'ları artırmada etkili olabileceğini göstermektedir. İç çatışmalar, DFE modelinde anlamsız bir etkiye sahip değilken, PMG modelinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Bu sonuç yatırımcıların, iç çatışmaların azalması ortamlarında sunulan fırsatlara daha fazla ilgi duyduğunu ve bu durumun DYY'ları artırabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, dış çatışmalar PMG modelinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuç yabancı yatırımcıların iç çatışmalarda olduğu gibi dış çatışmaların azaldığı dönemleri ülke pazarlarına giriş fırsatları olarak görmektedir. Son olarak, sivil özgürlükler her iki modelde de DYY üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuç,

yatırımcıların artan yüksek sivil özgürlük düzeylerini, daha katı düzenlemeler veya daha yüksek maliyetlerle ilişkilendirdiğini şeklinde değerlendirilebilir. Buna karşılık, siyasi özgürlüklerin her iki modelde de DYY üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur, bu da yatırımcılar için ekonomik ve kurumsal faktörlerin daha belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

4.6.8. Model 8 Sonuçları ve Yorumlanması

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 8'e ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.15. Model 8 sonuçları

Doğrudanyabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	p-değeri	Katsayılar	p-değeri
Uzun dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0308**	0.045	0.0641***	0.000
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.000188*	0.052	-0.000222**	0.018
Doğal Kaynaklar (DK)	0.00378	0.765	-0.00742	0.171
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.0000671**	0.022	0.0000584**	0.019
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0142***	0.006	-0.00906***	0.000
Başeri Sermaye (LBS)	0.405	0.364	-0.528**	0.044
Altyapı (LALT)	0.0859	0.343	-0.410***	0.000
Hükümet istikrarı (HI)	0.122***	0.005	0.0900***	0.000
Sosyo-Ekonomi Koşulları (SEK)	-0.173**	0.011	-0.162***	0.000
Yatırım Profili (YP)	0.0265	0.637	-0.0409*	0.100
İç Çatışmaları (İÇ)	-0.00668	0.887	0.0902***	0.000
Dış Çatışmaları (DÇ)	0.00643	0.889	0.161***	0.000
Sivil Özgürlüğü (SÖ)	-0.362***	0.000	0.0775	.0114
Politik Haklar Özgürlüğü (PHÖ)	0.0363	0.655	-0.358***	0.000
Yolsuzluk (YOL)	0.0431	0.603	0.377***	0.000
Kısa Dönem Katsayılar				
ECTt-1	-0.545***	0.000	-0.443***	0.000
D.Ekonomik Büyüme	-0.00380	0.559	0.0121	0.221
D.Enflasyon Oranı	0.0000722*	0.056	-0.00800	0.265
D.Doğal Kaynaklar	-0.0239***	0.003	-0.00471	0.743
D.Resmi Döviz Kuru	0.0000402	0.131	0.00767	0.624
D.Reel Faiz Oranı	0.00643**	0.018	0.00864	0.709
D.Başeri Sermaye	0.576	0.267	0.168	0.908
D.Altıyapı	-0.101	0.124	0.0222	0.795
D.Hükümet istikrarı	0.00929	0.801	-0.0477	0.445
D.Sosyo-Ekonomik Koşulları	0.0934	0.129	0.0968	0.442
D.Yatırım Profili	-0.0177	0.684	-0.00906	0.910
D.İç Çatışmaları	-0.00999	0.801	-0.0550	0.258
D.Dış Çatışmaları	0.00257	0.950	0.0673	0.212
D.Sivil Özgürlüğü	0.0666	0.296	0.0114	0.913
D.Politik Haklar Özgürlüğü	-0.00401	0.935	0.303	0.913
D.Yolsuzluk	-0.00686	0.941	-0.0519	0.700
Sabit	0.848	0.809	-14.80**	0.020
Hausman testi	PMG ve DFE chi2(12) =53.07, P-değeri= 0,5580			
Gözlem sayısı	1115			

Not : ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Yukarıdaki Tablo4.15, yolsuzluk endeksi değişkeni eklenerekDYY'1 üzerine değişkenlerin etkisi araştırılmaktadır. Her iki modelde hata düzeltme terimi katsayıları negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu görülmektedir. Bu sonuç hata düzeltme mekanizmasının varlığını ve dolayısıyla değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu katsayının değeri DFE modeli için -0.524 ve PMG modeli için -0.614'tür. Hausman test sonuçları incelendiğinde, p-değerinin %5'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durum, DFE ve PMG modelleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, PMG tahmincisinin katsayılarının etkili olduğu ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu kabul edilmektedir. Ekonomik büyümenin, her iki modelde de DYY üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır, ancak bu etki PMG modelinde daha güçlüdür. Bu durum, büyüyen ekonomilerin daha fazla DYY çektiğini göstermektedir. Bu sonuç, yabancı yatırımcıların yüksek ekonomik büyüme ortamlarını tercih ettiklerini ve daha yüksek getiri vaat eden ülkelere daha fazla giriş yaptıklarını belirten çeşitli çalışma sonuçlarıyla tutarlıdır(Alfaro vd., 2004). Enflasyon oranları ile DYY arasında negatif ve anlamlı ilişki her iki modelde de görülmektedir. Bu sonuç enflasyon artışının DYY'ları caydırdığını ve yatırımcıların enflasyonun kontrol altında olduğu istikrarlı ekonomik ortamları tercih edebileceğini göstermektedir. Elde edilen bu sonuç enflasyonun belirsizlik yarattığını ve yatırımların reel getirisini aşındırdığını gösteren araştırmalar tarafından da desteklenmektedir (Fischer, 1993). DK'lar, her iki modelde de DYY üzerinde anlamlı bir etkiye sahip görünmemektedir. Bu sonuç şaşırtıcı olabilir, ancak kaynakların yönetim kalitesi ve yönetim politikalarına bağlı olarak doğal kaynakların DYY üzerindeki etkilerinin büyük ölçüde değişebileceğini belirten çalışmalarla uyumludur(Sachs ve Warner,1995). Resmi döviz kuru, her iki modelde de DYY ile olumlu ilişkilidir ve bu durum, yabancı yatırımcıların döviz kuru dalgalanmalarına duyarlı olduğunu göstermektedir. Fakat katsayıların sifıra yaklaşması döviz kurunun istikrarlı olduğunu söylememizi sağlamaktadır. Bu sonuçlar, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için riskleri azalttığı teorisini doğrulamaktadır (Blonigen, 1997). Bu ilişki, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının DYY çekmede önemli olduğunu belirten literatürde sıkça yer almaktadır (Blonigen, 1997). Model sonuçlarında reel faiz oranlarının etkileri çelişkilidir: DFE modelinde negatif ve anlamlı, PMG modelinde ise pozitif ve anlamlıdır. Bu, ülkeler arasındaki yapısal farklılıkları yansıtabilir; yüksek faiz oranları gelecekteki

enflasyonu veya kısıtlayıcı para politikasını işaret edebilir (Taylor, 1993). Ayrıca, beşeri sermaye DFE modelinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, PMG modelinde negatif bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlar, beşeri sermayenin ve eğitimin kalitesi ile mesleki eğitim imkânlarındaki farklılıkların DYY'ları nasıl etkilediğini gösterebilir (R. J. Barro, 1991). Altyapı, DFE modelinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, PMG modelinde negatif bir etkiye sahiptir, bu sonuç daha derin bir analiz gerektirebilir. Bu beklenmedik çelişkili sonuçlar, altyapının kalitesi ve bakımının dikkate alınarak daha detaylı incelenmesi gerektiğini gösterebilir (Aschauer, 1989). Ayrıca, sosyo-ekonomik koşullar her iki modelde de DYY'yi caydırmaktadır. Bu sonuç, istikrarlı ve uygun sosyo-ekonomik ortamların yatırımcılar için daha çekici olduğunu gösteren literatürdeki sonuçlarla (örneğin; (Jensen, 2003) çelişmektedir. Öte yandan, yatırım profili PMG modelinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. İç çatışmalar, DFE modelinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, PMG modelinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu sonuç iç çatışmaların azalması, ilgili ülkeleri yabancı yatırımcılar için düşük maliyetli yatırımlar için fırsatlar sunmasına ve sonuçta DYY'ların artmasına neden olmaktadır (Collier & Hoeffler, 2004). Sivil özgürlükler, DFE modelinde negatif anlamlı bir etkiye sahipken, PMG modelinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu farklılık, her modelin sivil özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin farklılaşabileceği ve sivil özgürlüklerin yatırımları nasıl etkileyebileceğini gösterebilir (Rodrik, 2000). Siyasi özgürlükler, DFE modelinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, PMG modelinde negatif bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlar, daha açık siyasi sistemlerin siyasi belirsizlik yaratabileceğini ve bu durumun yatırımları caydırabileceğini gösterebilir (Alesina ve Perotti, 1996). Yolsuzluk değişkeni, DFE modelinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, PMG modelinde pozitif bir etkiye sahiptir, bu da yolsuzluğun azaltılmasının DYY'lar üzerinde pozitif etkiye yol açabileceğini gösteren çalışmaları (Méon ve Sekkat, 2005) desteklemektedir.

4.6.9. Model 9 Sonuçları ve Yorumlanması

Aşağıdaki tabloda DFE ve PMG tahmincilerinin kullanıldığı Model 9'a ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4.16. Model 9 sonuçları

Doğrudan yabancı yatırımları bağımlı değişken (LDYY)	DFE		PMG	
	Katsayılar	p-değeri	Katsayılar	p-değeri
Uzun Dönem Katsayılar				
Ekonomik Büyüme (EB)	0.0237	0.115	0.0231***	0.001
Enflasyon Oranı (ENF)	-0.000203**	0.032***	-0.0000979	0.113
Doğal Kaynaklar (DK)	0.00951	0.445	0.0429***	0.000
Resmi Döviz Kuru (RDK)	0.0000693**	0.015	0.0000730***	0.000
Reel Faiz Oranı (RFO)	-0.0194***	0.000	0.00497**	0.029
Beşerî Sermaye (LBS)	0.444	0.307	1.392***	0.000
Altyapı (LALT)	0.0766	0.385	0.127***	0.008
Hükümet istikrarı	0.113***	0.008	0.0314	0.109
Sosyo-Ekonomik Koşullar (SEK)	-0.156**	0.019	-0.0912***	0.002
Yatırım Profili (YP)	0.0194	0.724	0.0595**	0.028
İç Çatışmaları (İÇ)	0.00218	0.963	0.0887***	0.000
Dış Çatışmaları (DÇ)	0.00797	0.857	0.0701***	0.006
Yolsuzluk (YOL)	0.000672	0.993	0.0135	0.767
Politik Haklar Özgürlüğü (PHÖ)	0.0642	0.420	0.0751***	0.002
Sivil Özgürlüğü (SÖ)	-0.312***	0.004	-0.318***	0.000
Ekonomik Özgürlüğü (EÖ)	0.343***	0.000	0.136**	0.010
Kısa Dönem Katsayılar				
ECT _{t-1}	-0.557***	0.000	-0.677***	0.000
D.Ekonomik Büyüme	-0.00185	0.775	-0.00444	0.588
D.Enflasyon Oranı	0.0000818**	0.030	-0.00882	0.287
D.Doğal Kaynaklar	-0.0254***	0.002	0.0249*	0.095
D.Resmi Döviz Kuru	0.0000355	0.180	0.0206	0.297
D.Reel Faiz Oranı	0.00767***	0.005	0.00744	0.756
D.Başerî Sermaye	0.456	0.378	-0.860	0.491
D.Altıyapı	-0.0991	0.127	0.131*	0.096
D.Hükümet istikrarı	0.0157	0.670	0.0330	0.456
D.Sosyo-Ekonomik Koşulları	0.0825	0.179	0.0235	0.803
D.Yatırım Profili	-0.0191	0.659	-0.0840	0.224
D.İç Çatışmaları	-0.00727	0.854	-0.0654	0.107
D.Dış Çatışmaları	0.0104	0.798	0.0804	0.117
D.Yolsuzluk	0.0173	0.851	-0.0470	0.125
D.Politik Haklar Özgürlüğü	-0.00886	0.857	0.109	0.510
D.Sivil Özgürlüğü	0.0658	0.301	0.155	0.243
D.Ekonomik Özgürlüğü	0.104	0.337	0.314	0.131
Sabit	2.476	0.482	1.237	0.770
Hausman test	PMG ve DFE chi2(12) = 88.74, (p-değeri) =0.253			
Gözlemsayısı	1115			

Not : ***, ** ve * göstergeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Yukarıdaki Tabloda Model 9'a ilişkin panel ARDL model sonuçları gösterilmektedir ve modele ekonomik özgürlük değişkeni eklenmiş ve model tahminleri yapılmıştır. Model seçiminde kullanılan Hausman testi sonuçları incelendiğinde, p-olasılık değerinin %5'ten büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, DFE ile PMG arasında fark olmadığı şeklinde kurulan boş hipotez reddedilememekte ve PMG tahmincisi ile elde edilen katsayıların etkin ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu kabul edilmektedir. Hata düzeltme terimlerinin katsayıları incelendiğinde, tüm modellerde negatif ve anlamlı oldukları görülmektedir. Bu durum, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ve kısa dönemdeki dengesizliğin uzun dönemde düzeltilebileceği anlamına gelmektedir. Uzun dönem katsayılar incelendiğinde, ekonomik büyüme, PMG modelinde anlamlı ve pozitifdir. Bu sonuçlar, (Noorbakhsh vd., 2001), Kok ve Ersoy (2009) Kok et Ersoy (2009) ve Pearson ve al. (2012) çalışmalarıyla uyumludur. Bu araştırmalarda doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini incelemişler ve ekonomik büyümenin DYY'ları çekmede olumlu bir etkisinin olduğu gösterilmiştir. Elde ettiğimiz sonuçlar uzun dönemde ekonomik büyümenin DYY'ları artırdığını göstermektedir. Doğal kaynaklar, PMG modelinde pozitif ve anlamlı bulunmuş ve bu sonuç doğal kaynakların DYY'ları artırdığını göstermektedir. Bu durum, ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakların, yatırımcılar için cazip olduğunu ve yatırım kararlarında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Doğal kaynakların yönetimi ve çıkarılmasına yönelik etkin politikalar, yatırım çekme potansiyelini artırmaktadır. Bu bulgu, kaynak açısından zengin ülkelerin, yatırımcılar nezdinde daha fazla ilgi gördüğünü ve DYY'ları destekleyici bir etken olduğunu göstermektedir. Döviz kuru her iki modelde de pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu, istikrarlı bir döviz kurunun DYY'ları artırdığını göstermektedir. Döviz kurundaki istikrar, yatırımcılar için belirsizliği azaltarak, uzun vadeli yatırım kararlarını desteklemektedir. Döviz kuru dalgalanmalarının düşük olduğu ülkeler, yatırımcılar tarafından daha güvenli ve öngörülebilir olarak değerlendirilmekte ve bu durum, yatırım girişlerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu bulgu, makroekonomik istikrarın DYY çekme konusunda ne kadar kritik olduğunu vurgulamaktadır. Fakat döviz kuru katsayılarının sıfıra yakın ve küçük olması, döviz kurunun istikrarlı olduğunu söylememizi sağlamaktadır. Bu sonuçlar, istikrarlı ve öngörülebilir döviz kurlarının yatırımcılar için riskleri azalttığı teorisini doğrulamaktadır (Blonigen, 1997). PMG modelinde faiz oranlarının pozitif ve anlamlı bulunması, faiz oranlarındaki artışın DYY

üzerinde karma etkileri olduğunu göstermektedir. Yüksek faiz oranları, yatırımcılar için cazip getiri imkânları sunabilirken, aynı zamanda finansman maliyetlerini artırarak yatırımları kısıtlayıcı bir etki de yaratabilir. Bu nedenle, faiz oranlarının yatırım kararları üzerindeki etkisi, ülkenin genel ekonomik durumu ve yatırım ortamının diğer bileşenleri ile değerlendirilmelidir. Beşeri sermaye, PMG modelinde pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, eğitilmiş ve nitelikli iş gücünün, yatırımcılar için önemli bir çekim faktörü olduğunu göstermektedir. Yüksek beşeri sermaye düzeyine sahip ülkeler, daha verimli ve yenilikçi iş gücüne erişimi sağlayarak, yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Bu durum, ülkelerin eğitim ve yetenek geliştirme politikalarına yatırım yapmalarının, uzun vadede DYY çekme kapasitesini artırabileceğini ortaya koymaktadır. Altyapı değişkeni, PMG modelinde pozitif ve anlamlı bulunmuştur. İyi gelişmiş altyapı, yatırımcılar için iş yapma maliyetlerini düşürmekte ve operasyonel verimliliği artırmaktadır. Ulaşım, iletişim ve enerji altyapısının güçlü olduğu ülkeler, yatırımcılar tarafından daha tercih edilir hale gelmektedir. Bu bulgu, altyapıya yapılan yatırımların, DYY'ları çekme ve ekonomik kalkınmayı destekleme açısından kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Sosyo-ekonomik koşullar, her iki modelde de negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç sosyo-ekonomik koşullardaki iyileşmenin yatırım kararlarını olumsuz yönde etkileyebileceği şeklinde çelişkili bir sonucun elde edilmesini sağlamıştır. Yüksek yoksulluk, işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi sorunlar, yatırım ortamını zayıflatarak, DYY girişlerini azaltmaktadır. Bu bulgu, sosyo-ekonomik iyileştirmelerin, yatırım çekme kapasitesini artırmada önemli olduğunu vurgulamaktadır. İç çatışmalar ve dış çatışmalar, PMG modelinde pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu, çatışmanın azaldığı ülkelerde yatırımcıların, potansiyel yüksek getiriler nedeniyle riskin azalmasına bağlı olarak yatırımlarını artırabileceğini göstermektedir. Ancak, bu tür yatırımlar genellikle kısa vadeli ve spekülasyonist yatırımlardan uzak olması ve uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun olmalıdır. Sivil özgürlükler, her iki modelde de negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu, sivil özgürlüklerin kısıtlandığı ülkelerin, yatırımcılar tarafından daha riskli ve belirsizlik ortamının yüksek olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Sivil özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve DYY çekilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Ekonomik özgürlük, her iki modelde de pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Yüksek düzeyde ekonomik özgürlük, yatırımcılar için daha öngörülebilir ve liberal bir iş ortamı sunarak, DYY girişlerini artırmaktadır. Ekonomik özgürlüğün sağlanması,

regülasyonların şeffaf ve öngörülebilir olması, yatırımcı güvenini artırmakta ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Kısa döneminde, altyapı ve doğal kaynaklar, DYY çekme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

SONUÇ

DYY tarihi, 1500 ile 1700 yılları arasında Avrupalı ticaret şirketlerinin uluslararası ticareti kolaylaştırmak ve koloniler kurmak amacıyla oluşturulmasıyla başlamıştır. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında, Avrupalı ve Kuzey Amerikalı şirketler, yeni hammadde kaynaklarına erişim sağlamak amacıyla yurt dışında yatırım yaparak ilk çokuluslu şirketlerin yükselişine işaret etmişlerdir. 1850-1914 döneminde, endüstrileşme ve Siemens ile General Electric gibi endüstriyel devlerin genişlemesi, DYY'nin evrimini şekillendirmiştir. Sonraki yüzyıl, dünya savaşları ve Büyük Buhran nedeniyle yaşanan yavaşlamalara tanıklık etmiştir. Ancak, savaş sonrası dönemde deregülasyon politikaları ve Marshall planı gibi girişimler sayesinde DYY teşvik edilmiştir. 1970'ler ve 1980'ler, küreselleşme tarafından desteklenen DYY'nin patlamasına tanık olmuş, 1990'lar ve 2000'ler ise küreselleşen ekonomide DYY'nin önemini pekiştirerek şirketler ve hükümetler arasındaki etkileşimlere odaklanmıştır. Bu dönemlerde DYY, ekonometrik analizler ışığında, ticaret maliyetleri, karşılaştırmalı avantajlar ve risk yönetimi gibi ekonomik faktörlerin ışığında değerlendirilmiş ve uluslararası ekonomi politikalarının şekillenmesinde kritik rol oynamıştır.

DYY, yatırımcının ülkesinden farklı bir ülkedeki bir şirketin mülkiyeti veya kontrolü ile doğrudan işletme yönetimine katılan uluslararası bir yatırım şeklidir. DYY tanımları iktisatçılar, uluslararası kuruluşlar ve ülkeler tarafından hafifçe değişebilir, fakat uzun vadeli sürdürülebilirlik ve işletme yönetimi üzerinde bir dereceye kadar kontrol veya etki gibi kriterleri içermeye eğilimindedirler. DYY'nin ortak özellikleri, uzun vadeli yatırım, sürdürülebilir katılım ve doğrudan işletme yönetimine dahil olmayı içerir. DYY, hem ev sahibi ülkelerin hem de yatırımcıların kaynak ülkelerinin ekonomileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği için ekonomik küreselleşmenin önemli bir

göstergesi haline gelmiştir. Ev sahibi ülkeler için DYY'nın potansiyel faydaları, sermaye, teknik bilgibeceri ve uzmanlık sağlama, iş yaratma ve ekonomik koşulların iyileştirilmesini içerirken, yatırımcı kaynak ülkeleri için potansiyel faydalar arasında pazarların genişletilmesi, kaynaklara ve becerilere erişim ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi yer almaktadır.

DYY, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağımlılığını artırma eğilimindedir ve bu durum, zenginlik ve ekonomik gücün yabancı şirketlerin elinde toplanmasına yol açarak yerel şirketlerin gelişimini sınırlamaktadır. Bu bakış açısı, gelişmekte olan ülkelerin DYY çekmeye çalışırken ekonomik egemenliklerini koruma çabaları açısından önemini korumaktadır. DYY'nin modernizasyon teorisi, bu yatırımların gelişmekte olan ülkelerin ekonomik modernizasyonuna katkıda bulunabileceğini öne sürmektedir. Ancak, bu teori, aşırı iyimserliği ve zengin ile fakir ülkeler arasındaki güç ilişkilerini göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Entegrasyon teorisi, özellikle OLI paradigması (Sahiplik, Konum, İçselleştirme) aracılığıyla, ekonomik entegrasyonun ve ulusal kaynaklar ile yabancı yatırımlar arasındaki işbirliğinin avantajlarını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, işlem maliyetlerinin, ölçek ekonomilerinin ve hükümet düzenlemelerinin önemini öne çıkarır. Mekansal yaklaşımlar ve yeni büyüme teorileri ise, DYY'nin belirleyicilerini ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini anlamak için kurumsal ve politik faktörlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu teoriler, DYY'nin sadece ekonomik değil, aynı zamanda politik ve kurumsal bağlamda da değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer.

Greenfield yatırımları şeklindeki DYY, yerel ekonomiler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip olabilir ve bu nedenle adil ve sürdürülebilir yatırımları teşvik edecek politikalar gerektirmektedir. DYY, ev sahibi ülkeler için avantajlar ve dezavantajlar sunar ve bu durum, yabancı şirketlerin hedeflerine ve yerel ekonomik ve politik koşullara göre değişir. Uluslararası birleşme ve devralmalar, şirketler ve ekonomi üzerinde çeşitli etkiler yaratabilir ve bu etkiler, hükümetlerin rekabet ve inovasyonu teşvik eden politikaları tarafından şekillendirilir. Potansiyel risklere rağmen, ekonomistler ortak girişimlerin yerel ekonomiler üzerindeki etkilerini incelemeye devam etmektedir. Hükümet politikaları, ortak girişimler yoluyla adil ve sürdürülebilir yatırımları teşvik etmede kritik bir rol oynamaktadır. Bu politikalar, yerel ekonomilerin

DYY'nin faydalarından maksimum düzeyde yararlanmasını sağlarken, olası olumsuz etkilerini de minimize etmeyi amaçlar.

Geçtiğimiz on yılda, Sahra Altı Afrika'daki (SAA) DYY ile ilgili temel sorunlar, yatırımın hem makroekonomik faktörlerdeki değişiklikler hem de politik faktörlerdeki etkiler yoluyla etkilenmesidir. Örneğin, 2000, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında 559.6 milyar \$'lık küresel DYY'den Afrika sadece 8.7 milyar \$, 19.6 milyar \$, 11.8 milyar \$ ve 15 milyar \$ almıştır ki bu da DYY girişinin toplam payının sırasıyla sadece %0.6, %2.4, %1.7 ve %2.7'sini temsil etmektedir. UNTAD'ın 2004 dünya yatırım raporu, Afrika'nın DYY'ye bakışının umut verici olsa da beklenen artış henüz yeeterli değildir. Afrika'ya DYY girişinin toplam yüzdelik payı, 2009 yılı hariç, dönem boyunca %5'in altındadır. Dolayısıyla DYY, bölgenin olumsuz imajı, zayıf altyapı, yolsuzluk ve uygun olmayan makroekonomik politika ortamı gibi birçok nedenden ötürü hala sadece birkaç ölkede yoğunlaşmaktadır. SAA'da DYY'nin belirleyicileri olarak en çok dikkat çeken iki faktör olarak doğal kaynakların varlığı, diğer yanda pazar büyüklüğünün rolü etkili olmaktadır. SAA'daki en büyük dört DYY alıcısının ana ortak paydası büyük petrol veya maden rezervlerine sahip olmalarıdır. Ancak DYY'yi çeken tek faktör doğal kaynaklar ve yerel pazarlar değildir. DYY ekmede sömürge bağlantıları, Afrika devletleri tarafından üstlenilen farklı özelleştirme politikaları ve makroekonomik ve siyasi istikrarın ihmal edilemez bir rol oynamaktadır. Hükümetlerin yapısal reformları uygulama kapasitesini DYY'nin çekilmesi için temel bir unsur olarak tanımlamaktadır. Sağlam para ve maliye politikalarının varlığı, uygun döviz kuru politikaları ve özel sektörün gelişiminin desteklenmesi yatırımcılara güçlü olumlu sinyaller göndermektedir. Ayrıca, uluslararası ticarete açıklık, beşeri sermaye düzeyi, makroekonomik ve siyasi istikrar, yolsuzluk (ya da yolsuzluğun olmaması) ve altyapı kalitesi DYY'yi yönlendiren diğer potansiyel faktörler olarak söylenebilmektedir. Ancak Sahraaltı Afrika'daki çok az ölkede, Asya veya Latin Amerika'daki gelişmekte olan ölkelerin çoğuna kıyasla bu alanların herhangi birinde rekabetçi olduğunu iddia edebilir. Bölgedeki ölkelerin çoğunluğu borç yükü altındadır ve enflasyonu kontrol altına almak için sık sık gösterilen çabalar en iyi ihtimalle karışık sonuçlar doğurmuştur.

Çalışmamızın amacı, 1984-2019 yılları arasında 32 SAA ölkelerine yapılan DYY'nin ekonomik ve politik belirleyicilerini analiz ederek Afrika ölkelerine giren DYY'ların

ekonomik ve politik belirleyicilerini panel verileri yöntemleri kullanarak tahmin etmektedir. DYY'ları çekmede ekonomik değişkenler olarak ekonomik büyüme, enflasyon oranı, doğal kaynaklar, resmi döviz kuru, reel faiz oranı, beşeri sermaye ve altyapı değişkenleri kullanılmıştır. Politik değişkenler olarak ekonomik, sivil ve politik haklara ilişkin özgürlükler, hükümet istikrarı, sosyo-ekonomik koşullar, yatırım profili, iç ve dış çatışma ile yolsuzluk endeksleri kullanılmıştır. Panel veri analizine geçmeden önce serilerin durağanlığı panel birim kök testleriyle araştırılmış ve değişkenlerin farklı düzeylerde eşbütünleşik (I0) ve I(1), oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisini incelemek için Kao Panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Kao eşbütünleşme testi sonucunda tüm modellerde değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmiştir.

Panel ARDL tahminleri sonucunda elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir:

-Tüm modellerde ekonomik büyüme değişkeni katsayısı pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç SAA ülkelerinde DYY çekmede ekonomik büyümenin önemli bir ekonomik değişken olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, yabancı yatırımcıların yüksek ekonomik büyüme ortamlarını tercih ettiklerini ve daha yüksek getiri vaat eden ülkelere daha fazla giriş yaptıklarını belirten çeşitli çalışma sonuçlarıyla tutarlıdır. Bu sonuç, pazar büyüklüğünün DYY için son derece önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koyan DYY çalışmalarıyla uyumludur.

-Model tahmini sonuçlarında enflasyon oranının DYY üzerinde Model 7, 8 ve 9'da negatif ve anlamlı oldukları ancak katsayıların son derece düşük oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer modellerde katsayılar anlamlı değildir. Bu sonuç enflasyonun, ekonomik belirsizlik yaratarak yabancı yatırımcılar tarafından sıklıkla bir risk olarak algılanabileceği, yüksek ve öngörülemez enflasyonun, ÇUŞ' tler için uzun vadeli planlama yapmayı zorlaştıracak olduğunu göstermektedir. Sonuçta yüksek enflasyonun neden olduğu ekonomik belirsizliğin DYY'yi caydırabilecek ve DYY firmaları genellikle istikrarlı ve öngörülebilir ekonomik ortamlarda yatırım yapmayı tercih edeceklerdir.

-Model tahmini sonuçlarında PMG modellerinde doğal kaynak değişkeninin SAA ülkelerinde DYY'lar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Afrika doğal kaynaklar bakımından önemli bir servete sahiptir. Kıta,

dünyanın nadir minerallerinin yarısından fazlasına sahiptir ve yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynaklar bakımından zengindir. Afrika, dünyadaki ekilebilir alanların en büyük coğrafyasıdır ve nehirlerin uzunluğu ve genişliği bakımından dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Tüm bu olumlu doğal kaynak yapısı, SAA ülkelerinde DYY'lar için uygun ortam yaratmaktadır.

-Model sonuçlarında resmi döviz kurunun katsayısı pozitif ve anlamlı olmakla birlikte, katsayının değeri çok düşüktür. Bu sonuç SAA ülkelerinin sabit döviz kuru sisteminin benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda istikrarlı sabit bir döviz kuru, döviz dalgalanmalarına bağlı riskleri azaltarak yabancı yatırımcılar için ülkeleri daha cazip hale getirmektedir. Ancak elde edilen tahmin sonuçlarında resmi döviz kurunun DYY'ları çekmede son derece düşük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

-Reel faiz oranı katsayısı, tahmin edilen modellerde genel olarak anlamlı ancak düşük olmakla birlikte negatif ve pozitif sonuçlar üretmiştir. Reel faiz oranının negatif ve anlamlı olması, banka kredi maliyetlerindeki reel faiz oranı artışa bağlı olarak yabancı yatırımların azalmasına neden olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Reel faiz oranı katsayısının pozitif ve anlamlı olması ise yabancı yatırımcıları bu ülkelere yatırım yapmaktan caydırmamakta, tersine yabancı yatırımları artırmaktadır. Bu durum reel faiz oranlarının düşük olması ve yabancılar için finansman maliyetinin yatırımlardan elde edilecek karlara göre daha düşük olmasından kaynaklanabilir.

- Tahmin edilen modellerde beşeri sermaye değişkeni incelendiğinde genel olarak PMG modelinde pozitif ve anlamlıdır ve incelenen Afrika ülkelerinde beşeri sermaye artışlarının DYY girişlerinin artmasına katkıda bulunduklarını ve böylece beşeri sermaye artışlarının DYY'ları çekmede önemli bir rol oynadığını kanıtlamaktadır. Ayrıca ÇUŞ'lerin genellikle karlılıklarını en üst düzeye çıkarmak güdüsüyle hareket edeceklerinden yetenekli ve üretken işçilerin bulunduğu Afrika ülkelerine daha fazla DYY yapma isteklerini göstermektedir.

-Altyapı değişkeni katsayısı tahmin edilen dokuz ARDL modelinin dördünde beklenen yönde teoriye uyumlu olarak pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Altyapı unsurları, elektrik enerjisi üretimi, ana telefon hatları, internet, karayolları ve teknoloji altyapısı unsurları kapsadığından dolayı, Afrika ülkelerinin sahip oldukları altyapı yatırımlarının yeterli

olması, DYY girişlerini teşvik edecektir. Ancak bu değişkenin tüm modellerde anlamlı olmaması, Afrika ülkelerinde altyapı konusunda yetersizliklerin olduğunu ve DYY'ları çekmede altyapı yatırımlarına daha fazla kaynak ayrılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

-Hükümet istikrarı değişkeni katsayısı hemen hemen tüm modellerde pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç hükümetin istikrarının incelenen Afrika ülkelerinde sağlanması, yatırım ortamının öngörülebilirliğini artırarak politik ve ekonomik riskleri minimize edeceğini ve sağlanan istikrarlı ortamın DYY'ları artırabileceği göstermektedir.

-Sosyo-ekonomik koşullar değişkeni katsayısı model tahminlerinde genel olarak beklentilerin aksine negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, istikrarlı ve uygun sosyo-ekonomik ortamların yatırımcılar için daha çekici olduğunu gösteren literatürdeki sonuçlarla çelişmektedir.

-Yatırım profili değişkeni katsayısı sadece üç modelde beklentilere uygun olarak pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç incelenen Afrika ülkelerinde yabancı yatırımcılar için yatırım ortamının tam olarak sağlanamadığını göstermektedir. Güvenilir ve istikrarlı bir yatırım ortamı, şirketlere verimli bir şekilde yatırım yapma ve faaliyetlerini geliştirme fırsatları sunabilir. Bununla birlikte, yatırım ortamı, pazar fırsatlarını veya şirketlerin üretken amaçlarla yatırım yapma ve faaliyetlerini geliştirme istekliliğini etkiler. Ev sahibi ülkenin siyasi ve makroekonomik istikrarı ve yapısal reformları makroekonomik ortam, siyasi istikrar, yolsuzluk düzeyi, hukukun üstünlüğü, düzenleme ve işgücünün niteliği ile ilgili faktörler DYY yatırım ortamını doğrudan etkiler. İncelenen Afrika ülkelerinde bu unsurların henüz yeterince sağlanamaması yatırım ortamını zayıflatmaktadır. Bu nedenle, yatırım ortamı, makroekonomik değişkenler ve bunların istikrarı bağlamında değerlendirilerek Afrika ülkelerinde DYY'ların artması için gerekli yatırım ortamını güçlendirici politikalara ağırlık verilmelidir.

-İç ve dış çatışma değişkeni katsayıları PMG modellerinde pozitif ve anlamlıdır. İç ve dış çatışma endeksinin artması ülkelerde çatışmaların azaldığı anlamına gelmektedir. Bu sonuçlar, incelenen Afrika ülkelerinde çatışmalardaki azalmaların artmasıyla, istikrar arayan yabancı yatırımcıların bu ülkelere yatırım yapmasını teşvik ettiği şeklinde değerlendirilebilir. Çatışmaların azalmasıyla sağlanan güvenlik ve istikrar ortamı,

yatırımcılar için riskleri azaltacağından ekonomik gelişim için uygun bir atmosfer yaratmaktadır. Sosyal huzursuzlukların ve çatışmaların en aza indirilmesi, yabancı yatırımcıların güvenini artırarak öngörülebilirlik ve süreklilik sağlamaktadır. Bu nedenle, ülke içinde ve dışında sağlanan siyasi ve sosyal istikrar ortamı, daha güvenli ve çekici bir çerçeve sunarak doğrudan yabancı yatırımları Afrika ülkelerine girmesine katkıda bulunacaktır.

-Politik haklar ve özgürlükler değişkeni katsayısı modellerde farklı sonuçlar üretmiştir ve bu değişkenin DYY üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu söyleyemeyiz. Bu değişkenin değerinin küçük olması, adil seçimlerin yapılması, önemli muhalefet partilerinin varlığı ve azınlık gruplarının haklarına saygı gösterildiği, aksine değişkenin büyük değer alması ise politik haklar konusunda özgürlüğün yetersiz olduğu siyasi hakların hiç olmadığı, baskıcı bir rejimin bulunduğu, şiddet gruplarının aktif olduğu ve sonuçta istikrarsızlık durumu göstermektedir. Elde edilen sonuçlardan hareketle, incelenen ülkelerde DYY'ları çekmede politik haklar ve özgürlüklerin henüz yeterli düzeyde olmadığını söyleyebiliriz.

-Ekonomik özgürlüğün sadece 9. modelinde bulunmaktadır. Bu değişken her iki (PMGveDEF) modelde de pozitif ve anlamlı bulunması, yatırımcılar için daha öngörülebilir ve liberal bir iş ortamı sağladığını ve bu durumun DYY girişlerini artırdığını göstermektedir. Ekonomik özgürlüğün sağlanması, aynı zamanda regülasyonların şeffaf ve öngörülebilir olmasına katkıda bulunarak yatırımcı güvenini güçlendirir ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik eder. Ancak, yolsuzluk değişkeni PMG modelinde pozitif bir etkiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu, yolsuzluğun azaltılmasının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu bir etki yaratabileceğine işaret etmektedir.

DYY, yeni yatırım ve iş fırsatları getirerek, teknolojinin yayılmasına öncülük ederek ve giriş yapan ülkede verimliliği teşvik ederek ekonomik büyümenin katalizörü olarak kabul edildiğinden, DYY akışlarının potansiyel belirleyicilerini incelemek önemlidir. Bu amaçla, SAA ekonomileri DYY çekmek için büyük ölçüde iyi ekonomik göstergeler yanında, istikrarlı politik ortama da bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. SAA ülkelerinde politik göstergelerin DYY girişleri üzerindeki rolü, ekonomik göstergelere kıyasla nispeten daha düşük öneme sahiptir. Ancak politik göstergeler ile DYY girişleri

arasındaki bağlantı bu ekonomilerde zayıf olsa da iyileştirilmesi gereken göstergeler olduğu unutulmamalıdır.

Sonuç olarak SAA ülkeleri DYY çekmek için önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bu kapasiteyi etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, döviz kurunun istikrarı, beşeri sermaye, altyapı, iç ve dış çatışmaların azaltılması ve hükümet istikrarı, yatırımları çekmek için kilit unsurlardır. DYY cazibesini maksimize etmek için bölgedeki ülkeler, bu faktörleri iyileştirmek için çalışmalı ve daha elverişli ve çekici bir yatırım ortamı yaratmalıdır. Hükümet istikrarı, yatırım ortamının öngörülebilirliğini artırarak, politik riskleri minimize ederken, yüksek reel faiz oranları, ekonomik aktiviteyi yavaşlatırken, olumsuz sosyo-ekonomik koşullar ve kısıtlı sivil özgürlükler, yatırımcı güvenini sarsarak DYY girişlerini azaltabilir. Bu bağlamda, ekonomik politikaların iyileştirilmesi, siyasi ve sosyal reformlarla desteklenmeli, yatırım teşvikleri ve ekonomik özgürlükler artırılmalıdır. Politik açıdan bakıldığında SAA ülkeleri, DYY'yi çekmek için pazar büyüklüğü, enflasyon beşeri sermaye ve altyapı yatırımları gibi makroekonomik istikrar için gerekli alanlarda ilerleme kaydetmelidir. Bunlar GSYİH artışı, düşük enflasyon, doğal kaynakları etkin ve verimli kullanma rekabetçi bir döviz kuru sistemine geçiş ile karakterize edilebilir. Ayrıca SAA ülke ekonomileri için altyapı kalitesinin, beşeri sermayenin, yenilikçi kapasitenin iyileştirilmesi ve yabancı sermaye çevreleriyle kültürel yakınlığın artırılması üzerinde durulmalıdır. Bu stratejik alanlara odaklanarak, ülkeler küresel rekabet güçlerini artırabilir ve DYY'den elde edilen faydaları en üst düzeye çıkarabilirler.

KAYNAKÇA

- Abbas, A., Moosa, I., & Ramiah, V. (2021). The contribution of human capital to foreign direct investment inflows in developing countries. *Journal of Intellectual Capital*, 23(1), 9-26. <https://doi.org/10.1108/JIC-12-2020-0388>
- Abdelmalki, L., Gbakou, M. B. P., SadniJallab, M., & Sandretto, R. (2012). La stabilité macroéconomique conditionne-t-elle l'impact des IDE sur la croissance économique et l'émergence ? Une étude empirique sur des pays d'Afrique, d'Amérique latine, des Caraïbes et d'Asie. *Mondes en développement*, 158(2), 101-114. <https://doi.org/10.3917/med.158.0101>
- Abu Bakar, A. H., Sinnappan, P., Anor Salim, F. A., & Teo, P.-C. (2022). Factors influencing foreign direct investment (FDI) location selection: A review of the literature. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 12(7), 1271-1291. <https://doi.org/10.6007/IJARBSS/v12-i7/14103>
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. (2002). The rise of Europe: Atlantic trade, institutional change and economic growth (NBER Working Paper No. w9378). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w9378>
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401. <https://doi.org/10.1257/aer.91.5.1369>
- Adam, A., & Filippaios, F. (2007). Foreign direct investment and civil liberties: A new perspective. *European Journal of Political Economy*, 23(4), 1038-1052. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.08.006>
- Adams, S., Sakyi, D., & Opoku, E. E. O. (2016). Capital inflows and domestic investment in Sub-Saharan Africa: Evidence from pooled mean group (PMG) estimation approach. *Foreign Trade Review*, 51(4), 328-343. <https://doi.org/10.1177/0015732516650820>
- Addison, T., & Heshmati, A. (2003). The new global determinants of FDI flows to developing countries: The importance of ICT and democratization (WIDER Working Paper Series No. DP2003-45). World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER). <https://econpapers.repec.org/paper/unuwpaper/dp2003-45.htm>
- Adinda, S., & Olofsdotter, K. (2018). Determinants of FDI in Africa: The role of agglomeration in Africa's performance of attracting FDI. *School of Economics and Management*, 1-41.
- African Development Bank. (2016). *African natural resources center* [Brochure]. https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/anrc/AfDB_ANRC_BROCHURE_en.pdf
- Agarwal, J. P. (1980). Determinants of foreign direct investment: A survey. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 116(4), 739-773. <https://doi.org/10.1007/BF02696547>
- Agbloyor, E., Gyeke-Dako, A., Kuipo, R., & Abor, J. (2016). Foreign direct investment and economic growth in SSA: The role of institutions. *Thunderbird International Business Review*, 58(3), 305-317. <https://doi.org/10.1002/TIE.21791>

- Aggarwal, V., & Kapoor, M. (2021). Demystifying the role of internal dynamics in the path of innovative competitiveness: A serial mediation model of international joint ventures. *Cross Cultural & Strategic Management*, 28(4), 839-866. <https://doi.org/10.1108/CCSM-02-2021-0023>
- Aghion, P., Bacchetta, P., Rancière, R., & Rogoff, K. (2006). Exchange rate volatility and productivity growth: The role of financial development (NBER Working Paper No. 12117). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w12117>
- Ahiakpor, J. (2012). Multinationals and economic development: An integration of competing theories. *International Economic Journal*, 12(1), 95-104. <https://doi.org/10.1080/101687398000000006>
- Ahn, Y. S., Adjai, S. S., & Willett, T. D. (1998). The effects of inflation and exchange rate policies on direct investment to developing countries. *International Economic Journal*, 12(1), 95-104. <https://doi.org/10.1080/101687398000000006>
- Aho, E. (2013). Les déterminants des investissements directs étrangers dans la Communauté des États de l'Afrique de l'Ouest (CEDEAO). *Economie Théorique et Appliquée*, 3(2), 159-178.
- Aisbett, E. (2007). Bilateral investment treaties and foreign direct investment: Correlation versus causation. *Department of Agricultural & Resource Economics, UC Berkeley Working Paper Series*. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195388534.003.0015>
- Ajayi, S. I. (2001). What Africa needs to do to benefit from globalization. *Finance and Development (F&D)*, 38(4). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/12/ajayi.htm>
- Ajayi, S. I. (2006). L'IDE et le développement économique en Afrique [Document présenté lors du Congrès International]. Congrès International, Tunis.
- Akhmedov, J. J. (2016). Most common potential determinants of FDI: Review of literature. *International Journal of Innovation and Economic Development*, 2(3), 26-31. <https://doi.org/10.18775/ijied.1849-7551-7020.2015.23.2003>
- Alaya, M., Nicet-Chenaf, D., & Rougier, É. (2010). À quelles conditions les IDE stimulent-ils la croissance ? IDE, croissance et catalyseurs dans les pays méditerranéens. *Mondes en développement*, 148(4), 119-138. <https://doi.org/10.3917/med.148.0119>
- Alesina, A., & Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. *European Economic Review*, 40(6), 1203-1228. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(95\)00030-5](https://doi.org/10.1016/0014-2921(95)00030-5)
- Alfaro, L., & Charlton, A. (2009). Intra-industry foreign direct investment. *The American Economic Review*, 99(5), 2096-2119.
- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., & Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: The role of local financial markets. *Journal of International Economics*, 64(1), 89-112. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(03\)00081-3](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00081-3)
- Alfaro, L., Volosovych, V., & Kalemli-Ozcan, S. (2014). Sovereigns, upstream capital flows, and global imbalances. *Journal of the European Economic Association*, 12(5), 1240-1284.

- Aliber, R. Z. (1970). A theory of direct foreign investment. In *The International Corporation: A Symposium* (pp. 17-34). MIT Press.
- Allegret, J.-P., Le Merrer, P., & Ünal, D. (2015). *Économie de la mondialisation : Vers une rupture durable ?* (2e éd.). De Boeck supérieur.
- Amaizo, Y. E. (2012). An alternative African developmentalism: A critique of zero-sum games and palliative economics. *Africa Development*. <https://www.semanticscholar.org/paper/An-Alternative-African-Developmentalism%3A-A-Critique-Amaizo/36f08235bffdac7287d3495a7385ee473c09879d>
- Amin, S. (1976). *Unequal development: An essay on the social formations of peripheral capitalism*. Monthly Review Press.
- Anant, T. C. A., Hasan, R., Mohapatra, P., Nagaraj, R., & Sasikumar, S. K. (2006). Labor markets in India: Issues and perspectives. In J. Felipe & R. Hasan (Eds.), *Labor markets in Asia* (pp. 205-300). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230627383_5
- ANRC, & GBAD. (2016). *Catalyser la croissance et le développement par une gestion efficace des ressources naturelles*. Centre Africain des Ressources Naturelles.
- Antràs, P., & Chor, D. (2018). World trade evolution: Growth, productivity and employment. In *The Palgrave Handbook of Economic Performance Analysis* (pp. 126-194). Taylor & Francis Group.
- Arbatli, E. (2011). Economic policies and FDI inflows to emerging market economies. *IMF Working Papers*, 11(192), 1. <https://doi.org/10.5089/9781462306251.001>
- Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297. <https://doi.org/10.2307/2297968>
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01642-D](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D)
- Aschauer, D. A. (1989). Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics*, 23(2), 177-200. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(89\)90047-0](https://doi.org/10.1016/0304-3932(89)90047-0)
- Asiedu, E. (2002). On the determinants of foreign direct investment to developing countries: Is Africa different? *World Development*, 30(1), 107-119.
- Asiedu, E. (2005). Foreign direct investment in Africa: The role of natural resources, market size, government policy, institutions and political instability. *The World Economy*, 29(1), 63-77. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2006.00758.x>
- Asiedu, E. (2006). Foreign direct investment in Africa: The role of government policy, institutions and political instability. *World Development*, 30(1), 107-119.
- Asiedu, E., & Freeman, J. (2009). The effect of corruption on investment growth: Evidence from firms in Latin America, Sub-Saharan Africa, and transition countries. *Review of Development Economics*, 13(2), 200-214. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2009.00507.x>

- Asongu, S., Akpan, U. S., & Isihak, S. R. (2018). Determinants of foreign direct investment in fast-growing economies: Evidence from the BRICS and MINT countries. *Financial Innovation*, 4(1), 26. <https://doi.org/10.1186/s40854-018-0114-0>
- Atewe Ighodaro, C. (2021). Infrastructure development and economic growth in Sub-Saharan Africa: Insight from electricity, internet usage and mobile phone. *Nigerian Journal of Economic and Social Studies*, 63(2), 188-207.
- Atkins, M., & Roesler, M. (2017). Investissement direct étranger au Canada par pays investisseur ultime. *Statistique Canada*, 13.
- Atlasocio. (n.d.). *Liste des États et territoires d'Afrique*. <https://atlasocio.com/classements/geographie/etats/liste-etats-et-territoires-afrique.php>
- Auld, G., Bernstein, S., & Cashore, B. (2008). The new corporate social responsibility. *Annual Review of Environment and Resources*, 33(1), 413-435. <https://doi.org/10.1146/annurev.enviro.32.053006.141106>
- Austin, G. (2010). African economic development and colonial legacies. *Revue internationale de politique de développement*, 1, 11-32. <https://doi.org/10.4000/poldev.78>
- Azam, J.-P. (2001). The redistributive state and conflicts in Africa. *Journal of Peace Research*, 38(4), 429-444. <https://doi.org/10.1177/0022343301038004002>
- Azolibe, C. B., & Okonkwo, J. J. (2020). Infrastructure development and industrial sector productivity in Sub-Saharan Africa. *Journal of Economics and Development*, 22(1), 91-109. <https://doi.org/10.1108/JED-11-2019-0062>
- Ba, D., Ndiaye, P., & Sow, A. (2019). Cartographie des hydrocarbures et des conflits armés en Afrique subsaharienne. *Journal of Social Science and Humanities Research*, 128-138.
- Bach, D. C. (1998). *Régionalisation, mondialisation et fragmentation en Afrique subsaharienne*. Karthala Éditions.
- Bajgar, M., & Javorcik, B. (2020). Climbing the rungs of the quality ladder: FDI and domestic exporters in Romania. *The Economic Journal*, 130(628), 937-955. <https://doi.org/10.1093/ej/ueaa003>
- Balasubramanyam, V. N., Salisu, M., & Sapsford, D. (1996). Foreign direct investment and growth in EP and IS countries. *The Economic Journal*, 106(434), 92-105. <https://doi.org/10.2307/2234933>
- Baldé, S. (2014). Gouvernance institutionnelle, investissements directs étrangers et croissance économique des pays de la communauté économique des États de l'Afrique de l'Ouest [Thèse de doctorat, Université du Québec].
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric analysis of panel data* (4th ed.). Springer.
- Banque Africaine de Développement. (2011). Chapitre 5 - Développement du capital humain et des compétences. *Rapport sur le développement en Afrique 2011*. <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/Rapport%20sur%20le%20d%C3%A9veloppement%20en%20Afrique%202011%20->

%20Chapitre%205-
D%C3%A9veloppement%20du%20capital%20humain%20et%20des%20comp%C3%A9tences.pdf

Banque Africaine de Développement. (2013). *Série sur les sauvegardes et la durabilité* (1 1). <https://consultations.afdb.org/sites/default/files/documents/2022-02/Systeme%20de%20Sauvegardes%20Integre%20de%20la%20BAD%20%282013%29.pdf>

Banque Africaine de Développement. (2022). *Perspectives économiques en Afrique 2022: Soutenir la résilience climatique et une transition énergétique juste en Afrique*. https://www.afdb.org/sites/default/files/documents/publications/perspectives_economiques_en_afrique_2022_web.pdf

Banque de France. (2020). *Fiche zone franc. ABC de l'économie*. https://abc-economie.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/fiche_zone-franc.pdf

Banque Mondiale. (2010). *Africa's Pulse* (Volume 1). Banque Mondiale. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/5247f7c7-47ce-54af-b93d-9d02d17934d0/content>

Banque Mondiale. (2014). *Flux d'investissements directs étrangers en Afrique subsaharienne*. <https://documents1.worldbank.org/curated/zh/873821468193130433/pdf/860600BRI0FREN00Box382147B00PUBLIC0.pdf>

Barro, R. J. (1976). Rational expectations and the role of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 2(1), 1-32. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(76\)90002-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(76)90002-7)

Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics*.

Barro, R. J., & Lee, J. W. (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950–2010. *Journal of Development Economics*, 104, 184-198. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.10.001>

Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1995). Technological diffusion, convergence, and growth (NBER Working Paper No. 5151). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w5151>

Basu, A., & Srinivasan, K. (2002). *Foreign direct investment in Africa: Some case studies*. International Monetary Fund.

Bates, R. H. (2014). *Markets and states in tropical Africa: The political basis of agricultural policies*. University of California Press. https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=ko5FAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:0Zgm56Xd8jsJ:scholar.google.com&ots=XUwm6WqldJ&sig=f_IpWmOWxAIhmr7jJ4PgCxLiqzY

Becker, G. S. (1975). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (2nd ed.). National Bureau of Economic Research; distributed by Columbia University Press.

- Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). The University of Chicago Press.
- Beine, M., Docquier, F., & Rapoport, H. (2008). Brain drain and human capital formation in developing countries: Winners and losers. *The Economic Journal*, 118(528), 631-652. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2008.02135.x>
- Bellak, C., Leibrecht, M., & Damijan, J. P. (2009). Infrastructure endowment and corporate income taxes as determinants of foreign direct investment in Central and Eastern European countries. *The World Economy*, 32(2), 267-290. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2008.01144.x>
- Bénassy-Quéré, A., Coupet, M., & Mayer, T. (2007). Institutional determinants of foreign direct investment. *The World Economy*, 30(5), 764-782. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2007.01022.x>
- Benstiti, S., & Louasli, F. (2015). Les déterminants d'attractivité des investissements directs étrangers en Algérie [Master's thesis, Université Abderrahmane MIRA de Béjaïa]. <https://www.univ-bejaia.dz/dspace/bitstream/handle/123456789/1882/Les%20d%C3%A9terminants%20d%E2%80%99attractivit%C3%A9%20des%20investissements%20directs.pdf>
- Bergstrand, J. H. (1985). The gravity equation in international trade: Some microeconomic foundations and empirical evidence. *The Review of Economics and Statistics*, 67(3), 474. <https://doi.org/10.2307/1925976>
- Bevan, A., Estrin, S., & Meyer, K. (2004). Foreign investment location and institutional development in transition economies. *International Business Review*, 13(1), 43-64. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2003.05.005>
- Bhagwati, J., & Hamada, K. (1974). The brain drain, international integration of markets for professionals and unemployment. *Journal of Development Economics*, 1(1), 19-42. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(74\)90020-0](https://doi.org/10.1016/0304-3878(74)90020-0)
- Bhebe, Z., Davidson, J., Haggerty, S., Hundt, P., Jacob, J., Lynn, M., Marshall, T. R., Skinner, C., Smithson, K., Stiefenhofer, J., Robert, M., Revitt, A., Spaggiari, R., Ward, J., & Wit, M. D. (2016). Overview of diamond resources in Africa. *Episodes*, 39(2), 198-238. <https://doi.org/10.18814/EPIUGS/2016/V39I2/95776>
- Bhorat, H., & Naidoo, K. (2014). Moteurs des inégalités dans le cadre de la relation entre croissance, pauvreté et inégalités en Afrique: Aperçu des principaux enjeux. In *Inégalités de revenus en Afrique subsaharienne: Tendances divergentes, déterminants et conséquences* (p. 23). https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/africa/undp-rba_Income-Inequality-in-SSA_Fre_Chapter-3.pdf
- Bhorat, H., Kanbur, R., Rooney, C., & Steenkamp, F. (2017). Sub-Saharan Africa's manufacturing sector: Building complexity. In A. Noman, J. E. Stiglitz, & R. Kanbur (Eds.), *The quality of growth in Africa* (pp. 234-263). Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/kanb19476-010>
- Blackburne, E. F. I., & Frank, M. (2007). Estimation of nonstationary heterogeneous panels. *Stata Journal*, 7, 197-208. <https://doi.org/10.1177/1536867X0700700204>

- Blanton, R., & Blanton, S. (2012). Rights, institutions, and foreign direct investment: An empirical assessment. *Foreign Policy Analysis*, 8, 1-21. <https://doi.org/10.1111/j.1743-8594.2011.00161.x>
- Blomström, M., & Kokko, A. (1998). Multinational corporations and spillovers. *Journal of Economic Surveys*, 12(3), 247-277. <https://doi.org/10.1111/1467-6419.00056>
- Blomström, M., & Kokko, A. (2003). The economics of foreign direct investment incentives (SSRN Scholarly Paper No. 379960). SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.379960>
- Blonigen, B. A. (1997). Firm-specific assets and the link between exchange rates and foreign direct investment. *The American Economic Review*, 87(3), 447-465.
- Blonigen, B. A. (2005). A review of the empirical literature on FDI determinants. *Atlantic Economic Journal*, 33(4), 383-403. <https://doi.org/10.1007/s11293-005-2868-9>
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8)
- Blundo, G. (2007). La corruption et l'État en Afrique vus par les sciences sociales : Un bilan historique. In *État et corruption en Afrique* (pp. 29-77). <https://doi.org/10.3917/kart.blund.2007.01.0029>
- Bobbo, A. (2018). Volatilité de l'inflation, gouvernance et investissements directs étrangers entrants en Afrique sub-saharienne. *African Development Review*, 30(1), 86-99. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12314>
- Boddewyn, J. J. (1988). Political aspects of MNE theory. *Journal of International Business Studies*, 19(3), 341-363. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490372>
- Boğa, S. (2019). Determinants of foreign direct investment: A panel data analysis for Sub-Saharan African countries. *EMAJ: Emerging Markets Journal*, 9(1), 80-87. <https://doi.org/10.5195/emaj.2019.175>
- Borensztein, E., Gregorio, J. D., & Lee, J.-W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(97\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0)
- Bost, F. (2004). Les investissements directs étrangers, révélateurs de l'attractivité des territoires à l'échelle mondiale. *Géographie Économique et Géopolitique des Investissements Directs Étrangers*.
- Bouri, S. (2015). Les déterminants de l'investissement direct étranger: Evidence empirique à partir des données de panel dans la région MENA (1980-2011) [Doctoral dissertation, Université Abou Bakr Belkaid-Tlemcen].
- Bradley, J., & Barry, F. (1997). FDI and trade: The Irish host-country experience. *Economic Journal*, 107(445), 1798-1811. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.1997.tb00083.x>
- Brainard, S. L. (1993). A simple theory of multinational corporations and trade with a trade-off between proximity and concentration (w4269). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w4269>

- Brainard, S. L. (1997). An empirical assessment of the proximity-concentration trade-off between multinational sales and trade. *The American Economic Review*, 87(4), 520-544.
- Bruin, E. D. (2019). Will there be blood? Explaining violence during coups d'état. *Journal of Peace Research*, 56(6), 797-811. <https://doi.org/10.1177/0022343319839449>
- Bruner, J. (2021). A primer on the U.S. international economic accounts. *Chronicling 100 Years of the U.S. Economy*, 101(7), 1-48.
- Buckley, P. J. (1998). Models of the multinational enterprise. *Journal of International Business Studies*. https://www.academia.edu/24108969/Models_of_the_Multinational_Enterprise
- Buckley, P. J., & Casson, M. (1976). A long-run theory of the multinational enterprise. In *The future of the multinational enterprise* (pp. 32-65). Holmes & Meier Publishers. <https://archive.org/details/futureofmultina00buck>
- Buckley, P. J., & Casson, M. (2003). The future of the multinational enterprise in retrospect and in prospect. *Journal of International Business Studies*, 34(2), 219-222. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400024>
- Buckley, P. J., & Casson, M. C. (1998). Analyzing foreign market entry strategies: Extending the internalization approach. *Journal of International Business Studies*, 29(3), 539-561. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490006>
- Buckley, P. J., Wang, C., & Clegg, J. (2010). The impact of foreign ownership, local ownership and industry characteristics on spillover benefits from foreign direct investment in China. In *Foreign direct investment, China and the world economy* (pp. 305-326). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230248328_14
- Busse, M., & Hefeker, C. (2007). Political risk, institutions and foreign direct investment. *European Journal of Political Economy*, 23(2), 397-415. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.02.003>
- Cabestan, J.-P. (2015). *La politique internationale de la Chine. Entre intégration et volonté de puissance*. Presses de Sciences Po. <https://doi.org/10.3917/scpo.cabes.2015.01>
- Cai, H., Fang, H., & Xu, L. C. (2011). Eat, drink, firms, government: An investigation of corruption from the entertainment and travel costs of Chinese firms. *The Journal of Law and Economics*, 54(1), 55-78. <https://doi.org/10.1086/651201>
- Cameron, A. C., & Trivedi, P. K. (2005). *Microeconometrics: Methods and applications*. Cambridge University Press. <https://ipcig.org/evaluation/apoio/Microeconometrics%20-%20Methods%20and%20Applications.pdf>
- Campa, J. M. (1993). Entry by foreign firms in the United States under exchange rate uncertainty. *The Review of Economics and Statistics*, 75(4), 614-622. <https://doi.org/10.2307/2110014>
- Campa, J. M., & Kedia, S. (2002). Explaining the diversification discount. *The Journal of Finance*, 57(4), 1731-1762. <https://doi.org/10.1111/1540-6261.00476>

- Campos, N. F., & Kinoshita, Y. (2003). Why does FDI go where it goes? New evidence from the transition economies. *IMF Working Paper*. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Why-Does-Fdi-Go-Where-it-Goes-New-Evidence-From-the-Transition-Economies-16954>
- Campos, N., & Kinoshita, Y. (2008). Foreign direct investment and structural reforms: Evidence from Eastern Europe and Latin America. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1141849>
- Campos, N., & Nugent, J. (2003). Aggregate investment and political instability: An econometric investigation. *Economica*, 70(279), 533-550.
- Canning, D., & Bennathan, E. (2000). The social rate of return on infrastructure investments (SSRN Scholarly Paper No. 630763). *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.630763>
- Cardoso, F. H., & Faletto, E. (1977). *Dependencia y desarrollo en América Latina*. Siglo XXI Editores.
- Carkovic, M., & Levine, R. E. (2002). Does foreign direct investment accelerate economic growth? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.314924>
- Cartwright, S., Cooper, C. L., & Barron, A. (1996). The company car driver, occupational stress as a predictor of motor vehicle accident involvement. *Human Relations*, 49(2), 195-208. <https://doi.org/10.1177/001872679604900204>
- Casson, M. (1983). *The growth of international business*. Allen & Unwin.
- Caves, R. E. (1971). International corporations: The industrial economics of foreign investment. *Economica*, 38(149), 1-27. <https://doi.org/10.2307/2551748>
- Caves, R. E. (1996). *Multinational enterprise and economic analysis*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139176004>
- CBN. (2012). Neither the Washington nor Beijing Consensus: Developmental models to fit African realities and cultures. *Central Bank of Nigeria*. https://www.cbn.gov.ng/OUT/SPEECHES/2012/GOV_NEITHER%20THE%20WASHINGTON%20NOR%20THE%20BEIJING%20CONSENSUS_RS_M_270312.PDF
- CEA-NU. (2017). Gouvernance des ressources et des activités maritimes pour le développement durable en Afrique (Projet de Dialogue des Politiques) [Note conceptuelle]. *Commission économique pour l'Afrique de l'ONU*. https://archive.uneca.org/sites/default/files/uploaded-documents/CDD/PolicyDialogue2017/note_conceptuelle_revisee_-_05_may_2017_en_francais.pdf
- Chakrabarti, A. (2001). The determinants of foreign direct investments: Sensitivity analyses of cross-country regressions. *Kyklos*, 54(1), 89-114. <https://doi.org/10.1111/1467-6435.00142>
- Chandler, A. D., & Hikino, T. (1990). *Scale and scope: The dynamics of industrial capitalism*. Belknap Press.
- Charmes, J. (1992). Le secteur informel, nouvel enjeu des politiques de développement ? *L'Homme et la société*, 105(3), 63-77. <https://doi.org/10.3406/homso.1992.2664>

- Cheng, L. K., & Kwan, Y. K. (2000). What are the determinants of the location of foreign direct investment? The Chinese experience. *Journal of International Economics*, 51(2), 379-400. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(99\)00032-X](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(99)00032-X)
- Choi, C. (2003). Does the internet stimulate inward foreign direct investment? *Journal of Policy Modeling*, 25(4), 319-326. [https://doi.org/10.1016/S0161-8938\(02\)00202-8](https://doi.org/10.1016/S0161-8938(02)00202-8)
- Christopoulos, D. (2004). Financial development and economic growth: Evidence from panel unit root and cointegration tests. *Journal of Development Economics*. https://www.academia.edu/5123108/Financial_development_and_economic_growth_evidence_from_panel_unit_root_and_cointegration_tests
- CIS. (2022). South Africa Country Investment Strategy (46426). https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/202205/46426gon2118.pdf
- Coderre, L.-C. (2017). La malédiction des ressources naturelles: une réalité?
- Coissard, S. (2007). Perspectives. La nouvelle économie géographique de Paul Krugman: Apports et limites. *Revue d'Économie Régionale & Urbaine*, 1, 111-125. <https://doi.org/10.3917/reru.071.0111>
- Collier, P. (2007). *The bottom billion: Why the poorest countries are failing and what can be done about it*. Oxford University Press.
- Collier, P., & Gunning, J. W. (1999). Explaining African economic performance. *Journal of Economic Literature*, 37(1), 64-111. <https://doi.org/10.1257/jel.37.1.64>
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563-595. <https://doi.org/10.1093/oep/gpf064>
- Contractor, F. J. (1981). *International technology licensing: Compensation, costs, and negotiation*. Lexington Books.
- Courade, G. (2006). Politiques alimentaires et agricoles en Afrique subsaharienne. In B. Hubert & O. Clément (Eds.), *Le monde peut-il nourrir tout le monde ?* (pp. 93-110). IRD Éditions. <https://doi.org/10.4000/books.irdeditions.446>
- Cox, K. R., & Negi, R. (2009). L'Etat et la question du développement en Afrique subsaharienne. *L'Espace Politique*, 7. <https://doi.org/10.4000/espacepolitique.1287>
- Cuervo-Cazurra, A., & Genc, M. (2008). Transforming disadvantages into advantages: Developing-country MNEs in the least developed countries. *Journal of International Business Studies*, 39(6), 957-979. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400390>
- Cushman, D. (1985). Real exchange rate risk, expectations, and the level of direct investment. *The Review of Economics and Statistics*, 67(2), 297-308. <https://doi.org/10.2307/1924729>
- Cushman, D. (1988). Exchange rate uncertainty and foreign direct investment in the United States. *Review of World Economics*, 124(2), 322-336. <https://doi.org/10.1007/BF02706782>
- Cust, E. J., & Zeufack, A. (2023). *Africa's resource future: Harnessing natural resources for economic transformation during the low-carbon transition*.

- DB. (2020). Facteurs susceptibles de stimuler les flux d'investissement intra-africains en vue de la transformation de l'Afrique. *Commission économique pour l'Afrique*. https://archive.uneca.org/sites/default/files/PublicationFiles/drivers_for_boosting_intra-african_investment_flows_towards_africas_transformation_fren_2020_web_version.pdf
- Degefe, B. (1994). An African perspective on long-term development in sub-Saharan Africa. In G. A. Cornia & G. K. Helleiner (Eds.), *From adjustment to development in Africa: Conflict, controversy, convergence, consensus?* (pp. 49-68). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-23596-4_3
- Demetriades, P., & Law, S. (2004). Finance, institutions and economic growth. *Working Paper*, 04(5), 1-35.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Dinda, S. (2014). Natural resources determining FDI in Nigeria: An empirical investigation. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 3(1), 75-88.
- Dinh, H. T., & Clarke, G. R. G. (Eds.). (2012). *Performance of manufacturing firms in Africa: An empirical analysis*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9632-2>
- Dixit, A. K., & Stiglitz, J. E. (1979). Monopolistic competition and optimum product diversity: Reply. *The American Economic Review*, 69(5), 961-963.
- Djelassi, M. (2012). *Manuel pédagogique en panels dynamiques non stationnaires: Application sur Stata et Eviews* [Textbook on Non-Stationary Dynamic Panel: Application on STATA and Eviews]. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3007449>
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, brain drain, and development. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681-730. <https://doi.org/10.1257/jel.50.3.681>
- Dollar, D., & Kraay, A. (2004). Trade, growth, and poverty. *The Economic Journal*, 114(493), F22-F49. <https://doi.org/10.1111/j.0013-0133.2004.00186.x>
- Dorman, S. R., Chabal, P., & Daloz, J.-P. (2001). Africa works: Disorder as political instrument. *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines*, 35(1), 181. <https://doi.org/10.2307/486362>
- Doytch, N., & Narayan, S. (2016). Does FDI influence renewable energy consumption? An analysis of sectoral FDI impact on renewable and non-renewable industrial energy consumption. *Energy Economics*, 54, 291-301.
- Dries, L., & Swinnen, J. F. M. (2004). Foreign direct investment, vertical integration, and local suppliers: Evidence from the Polish dairy sector. *World Development*, 32(9), 1525-1544. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.05.004>
- Drucker, P. F. (1993). *Managing for the future*. Routledge.

- Du, J., Lu, Y., & Tao, Z. (2012). Institutions and FDI location choice: The role of cultural distances. *Journal of Asian Economics*, 23(3), 210-223.
- Dunning, J. H. (1977). Trade, location of economic activity and the MNE: A search for an eclectic approach. In B. Ohlin, P.-O. Hesselborn, & P. M. Wijkman (Eds.), *The international allocation of economic activity: Proceedings of a Nobel symposium held at Stockholm* (pp. 395-418). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-03196-2_38
- Dunning, J. H. (1980). Toward an eclectic theory of international production. *The International Executive*, 22(3), 1-3. <https://doi.org/10.1002/tie.5060220301>
- Dunning, J. H. (1981). *International production and the multinational enterprise* (1st ed.). <https://www.abebooks.com/first-edition/International-Production-Multinational-Enterprise-John-Dunning/1376601509/bd>
- Dunning, J. H. (1988a). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. *Journal of International Business Studies*, 19(1), 1-31. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490372>
- Dunning, J. H. (1988b). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. *Journal of International Business Studies*, 19(1), 1-31.
- Dunning, J. H. (1993). *Globalisation: The challenge for national economic regimes*. Economic and Social Research Institute.
- Dunning, J. H. (2000). The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity. *International Business Review*, 9(2), 163-190. [https://doi.org/10.1016/S0969-5931\(99\)00035-9](https://doi.org/10.1016/S0969-5931(99)00035-9)
- Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). *Multinational enterprises and the global economy* (2nd ed.). Edward Elgar.
- Dupuch, S., & Milan, C. (2006). Les déterminants des investissements directs européens dans les pays d'Europe Centrale et Orientale. *L'Actualité économique*, 81(3), 521-534. <https://doi.org/10.7202/013040ar>
- Earne, J., Jansson, T., Koning, A., & Flaming, M. (2014). Les IMF entièrement nouvelles en Afrique subsaharienne (Forum 8; Accès au Finance).
- Easterly, W. (2005). What did structural adjustment adjust? *Journal of Development Economics*, 76(1), 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2003.11.005>
- Eberhardt, M., & Teal, F. (2011). Econometrics for grumblers: A new look at the literature on cross-country growth empirics. *Journal of Economic Surveys*, 25(1), 109-155. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.2010.00624.x>
- Eden, L. (1998). *Taxing multinationals: Transfer pricing and corporate income taxation in North America*. University of Toronto Press. https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=WNS-6xuuhvUC&oi=fnd&pg=PR11&dq=info:E_P4n13rcwUJ:scholar.google.com&ots=Zb6fnoAncz&sig=6SwJD-LhMvdF10DW-TWRqZDRjaA

- Edrees, A. (2015). Foreign direct investment, business environment and economic growth in Sub-Saharan Africa: Pooled mean group technique. *Journal of Global Economics*, 3(2). <https://doi.org/10.4172/2375-4389.1000144>
- Elame, E. (2020). *Interculturaliser le développement durable*.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251. <https://doi.org/10.2307/1913236>
- Estache, A., & Philippe, C. (2012). The impact of private participation in infrastructure in developing countries: Taking stock of about 20 years of experience. Semantic Scholar. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Impact-of-Private-Participation-in-in-Taking-of-Estache-Philippe/dd628b1d0e8bbcac8a237528cae017523872ea10>
- Farooqi, A. M. (2022). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi: Afganistan örneği.
- Favara, G. (2003). An empirical reassessment of the relationship between finance and growth. Working Paper, 123. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/An-Empirical-Reassessment-of-the-Relationship-Between-Finance-and-Growth-16532>
- Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, insurgency, and civil war. *American Political Science Review*, 97(1), 75-90. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000534>
- Feldstein, M. (1994). The effects of outbound foreign direct investment on the domestic capital stock (NBER Working Paper No. 4668). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w4668>
- Félix, J.-M. (2021). La gestion du capital humain en Afrique (pp. 120-184).
- Filippaios, F., Annan-Diab, F., Hermidas, A., & Theodoraki, C. (2019). Political governance, civil liberties, and human capital: Evaluating their effect on foreign direct investment in emerging and developing economies. *Journal of International Business Studies*, 50. <https://doi.org/10.1057/s41267-019-00239-3>
- Fiodendji, K. (2005). Les déterminants de l'investissement direct étranger (IDE) dans les pays africains subsahariens. École des Hautes Commerciales affiliée à l'Université de Montréal.
- Fiodendji, K. (2006). La qualité des institutions et les investissements directs étrangers (IDE) en Afrique subsaharienne: Une estimation par la méthode des moments généralisés en système. Institutions, développement économique et transition. 7èmes journées scientifiques du réseau « Analyse Economique et Développement » de l'AUF, Paris.
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(93\)90027-D](https://doi.org/10.1016/0304-3932(93)90027-D)
- Fofana, M. F. (2013). Effets du cadre réglementaire de la liberté économique sur l'investissement direct étranger: Approche empirique comparant l'Afrique subsaharienne et l'Europe occidentale.

- Fonds Monétaire International (FMI). (2004). *Révision du manuel de la balance des paiements, cinquième édition (plan annoté)*, Avril 2004.
- Fonds Monétaire International (FMI). (2021). *Perspectives de l'économie mondiale: Reprise en temps de pandémie. Préoccupations sur le plan sanitaire, perturbations des chaînes d'approvisionnement et pressions sur les prix*. <https://www.imf.org/fr/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021/>
- Fontagné, L., & Toubal, F. (2010). *Investissement direct étranger et performances des entreprises*. La Documentation française.
- Foster, V., Briceño-Garmendia, C., World Bank, & Africa Infrastructure Country Diagnostic (Eds.). (2010). *Africa's infrastructure: A time for transformation*. Agence Française de Développement : World Bank.
- Franco, C. (2013). Exports and FDI motivations: Empirical evidence from U.S. foreign subsidiaries. *International Business Review*, 22(1), 47-62. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2012.02.002>
- Frank, A. G. (1966). The development of underdevelopment. *Monthly Review*, 18(4), 17. https://doi.org/10.14452/MR-018-04-1966-08_3
- Freedom House. (2004). *Freedom House 2004 annual report*. Freedom House. https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/2004.pdf
- Freund, C. L., & Weinhold, D. (2004). The effect of the Internet on international trade. *Journal of International Economics*, 62(1), 171-189. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(03\)00059-X](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00059-X)
- Frieden, J. A. (1994). International investment and colonial control: A new interpretation. *International Organization*, 48(4), 559-593. <https://doi.org/10.1017/S0020818300028319>
- Froot, K. A., & Stein, J. C. (1991). Exchange rates and foreign direct investment: An imperfect capital markets approach. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(4), 1191-1217. <https://doi.org/10.2307/2937961>
- Gallagher, K., & Zarsky, L. (2007). *The enclave economy: Foreign investment and sustainable development in Mexico's Silicon Valley*.
- Gannagé, E. (1984). Théories de l'investissement direct étranger. *Economica*.
- Gauthier, P.-L. (2011). Les langues d'instruction dans l'Afrique subsaharienne. In B. Brock-Utne & I. Skattum (Eds.), *Languages and education in Africa* (pp. 27). Revue internationale d'éducation de Sèvres, 56. <https://doi.org/10.4000/ries.1035>
- Gay, D. (1975). B.I.I., les entreprises multinationales et la politique sociale. Genève, 1973, 192 p. *Études internationales*, 6(1), 138. <https://doi.org/10.7202/700538ar>
- Gelb, A. (2010). Diversification de l'économie des pays riches en ressources naturelles. Contribution préparée pour le séminaire de haut niveau du FMI: Ressources naturelles, finance et développement. Center for Global Development, Alger. https://jaga.afrique-gouvernance.net/_docs/gelb2f.pdf
- Gérard, T. (2016). Capital humain et croissance économique: Une modélisation VAR avec cointégration. *ResearchGate*, 1-15.

- Ghana Investment Promotion Centre (GIPC). (2013). Ghana Investment Promotion Act, 2013 (ACT 865). <https://www.gipc.gov.gh/wp-content/uploads/2023/04/GHANA-INVESTMENT-PROMOTION-CENTRE-GIPC-ACT-865.pdf>
- Ghosh, A. R., Ostry, J. D., & Qureshi, M. S. (2014). Exchange rate management and crisis susceptibility: A reassessment. *IMF Working Papers*, 14(11), 1. <https://doi.org/10.5089/9781484383971.001>
- Globerman, S., & Shapiro, D. (2002). Global foreign direct investment flows: The role of governance infrastructure. *World Development*, 30(11), 1899-1919. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(02\)00110-9](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(02)00110-9)
- Goldberg, L., & Kolstad, C. (1995). Foreign direct investment, exchange rate variability and demand uncertainty. *International Economic Review*, 36(4), 855-873.
- Gonçalves, C. E. S., & Salles, J. M. (2008). Inflation targeting in emerging economies: What do the data say? *Journal of Development Economics*, 85(1-2), 312-318. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2006.07.002>
- Gorg, H. G., & Greenaway, D. (2023). Much ado about nothing? Do domestic firms really benefit from foreign direct investment? *The World Bank Research Observer*, 19(2), 171-197. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkh019>
- Gossel, S. J. (2018). FDI, democracy and corruption in Sub-Saharan Africa. *Journal of Policy Modeling*, 40(4), 647-662. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2018.04.001>
- Govender, K. (2009). Médiation de l'Union Africaine (s. 56) [Séminaire organisé]. Commission de l'Union Africaine. https://www.files.ethz.ch/isn/131541/AU_Mediation_french.pdf
- Grabowski, R. (2016). Resource-based economies and deindustrialisation: An Indonesian perspective on sub-Saharan Africa. *Canadian Journal of Development Studies / Revue Canadienne d'études Du Développement*, 37(1), 27-46. <https://doi.org/10.1080/02255189.2016.1134454>
- Graham, E. M., & Krugman, P. R. (1991). *Foreign direct investment in the United States*. NYU Press.
- Grégoire, E., & Schmitz, J. (2000). Monde arabe et Afrique noire: Permanences et nouveaux liens.
- Guillaumont, P., & Jeanneney, S. G. (2013). Les accords de coopération monétaire de la Zone franc: Atouts et contraintes. *Fondation pour les études et recherches sur le développement international*. <https://ferdi.fr/dl/df-p6a2D616ewhQopZrja7uAiDM/ferdi-p65-les-accords-de-cooperation-monetaire-de-la-zone-franc-atouts-et.pdf>
- Guillaumont, P., & Jeanneney, S. G. (2018). La Zone franc en perspective. *Revue d'économie du développement*, 25(2), 5-40. <https://doi.org/10.3917/edd.312.0005>
- Guir, R. (1982). Essai sur l'évolution de la théorie de l'investissement direct à l'étranger. *Canadian Journal of Development Studies / Revue canadienne d'études du développement*, 3(2), 235-270. <https://doi.org/10.1080/02255189.1982.9670034>

- Haan, J. de, & Sturm, J.-E. (2003). Does more democracy lead to greater economic freedom? New evidence for developing countries. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 547-563. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00013-2)
- Halaoui, N. (2001). L'identification des langues dans les Constitutions africaines. *Revue française de droit constitutionnel*, 45(1), 31-53. <https://doi.org/10.3917/rfdc.045.0031>
- Hansen, M. W., & Hoenen, A. (2016). Global oligopolistic competition and foreign direct investment: Revisiting and extending the literature. *Critical Perspectives on International Business*, 12(4), 369-387. <https://doi.org/10.1108/cpoib-03-2014-0017>
- Hansen, M. W., Pedersen, T., & Petersen, B. (2007). MNC strategies and linkage effects in developing countries. *Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.982829>
- Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2008). The role of cognitive skills in economic development. *Journal of Economic Literature*, 46(3), 607-668.
- Harms, P., & Ursprung, H. W. (2002). Do civil and political repression really boost foreign direct investments? *Economic Inquiry*, 40(4), 651-663. <https://doi.org/10.1093/ei/40.4.651>
- Harrison, A., & McMillan, M. (2011). Offshoring jobs? Multinationals and U.S. manufacturing employment. *Review of Economics and Statistics*, 93(3), 857-875. https://doi.org/10.1162/REST_a_00085
- Haskel, J., & Wolf, H. (2001). The law of one price: A case study. *The Scandinavian Journal of Economics*, 103(4), 545-558. <https://doi.org/10.1111/1467-9442.00259>
- Hawkins, C. V., & Feiock, R. (2011). Joint ventures, economic development policy, and the role of local governing institutions. *The American Review of Public Administration*, 41(3), 329-347. <https://doi.org/10.1177/0275074010374110>
- Helpman, E. (1984). A simple theory of international trade with multinational corporations. *Journal of Political Economy*, 92(3), 451-471. <https://doi.org/10.1086/261236>
- Helpman, E., & Krugman, P. (1987). *Market structure and foreign trade: Increasing returns, imperfect competition, and the international economy*. MIT Press. <https://econpapers.repec.org/bookchap/mtptitles/026258087x.htm>
- Helpman, E., Melitz, M. J., & Yeaple, S. R. (2004). Export versus FDI with heterogeneous firms. *The American Economic Review*, 94(1), 300-316.
- Henisz, W. (2000). The institutional environment for multinational investment. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 16(2), 334-364. <https://doi.org/10.1093/jleo/16.2.334>
- Hennart, J.-F. (1991). The transaction cost theory of the multinational enterprise. *ResearchGate*. <https://www.researchgate.net/publication/248040018>
- Hennart, J.-F. (2009). Down with MNE-centric theories! Market entry and expansion as the bundling of MNE and local assets. *Journal of International Business Studies*, 40(9), 1432-1454. <https://doi.org/10.1057/jibs.2009.42>

- Hitt, M. A., Ireland, R. D., & Hoskisson, R. E. (2017). *Strategic management: Competitiveness & globalization: Concepts and cases* (12th ed.). Cengage Learning.
- Holly, S., & Raissi, M. (2009). The macroeconomic effects of European financial development: A heterogeneous panel analysis. *Working Paper*, 1(4), 21.
- Houben, H. (2015). Historique des multinationales. Groupe de Recherche pour une Stratégie Économique Alternative. <https://gresea.be/Historique-des-multinationales>
- Houle, C., & Bodea, C. (2017a). Ethnic inequality and coups in sub-Saharan Africa. *Journal of Peace Research*, 54(3), 382-396. <https://doi.org/10.1177/0022343316685140>
- Houle, C., & Bodea, C. (2017b). Ethnic inequality and coups in sub-Saharan Africa. *Journal of Peace Research*, 54(3), 382-396. <https://doi.org/10.1177/0022343316685140>
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Hugon, P. (2003). Les conflits armés en Afrique: Apports, mythes et limites de l'analyse économique. *Revue Tiers Monde*, 176(4), 829. <https://doi.org/10.3917/rtm.176.0829>
- Hurlin, C., & Mignon, V. (2005). Une synthèse des tests de racine unitaire sur données de panel. *Économie & prévision*, 169-170-171(3-4-5), 253-294. <https://doi.org/10.3917/ecop.169.0253>
- Hurlin, C., & Mignon, V. (2007). Second generation panel unit root tests. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/5090583_Second_Generation_Panel_Unit_Root_Tests
- Hyder, A. S., & Ghauri, P. N. (2000). Managing international joint venture relationships. *Industrial Marketing Management*, 29(3), 205-218. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(98\)00054-6](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(98)00054-6)
- Hymer, S. H. (1960). *The international operations of national firms: A study of direct foreign investment* [Thesis, Massachusetts Institute of Technology]. <https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/27375>
- IDEA. (2017). *Améliorer la gouvernance des ressources naturelles en Afrique*.
- IFC. (1998). 1998 annual report: International Finance Corporation. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/439841468153844975/pdf/multi-page.pdf>
- Ihonvbere, J. O. (1994). The debt crisis in Africa by E. Wayne Nafziger. *The Journal of Modern African Studies*, 32(1), 159-161. <https://doi.org/10.1017/S0022278X00012581>
- IMF, I. M. F. S. (2020). *International Monetary Fund annual report 2020*. International Monetary Fund. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781513538211/9781513538211.xml>
- IMF. (2010). *World economic outlook, October 2010: Recovery, risk, and rebalancing*. International Monetary Fund.

- IMF. (2013). *Sixth edition of the IMF's balance of payments and international investment position manual* (BPM6). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/bopman6.htm>
- IMF. (2018). *Regional economic outlook: Domestic revenue mobilization and private investment*. <https://www.imf.org/en/Publications/REO/SSA/Issues/2018/04/30/sreo0518>
- IMF. (2019). *Fiscal monitor: Curbing corruption*. International Monetary Fund.
- Isham, J., Kaufmann, D., & Pritchett, L. H. (1997). Civil liberties, democracy, and the performance of government projects. *The World Bank Economic Review*, 11(2), 219-242.
- Jabri, A., Guesmi, K., & Abid, I. (2013). Determinants of foreign direct investment in MENA region: Panel co-integration analysis. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 29(4), Article 4. <https://doi.org/10.19030/jabr.v29i4.7976>
- Jacquet, P., Peccoud, R., Devarajan, S., & Arbache, J. (2010). *Infrastructures africaines: Une transformation impérative*. Agence française de développement et Banque mondiale.
- Jelena, Z. L., Lobanov, M., & Zvezdanović, M. (2021). Governance and civil and political rights as FDI determinants in transition countries. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu/Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: Journal of Economics and Business*, 39(1), 59-86. <https://doi.org/10.18045/zbefri.2021.1.59>
- Jensen, N. M. (2003). Democratic governance and multinational corporations: Political regimes and inflows of foreign direct investment. *International Organization*, 57(3), 587-616. <https://doi.org/10.1017/S0020818303573040>
- Jérémie, D. (2023). Focus: Les zones économiques spéciales, des catalyseurs pour booster la transformation économique en Afrique. <https://www.africaeconomiczones.com/wp-content/uploads/2023/12/Focus-ZES-Africaines.pdf>
- Johansen, S. (1995). *Likelihood-based inference in cointegrated vector autoregressive models*. Oxford University Press. <http://archive.org/details/likelihoodbased0000joha>
- Johnson, T. H., Slater, R. O., & McGowan, P. (1983). Explaining African military coups d'état, 1960-1982. *American Political Science Review*, 78(3), 622-640. <https://doi.org/10.2307/1961833>
- Jones, G. (1996). *The evolution of international business: An introduction*. Routledge. <http://archive.org/details/evolutionofinter0000jone>
- Jones, G. (2005). *Multinationals and global capitalism: From the nineteenth to the twenty-first century*. Oxford University Press. <http://archive.org/details/multinationalsgl0000jone>
- Jong-A-Pin, R. (2009). On the measurement of political instability and its impact on economic growth. *European Journal of Political Economy*, 25(1), 15-29. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2008.09.010>

- Jugurnath, B., Chuckun, N., & Fauzel, S. (2016). Foreign direct investment and economic growth in sub-Saharan Africa: An empirical study. *Theoretical Economics Letters*, 6(4), 798-807. <https://doi.org/10.4236/tel.2016.64084>
- Jurcau, A.-S. (2011). The macroeconomic determinants of Romanian cross-border mergers and acquisitions. *International Journal of Business Research*, 11(2). <https://law-journals-books.vlex.com/vid/macroeconomic-determinants-mergers-336267362>
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00023-2](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00023-2)
- Karacaovali, B., & Limão, N. (2008). The clash of liberalizations: Preferential vs. multilateral trade liberalization in the European Union. *Journal of International Economics*, 74(2), 299-327. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2007.07.003>
- Kariuki, C. (2015). The determinants of foreign direct investment in the African Union. *Journal of Economics, Business and Management*, 3(3), 346-351. <https://doi.org/10.7763/JOEBM.2015.V3.207>
- Kaufmann, D., & Kraay, A. (2008). Governance indicators: Where are we, where should we be going? *The World Bank Research Observer*, 23(1), 1-30.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Zoido, P. (2002). Governance matters II: Updated indicators for 2000-01 (SSRN Scholarly Paper No. 297497). <https://papers.ssrn.com/abstract=297497>
- Kaya, H. (2006). Doğrudan yurtdışı yatırımlar yoluyla teknoloji transferi ve Türkiye: Bir literatür incelemesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 85-109.
- Kersan-Škabić, I. (2013). Institutional development as a determinant of FDI attractiveness in Southeast Europe. *Drustvena istrazivanja*, 22(2), 215-235. <https://doi.org/10.5559/di.22.2.01>
- Khachoo, A. Q., & Khan, M. I. (2012). Determinants of FDI inflows to developing countries: A panel data analysis. *Journal of International Business and Economy*, 14(2), 28-47. <https://doi.org/10.51240/jibe.2013.2.2>
- Kinda, T. (2008). Infrastructures et flux de capitaux privés vers les pays en développement. *Revue économique*, 59(3), 537-549. <https://doi.org/10.3917/reco.593.0537>
- Kindleberger, C. P. (1969). *American business abroad: Six lectures on direct investment*. Yale University Press. <http://archive.org/details/americanbusiness0000kind>
- Kirat, T. (2003). L'allocation des risques dans les contrats: De l'économie des contrats « incomplets » à la pratique des contrats administratifs. *Revue internationale de droit économique*, 1(1), 11-46. <https://doi.org/10.3917/ride.171.0011>
- Kiviet, J. F. (1995). On bias, inconsistency, and efficiency of various estimators in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 53-78. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01643-E](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01643-E)

- Klein, M. W., & Rosengren, E. (1994). The real exchange rate and foreign direct investment in the United States: Relative wealth vs. relative wage effects. *Journal of International Economics*, 36(3), 373-389. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(94\)90009-4](https://doi.org/10.1016/0022-1996(94)90009-4)
- Knack, S., & Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207-227. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>
- KNBS. (2020). *Foreign investment survey 2020 report*. Kenya National Bureau of Statistics. <https://www.centralbank.go.ke/wp-content/uploads/2021/08/Foreign-Investment-Survey-2020-Report.pdf>
- Knickerbocker, F. T. (1973). Oligopolistic reaction and multinational enterprise. *The International Executive*, 15(2), 7-9. <https://doi.org/10.1002/tie.5060150205>
- Kogut, B., & Metiu, A. (2001). Open-source software development and distributed innovation. *Oxford Review of Economic Policy*, 17(2), 248-264.
- Kok, R., & Ersoy, B. A. (2009). Analyses of FDI determinants in developing countries. *International Journal of Social Economics*, 36(1/2), 105-123. <https://doi.org/10.1108/03068290910921226>
- Kolstad, I., & Wiig, A. (2012). What determines Chinese outward FDI? *Journal of World Business*, 47(1), 26-34. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2010.10.017>
- Koné, F. D. (2015). *La croissance en Afrique et les investissements directs étrangers* [Doctorat, Université de Rennes 1]. https://theses.hal.science/search/index/?q=kon%C3%A9&rows=30&publicationDateY_i=2014
- Koukpo, T. (2005). *Déterminants des investissements directs étrangers dans les pays de l'UEMOA*. <https://studylibfr.com/doc/4077321/analyse-des-determinants-des-investissements-directs--res>
- Kravis, I. B., & Lipsey, R. E. (1982). The location of overseas production and production for export by U.S. multinational firms. *Journal of International Economics*, 12(3-4), 201-223. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(82\)90036-8](https://doi.org/10.1016/0022-1996(82)90036-8)
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *American Economic Review*, 70(5), 950-959.
- Kuemmerle, W. (1999). The drivers of foreign direct investment into research and development: An empirical investigation. *Journal of International Business Studies*, 30(1), 1-24. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490058>
- Kumar, N. (2011). Infrastructure availability, foreign direct investment inflows and their export-orientation: A cross-country exploration. *The Indian Economic Journal: The Quarterly Journal of the Indian Economic Association*, 54. <https://doi.org/10.1177/0019466220060108>
- Kyereboah-Coleman, A., & Agyire-Tettey, K. F. (2008). Effect of exchange-rate volatility on foreign direct investment in Sub-Saharan Africa: The case of Ghana. *The Journal of Risk Finance*, 9(1), 52-70. <https://doi.org/10.1108/15265940810842410>

- Labrie, Y., & Doucet, B. (2015). Economic freedom improves human well-being. *Ideas for More Prosperous Society*.
- Lahimer, N. (2009). *La contribution des investissements directs étrangers à la réduction de la pauvreté en Afrique subsaharienne*. Université Paris-Dauphine.
- Lall, S. (2002). FDI and development: Research issues in the emerging context. In B. Bora (Ed.), *Foreign Direct Investment* (pp. 1-10). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203469699.ch19>
- Larsen, R. K., & Mamosso, C. A. (2014). Aid with blinkers: Environmental governance of uranium mining in Niger. *World Development*, 56, 62-76. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.024>
- Lavie, J.-P. (1985). Chapitre I. Définitions des investissements étrangers. In *Protection et promotion des investissements: Étude de droit international économique* (pp. 11-51). Graduate Institute Publications. <https://doi.org/10.4000/books.iheid.4193>
- Lee, C. K. M., Ching Yeung, Y., & Hong, Z. (2012). An integrated framework for outsourcing risk management. *Industrial Management & Data Systems*, 112(4), 541-558. <https://doi.org/10.1108/02635571211225477>
- Lefilleur, J. (2008). Déterminants des investissements directs étrangers en Europe centrale et orientale: Un bilan de la transition. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 39(2), 201-238. <https://doi.org/10.3406/receo.2008.1901>
- Leiss, W. (1977). The modern world-system: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century. *Immanuel Wallerstein. Canadian Journal of Political Science*, 10(1), 202-203. <https://doi.org/10.1017/S0008423900039573>
- Leitão, N. C. (2011). Foreign direct investment: Localization and institutional determinants. *Management Research and Practice*, 3(2), 1-6.
- Lensink, R., & Morrissey, O. (2006). Foreign direct investment: Flows, volatility, and the impact on growth. *Review of International Economics*, 14(3), 478-493. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9396.2006.00632.x>
- Levard, L., & Benkahla, A. (2012). Comment promouvoir le commerce agricole intra-africain ? Analyse des pistes et des freins pour le développement de ce commerce. <https://gret.org/wp-content/uploads/2021/12/Comment-promouvoir-le-commerce-agricole-intra-africain1.pdf>
- Levasseur, S. (2002). Investissements directs à l'étranger et stratégies des entreprises multinationales. *Revue de l'OFCE*, n° 83 bis(5), 103-152. <https://doi.org/10.3917/reof.074.0103>
- Levin, A., Lin, C.-F., & James Chu, C.-S. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(01\)00098-7](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(01)00098-7)
- Li, H., Dong, L., Zhao, L., Cao, L., Gao, J., & Xu, C. (2017). Enhanced adsorption desulfurization performance over mesoporous ZSM-5 by alkali treatment. *Industrial & Engineering Chemistry Research*, 56(14), 3813-3821. <https://doi.org/10.1021/acs.iecr.6b05053>

- Li, Q. (2009). Democracy, autocracy, and expropriation of foreign direct investment. *Comparative Political Studies*, 42, 1098-1127. <https://doi.org/10.1177/0010414009331723>
- Li, Q., & Resnick, A. (2003). Reversal of fortunes: Democratic institutions and foreign direct investment inflows to developing countries. *International Organization*, 57(1), 175-211. <https://doi.org/10.1017/S0020818303571077>
- Limão, N., & Venables, A. (2001). Infrastructure, geographical disadvantage, transport costs, and trade. *The World Bank Economic Review*, 15(3), 451-479. <https://doi.org/10.1093/wber/15.3.451>
- Linnemann, H. (1966). *An econometric study of international trade flows*. North-Holland Publishing Company.
- Lipsey, R. (2001). Foreign direct investment and the operations of multinational firms: Concepts, history, and data (Working Paper No. w8665). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w8665>
- Liu, X., Siler, P., Wang, C., & Wei, Y. (2000). Productivity spillovers from foreign direct investment: Evidence from UK industry level panel data. *Journal of International Business Studies*, 31(3), 407-425. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490914>
- Loayza, N., Rancière, R., & Fabra, U. P. (2004). Financial development, financial fragility, and growth. *Public Disclosure Authorized*, WPS3431.
- Loewendahl, H., & Ertugal-Loewendahl, E. (2001). Turkey's performance in attracting foreign direct investment: Implications of EU enlargement (Economics Working Paper No. 008). European Network of Economic Policy Research Institutes. <https://econpapers.repec.org/paper/eprenepwp/008.htm>
- Lorraine, E. (1994). Who does what after NAFTA? Location strategies of U.S. multinationals. In L. Eden (Ed.), *Multinationals in North America* (pp. 193-252). <https://voxxprof.com/eden/Publications/EDen-Mnes-In-Na-Ch8.pdf>
- Lowell, B. L., & Findlay, A. (2001). Migration of highly skilled persons from developing countries: Impact and policy responses (Report No. 44). International Migration Papers. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_201706.pdf
- Lucas, R. E. (1988a). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)
- Lucas, R. E. (1988b). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)
- Lucas, R. E. (1990). Why doesn't capital flow from rich to poor countries? *The American Economic Review*, 80(2), 92-96.
- Madani, S., & Nobakht, M. (2014). Political regimes and FDI inflows: Empirical evidence from upper middle income countries. *Journal of Finance and Economics*, 2(3), 75-82. <https://doi.org/10.12691/jfe-2-3-4>
- Maddison, A. (2007). *Contours of the world economy, 1-2030 AD: Essays in macro-economic history*. Oxford University Press. <http://archive.org/details/contoursofworld0000madd>

- Mailey, J. R. (2015). Anatomie de la malédiction des ressources naturelles: L'investissement prédateur dans les industries extractives en Afrique (Rapport spécial 3).
- Makalela, L. (2016). Language policy and education in Southern Africa. In T. McCarty & S. May (Eds.), *Language policy and political issues in education* (pp. 1-11). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-02320-5_38-1
- Mama, H. (2017). Intégration régionale et investissements directs étrangers en Afrique. *Revue Interventions économiques. Papers in Political Economy*, Hors-série. Transformations. <https://doi.org/10.4000/interventionseconomiques.5870>
- Mamdani, M. (2018). *Citizen and subject: Contemporary Africa and the legacy of late colonialism*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77c7w>
- Mansouri, B. (2009). Effets des IDE et de l'ouverture commerciale sur la croissance économique au Maroc. Directeur du Groupe de Recherches Économiques et Financières (GREF), Faculté de Droit et de Sciences Économiques, Université Cadi Ayyad, Marrakech, Maroc., Addis-Abeba.
- Markusen, J. (1984). Multinationals, multi-plant economies, and the gains from trade. *Journal of International Economics*, 16(3-4), 205-226.
- Markusen, J. R. (1995). The boundaries of multinational enterprises and the theory of international trade. *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 169-189. <https://doi.org/10.1257/jep.9.2.169>
- Markusen, J. R., & Venables, A. J. (1998). Multinational firms and the new trade theory. *Journal of International Economics*, 46(2), 183-203. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(97\)00052-4](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00052-4)
- Markusen, J. R., & Venables, A. J. (1999). Foreign direct investment as a catalyst for industrial development. *European Economic Review*, 43(2), 335-356. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(98\)00048-8](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(98)00048-8)
- Markusen, J., Rutherford, T., & Tarr, D. (2000). Foreign direct investment in services and the domestic market for expertise.
- Marszk, A. (2014). Economic integration and foreign direct investment: Review of main theoretical concepts. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 2(3), 79-89. <https://doi.org/10.15678/EBER.2014.020307>
- Mateev, M. (2009). Determinants of foreign direct investment in Central and Southeastern Europe: New empirical tests. *Oxford Journal, Special Issue*, 8(1), 133-149.
- Mauro, P. (2004). The persistence of corruption and slow economic growth. *International Monetary Fund*, 51(1), 1-18.
- Mayrhofer, U., & Prange, C. (2015). Multinational corporations (MNCs) and enterprises (MNEs). <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom060148>
- Mello, L. D. (1997). Foreign direct investment in developing countries and growth: A selective survey. *Journal of Development Studies*, 34(1), 1-34.

- Méon, P.-G., & Sekkat, K. (2005). Does corruption grease or sand the wheels of growth? *Public Choice*, 122(1-2), 69-97. <https://doi.org/10.1007/s11127-005-3988-0>
- Metiu, A., & Kogut, B. (2001). Distributed knowledge and the global organization of software development. Wharton School, University of Pennsylvania, 1-39.
- Meyer, J.-B., & Brown-Luthango, M. (1999). Scientific diasporas: A new approach to the brain drain. *Management of Social Transformations (MOST) Program*.
- Michalet, C. A. (1999). *La séduction des nations, ou, comment attirer les investissements*. Economica.
- Ministry of Finance Japan. (2020). Factors to be considered in authorities' screening of foreign direct investment. Ministry of Finance. https://www.mof.go.jp/english/policy/international_policy/fdi/gaitamehou_20200508.htm
- Mkandawire, T. (2001). Thinking about developmental states in Africa. *Cambridge Journal of Economics*, 25(3), 289-314. <https://doi.org/10.1093/cje/25.3.289>
- Moosa, I. (2002). *Foreign direct investment theory, evidence and practice*. <https://doi.org/10.1057/9781403907493>
- Moran, T. (2010). Foreign direct investment and development: Launching a second generation of policy research: Avoiding the mistakes of the first, reevaluating policies for developed and developing countries.
- Moran, T. H. (2001). *Parental supervision: The new paradigm for foreign direct investment and development*. Institute for International Economics.
- Moran, T. H. (with Institute for International Economics (U.S.)). (1998). *Foreign direct investment and development: The new policy agenda for developing countries and economies in transition*. Institute for International Economics.
- Morisset, J. (2001). Foreign direct investment in Africa: Policies also matter. *Transnational Corporation*, 9.
- Moussa Dembélé, D. (2015). Ressources de l'Afrique et stratégies d'exploitation: La Pensée, N° 381(1), 29-46. <https://doi.org/10.3917/lp.381.0029>
- Mtiraoui, A. (2017). Contrôle de la corruption, capital humain et développement économique: Application aux secteurs de l'éducation et de la santé dans les régions MENA et OCDE [Sciences économiques et de gestion]. Sousse-Tunisie.
- Mtiraoui, A. B. A. (2020). Qualité institutionnelle et croissance économique: Application sur données de panel dynamique (GMM). In *Qualité institutionnelle et croissance économique*. <https://hal.science/hal-02740504>
- Muchlinski, P. T. (with Rogge, E.). (2021). *Multinational enterprises and the law* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Muroyama, J. H., & Stever, H. G. (Eds.). (1988). *Globalization of technology: International perspectives: Proceedings of the Sixth Convocation of the Council of Academies of Engineering and Technological Sciences*. National Academy Press.
- N'Diaye, S. (2001). Le rôle des réformes institutionnelles. *Finances et développement*, 38(4), 18-21.

- Nayyar, D. (2018). BRICS, developing countries and global governance. In *Rising powers and South-South cooperation* (pp. 19-35). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315232195-2/brics-developing-countries-global-governance-deepak-nayyar>
- Ndefo, N. F. (2003). Impact des investissements directs étrangers sur la croissance : Quelques notes. *Banque des États de l'Afrique centrale, Notes d'études et de recherche*.
- Ndikumana, L., & Boyce, J. K. (2011). Capital flight from sub-Saharan Africa: Linkages with external borrowing and policy options. *International Review of Applied Economics*. <https://doi.org/10.1080/02692171.2010.483468>
- Neary, J. P. (2003). Globalization and market structure. *Journal of the European Economic Association*, 1(2-3), 245-271. <https://doi.org/10.1162/154247603322390928>
- Nelson, M. M., Sooreea, R., & Gokcek, G. (2016). The FDI-political risk nexus: Some new insights. *International Journal of Financial Studies*, 11(1).
- Ngouhouo, I. (2008). *Les investissements directs étrangers en Afrique centrale: Attractivité et effets économiques* [PhD Thesis]. Université du Sud Toulon-Var.
- Noorbakhsh, F., Paloni, A., & Youssef, A. (2001). Human capital and FDI inflows to developing countries: New empirical evidence. *World Development*, 29(9), 1593-1610. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(01\)00054-7](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(01)00054-7)
- Nsouli, S. M., & Le Gall, F. (2001). The new international financial architecture and Africa. *IMF Working Papers*, 01(130), 1. <https://doi.org/10.5089/9781451855197.001>
- Nubukpo, K. (2015). Le franc CFA, un frein à l'émergence des économies africaines ? *L'Économie politique*, 68(4), 71-79. <https://doi.org/10.3917/leco.068.0071>
- Nubukpo, K. (2021). *Du franc CFA à l'éco: Demain la souveraineté monétaire ?* Fondation Jean Jaurès éditions Éditions de l'Aube.
- Ocampo, J. A. (2005). La réforme financière internationale: Un programme plus vaste. *Revista de la CEPAL*.
- OECD. (1998). *Investissement direct étranger et développement économique: L'expérience de six économies émergentes*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264262980-fr>
- OECD. (2009). *OECD benchmark definition of foreign direct investment 2008: Fourth edition*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264045743-en>
- OECD. (2011). *Les principes directeurs de l'OCDE à l'intention des entreprises multinationales*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264115439-fr>
- OECD. (2017). *African economic outlook 2017: Entrepreneurship and industrialisation*. OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/development/african-economic-outlook-2017_aeo-2017-en
- OECD. (2020). *International migration outlook 2020*. OECD. <https://doi.org/10.1787/ec98f531-en>

- Office for National Statistics. (2022). Foreign direct investment QMI - Office for National Statistics.
<https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/business/businessinnovation/methodologies/foreigndirectinvestmentfdiqmi>
- Ogun, O., Egwaikhide, F. O., & Ogunleye, E. K. (2010). Real exchange rate and foreign direct investment in Sub-Saharan Africa. *Economía Mexicana Nueva Época*.
- Oh, W., & Lee, K. (2004). Energy consumption and economic growth in Korea: Testing the causality relation. *Journal of Policy Modeling*, 26(8), 973-981.
<https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2004.06.003>
- OIT. (2017, August 18). En quoi consiste la Déclaration de l'OIT sur les EMN ? | International Labour Organization. <https://www.ilo.org/fr/resource/autre/en-quoi-consiste-la-declaration-de-loit-sur-les-emn>
- Olatunji, L. A., & Shahid, M. S. (2015). Determinants of FDI in Sub-Saharan African countries: A review of the evidence. *Business and Economic Research*, 5(2), 24.
<https://doi.org/10.5296/ber.v5i2.6291>
- Ongo, N. B. E. (2016). Investissements directs étrangers et industrialisation de l'Afrique: Un nouveau regard. *Innovations*, 51(3), 173-196.
<https://doi.org/10.3917/inno.051.0173>
- Ongo, N. B. E., & Song, J. S. (2018). La qualité des institutions réduit-elle la volatilité des investissements directs étrangers en Afrique ? *Mondes en développement*, 183(3), 113-131. <https://doi.org/10.3917/med.183.0113>
- Osabutey, E. L. C., & Okoro, C. (2015). Political risk and foreign direct investment in Africa: The case of the Nigerian telecommunications industry. *Thunderbird International Business Review*, 57(6), 417-429. <https://doi.org/10.1002/tie.21672>
- Ouedraogo, R., & Marlet, E. (2018). Foreign direct investment and women empowerment: New evidence on developing countries. *IMF Working Papers*, 18(25), 1. <https://doi.org/10.5089/9781484339732.001>
- Oueslati, H., Deparis, M., & Bennaghmouch-Maire, S. (2021). The franchisor–franchisee relationship and customer data management in the digital era. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 49(7), 977-998.
<https://doi.org/10.1108/IJRDM-10-2020-0411>
- Oury Bah, A., Kefan, X., & Izuchukwu, O.-O. (2015). Strategies and determinants of foreign direct investment (FDI) attraction. *The International Journal of Management Science and Business Administration*, 1(5), 81-89.
<https://doi.org/10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.15.1007>
- Pairault, T. (2010). Le rôle des investissements directs étrangers entrants et sortants en Chine: Une appréciation. *Région et Développement*.
- Panagiotidis, T., & Printzis, P. (2016). On the macroeconomic determinants of the housing market in Greece: A VECM approach. *International Economics and Economic Policy*, 13(3), 387-409. <https://doi.org/10.1007/s10368-016-0345-3>
- Pearson, D., Nyonna, D., & Kim, K.-J. (2012). The relationship between economic freedom, state growth, and foreign direct investment in US states. *International Journal of Economics and Finance*, 4. <https://doi.org/10.5539/ijef.v4n10p140>

- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.
- Perroux, F. (1971). Le théorème Heckscher - Ohlin - Samuelson, la théorie du commerce international et le développement inégal. *Cahiers Vilfredo Pareto*, 9(24), 169-195.
- Pesaran, M. H. (1997). The role of economic theory in modelling the long run. *The Economic Journal*, 107(440), 178-191. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00151>
- Pesaran, M. H., & Smith, R. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68(1), 79-113. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01644-F](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01644-F)
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634. <https://doi.org/10.1080/01621459.1999.10474156>
- Philippon, T. (2019). *The great reversal: How America gave up on free markets*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674243095>
- Phillips, P. C. B., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99. <https://doi.org/10.2307/2297545>
- PIDA, & NEPAD. (2023). *Programme pour le développement des infrastructures en Afrique (PIDA): Rapport sur le premier plan décennal de mise en œuvre (1)*. https://www.au-pida.org/wp-content/uploads/2023/09/PIDA-Progress-Report_WEB_FR_0.pdf
- Poelhekke, S., & van der Ploeg, F. (2013). Do natural resources attract nonresource FDI? *The Review of Economics and Statistics*, 95(3), 1046-1065.
- Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard Business Review*.
- Pöyhönen, P. (1963). A tentative model for the volume of trade between countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90, 93-100.
- Pöyhönen, P., & Pöyhönen, P. (2016). A tentative model for the volume of trade between countries. <https://www.semanticscholar.org/paper/A-Tentative-Model-for-the-Volume-of-Trade-between-P%C3%B6yh%C3%B6nen-P%C3%B6yh%C3%B6nen/bbb3303bd939ea8114b575e15f69e1cfa1273bb0>
- Prebisch, R. (1950). *The economic development of Latin America and its principal problems*. <http://archive.org/details/1950-prebisch-un-the-economic-development-of-latin-america-and-its-principal-problems>
- Protsenko, A. (2003). *Vertical and horizontal foreign direct investments in transition countries* [Doctor oeconomiae publicae]. Ludwig-Maximilians-Universität.
- Rahbar, S. (2014). Le traitement des investissements internationaux.
- Ramdo, I. (2019). L'Afrique et ses ressources naturelles. International Institute for Sustainable Development. <https://www.iisd.org/publications>

- Rau, B. (1991). Coups and army rule in Africa: Decalo, Samuel: New Haven, CT: Yale University Press, 366 pp. *History: Reviews of New Books*, 19(4), 180. <https://doi.org/10.1080/03612759.1991.9949391>
- Raychaudhuri, A., & De, P. (2016). Trade, infrastructure and income inequality in selected Asian countries: An empirical analysis. In M. Roy & S. Sinha Roy (Eds.), *International trade and international finance* (pp. 257-278). Springer India. https://doi.org/10.1007/978-81-322-2797-7_12
- Razafindrakoto, M., & Roubaud, F. (2001). Pauvreté et récession dans les métropoles africaines et malgaches: Éléments de diagnostic. DIAL. <https://dial.ird.fr/wp-content/uploads/2021/12/2001-10.pdf>
- Regnault, H. (2013). Les pays en développement face aux investissements directs étrangers: De la substitution aux importations à l'intégration profonde. *Techniques Financières et Développement*, 110(1), 5-14. <https://doi.org/10.3917/tfd.110.0005>
- Riedl, A. (2010). Location factors of FDI and the growing services economy: Evidence for transition countries. *Economics of Transition*, 18(4), 741-761. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0351.2010.00391.x>
- Rodrik, D. (1998). Why do more open economies have bigger governments? *Journal of Political Economy*, 106(5), 997-1032. <https://doi.org/10.1086/250038>
- Rodrik, D. (2000). Institutions for high-quality growth: What they are and how to acquire them. *Studies in Comparative International Development*, 35(3), 3-31. <https://doi.org/10.1007/BF02699764>
- Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington consensus, hello Washington confusion? A review of the World Bank's. *Journal of Economic Literature*.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037. <https://doi.org/10.1086/261420>
- Roodman, D. (2006). How to do xtabond2: An introduction to “difference” and “system” GMM in Stata. *Center for Global Development Working Paper*, 103, 53.
- Ross, A. G. (2019). Governance infrastructure and FDI flows in developing countries. *Transnational Corporations Review*, 11(2), 109-119. <https://doi.org/10.1080/19186444.2019.1640572>
- Ross, M. L. (2015). What have we learned about the resource curse? *Annual Review of Political Science*, 18(1), 239-259. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-052213-040359>
- Rostow, W. W. (1997). *Les étapes de la croissance économique*. Economica.
- Rostow, W. W. (1999). *Les étapes de la croissance économique—Un manifeste non... -* Librairie Eyrolles. <https://www.eyrolles.com/Entreprise/Livre/les-etapes-de-la-croissance-economique-un-manifeste-non-communiste-9782717834093/>
- Rugman, A. M. (2005). *The regional multinationals: MNEs and “global” strategic management*. Cambridge University Press.
- Rugman, A. M., & Verbeke, A. (2001). Subsidiary-specific advantages in multinational enterprises. *Strategic Management Journal*, 22(3), 237-250.

- Sachs, J., & Warner, A. (1995a). Natural resource abundance and economic growth (NBER Working Paper No. 5398). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w5398>
- Sachs, J., & Warner, A. (1995b). Natural resource abundance and economic growth (NBER Working Paper No. 5398). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w5398>
- Samandoulgou, W. S. D. (2022). *Parler et écrire en français : Un enjeu éthique au renforcement des langues locales en Afrique subsaharienne*. INSS/CNRST.
- Samuelson, P. A. (1948). International trade and the equalisation of factor prices. *The Economic Journal*, 58(230), 163. <https://doi.org/10.2307/2225933>
- Santos, T. D. (1970). The structure of dependence. *American Economic Review*, 60(2).
- Sasana, H., & Fathoni, S. (2019). Determinant of foreign direct investment inflows in ASEAN countries. *JEJAK*, 12(2), 253-266. <https://doi.org/10.15294/jejak.v12i2.18785>
- Sauvant, K. P. (Ed.). (2008). *The rise of transnational corporations from emerging markets: Threat or opportunity?* Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781848441460>
- Sauvant, K. P., & Sachs, L. E. (Eds.). (2009). *The effect of treaties on foreign direct investment: Bilateral investment treaties, double taxation treaties, and investment flows*. Oxford University Press.
- Sayek, S. (2009). Foreign direct investment and inflation. *Southern Economic Journal*, 76(2), 419-443.
- Scaperlanda, A. E., & Mauer, L. J. (1969). The determinants of U.S. direct investment in the E.E.C. *American Economic Review*, 59(4), 558-568.
- Schneider, F., & Frey, B. (1985). Economic and political determinants of foreign direct investment. *World Development*, 13(2), 161-175.
- Scholte, J. A. (2001). Global trade and finance. In J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Eds.), *The globalization of world politics: An introduction to international relations* (2nd ed.).
- Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.
- Schwamm, H., & Merciai, P. (1985). *Les entreprises multinationales et les services* (1ère éd.). Presses universitaires de France; Institut de recherche et d'information sur les multinationales.
- Seifu, M. (2009). Determinants of regime survival in Africa. *African Journal of Political Science and International Relations*, 8(3), 341-345.
- Sekali, J., & Lakhoufi, T. (2022). Développement financier et croissance économique dans la région MENA : Une approche en données de panel. *Alternatives Managériales Économiques*, 4, 661-683. <https://doi.org/10.48374/IMIST.PRSM/AME-V4I2.32221>

- Sharma, K., & Bandara, Y. (2010). Trends, patterns and determinants of Australian foreign direct investment. *Journal of Economic Issues*, 44(3), 661-676. <https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624440305>
- Shatz, H. J., & Venables, A. J. (2000). The geography of international investment (SSRN Scholarly Paper No. 630710). <https://papers.ssrn.com/abstract=630710>
- Sheikh, H. (2019). *Smart contract development, adoption and challenges: The powered blockchain*.
- Shenkar, O., & Luo, Y. (2008). *International business*. SAGE.
- Shiferaw, A. (2007). Firm heterogeneity and market selection in Sub-Saharan Africa: Does it spur industrial progress? *Economic Development and Cultural Change*, 55(2), 393-423. <https://doi.org/10.1086/508713>
- Shin, S. (2014). FDI in India: Ideas, interests and institutional changes. *Economic and Political Weekly*, 49(3), 66-71.
- Sklair, L., Hirst, P., Thompson, G., Spybey, T., & Yearley, S. (1997). Globalization in question: The international economy and the possibilities of governance. *The British Journal of Sociology*, 48(2), 333. <https://doi.org/10.2307/591767>
- Smith, A. J., Henry, G., & Frost-Killian, S. (2016). A review of the Birimian Supergroup and Tarkwaian Group-hosted gold deposits of Ghana. *Episodes*, 39, 177-197. <https://doi.org/10.18814/EPIIUGS/2016/V39I2/95775>
- Solaux, G. (1997). La mobilisation et la gestion des personnels enseignants dans les pays d'Afrique subsaharienne (Sayı 97/5). <https://hal.science/hal-03207890>
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65. <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Stiglitz, J. E., & Yusuf, S. (2001). *Rethinking the East Asian miracle*. World Bank Publications.
- Stopford, J. M., & Wells, L. T. (1972). *Managing the multinational enterprise: Organization of the firm and ownership of the subsidiaries*. Longman.
- Stopford, J. M., & Wells, L. T. (1973). Managing the multinational enterprise. *The International Executive*, 15(2), 9-11. <https://doi.org/10.1002/tie.5060150206>
- Strange, S. (1996). *The retreat of the state*. Cambridge University Press. <https://econpapers.repec.org/bookchap/cupcbooks/9780521564298.htm>
- Straus, S. (2012). Wars do end! Changing patterns of political violence in sub-Saharan Africa. *African Affairs*, 111(443), 179-201. <https://doi.org/10.1093/afraf/ads015>
- Svensson, J. (2005). Eight questions about corruption. *Journal of Economic Perspectives*, 19(3), 19-42. <https://doi.org/10.1257/089533005774357860>
- Taiwo, A., & Olayemi, S.-O. O. (2015). Re-examine foreign direct investment and economic growth: Panel co-integration and causality tests for sub-Saharan African countries. *International Area Studies Review*, 18(1), 73-86. <https://doi.org/10.1177/2233865914554469>

- Tang, L. (2012). The direction of cultural distance on FDI: Attractiveness or incongruity? *Cross Cultural Management: An International Journal*, 19(2), 233-256. <https://doi.org/10.1108/13527601211219919>
- Taylor, J. B. (1993). Discretion versus policy rules in practice. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 39, 195-214. [https://doi.org/10.1016/0167-2231\(93\)90009-L](https://doi.org/10.1016/0167-2231(93)90009-L)
- Teiga, M. B. (2015, April 19). Pourquoi l'Afrique ne se développe pas. *Les Observateurs*. <https://lesobservateurs.ch/2015/04/19/pourquoi-lafrique-ne-se-developpe-pas/>
- Tenzer, H., Terjesen, S., & Harzing, A.-W. (2017). Language in international business: A review and agenda for future research. *Management International Review*, 57(6), 815-854. <https://doi.org/10.1007/s11575-017-0319-x>
- Tinbergen, J. (1962). *Shaping the world economy: Suggestions for an international economic policy*. New York: Twentieth Century Fund. <http://archive.org/details/shapingworldecon0000tinb>
- Tocar, S. (2018). Determinants of foreign direct investment: A review. *Review of Economic and Business Studies*, 11(1), 165-196. <https://doi.org/10.1515/rebs-2018-0069>
- Torrise, C. R. (1985). The determinants of direct foreign investment in a small LDC. *Journal of Economic Development*, 10(1).
- Transparency International. (2021). *Corruption perceptions index 2021*. https://transparency.org.au/wp-content/uploads/2022/01/CPI2021_Report_EN-web.pdf
- Treisman, D. (2000). The causes of corruption: A cross-national study. *Journal of Public Economics*, 76(3), 399-457. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00092-4](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00092-4)
- Tsen, W. (2005). The determinants of foreign direct investment in the manufacturing industry of Malaysia. *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*, 26.
- U.S. Congress, Office of Technology Assessment. (1993). *Multinationals and the national interest: Playing by different rules*. U.S. Government Printing Office.
- UNCTAD (Ed.). (2015a). *Reforming international investment governance*. United Nations.
- UNCTAD (Ed.). (2019). *Special economic zones*. United Nations.
- UNCTAD (Ed.). (2020a). *International production beyond the pandemic* (30th anniversary edition). United Nations.
- UNCTAD (Ed.). (2020b). *International production beyond the pandemic* (30th anniversary edition). United Nations.
- UNCTAD, DIAE, & DIAE. (2021). *Guide sur les zones économiques spéciales en Afrique: Vers une diversification économique à travers le continent*.
- UNCTAD. (1999). *Foreign direct investment in Africa: Performance and potential* (No. 15). <https://unctad.org/system/files/official-document/poiteiitm15.pdf>

- UNCTAD. (2009). *UNCTAD training manual on statistics for FDI and the operations of TNCs*. 2: Statistics on the operations of transnational corporations. United Nations.
- UNCTAD. (2015b). *World investment report 2015: Reforming international investment governance*. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2015_en.pdf
- UNCTAD. (2018). *Rapport sur l'investissement dans le monde 2018: L'investissement et les nouvelles politiques industrielles*. https://unctad.org/fr/system/files/official-document/wir2018_overview_fr.pdf
- UNCTAD. (2021). *World investment report 2021: Investing in sustainable recovery*. United Nations. <https://doi.org/10.18356/9789210054638>
- UNCTAD. (n.d.). Population growth rate, annual (%). *UNCTADstat*. <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.PopGR>
- UNCTAD. (n.d.). Trade in goods and services (BPM6). *UNCTADstat*. <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.GoodsAndServicesBpm6>
- UNECA. (2017). *Assessing regional integration in Africa VIII: Bringing the continental free trade area about*. United Nations Economic Commission for Africa. <https://www.uneca.org/assessing-regional-integration-africa-viii>
- UNESCO. (2021). *Rapport mondial de suivi sur l'éducation, 2021-2022: Les acteurs non étatiques dans l'éducation : qui décide? qui est perdant?* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380076_fre
- Vaizey, J. (1972). Schultz (T. W.). Investment in human capital. *The Economic Journal*, 82(326), 787-788. <https://doi.org/10.2307/2230051>
- Van Donge, J. K. (2011). The political economy of economic growth in Africa 1960–2000 by B. J. Ndulu, S. A. O'Connell, R. H. Bates, P. Collier and C. C. Soludo Cambridge University Press, 2008. Vol. I, p. 452; vol. II, pp. x+719+CD-ROM. *The Journal of Modern African Studies*, 49(1), 178-180. <https://doi.org/10.1017/S0022278X10000777>
- Vergil, H., & Ayas, N. (2009). Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Iktisat Isletme ve Finans*, 24, 89-114. <https://doi.org/10.3848/iif.2009.275.9912>
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle. *The Quarterly Journal of Economics*, 80(2), 190. <https://doi.org/10.2307/1880689>
- Vernon, R. (1971). *Sovereignty at bay: The multinational spread of U.S. enterprises*. New York: Basic Books. <http://archive.org/details/sovereigntyatbay0000raym>
- Wadhwa, K., & Reddy, S. S. (2011). Foreign direct investment into developing Asian countries: The role of market seeking, resource seeking and efficiency seeking factors. *International Journal of Business and Management*, 6(11), 219. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v6n11p219>
- Walsh, J., & Yu, J. (2010). Determinants of foreign direct investment. *IMF Working Papers*, 2010(187), 1. <https://doi.org/10.5089/9781455202218.001>
- Wang, J., & Tian, W. (2020). A study of trade efficiency and potentials between Jiangsu Province and the countries along the Belt and Road Initiative. *Open Journal of Social Sciences*, 8(2), 143-157. <https://doi.org/10.4236/jss.2020.82013>

- Wei, S.-J. (2000). How taxing is corruption on international investors? *Review of Economics and Statistics*, 82(1), 1-11. <https://doi.org/10.1162/003465300558533>
- Wheeler, D., & Mody, A. (1992). International investment location decisions. *Journal of International Economics*, 33(1-2), 57-76. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(92\)90050-T](https://doi.org/10.1016/0022-1996(92)90050-T)
- Wilkins, M. (1988). The free-standing company, 1870-1914: An important type of British foreign direct investment. *The Economic History Review*, 41(2), 259. <https://doi.org/10.2307/2596058>
- Williams, K. (2017). Foreign direct investment, economic growth, and political instability. *Journal of Economic Development*, 42(2), 17-37. <https://doi.org/10.35866/CAUJED.2017.42.2.002>
- Woodward, D. P. (1992). Locational determinants of Japanese manufacturing start-ups in the United States. *Southern Economic Journal*, 58(3), 690. <https://doi.org/10.2307/1059836>
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric analysis of cross section and panel data* (2nd ed.). MIT Press.
- Wooldridge, J. M. (2018). *Introduction à l'économétrie : Une approche moderne* (2e éd.). De Boeck supérieur.
- World Bank. (2019). *Africa's pulse: An analysis of issues shaping Africa's economic future* (p. 56). World Bank.
- World Bank. (2019, juillet 1). *Nouvelle classification des pays en fonction de leur revenu : Actualisation 2019-2020*. World Bank. <https://blogs.worldbank.org/fr/opendata/nouvelle-classification-des-pays-en-fonction-de-leur-revenu-actualisation-2019-2020>
- World Bank. (2020). *World development indicators 2020* (p. 112). World Bank.
- World Bank. (n.d.). *Territoire (km carrés)*. World Bank. <https://banquemonde.org>
- Wunnik, L. V. (2011). The multinational firm in the Maquiladora industry of Nicaragua (2007 versus 1998): More of the same. *Annales de géographie*, 679, 266. <https://doi.org/10.3917/ag.679.0266>
- Yepes, T., Pierce, J., & Foster, V. (2009). *Making sense of Africa's infrastructure endowment: A benchmarking approach*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4912>
- Zakari, A., Khan, I., Tawiah, V., Alvarado, R., & Li, G. (2022). The production and consumption of oil in Africa: The environmental implications. *Resources Policy*, 78, 102795. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102795>
- Zhang, K. H. (2001). What attracts foreign multinational corporations to China? *Contemporary Economic Policy*, 19(3), 336-346. <https://doi.org/10.1093/cep/19.3.336>
- Zouirchi, H., & Ouia, A. (2024). L'impact de la volatilité du taux de change sur les investissements directs étrangers au Maroc : Étude empirique. *Revue Française d'Économie et de Gestion*, 5(2), 352-379.